

VIII

PARTIZANI SKUŠAJO UNIČITI POSTOJANKO NA SV. URHU — BELOGARDISTI SE UDINJAJO NACISTIČNEMU OKUPATORJU

Sovražne postojanke na Sv. Urhu in v okolici so bile zaradi podivjanosti belogardistov že pred kapitulacijo Italije na najslabšem glasu. Partizanski tisk je večkrat pisal o zločinih, ki so jih zagrešili, čeprav ne vselej čisto točno, kajti tiste dni dostikrat ni bilo mogoče preveriti podatkov. Danes, ko so odkriti številni grozotni umori na Sv. Urhu, bi se morda kdo vprašal, zakaj partizani niso do kraja uničili teh postojank, zlasti zloglasne postojanke na Sv. Urhu.

Iz prejšnjih poglavij je razvidno, da so partizani že v letu 1942 dvakrat napadli belogardiste na Sv. Urhu. Požgali so mežnarijo in obstreljevali cerkveni stolp, od koder so belogardisti s strojnicami streljali proti gozdovom. Z okupatorjevo pomočjo in s pomočjo belogardistom naklonjenih lastnikov raznih podjetij so vaški stražarji vselej obnovili svoje postojanke. Za utrdbe na Sv. Urhu je največ prispevalo vodstvo vevške papirnice.

Avgusta 1943 je prišel na Pogled nad Podlipoglavom četrti bataljon Cankarjeve brigade in zavzel položaje, da bi od tod napadal belogardistične postojanke na obravnavanem območju. Ker so belogardisti že prvega dne odkrili partizane in z veliko premočjo od vseh strani navalili nanje, so se partizani morali umakniti nazaj v sestavo brigade.

Mesec dni kasneje je isti bataljon vnovič krenil na pot proti Pogledu in Lipoglavu v dobrunjski občini. Dne 9. septembra 1943 je odšel s položajev v okolici Novega mesta skozi Mirno peč proti Trebnjemu. Tu se mu je pridružilo okoli petdeset do šestdeset borcev — novincev, ki so se dober teden kasneje udeležili napada na urhovsko postojanko. V Višnji gori je štab bataljona formiral 4. četo, nato so borci krenili nad boštjanski grad ne-

daleč od Grosupljega. V boju z belogardisti so novinci doživeli svoj ognjeni krst. Ponoči so belogardisti s komandantom Danilom Capudrom zbežali iz gradu in se naslednji dan pridružili pajdašem s Sv. Urha in iz okoliških postojank, ki so bežali proti Turjaku. Od Boštanja je bataljon odšel v Grosuplje in 16. septembra že proti večeru drugič došel nad Podlipoglav.

Komandant četrtega bataljona Cankarjeve brigade je bil tedaj Lojze Grčar-Mitja, njegov namestnik Leopold Gerdovič-Jur, komisar Lojze Žokalj-Džidži, pomočnik komisarja Ivan Picelj-Jon, sekretar bataljona SKOJ Leopold Prošek-Bajdukov, doma v Spodnji Hrušici, nedaleč od Sv. Urha.

Po nalogu štaba Cankarjeve brigade naj bi četrti bataljon preprečil prodor Nemcev prek tedanje nemško-italijanske meje, očistil teren belogardističnih postojank in onemogočil belogardistom izpade proti blokom na vzhodni strani omrežene Ljubljane. Takoj po prihodu na Lipoglav je dobil četrti bataljon od štaba brigade še nalogo, da izvede napad na belogardistično postojanko na Sv. Urhu.

Po prejemu te naloge je odšla posebna izvidniška patrolja z Lipoglava v Podlipoglav, da bi dobila podrobnejše podatke o postojanki na Sv. Urhu. Patrolja je štela devet mož. V nji sta bila tudi pomočnik komisarja bataljona Jon in sekretar bataljona SKOJ Bajdukov. Slednji je kot domačin poznal teren in aktivistko Angelco Habič-Malinsko.

Jon, Bajdukov in še nekdo iz patrolje so odšli v mlin k Malinskim in pustili zunaj stražo. Partizani se niso zadrževali v mlinu niti dve minuti, ko je že prispela v vas močna belogardistična patrolja. Razdeljena v dve koloni se je bližala mlinu desno nad vasjo v smeri proti zahodu. Partizani zunaj mlina so belogardiste takoj napadli in s strelji opozorili tovariše, da se bliža nevarnost.

Izvidniki so v mlinu zvedeli le to, da je postojanka na Sv. Urhu utrjena s številnimi bunkerji in da je v nji največ do petdeset belogardistov. Po prvih streljih so stekli iz mlina in se ob strugi potoka umikali proti Pogledu. Na pomoč sta jim prihiteli četi, ki sta zasedli položaje na Pogledu, in pognali belogardiste iz Podlipoglava.

Tretjega dne po prihodu na Lipoglav, 18. septembra 1943, je odšel četrti bataljon Cankarjeve brigade že v dopoldanskih urah v napad na Sv. Urha. Za zavarovanje napada je štab bataljona poslal 3. četo v zasedo nad vas Sostro pod Češnjice. Z borci

3. čete sta bila komandant bataljona Mitja in sekretar bataljona SKOJ Bajdukov. Četa je imela nalogo, da prepreči belogardistom dostop proti Podlipoglavu, Pogledu in Podmolniku in da zavaruje hrbet glavnim silam bataljona, ki so odšle v napad. Ena izmed štirih čet bataljona je odšla v zasedo južno od Bizovika. Z njo je bil namestnik komandanta bataljona Jur.

Dve četi sta prešli v napad okoli 15. ure. Napad sta vodila komisar bataljona Džidži in njegov pomočnik Jon. Partizani so se prikrito približevali postojanki, ne da bi naleteli na nasprotnike, in tako presenetili belogardiste. Ti niso dolgo zdržali v bunkerjih zunanjega obrambnega obroča; umaknili so se v zaklonišča okoli cerkve. Partizani so nabijali za njimi s težkimi mitraljezi in z minometi. Huda borba je trajala nad pol ure in kazalo je že, da se bodo belogardisti vdali. Iz cerkve so večkrat zapovrstjo pomolili nekakšno belo rjuho ali prt in ga spet potegnili nazaj. Iz tega so partizani sklepali, da so eni za vdajo, drugi pa so proti nji.

Proti vdaji so bili tisti belogardisti, ki so upali, da jim bodo Nemci še pravočasno prihiteli na pomoč. Vedeli so, da so Nemci v Ljubljani in tudi v Vevčah jih je že bilo nekaj desetina. In res se je še med samim potekom boja pripeljalo s kamioni iz Ljubljane okoli sto mož nemškega vojaštva. Pod Bizovikom so Nemci poskakali s kamionov in se po bližnjicah zapodili v hrib še prej, preden so partizani, ki jih je vodil namestnik komandanta Jur, zasedli položaje na južnem predelu Bizovika in jih zaustavili. Nemci so neovirano drveli proti urhovski postojanki in udarili v hrbet partizanom, ki so napadali postojanko na severozahodni strani. Pri tem so odrezali devetnajst borcev-novincev, med katerimi sta bili tudi dve borki, od drugih partizanov.

Ko so belogardisti začutili Nemce v bližini, so vdrli iz zaklonov in skupaj z njimi udarili po partizanih. Ti so se boreč z enimi in drugimi začeli umikati proti Orljemu. K sreči so se umaknili prej, preden so za Nemci iz Ljubljane prihiteli še Nemci iz Vevč belogardistom na pomoč. Ponje se je odpeljal s kolesom že priletni urhovski mežnar Jože Selan.

Iz Vevč so hiteli Nemci v dveh kolonah na Sv. Urha: ena se je pognala naravnost v hrib proti postojanki, druga je drvela čez zadvorško ravnino z namenom, da se na vrhu združita in skupaj udarita umikajočim se partizanom v hrbet.

Nemško kolono, ki je tekla po zadvorški ravnini, je zagledal komandant bataljona Mitja, ki je bil z borci 3. čete v zasedi pod

Češnjicami. Takoj je izdal četi ukaz, da zapusti položaje in po-
hiti proti Orljemu. Borci 3. čete, ki so že tudi sami doživeli napad
večje belogardistične patrulje, so odšli nazaj v Podlipoglav in
od tam pod Šentpavлом in mimo Podmolnika na Orlje. Tu so umi-
kajočim se silam bataljona, ki se je že več ur bıl z Nemci in be-
logardisti, krili umik. Ostri boji so prenehali šele v večernih urah,
ko je že mrak legel na pokrajino.

Po bitki na Sv. Urhu se je bataljon vrnil na izhodne položaje
na Pogled in Lipoglav. Dva dni kasneje je krenil v smeri Police
proti Čatežu in se sešel z drugimi enotami Cankarjeve brigade.¹

Ob napadu na Sv. Urha, 18. septembra 1943, je bilo v postoj-
janki le malo starih belogardistov izpred kapitulacije Italije. Ve-
čina se je še vedno potikala okoli Turjaka, precej so jih ujeli par-
tizani, nekateri pa so se sami vdali. Zato je komandant Dežman
takoj po vrnitvi na Sv. Urha hitro mobiliziral može in fante, za
katere je domneval, da simpatizirajo z njimi, in jih privedel v po-
stojanko. Marsikoga je pridobil bolj s silo in z grožnjami kot
s prostovoljno privolitvijo.

Presenečeni zaradi nenadnega napada so se hoteli belogar-
disti že vdati, ko pa so začutili Nemce v bližini, jim je takoj
zrasel pogum. Najprej so navalili na tiste partizanske borce, ki
so jih Nemci odrezali od bataljona. V neenakem boju so borci
popadali ali ranjeni obležali. Kdor je še kazal znake življenja, so
ga na mestu pobili, kar je potrdil tudi belogardistični mobilizi-
ranec Jakob Levičnik iz Šentpavla pri Podlipoglavu.

Podivjani belogardisti niso nikomur prizanesli. Med pobi-
timi borci je bila tudi komaj petnajstletna Antonija Plečko,
učenka tretjega razreda meščanske šole v Mostah. Urhovski ko-
mandant Dežman se je po bitki hvalil v občinskem uradu v Do-
brunjah, kako je pobil ranjeno partizanko. Ko je ranjena omah-
nila, je stekel proti nji, ona pa mu je že od daleč zaklicala:

»Tovariš, pa me vendar ne boš ustrelil?!«

»Pa sem jo le, kurbo partizansko!« se je med opisovanjem
zločina hvalil član bivšega lažnega Štajerskega bataljona in Le-
gije smrti, vaju pobjati rojake.

Kakor se marsikje zgodi, da si posameznik tudi v najtež-
jih okoliščinah reši življenje, tako se je zgodilo tudi na Sv. Urhu,

¹ Po pripovedovanju bivšega komisarja četrtega bataljona Cankarjeve brigade
Alojza Žokalja-Džidžija, sedaj generalmajorja JLA v pokoju, njegovega pomočnika
Ivana Piclja, sedaj polkovnika JLA v pokoju, in sekretarja bataljona SKOJ Leopolda
Proška-Bajdukova.

da si je s prisebnostjo ohranil življenje ranjeni partizan Avgust Durjava iz Maribora, med vojno uslužbenec ljubljanske železniške direkcije.

Avgust Durjava je bil med devetnajstimi borci, ki so jih Nemci odrezali od bataljona. Med prvimi ga je zadel strel v desno ramo. Padel je na obraz in nepremično obležal. Približala sta se mu dva belogardista in ga začela preiskovati. Vzela sta mu orožje, odpela šotorsko krilo in potegnila listnico iz žepa. Eden mu je hotel sezuti še čevlje. Durjava ga je slišal, ko je dejal, da so »fejst«. Drugi ga je zavrnil, da zdaj ni časa za to. Pustila sta domnevno mrtvega partizana na mestu, kjer je obležal, in odhitela za pajdaši.

Durjava je še nekaj časa napeto poslušal, kaj se dogaja okoli njega. Ko se je prepričal, da ni nikogar več v bližini, je previdno vstal in se splazil po griču navzdol proti Dobrunjam. V neki hiši — katera je bila, se Durjava več ne spominja, ker je bil tedaj prvikrat v teh krajih — so ga za silo obvezali. Nato je šel v vzhodni smeri proti Sostremu. Nekaj korakov vstran od kapelice, ki je stala tiste dni na križišču vaše ceste in poti na Sv. Urha, ga je prijel neki belogardist in vprašal, od kod prihaja. Durjava je imel na sebi obleko železniškega uslužbenca, zato mu je rekel, da je v službi na zaloški postaji. Belogardist mu ni verjel. Sumljivo ga je ogledoval in mu dejal, da je gotovo eden izmed tistih, ki se bijejo na Sv. Urhu. Prijel ga je in odgnal v bližnjo na pol zidano, na pol leseno lopo in zaklenil vanjo. Durjava je ugovarjal, belogardist pa ga je zavrnil, da bodo že prišli ponj tisti s Sv. Urha in dognali, kaj je z njim.

Durjava je vedel, da ne sme izgubljati časa. Hitro se je razgledal po temračnem prostoru in našel železen drog. K sreči je bil vaje vsa težja dela opravljati z levo roko. Potisnil je drog pod vrata in jih privzdignil z nepoškodovano levico. Nato je odhitel v dobrunjski gozd in naprej na Orlje. Prenočil je kar v gozdu. Ko se je zdanilo, je skušal najti pot do svoje enote na Lipoglavu. V gosti megli pa je zašel in se spet znašel na Sv. Urhu. Prepoznal je kraj, kjer je bil prejšnje popoldne ranjen, in odhitel na jugovzhodni rob gozda. Od tam je šel proti Žabji vasi, kjer so ga v neki hiši nahranili in mu pokazali pot v Podlipoglav. Iz Podlipoglava ni imel več daleč na Lipoglav. Tam se je sešel z borci četrtega bataljona Cankarjeve brigade, ki so se pripravljali na odhod.¹

¹ Iz pripovedovanja Avgusta Durjave, uslužbenca UNZ v Ljubljani.

Med partizanskim napadom na Sv. Urha so priporniki, zaprti v postojanki, s strahom poslušali streljanje, ki se je čedalje bolj oddaljevalo in o mraku povsem potihnilo. Želja, da bi partizani vdrli v postojanko in jih rešili, se jim ni izpolnila.

Le Janezu Svetku iz Dobrunj se je posrečilo, da je s pomočjo belogardista Petra Čarmana ušel iz mrtvašnice na urhovskem pokopališču, kamor ga je dan pred bitko zaprl komandant Dežman.

Dežman je odšel po Svetka po obvestilu Janeza Gruma iz Polja, da so se beli že povezali z Nemci. Pozabil je na strah, ki ga je preстал na begu pred partizani, in začel razmišljati, kako bi ljudem spet pokazal svojo moč. Najprej se je spomnil Svetka, ki mu je na poti proti Turjaku naskrivaj odpeljal ugrabljena konja. Odhitel je ponj na dom v Dobrunje. Ker ga ni dobil doma, ga je poiskal na njivi in mu ukazal, da mora takoj z njim v postojanko. Z nabito pištolo ga je gnal pred seboj.

Dežman je dolgo nagovarjal Svetka, naj se jim pridruži. Če ostane pri njih, bo zadeva s konji pozabljena, mu je obetal. Ker pa Svetek ni hotel nič slišati o sodelovanju z belogardisti, ga je začel Dežman divje pretepati. S tako silo mu je porinil pištolo v usta, da mu je pri priči izbil več zob. Nato ga je odgnal na pokopališče in ga zaklenil v mrtvašnico, misleč, da ga bo tako ustražoval. Naslednjega dne je belogardist Peter Čarman, ki je Svetkove dobro poznal, izkoristil zmedo, ki je nastala med belogardisti zaradi partizanskega napada, in odklenil mrtvašnico. Svetku je dejal, naj hitro zbeži in pazi, da ga na begu kdo ne prestreže. Svetek je zbežal domov po dobro mu znanih gozdnih stezah, pograbil nekaj najpotrebnejših reči in izginil k znanecem v Ljubljano. Domov se je vrnil šele jeseni 1944, ko Dežmana ni bilo več med živimi in je tudi večina drugih morilcev izginila s Sv. Urha.

K neuspehu, ki ga je 18. septembra 1943 doživel na Sv. Urhu četrti bataljon Cankarjeve brigade, sta gotovo prispevala svoj delež izdajalca Riko Metlikovič in Salko Elkasovič. Že od pomladi 1943 sta se potikala po Rudniku, obiskovala salezijance na Lisičjem in belogardistične postojanke na Orljem, v Bizoviku in na Sv. Urhu. Aktivisti OF, med njimi Angelca Habič-Malinska, so ju videli tudi v Podlipoglavu. Imela sta stalne stike z rudniškim župnikom Karlom Zajcem, a sta se še vse do kapitulacije Italije izdajala za partizana in sta nosila partizanske znake. Belogardisti so bili vselej nenavadno hitro obveščeni o prihodu sle-

herne partizanske enote na teren, pa naj so se še tako previdno premikale. Gotovo ni moglo biti zgolj naključje, da so partizanske patrulje na svojih obhodih skoraj vselej naletele na belogardiste.

Po bitki na Sv. Urhu so belogardisti zvelikli k cerkvi osemnajst padlih in pobitih partizanov in partizank, devetnajsti pa se je ranjen skril v gozdu nad Dobrunjami. Mrtve borce so slekli in napol gole zmetali za pokopališki zid.

Z obleko, s perilom, z obutvijo in drugimi predmeti mrtvih partizanov so se okoristili urhovski belogardisti. Njihov kuhar Franc Zupančič, znan pod imenom Rajželjc, doma iz Drglarije nad Škofljico, se je hvalil po okolici, da se je vendar enkrat v življenju pošteno oblekel. Bil je potepuh in delomrznež. Prosjačil je od hiše do hiše in tvezel ljudem, da je bolan. Star je bil okoli 40 let in delazmožen, a delati ni maral. Le kadar se mu zaradi slabih časov beračenje ni obneslo, se je za kak mesec ali dva uдинjal pri kakšnem kmetu. Že prvo plačo pa je največkrat zapil in zapustil delo.

Pred odhodom na Sv. Urha je Rajželjc delal pri Pulcu v Sadinji vasi. Gospodarja Franca Klemenčiča so že 9. oktobra 1942 ubili bizoviški belogardisti. K hiši je prišel brez obutve. Mladi gospodar mu je kupil nove čevlje. Še preden jih je odslužil, je pustil delo in šel v »službo« k razvpitim belogardistom v urhovsko postojanko. Z njimi je sodeloval tudi v najbolj krvavih poslih, kopičil denar in popival. V okoliških gostilnah je pījan metal po mizi cele šope bankovcev in vabil gostilniške goste, naj gredo z njim na Sv. Urha, pa bodo imeli tudi oni toliko denarja. Med drugimi je nagovarjal tudi sina ubitega gospodarja Franca Klemenčiča mlajšega. Iz žepa je potegnil okoli sedemdeset tisočakov, je pravil Klemenčič, in mu jih kazal za vabo. Dosti denarja je znosil družini v Drglarijo, da je žena lahko zgradila hišico zase in za otroke. Med prvimi žrtvami, ki jih je izropal, so bili padli borci četrtega bataljona Cankarjeve brigade.

Vso noč od sobote na nedeljo, 19. septembra 1943, so trupla partizanov ležala za zunanjim zidom pokopališča. V nedeljo zjutraj je Dežman že navsezgodaj poslal belogardiste v Dobrunje po delavca vevške papirnice Janeza Omahna in Martina Kurenta. Nemudoma sta morala z njimi v postojanko na grič. Omaha je ugovarjal, da se je komaj vrnil s celonočnega dela. Rad bi vsaj pozajtrkoval in se malo odpočil, a mu niso dovolili.

Na Sv. Urhu sta dobila Omahen in Kurent kramp in lopato. Dežman jima je odkazal prostor, kjer sta morala izkopati dva metra dolgo in prav toliko široko in globoko jamo.

Kopala sta ves dan do noči. Nihče jima ni dal ne jesti ne piti. Kopača sta prosila stražarje za malo vode, a so se jima le posmehovali. Najslabši med vsemi je bil komaj 16-letni Ivan Potokar, sin Reškega kovača, doma v bližini Podlipoglava. Ko sta Omahnova in Kurentova žena prinesli kosilo na grič, ju je surovo nagnal. Skušali sta ga pregovoriti, da bi smela vzeti vsaj lonček s toplo kavo, a tudi tega jima ni dovolil.

Alojzij Dežman se je z nemškimi vojaki sprehajal po vrhu griča in od daleč opazoval njuno delo. Večkrat se je na kakšni posebno razgledni točki ustavil, se zazrl proti Dolenjski in kazal spremljevalcem kak določen kraj v daljavi. Kaj je Nemcem govoril, kopača nista slišala.

Tisti dan, ko sta Omahen in Kurent kopala partizanski grob na Sv. Urhu — bilo je v nedeljo, 19. septembra 1943 — so partizanske enote stisnile obroč okoli turjaškega gradu in prisilile oblegance k vdaji. Tako daleč ni segel Dežmanov pogled. Ko bi vedel za dogodke na Turjaku, bi se gotovo nekoliko manj zmagoslavno oziral na mrtve partizanske borce in na kopača, ki sta jim pripravljala grob!

Kopača pa bi laže vihtela kramp in lopato, ko bi že tedaj vedela, da partizani prav v tistem času razorožujejo jedro bele in plave garde. Tako pa sta hitela, kar sta mogla, da bi se lahko še podnevi vrnila domov. Skrbelo ju je, da bi belogardisti nazadnje še njiju pobili in vrgli v pripravljeni grob. Slišala sta že, kako so si morale žrtve na okupatorjev ukaz same izkopati jamo. Belogardisti so svoje gospodarje v vsem posnemali. A naj sta še tako hitela, pred nočjo nista končala z delom.

Ko sta videla, da je jama tolikšna, kot je zahteval Dežman, sta mu sporočila, da je delo končano in bi šla rada domov. Dežman je prihitel in kričal, da ne smeta nikamor. Ukazal jima je, da morata trupla »banditov«, ki leže za pokopališkim zidom, še pokopati. Prestrašena sta ga poslušala. Od celodnevne dela sta bila tako utrujena, da sta komaj stala pokonci. Kako naj tako izčrpana preneseta devetnajst trupel od cerkve do precej oddaljene jame, sta se na tihem spraševala. Pa tudi tesno jima je bilo pri srcu ob misli, da bosta pokopavala mrtve partizanske borce.

Dežman je dal pripeljati ročni voziček, s katerim sta lahko prepeljala po več trupel naenkrat. Stal je na robu jame in pazil, kako pokopavata mrtve partizane. Vedel je, da sta člana OF in delata za njene cilje, zato ju je hotel čimhuje prizadeti. Zahteval je, da mečeta trupla kar zviška v jamo in si ne prizadevata, da bi ležala drugo ob drugem, temveč križem drugo čez drugo. Prisiljena grobarja sta jih kljub prepovedi počasi in varno polagala v jamo in pazila, da so ležala drugo pri drugem. Dežman je kričal nad njima in ostudno psoval mrtve borce.

Bližala se je že 22. ura, ko sta položila v grob še zadnje truplo. Visoko na nebu so zažarele zvezde. V njihovem medlem soju sta ogledovala mlade obraze neznanih rojakov, ki so dali življenje za svobodo svojega naroda, in utrujena čakala nadaljnjih ukazov.

H grobu je Dežman privedel nemškega oficirja in s povzdignjenim glasom, ki se je razlegal v nočno tišino, zagrozil: »Dobro si zapomnita in povsod razglasita, kar vama bom povedal: na tem hribu bomo pobili še vse terence, kar jih je tod okoli, člane terenskih odborov OF in vse, ki podpirajo partizane!« Ta grožnja se je, žal, uresničila še v veliko večji meri, kot jo je izrekel urhovski komandant Lojze Dežman.

Med kopanjem partizanskega groba sta Omahen in Kurent sredi dopoldneva zaslišala nekaj strellov v bližini postojanke. Kdo je streljal in koga, sta zvedela dosti kasneje.

Ranjeni partizan, ki so ga prejšnje popoldne Nemci odrezali od bataljona skupaj z osemnajstimi borci in borkami, je preživel noč v urhovskem gozdu. Mislil je le na to, kako bi prišel v Ljubljano do zdravnika. Zjutraj je sklenil, da pojde v vas k najbližjemu kmetu po pomoč. Usoda ga je privedla v hišo cerkvenega ključarja Jakoba Jesiha. Ta mu je takoj obljubil pomoč in dejal, da ve za nekoga, ki dobro pozna skrivne prehode v Ljubljano. Naročil mu je, naj v hiši počaka, dokler ga ne pripelje.

Jesih je šel po »vodnika« za prehod v Ljubljano na Sv. Urha in pripeljal k ranjenemu partizanu 17-letnega belogardista Avgusta Cankarja iz Dobrunj št. 49. Ta je ranjenega partizana odgnal proti postojanki in ga med potjo ustrelil in izropal.¹

To so bili streli, ki sta jih slišala tudi kopača partizanskega groba na Sv. Urhu. Nista pa videla, kdaj so belogardisti odnesli truplo na grič in ga vrgli za pokopališki zid k drugim padlim in

¹ Iz razprave pred okrožnim sodiščem v Ljubljani, spis Ko 177/46/31, str. 7.

pobitim borcem. Ko sta polagala v grob devetnajst partizanov in partizank, je bilo med njimi tudi truplo partizana, ki ga je ustrelil Avgust Cankar.

Štirinajst dni po pokopu padlih borcev sta se zglasili na Sv. Urhu dve ženski z Dolenjskega in prosili belogardiste, da bi smeli prekopati svoja sinova in ju prepeljati na domače pokopališče. Govorili sta, da so ju partizani prisilno mobilizirali in bi radi, da bi njuni trupli počivali v »blagoslovljeni« zemlji. Belogardisti so jima dovolili odkop.

V partizanskem grobu, ki je bil nekako v sredini med urhovsko cerkvijo in sedanjim spomenikom, je ležalo po osvoboditvi še sedemnajst trupel. Pri odkopu sta komisija za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev in zdravniška komisija ugotovili identiteto naslednjih partizanov in partizank, padlih v boju z Nemci in belogardisti dne 18. septembra 1943:

Najstarejši izmed padlih borcev je bil Ivan Demšar, višji gradbeni tehnik, zaposlen na železniški direkciji v Ljubljani, rojen 30. septembra 1904, bivajoč v Ljubljani-Bežigrad, Posavskega ul. št. 9. Bil je član KPS in organizator OF za rajon Bežigrad. V službi je bil povezan s svojim sodelavcem Avgustom Durjavo. V partizane je odšel 13. septembra 1943. Ženo je skrbelo, kako bo z njim, ker je zelo slabo videl in je moral nositi izredno močna očala. Tolažil jo je, da mu gotovo ne bo treba v boj, temveč bo delal kot nadzornik dolenjske proge. »Če se bo le kdo vrnil, jaz bom gotovo med njimi,« ji je govoril.

Po rojstnih letnicah slede:

Jože Švigelj, elektrovarilec iz Ljubljane, Ljubljanska ul. št. 5, rojen 22. septembra 1908. Že v predvojni Jugoslaviji je sodeloval pri organizaciji stavke, izgubil službo in preskušal vse težave brezposelnega delavca. Ob okupaciji je takoj stopil v vrste aktivistov OF in bil zaradi požrtvovalnega dela sprejet v KPS. Aprila 1942 so prišli sredi noči ponj fašisti in ga še pred odgonom v taborišče tako pretepli, da je še v internaciji več mesecev krvavel iz nosa. V taboriščih je prebil osemnajst mesecev. Domov je prišel 13. avgusta 1943. Dva dni po kapitulaciji Italije je odšel k partizanom.

Dušan Kobilica, rojen 28. decembra 1918, stanujoč v Ljubljani na Kodeljevem, Malijeva ul. št. 4, se je kot visokošolec udeleževal v akcijah OF na univerzi in na terenu.

Marjan Juretič, rojen 5. maja 1920, je delal v mostovni delavnici Ljubljana-Šiška. Do odhoda v partizane je sodeloval

v akcijah OF na svojem delovnem mestu in v mladinski organizaciji na terenu Friškovec.

Zvonko Hlebš, rojen 6. januarja 1924, je obiskoval realno gimnazijo v Ljubljani. Bil je sekretar mladinske organizacije Ljubljana-Vič. Kljub aktivnemu sodelovanju v OF ni zanemarljal šole in je z odličnim uspehom končal srednjo šolo. Takoj po kapitulaciji Italije je odšel k partizanom.

Drago Florjanc, rojen 24. septembra 1925, stanujoč za Bežigradom, Topniška ul. št. 14, je bil dijak sedmega gimnazijskega razreda. Delal je v mladinski organizaciji v šoli in na terenu. V partizane je odšel prve dni po kapitulaciji Italije.

Albina Krapež, frizerska pomočnica iz Ljubljane, Apihova ul. št. 28, rojena 25. septembra 1925, je bila mladinka naprednega mišljenja. Delala je v mladinski organizaciji in si želela v partizane, kamor je odšla takoj po kapitulaciji Italije.

Marjan Klemenc, dijak, rojen 2. februarja 1926, je stanoval v Učiteljskem domu v Ljubljani. Z velikim navdušenjem se je udeleževal številnih akcij OF in bil svetel zgled mladincem v domu. Ko je doživel okupatorjev zlom, je takoj pohitel med partizanske borce in prijel za orožje.

Hrvoje Barbič, gimnazijec, rojen 12. julija 1926, stanujoč v Ljubljani-Moste, Malenškova ul. št. 7, je bil delaven mladinski aktivist. Svojo delavnost je prenesel tudi v partizane, kamor je odšel po kapitulaciji Italije. Preden je padel, je bil četni sekretar SKOJ.

Antonija Plečko, rojena 13. februarja 1928, je obiskovala 3. razred meščanske šole v Mostah. Čeprav je imela komaj dobrih 15 let, je sanjala le o tem, da bi šla v partizane. Da bi se ji želja laže izpolnila, je odšla v službo v bolnišnico za duševno bolne na Studenec, ki je bila že zunaj žične ograje. Ob kapitulaciji Italije se je pridružila bolniškemu osebju, ki se je odpravilo v partizane.

Otmar Kovač, rojen 3. septembra 1923, je prišel v roke urhovskim morilcem en dan kasneje kot drugih osemnajst borcev. Bil je študent srednje elektrotehnične šole v Ljubljani. Po kapitulaciji Italije je odšel z doma v Cigaletovi ul. št. 15. Tudi on je delal v šoli in na terenu kot član mladinske organizacije OF.¹

¹ Preostalih šest trupel niso mogli prepoznati niti člani komisij niti svojci, ki so prisostvovali odkupu partizanskega groba. Ohranjeni seznam četrtega bataljona Cankarjeve brigade v arhivu inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani z označbo NOB — P fascikel 189, IV. mapa, 2. ovoj, navaja v spisku 4. čete bataljona devetinpetdeset borcev in bork. Pri imenih tistih borcev in bork, ki so

Ob zavzetju turjaškega gradu 19. septembra 1943 se je vdalo partizanom okoli 700 belogardistov in plavogardistov. Med njimi je bilo več »vojskujočih« se duhovnikov, še več pa bojaželjnih, fanatičnih semeniščnikov. Večinoma je bilo navadno moštvo, manj pa je bilo oficirjev.

Med ujetimi duhovniki je bil tudi mirnopoški kaplan Anton Šinkar, po čigar zaslugi je marsikateri član Katoliške akcije iz okolice Sv. Urha, ki je poletne mesece 1942 preživel v gorjanskih gozdovih, opustil vse pomisleke glede pobijanja rojakov in smatral umor za izredno zasluženje pred bogom.

Pri pregledu zajetih nasprotnikov so partizani odbrali najhujše zločince in jih odpeljali v Kočevje. Izročili so jih partizanskemu vojaškemu sodišču, ki je uvedlo proti njim kazenski postopek.

Med temi zločinci je bil tudi prvi komandant prve belogardistične postojanke v Bizoviku pod Sv. Urhom in prvi morilec večjega kova na obravnavanem območju — Gabrijel Capuder. Po izključitvi iz italijanske kvislinške formacije MVAC januarja 1943 se je potikal brez cilja po Ljubljani in iskal novo področje udejstvovanja. Ker ni našel nič takega, kar bi bilo enakovredno dogodkom v Gorjancih in v Bizoviku, se je silno dolgočasil. Nikogar ni bilo, ki bi si želel njegove družčine, in nikomur ni bil potreben. V Katoliški akciji se ni smel več udejstvovati. Očetje frančiškani, med njimi zlasti p. Odilo-Hajnshek, so člane Katoliške akcije svarili pred njim. Tedaj je sklenil, da se jim bo maščeval. Sredi šolskega leta, 17. aprila 1943, ko bi se moral pripravljati na zrelostni izpit, je še z nekaterimi pajdaši organiziral vlom v frančiškanski samostan. Patru Odilu je med drugim odnesel 19.000 lir in jih brezskrbno zapravljajal.

18. septembra 1943 padli na Sv. Urhu, je začrtan poseben znak. S takim znakom so zaznamovana še naslednja imena:

Mitja de Gleria, rojen 3. februarja 1926, dijak, odšel v partizane 10. februarja 1943.

Zvonko Komar, rojen 20. julija 1927, Ljubljana, dijak, odšel v partizane 10. septembra 1943.

Dušan Zgonec, rojen 3. septembra 1924, Ljubljana, dijak, odšel v partizane 10. septembra 1943.

Janez Jerman, rojen 24. oktobra 1927, Ljubljana, dijak, odšel v partizane 9. septembra 1943.

Morda je med temi imeni tudi kdo izmed borcev, ki ga pri odkopu partizanskega groba ni bilo mogoče prepoznati.

Pri začetnih delih za odkop skupne grobnice vseh žrtev na Sv. Urhu so našli delavci komaj meter vstran od partizanskega groba plitvo, niti pol metra globoko in široko jamo, v katero je bilo stlačeno truplo brez rok in nog. Našli so ga čisto slučajno kot večinoma vse pomorjene v urhovskih gozdovih. Kot pri mnogih drugih žrtvah tudi v tem primeru ni bilo mogoče ugotoviti identitete.

Vlom so hitro odkrili in Gabrijel Capuder je moral v preiskovalni zapor. Sodniki so bili spričo njegove mladosti in še nedavne »politične dejavnosti«, največ pa zaradi intervencije njegovega očeta, gimnazijskega direktorja dr. Karla Capudra, uvidni in so razpravo preložili za toliko časa, da je končal osmi gimnazijski razred in v dneh od 7. do 16. julija 1943 opravil zrellostni izpit.

Na izpit je bil Capuder slabo pripravljen. Pri učenju ga nista ovirala samo lenoba in odpor do učenja, temveč tudi »velika« ljubezen, ki jo je gojil do hčerke gospodinje, pri kateri je več let stanoval njegov sošolec Karel Cotman. Pisal ji je pesmi in ji poklonil celo »sonetni venec«, iz katerega se je norčevala. Cotman ga je odvrčal od tega nagnjenja, češ da nima smisla jadicovati za tako žensko. Tako omalovaževanje njegovega ideala je Capudra prizadejalo. Ko je nekega dne srečal Cotmana, ki se je s kolesom peljal po Streliški ulici, ga je ustavil in povabil s seboj na Strmi pot pod Ljubljanski grad. Očital mu je njegovo mišljenje o dekletu, ki mu je bilo všeč. Med prerekanjem je potegnil pištolo in mu jo nastavil na prsi. Cotman se je silno prestrašil. Kaj takega še ni doživel. Capuder je zavpil, naj sede na kolo in izgine. Še preden je Cotman odpeljal, je Capuder nagnil pištolo navzdol in mu prestrelil gume. S praznimi gumami je Cotman hitro zapeljal po bregu navzdol in zginil zločincu izpred oči. Po nekaj dneh ga je Capuder poiskal in ga prosil, naj mu oprosti.

Po razpravi pred ljubljanskim okrožnim sodiščem 18. avgusta 1943, na kateri je bil Capuder s sodbo Kzp 348/43 obsojen na šest mesecev strogega zapora, pogojno za dobo treh let, je postal mladi zločinec še bolj osamljen. Tedaj je sklenil, da pojde še enkrat pobijati partizane, toda ne tako kot v Gorjancih, temveč »junaško« v odprtem boju.

Inž. Karel Cotman se spominja, da mu je nekaj dni pred kapitulacijo Italije v veliki razdvojenosti dejal, da življenje nima zanj nobenega smisla več. Priznal mu je, da je ubijal, kradel, imel ženske in da je skratka poizkusil že vse, kar je v življenju sploh mogoče. Čisto vseeno mu je, če ga kdo ubije. Vendar se je hotel še pokazati kot junak. Govoril mu je, da bo pobil vsaj še petdeset partizanov, preden bo sam poginil.

Tri dni po padcu turjaškega gradu, 22. septembra 1943, je bila v Ljubljani v mali dvorani tako imenovane pokrajinske

uprave slovesnost posebne vrste. Predstavniki velikonemškega rajha so v navzočnosti škofa Rožmana »ustoličevali« nekdanjega jugoslovanskega generala in bivšega župana med italijansko okupacijo — Leona Rupnika za »prezidenta« Ljubljanske pokrajine.

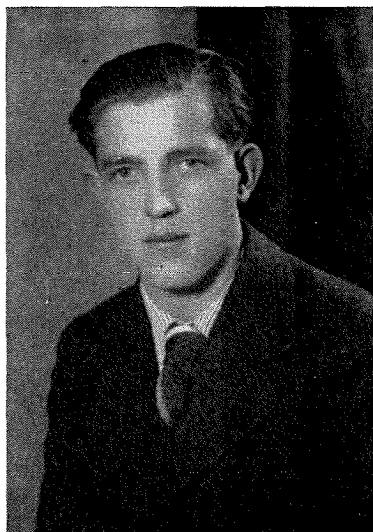
Za tako visoko mesto je bil Rupnik kaj primeren človek. Še pred razsulom stare Jugoslavije je izdal domovino in izročil okupatorju načrte obrambne linije, po razsulu pa je začel takoj aktivno sodelovati z njim. Sestavljal je predloge in dajal nasvete glede organizacije belogardističnih vaških straž za čim učinkovitejše akcije proti partizanom. Tretjega avgusta 1942 in 25. marca 1943 je izročil Italijanom spiske bivših jugoslovanskih oficirjev s podatki, koga izpustiti in koga obdržati v internaciji ali v vojnem ujetništvu.

Po nasvetu svojih novih gospodarjev je ustanovil Slovensko domobranstvo in sodeloval pri postavitvi organizacijskega štaba. Izdal je ukaz, da je treba partizane takoj napasti in pri tem najtesneje sodelovati z nemško vojsko in policijo. Jeseni 1944 je postal »generalni inšpektor« Slovenskega domobranstva, 3. maja 1945 pa vrhovni poveljnik Slovenskega domobranstva in Gorenjskega domobranstva.

Dejanski organizator Slovenskega domobranstva je bil nemški okupator. Policijski SS general Erwin Rösener je to vojaško, kvislinško formacijo sestavil iz članov bivših vaških straž z namenom, da sčasoma formira slovensko SS divizijo. Bivši jugoslovanski general Rupnik je pozval v domobranstvo vse za boj sposobne Slovence v starosti od 18. do 35. leta. Klerikalni dnevnik Slovenec je že 24. septembra 1943 v široko razprtem tisku pisal, da je velikonemška vojska »prišla k nam na povelje firerja da nas zaščiti«. V isti sapi je blatil italijansko vojsko, o kateri je še pred nekaj dnevi pisal čisto drugače.

Zamenjavi okupatorja so se belogardisti kaj hitro prilagodili. Kakšnih bistvenih sprememb tako niso občutili. Nemškemu okupatorju so služili na isti način kot italijanskemu in še povečali so svojo vlogo, ker so si od nemške vojaške moči obetali dosti več kot od italijanske.

Nemci so odpravili vse dotedanje nazive belogardističnih vojaških enot in določili skupno ime za vse kvislinške formacije: slovenski domobranci. Ime domobranec belogardistom ni nič pomenilo. Čeprav je označevalo branilca domovine, niso v ničemer spremenili svojega načina bojevanja: aretacije, mučenja in umore rojakov so z nemško okupacijo še stopnjevali.

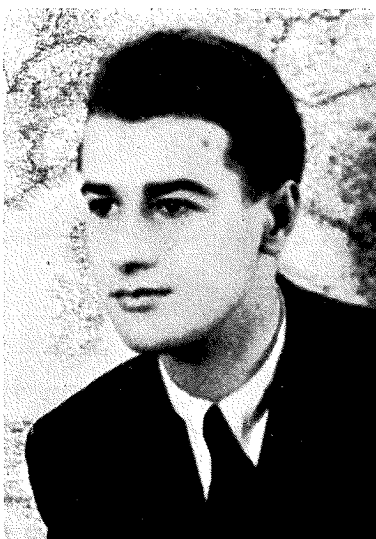
Albert Jakopin, klepar,
rojen 11. 2. 1920 — ubit 16. 9. 1943

Ivan Demšar, nameščenec,
rojen 30. 9. 1904 — padel 18. 9. 1943

Jože Švigelj, elektrovarilec,
rojen 22. 9. 1908 — padel 18. 9. 1943

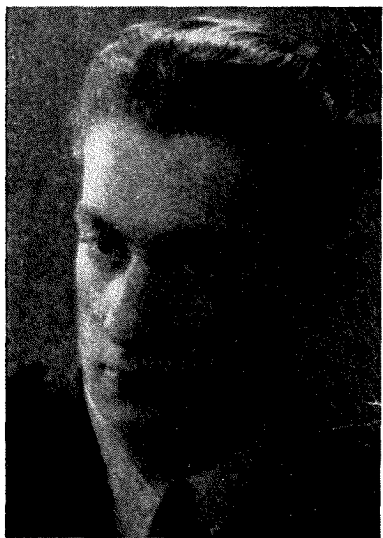
Dušan Kobilica, visokošolec,
rojen 28. 12. 1918 — padel 18. 9. 1943

Marjan Juretič, delavec,
rojen 5. 5. 1920 — padel 18. 9. 1943

Zvonko Hlebš, dijak,
rojen 6. 1. 1924 — padel 18. 9. 1943

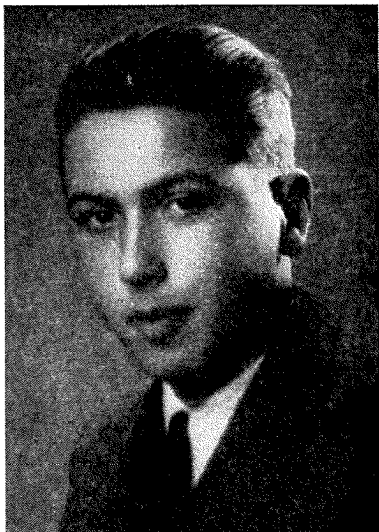
Drago Florjanc, dijak,
rojen 24. 9. 1925 — padel 18. 9. 1943

Albina Krapež, frizerska pomočnica,
rojena 25. 9. 1925 — padla 18. 9. 1943

Marjan Klemenc, abiturient,
rojen 2. 2. 1926 — padel 18. 9. 1943

Hrvoje Barbić, dijak,
rojen 12. 6. 1926 — padel 18. 9. 1943

Antonija Plečko, dijakinja,
rojena 13. 2. 1928 — padla 18. 9. 1943

Otmar Kovač, dijak,
rojen 3. 9. 1923 — ubit 19. 9. 1943

Avgust Durjava, nameščenec,
ušel smrti na Sv. Urhu 18. 9. 1943

Andrej Bitenc, delavec,
rojen 23. 11. 1896 — ubit 28. 9. 1943

Julijana Hribar, gosp., roj. 8. 2. 1908
— umrla po mučenju 8. 10. 1943

Ciril Dežman, dijak,
rojen 22. 9. 1928 — padel 17. 10. 1943

Hkrati kot postojanke vaških straž na Sv. Urhu, v Bizoviku in Dobrunjah se je tudi postojanka vaške straže v Polju preimenovala v domobransko. Jedro poljskih domobrancev je tvorilo tistih prvih 14 borcev, ki so »doživeli trde preizkušnje v borbi na Velikem Osolniku«, kot je pisal o njih župnik Janez Kete. A tudi izmed teh se nekateri niso vrnili. Janez Kete je napisal v svojem, že večkrat omenjenem članku:

»Izmed prvih 14, jekleno okaljenih, vernih, najboljših, se ni vrnilo devet fantov, tistih, katerim je Bog poklonil venec zmage, tistih, ki so nam bili najljubši in ki so bili med nami nepogrešljivi prav v teh urah: pustili so nam le svetel vzor.«

Po tem posvetilu padlim belogardistom se je župnik Kete ozrl še na tiste, ki so ostali živi, in z naslednjimi besedami končal svoj članek:

»Vsi oni, ki so se vrnili, so vnovič potrjeni kot najzvestejši svojemu narodu. Ostali so neločljivi od svojega doma, ostali neločljivi kot vaški stražarji in iz krvavega žrela — Velikega Osolnika — ki jih je pot pripeljala nazaj, da znova nastopijo novo, vseh preizkušenj polno borbo proti rdečemu sovražniku pod slovensko zastavo v močnih vrstah domobranstva.«

Poljskim domobrancem se je za kratek čas pridružil tudi bivši belogardistični poročnik Franc Peršin iz Stožic pri Ježici. Sem je pribežal iz okolice Turjaka v dneh, ko so partizani oblegali turjaški grad. Iz Polja je odšel na Dolenjsko, kjer je kot okupatorjev sodelavec padel maja 1944.

V popoldanskih urah, dne 23. septembra 1943, so poljski domobranci aretirali 46-letnega delavca vevške papirnice Andreja Bitenca iz Zgornjega Kašlja št. 20. Bitenc je bil tedaj na bolniškem dopustu, ker si je pri delu v tovarni poškodoval nogo. Njegov dom je bil že pri belogardistih slabo zapisan. Že decembra 1941 sta se v njem zdravila partizana, ranjena v prvi večji bitki z Nemci v Tisju pri Libergi nad Litijo. Najstarejši sin Ivan je padel kot partizan v izdanem bunkerju v Mrzli dolini 16. aprila 1943. Hčerka Ivanka je kot aktivistka OF veliko tvegala v nenehnem boju z nasprotniki.

Nekaj dni pred svojo aretacijo je Bitenc slučajno videl, kako je belogardistični poročnik Franc Peršin skril svoj nahrbtnik v sosedovo šupo. Ko se je belogardist odstranil, se je Bitenc na skrivaj približal šupi in pregledal nahrbtnik. Iz njega je vzel pištolo in jo dal hčerki Ivanki, ki jo je kasneje izročila partiza-

nom. Drugo je pustil. Mislil je, da ga ni nihče videl, a se je motil. Videla sta ga sosedova gospodinja in tesar Karel Lovše, ki je takrat delal pri hiši.

Ko je Peršin zvedel, da so se belogardisti povezali z Nemci, se je vrnil po nahrbtnik. Ker v njem ni našel pištole, je začel gospodinji groziti, da bodo domobranci vse postrelili, če mu ne vrnejo pištole. Tedaj mu je povedala, kdo je imel opraviti z njegovim nahrbtnikom. Peršin je odhitel v poljsko postojanko in obvestil domobrance o dogodku s pištolo. Ti so takoj poslali po Bitenca pet domobrancev, med njimi Omanovega iz Vevč in Dolčiča iz Zgornje Zadobrove. Drugi trije niso bili domačini in jih Bitenčevi niso poznali.

Doma sta bila le Bitenčeva žena in mlajši sin Vili, ko so se domobranci pripodili po hišnega gospodarja. Hčerka Ivanka je delala na njivi. Bitenc se je smel posloviti od žene in sina; ko pa so domobranci zagledali Ivanko, da hiti z njive domov, so jo napodili. Od daleč je gledala za očetom, ko je, obut v copate, težko stopal po cesti proti poljskemu prosvetnemu domu.

Tri dni in tri noči so Bitenca pretepali in še drugače mučili. Najhuje se je znašal nad njim poročnik Peršin. Matevžev Lojze iz Zgornjega Kašlja, ki je bil zaprt skupaj z Bitencem, je povedal, da mu je zaradi pištole polomil vse členke na prstih. Pretepačem sta se pridružila tudi Avgust Govže in Johan Rant, ki sta delala z Bitencem skupaj v vevški papirnici.

Naslednje jutro po aretaciji je skušala Ivanka Bitenc izročiti očetu nekaj živeža in perila. Opazil jo je Milan Holozan, bratranec Draga Holozana, ki so ga partizani presenetili, ko je skupaj s fašisti ropal v Podlipoglavu. Med partizani je bil tedaj tudi Ivankin brat, ki je kasneje padel v Mrzli dolini. Brž ko je Milan Holozan zagledal Ivanko, je planil k nji in jo s tako silo udaril okoli ušes, da je odletela daleč vstran. Pri padcu je na ves glas zavpila. Njen krik je zaslišal oče, ki je bil zaprt v kletnih prostorih postojanke. Z zaskrbljenim glasom je poklical hčerko. H kletnemu oknu je skočil Holozan in zakričal: »Tiho bodi, prasec, če ne te bom z vodo polil!« Ivanko je nagnal domov in ji prepovedal, da bi še kdaj skušala priti do očeta.

Bitenc ni nikoli več videl svojih ljudi pa tudi njega svojci niso več videli živega. Po treh dneh so ga poljski domobranci odpeljali v postojanko na Ježico. Ko so ga gnali skoz kraje poljske občine, ga je videl Ivan Tavčar in govoril o tem s svojim svakom Alojzijem Zajcem, po domače Matusovim iz Zgornje Zado-

brove, ki je kot menih živel v frančiškanskem samostanu na Viču. Z Ježice so Bitenca odpeljali na Vič in ga ponoči 28. septembra 1943 ubili. Truplo so zavlekli nekaj metrov više od zadnjega bunkerja na viškem bloku in ga prekrili s plahto.

Tudi frančiškan Alojzij Zajec je videl s plahto prekrito truplo, a ni vedel, kdo leži pod njo. Vsak dan je hodil maševat na Vrhovce onstran bloka in imel dovolilnico za prehod skoz blok. Vrhovčani niso smeli v viško cerkev, ker so podpirali partizane. Vrhovski mežnar je duhovniku izročil Bitenčevo osebno izkaznico in mu povedal, da leži truplo na bloku, prekrito z vojaško plahto. Tako je Zajec izvedel za umor svojega ožjega rojaka. Bitenčevo osebno izkaznico je po svojem bratu Antonu Zajcu, delavcu v kemični tovarni v Ljubljani, poslal njegovim domačim.

Po osvoboditvi so Bitenčevi odkopali očetovo truplo in ga prepeljali na poljsko pokopališče. Truplo je ležalo v grobu na obrazu skupaj z neznanim moškim in neznano žensko.¹

Dne 18. septembra 1943 se je vrnil iz Italije Franci Klemenc iz Zadvora št. 72. Svojcem in sosedom, ki so ga obiskovali, je pripovedoval o trpljenju, ki ga je prestal: »Strašno je bilo v taboriščih,« je govoril, »a najhuje je bilo v bizoviški belogardistični postojanki, kjer sem bil zaprt pred odgonom v internacijo. Nikoli ne bom pozabil, kaj so počeli z menoj, pa če bom še tako dolgo živel. Ležati sem moral na trebuhu, na iztegnjenih rokah in nogah so stali belogardisti, obuti v okovane gojzarje, in me divje pretepali. Kadar se je kdo utrudil, ga je zamenjal drugi. Prosil sem jih, naj me vendar že ustrele. Ni mi bilo več do življenja, tako strahotno sem trpel.«

Franci Klemenc je po vrnitvi iz taborišča eno samo noč pre-spal doma. Že naslednje jutro — bila je nedelja, dne 19. septembra 1943, ko sta na Sv. Urhu Omahen in Kurent kopala grob za padle partizane — so prišli ponj urhovski belogardisti in ga odgnali v postojanko. Enajst dni je bil zaprt v kleti mežnarije, imenovane kasarna. Doživel je slovesno prekrstitev tamkajšnjih belogardistov v slovenske domobrance in prihod največjega morilca Staneta Kukovice na Sv. Urha.

Stane Kukovica je bil rojen leta 1920 v Zgornjem Kašlju v poljski občini. V bolnišnici za duševne bolezni na Studencu se je izučil vrtnarstva. Avgusta 1942 je postal član belogardistične

¹ Iz razgovora z Alojzijem Zajcem, ki je bil po osvoboditvi nekaj časa župnik z Bežigradom v Ljubljani.

vaške straže v Polju. Februarja 1943 se je javil kot prostovoljec v prvi posebni bataljon, kjer je dobivalo moštvo še dodatek k plači, in oblekel italijansko arditsko uniformo. V tem bataljonu je ostal do kapitulacije Italije. Po kapitulaciji se je takoj vključil v posadko na Sv. Urhu in postal desetar.

V postojanki na Sv. Urhu je Kukovica nadomestil podkomandanta Ivana Habiča — bizoviškega vraga, ki je končal na Osolniku pri Turjaku. Boljšega nadomestila, kot je bil Stane Kukovica, bi urhovski domobranci ne mogli dobiti. Oba sta bila fanatična nasprotnika partizanov in vseh, ki so bili z njimi v kakršni koli zvezi, in se izkazala kot sadistična mučitelja svojih žrtev. Imela sta še to skupno lastnost, ki je kazala posebne vrste omejenost, da sta se rada preoblačila v najrazličnejše uniforme, zlasti v meniško.

Urhovski domobranci so Francija Klemenca silili, da bi vstopil v njihove vrste, a ga niso pregovorili. Po enajstih dneh je s pomočjo Janeza Zrimška, po domače Primčevega iz Bizovika, ki mu je večkrat dejal, da tem hudičem ne bo več dolgo služil, ušel iz postojanke.

Franci Klemenc je bil zaprt v mali kleti brez line v steni ali stropu in s steptano ilovico namesto poda. Ob tretji uri po polnoči se je tiho splazil po ozkih stopnicah v pritličje mežnarije. Čevlje je nesel v rokah, da je lahko tiho stopal. V vežo je padal soj luči iz »pisarne«, kjer je še bedel novi podkomendant Stane Kukovica.

Kukovica ni opazil Klemenca, ko se je pritihotapil iz kleti. Janez Zrimšek je poskrbel, da so bila večna vrata kasarne odprta. Zunaj postojanke je moral v ograji odtrgati desko, da se je rešil ječe. Do doma, ki ni bil daleč od Sv. Urha, je potreboval še skoraj dve uri, ker se je moral silno previdno plaziti skozi grmičje in čez travnike, da ga ne bi opazili iz postojanke.

Po pripovedovanju Klemenčeve matere Marjete je prišel njen sin domov okoli pete ure zjutraj. Doma ni dobil nikogar. Mati in sestra Mimi si nista upali doma spati. Že dvakrat ju je silno prestrašil njun bližnji sosed, domobranec Srečko Gabrič, član urhovske posadke. Vsakokrat je s silo vdrl v Klemenčevo hišo in z orožjem grozil domači hčerki. Prvič je odšel, ker se je mati od strahu onesvestila, drugič ga je Mimi še pravočasno opazila in zbežala.

Klemenc je našel mater pri bližnjih sosedih. Takoj je odhitela domov in prinesla sinu obleko, perilo in nekaj živeža. Ves je bil premočen, ker se je plazil po rosni travi in skrival po

grmovju. Na materino vprašanje, kam pojde, je dejal, da že pozna svojo pot.

Ob osmi uri so domobranci že divjali okoli Klemenčeve hiše in zahtevali od domačih, da se pobegli sin takoj vrne v postojanko. Marjeta Klemenc je vsa začudena spraševala domobrance, kako da njen sin ni več na Sv. Urhu, kamor so ga pred enajstimi dnevi odpeljali, in trdila, da ga ni od tistega dne nič več videla. Urhovci ji niso povsem verjeli. Pred hišo so postavili strojnico in Klemenčevim zagrozili, da jim bodo požgali domačijo, če se sin ne vrne do dvanajste ure.

Še preden je potekel določeni rok, je obiskal Klemenčeve šentlenarški župnik Franc Verce. Po razgovoru z gospodinjo se je obrnil k Sv. Urhu in ji dejal: »Od tam je prišel živ, od onih s hriba pa ne bo!«

Franci Klemenc je odšel v Levstikovo brigado in se vključil v enoto, ki jo je vodil domačin Franc Sotler-Pavijan. Mati mu je prinesla na Lipoglav zimsko obleko, soseda Pepca Moškrič pa na Javor močne čevlje. Dne 9. novembra 1943 je bil ranjen na Mokrcu. Zdravil se je v partizanski bolnišnici na Krimu. Med domobranci, ki so v ofenzivi sodelovali z Nemci, so bili tudi urhovci. Ko so odkrili partizansko bolnišnico, so Klemenca spoznali in ga zaklali. Pobili so tudi vse druge ranjence.

Onstran Ljubljane so poljski domobranci zagrešili 5. oktobra 1943 strahoten zločin nad 35-letno Francko Zupančič, po domače Vračevo, hčerko malega kmeta iz Spodnjega Kašlja 23. Isti večer kot po Zupančičevo so domobranci prišli še po pleškarja Štefana Aliča v Zgornji Kašelj 131. O tej aretaciji je Alič izpovedal:

»Dne 5. oktobra 1943 sem zagledal okoli dvajsete ure in pol devet domobrancev pred našo hišo. Na glavi so imeli čelade z rdečimi peterkrakimi zvezdami. Dva sta potrkala na vrata in ko sem jima odprl, v popačeni hrvaščini vprašala, če bi lahko govorila s terencem Stevom Aličem. Govorila sta, da sta se izgubila in ne najdeta poti do bataljona v Podlipoglavu. Ker sem takoj spoznal domobranca Zdravka Novaka iz Vevč, sem jima dejal, da nisem terenec, da imam družino in se za nič drugega ne brigam. Na te moje besede sta odšla iz hiše. Zaklenil sem za njima in legel. Kmalu sem znova zaslišal trkanje. Bilo je veliko močnejše kot prvič. Na moje vprašanje, kdo je zunaj, sem zaslišal odgovor: slovenski domobranci. Takoj sem jim moral od-

preti. V hišo sta stopila druga dva kot poprej. Pograbila sta me in izročila tistim, ki so stali zunaj pred hišo. Za silo oblečen sem stal pri vodnjaku in napeto poslušal, kaj se dogaja v hiši. Domobranca sta preiskovala stanovanje. Eden je odprl omaro in pograbil mojo gasilsko uniformo. Žena je vpila, da je ne da, in mu jo vlekla iz rok. Med prerekanjem sta se približala kraju, kjer sem imel kot terenec za silo zazidano puško. Žena se je prestrašila in popustila. Tedaj so domobranci okoli mene zavpili onima v hiši, da ne bodo več čakali. Prišla sta na dvorišče, stopila predme in zahtevala, da jima povem, kam sem skril dve puški. Če ne povem, mi bosta s puškinimi kopiti razbila gobec, sta kričala nad menoj. Dejal sem, da nimam nikakega orožja in naj kar preiščejo vse prostore v hiši.

Medtem ko sem stal na dvorišču in čakal na izid hišne preiskave, sem skušal spoznati domobrance okoli sebe. Spoznal sem Kamnarjevega hlapca Jožeta Bratuna, Gruma iz Slap, po domače Urina, Dolčičevega iz Spodnje Zadobrove, Zdravka Novaka iz Vevč in Antona Koritnika iz Polja. Dva močna kmečka fanta sta bila z Ježice pri Ljubljani, dva pa sta se skrivala pred menoj in ju nisem mogel prepoznati.

Domobrancem se je mudilo. Nihče ni nadaljeval preiskave. Hitro so me odgnali k Ljubljani in skoz ob vodi v Spodnji Kašelj do Zupančičevega doma. Po poti so me izpraševali, če to hišo kaj poznam. Odgovoril sem, da prav nič, čeprav sem jo dobro poznal. Ves čas sem premišljeval samo to, kako bi jim ušel. Toda bilo je prenevarno. Domobranca z Ježice sta stopala tik za menoj in mi tiščala puški v hrbet. In vse preveč golo je bilo tam okoli, da bi mogel tvegati beg.

Ustavili smo se na Boltovem vrtu pri Zupančičevem sosedu. Pri meni so ostali za stražo Anton Koritnik, po domače Rantov Tonček, Dolčič in Kamnarjev hlapec Bratun. Drugi so odšli po Francko Zupančič. Kmalu so jo prignali iz hiše in skupaj smo stopali do železniškega prelaza. Tam so se domobranci razdelili v dve skupini. Dolčič, Koritnik in še nekdo tretji so odšli z menoj proti Zaloški cesti, šest domobrancev z Zdravkom Novakom, trgovskim pomočnikom, ki je bil tiste dni vodja preskrbe v Polju, je odgnalo Francko v drugo smer.

Na Zaloški cesti smo se ustavili blizu mehanika Zajca in čakali na tiste, ki so odgnali Francko. Še preden smo se ustavili, sem slišal več strellov. Spreletela me je misel, da so pobili Franco in da bom kmalu tudi jaz na vrsti. Po prvih streljih sem slišal

močnejše streljanje z onstran Ljubljane. Nisem vedel, kdo strelja, pa tudi dosti časa ni bilo za razmišljanje. Od proge sem so že prihajali domobranci brez Francke. Stopil sem h Koritniku, ki se je šopiril z italijanskim mitraljezom, in ga prosil, če grem lahko na potrebo. Dovolil mi je, jaz pa sem hitro skočil nekaj korakov, se sklonil in si sezul čevlje. Zvezal sem jih in stekel, kar so mi noge dale, čez njive in travnike. Parkrat sem se spotaknil ob zeljnate glave in padel pa se hitro pognal kvišku in tekel naprej. Ustavil sem se pri hiši Franca Černeta-Klemena in se za trenutek razgledal okoli sebe. Tam blizu je nekak ribnik z vrbami ob bregu. Zabredel sem vanj in se skril pod vrbo.

Domobranci so bili takoj za menoj. Z baterijami so svetili na vse strani, a me niso našli. Na pomoč sta jim prišli še dve nemški patrulji, a tudi Nemci me niso dobili. Tri ure sem stal do vratu v vodi. Šele ko je postalo vse tiho in temno okoli mene, sem se po vseh štirih splazil do Gostinčarjeve metlarne in prenočil v kleti. Drugi dan se mi je posrečilo, da sem obvestil ženo o svojem skrivališču. Prišla je že prvi večer in mi prinesla obleko, perilo in nekaj živeža. Štirinajst dni sem preživel v Gostinčarjevi kleti, nato sem šel domov in se skrival do marca 1944, potem sem odšel v partizane.»

Vse drugačna je bila usoda Francke Zupančič-Vračeve. Z delom za OF je začela že leta 1941 in povezovala z njim delo v domači hiši, kjer je že od otroških let nadomestovala bratom pregoda umrlo mater in očetu gospodinjo, na polju, v gozdu in kjer koli je nanoslo, da je lahko pomagala partizanom. Daleč naokrog je poznala vsak košček zemlje, vsako stezo in sleherno skrivališče. Kadar je bil bližnji kašelski most zastražen, je bredla Ljubljano, ki teče na robu njihovega vrta, da je lahko iz Hraštja, zadobrovskega gozda ali s savskega proda prenesla orožje, municijo, sanitetni material, živež ali pošto na dogovorjeno mesto. V izvotljenih bučah, zeljnatih glavah in repi je prevažala in prenašala manjše količine municije, med dračje in fižolove prekle je skrivala puške in drugo orožje, v velikih posodah za mleko je skrivala bombe. Vzdrževala je kurirske zveze in sodelovala pri razorožitveni akciji okupatorjevih vojakov, ki so stražili železniški podvoz. Na njenem domu je bil že prvo leto okupacije bolničarski tečaj, ki se ga je tudi sama udeležila.

Dan pred požigom vevške papirnice, konec avgusta 1942, je še z nekaterimi sodelavkami izkoristila priložnost, da se je lahko udeležila partizanskega mitinga v gozdovih med Češnjicami in Za-

gradiščem. Pod pretvezo, da gredo kropit tedaj unrla Resjakovo mater, so jih Italijani pustili čez zastraženi most. Ko so se ženske naslednji dan vračale domov, so jih stražarji prijeli, češ da so bile v zvezi s partizani, ki so ponoči zanetili požar v papirnici. Med aretiranimi je bila tudi Francka Zupančič. Morala je v koncentracijsko taborišče na otok Rab.

Za osem mesecev je tedaj Francka prekinila z delom na domačem terenu in ga prenesla med internirance. S čvrsto voljo in z zaupanjem v zmago je vzgajala svojo okolico in spodbujala malodušne, da niso omagali v trpljenju.

Maja 1943 se je Francka Zupančič vrnila domov in se takoj vključila v delo. Poljski belogardisti so ji ukazali, da se mora vsak dan zglašati v njihovi postojanki, toda zaradi neodložljivih nalog na terenu ni utegnila izpolnjevati njihovega ukaza.

Po prihodu iz internacije je Francka opazila, da je več njenih sodelavcev prestopilo k beli gardi. Podlegli so mukam v belogardističnih postojankah, zaporih in taboriščih, lažni propagandi, da je partizanstvo uničeno, in praznim obetom. Postala je previdna, a nič manj delavna. Izdajalci so stalno oprezovali za njo. Najbolj vztrajno jo je zasledoval bivši sodelavec Franc Stele-Plevnik. V svojem mlinu ob Ljubljani si je po kapitulaciji Italije uredil mučilnico in morišče za ujete partizane in aktiviste OF. Razmesarjena trupla je Ljubljana odplavljala v Savo, ki pa je marsikatero odvrгла na breg, kjer so ga našli svojci in prepoznali. Stele je postal komandant domobranske postojanke v Zalogu in se pridružil najokrutnejšim morilcem — črnorokcem.

Drugi Franckin nasprotnik je bil že od vsega začetka njen sovaščan prof. Janez Grum, po domače Dolžev iz Spodnjega Kašlja št. 17. Vedel je, da sta njena brata Stanko in Ivan v partizanih, druga dva pa delata na terenu, zato tudi njenega dela ni pustil iz oči.

Dne 5. oktobra 1943 je Francka še pozno v noč prevažala v čolnu puške in odeje čez Ljubljano. Po 22. uri je zaklenila hišna vrata in legla. Ni še zaspala, ko je nekdo močno potrkal na vrata in zaklical, da mora takoj odpreti. Prestrašila se je, a še bolj njen priletni oče, ki je bil silno navezan na edinko. Tolažila ga je, da ne bo nič hudega, vendar so tudi njo obšle hude slutnje. Domobranec, ki mu je odprla, ji je ukazal, da mora takoj z njim.

Oblekla se je in molče odšla iz hiše. Zunaj je videla več domobrancev, ki so čakali nanjo, nekaj pa jih je bilo na sosedovem vrtu. Vsi skupaj so odšli proti železniškemu podvozu.

Železniški prelaz so še vedno stražili italijanski fašisti. Ko so zagledali kolono, so zavpili, kdo prihaja. Eden izmed domobrancev je zaklical: »Bela garda!« Po poti Francka ni opazila, kdaj se je odcepil tisti del domobrancev, ki je vodil Štefana Aliča. Tudi ni vedela, da je prej stopal v isti koloni. Bilo je zelo temno in nazaj se ni smela ozirati. Vznemirjena je razmišljala, kam neki jo vodijo.

Eden izmed fašistov, ki so stražili železniški prelaz, je v koloni spoznal tudi Franca Steleta, bivšega Franckinega sodelavca. Fašist je imel v vasi dekle, s katero se je kasneje poročil. Povedal ji je, da je videl v koloni, ki je gnala Francko, tudi Steleta. Dekle je o tem govorilo še drugim ljudem, po njih pa so zvedeli tudi Franckini svojci.

Od železniškega prelaza so domobranci gnali Francko v breg proti Dimnikovemu kanalu. Pred njo je stopal en sam, drugi so se zvrstili za njo. Ko so šli mimo križa ob poti, je domobranec, ki je stopal za Francko, dejal:

»Ali veš, kam greš?«

»To veste vi, ki me ženete,« je odvrnila.

»Vseeno je, če veš ali ne, kesanje zmoli,« ji je svetoval.

»Nimam grehov in ničesar se ne kesam,« je kratko dejala Francka.

Bližali so se poti, ki se vije ob bregu Ljubljance že blizu njenega izliva v Savo. Na sredi te poti je kolona obstala. Domobranec, ki je stopal pred Francko, se je sunkovito okrenil in jo ustrelil v prsi. Padla je na obraz. Ležečo na zemlji so še dvakrat ustrelili. En strel ji je drugič prestrelil prsi, vendar ji ni ne prvi ne drugi rnil srca. Tretji strel so ji pognali v tilnik. Vstopil je nad vratnim vretencem, izstopil pa tik pod ušesom.

Domnevno mrtvo žrtev so morilci zgrabili in vrgli v Ljubljano. Čudno se jim je zdelo, da niso slišali vodnega pljuska, toda pogledati niso več utegnili, če truplo ni morda padlo na suho. Niže ob Ljubljanci, že na desnem bregu Save, so Nemci stražili železniško progo. Začeli so odgovarjati na domobranske strele. Pridružili so se jim še fašisti z železniškega prelaza v Zalogu in s kašeljkega mosta. Ne eni ne drugi pa niso vedeli, zakaj in na koga streljajo.

Najhuje so se prestrašili domobranci, misleč, da so prihiteli partizani Francki na pomoč. Pustili so žrtev ob bregu Ljubljance in zbežali s kraja umora na dogovorjeno mesto. Še preden so dospeli do Zaloške ceste, so zaslišali strele za bežečim Aličem.

Stekli so za njim, preklinjajoč težave, ki so jih doživljali tisto noč. Domobranci so dolgo iskali Štefana Aliča. Ko so končno uvideli, da je vse iskanje zaman, so odšli nazaj k Ljubljani, da bi pogledali, kje leži Franckino truplo. Hoteli so zabrisati sledove za svojim zločinom.

Medtem, ko so domobranci iskali Štefana Aliča, je Francka ležala v globoki nezavesti. Po dveh urah pa se je okoli ene po polnoči prebudila. Dolgo je tipala okoli sebe in naporno razmišljala, kje je in kaj se je z njo zgodilo. V glavi je čutila strahotne bolečine. Ni je mogla dvigniti; da bi vstala, niti misliti ni bilo. Z obema rokama se je prijela za glavo in se skušala opreti na komolce, da bi se razgledala okoli sebe, a ni šlo. Začela se je plaziti v breg kar po vseh štirih, kakor žival. Ker ni mogla držati glave pokonci, je rila z njo po zemlji. Prst se ji je lepila na obraz, ki je bil zaradi rane na tilniku zalit s krvjo.

Francka ni vedela, kakšne rane je zadobila. Spominjala se je le prvega strela v prsi, drugih dveh ni niti slišala niti občutila. Zato ni mogla razumeti, od kod tako strašne bolečine v glavi. Počasi si je le priklicala v spomin nočne dogodke in se zavedela, da mora čimprej proč iz tega kraja. Niže ob poti ob Ljubljani je več hiš. Med presledki so vrtovi in gospodarska poslopja. Franckin dom v Spodnjem Kašlju pa je kakšnih deset minut oddaljen od kraja, kjer je obležala. Ob misli, da bi mogla priti do doma, se ji je pot zazdela neskončno dolga. Začela se je plaziti k prvi hiši, ki je bila le nekaj deset metrov od nje. Potrkala je na vrata čisto pri tleh in čakala. Toda trkala in čakala je zaman, pri Baronovih, kot se pravi pri hiši, ji ni nihče odprl. Zaradi nočnega streljanja so bili ljudje tako prestrašeni, da se niso upali ganiti. Pri drugi hiši ji je odprla Ložarjeva Mici. Ko ji je Francka v kratkih, pretrganih besedah povedala, kaj se je zgodilo, je Mici zaprla vrata pred njo.

Na smrt utrujeno Francko je prevzela groza, kaj bo z njo, če se vrnejo domobranci. Zbrala je vso svojo moč in začela razmišljati, kdo vse stanuje v hišah ob Ljubljani. Domislila se je Jurkove hiše, zadnje v vrsti, že čisto spodaj na ovinku poti. Ne-koč je Jurkovi hčeri botrovala. Pri tej hiši je menda ne bodo nagnali. S poslednjimi močmi se je še privlekla do hiše. Na njeno trkanje so Jurkovi vprašali, kdo je zunaj. Zaslišali so slaboten, hropeč glas: »Odprite, Vračeva Francka sem!« Hitro so odklenili večna vrata in zagledali strahoten prizor. Francka je na pol ležala, na pol klečala in komaj razumljivo mrmrala, naj ji poma-

gajo. Z iztegnjenimi rokami se je opirala ob podboje vrat, glava pa ji je klonila na zemljo. V zadnjem hipu so jo potegnili v hišo. Za ovinkom so že odmevali koraki domobrancev.

V veži je Francka nezavestna obležala. Prinesli so ji divan in jo previdno položili nanj. Zaradi domobrancev, ki so jih čutili v bližini, si niso upali prižgati luči. Videli so le belino Franckinih oči, ves ostali obraz je bil kot maska, zlepljena iz krvi in prsti.

Jurkovi niso vedeli, kako bi pomagali na pol mrtvi znanki. Vznemirjala jih je tudi misel, kaj bo, če odkrijejo domobranci sledove, ko se je njihova žrtev plazila k hiši. Nestrpno so čakali, kaj se bo zgodilo. Čez dobre četrt ure so zaslišali, da se domobranci vračajo. Jurkovi so stopili za okenski zastor in slišali, kako je nekdo klel: »Od hudiča je čudno, kam je izginila!«

Francki so s toplo vodo izmili obraz, več si niso upali, in bedeli pri nji do jutra. Ko se je zdanilo, so poslali po njene sorodnike. Še preden so prišli, se je pri Jurkovih zglasila neznana ženska. Z izgovorom, da kupuje kravo, je hodila od hiše do hiše in oprezovala, h komu se je Francka zatekla po pomoč.

Franckini sorodniki so poslali v Polje po dr. Riharda Gregorčiča, ki je zdravil ranjene in bolne partizane in aktiviste. Takoj je prihitel in nudil Francki vso pomoč. Počasi se je toliko zavedela, da je lahko opisala gnusni zločin. Franckin brat Anton Zupančič, poročen v Zalogu št. 100, ni hotel pustiti sestre v bližini strašnega dogodka. Proti večeru je prišel z vozom ponjo in jo dvignil z divanom vred. Doma v Spodnjem Kašlju ni imela razen starega, bolehnega očeta nikogar, ki bi mogel skrbeti zanjo.

Ljudje so že v jutranjih urah zvedeli za zločin poljskih domobrancev in ogorčeni obsojali njihovo podivjanost. Domobranci niso mogli zanikati zločina, zato so ga skušali s pomočjo laži vsaj omiliti. Govorili so, da so Francko dobili, ko je nesla partizanom poln nahrbtnik bomb. Tega jim seveda ni nihče verjel, ker je njen oče — pošten in tudi veren človek — povedal, da so prišli ponjo na dom.

Tudi poljski župnik Janez Kete je še isti dan zvedel za zločin, ki se je zgodil v njegovi fari. Sklical je svoje kaplane in se z njimi posvetoval, kaj bi bilo treba ukreniti. Dogovorili so se, da pojde k hudo ranjeni Francki duhovnik Franc Erzar, ki je pred partizani zbežal iz Kočevja in poiskal zavetje v poljskem župnišču.

Prvo jutro po prevozu ranjene Francke k bratu v Zalog se je Erzar zgasil pri nji. Po zdravnikovem naročilu ne bi smela spre-

jemati obiskov, duhovnik pa je tako šilil v njeno sobo, da mu Franckina svakinja Marija Zupančič, rojena Ulčakar, ni mogla preprečiti vstopa. Prosila ga je, naj je predolgo ne vznemirja, ker je zelo slaba in izčrpana.

Ko je zagledala duhovnika pred seboj, ga je takoj vprašala: »Ali so vas poslali moji morilci?«

Erzar se je hinavsko izgovarjal: »Ne, ne! Nihče me ni poslal! Izvedel sem, da ste nevarno ranjeni, pa me je skrb za vašo dušo privedla k vam.«

Dve polni uri si je duhovnik prizadeval, da bi se mu Francka, o kateri je vedel, da izhaja iz verne družine, spovedala. Vendar svojega namena ni dosegel. Svakinjo je skrbelo, kako bo Francka prenesla tako dolgi in mučni razgovor, zato je večkrat prišla v njeno sobo in skušala vsiljivcu dopovedati, da ne sme toliko govoriti. Erzar pa se ni ganil in je vedno znova poizkušal doseči, da bi mu Francka zaupala svoje »grehe«. Šele, ko je po dveh urah spoznal, da je ves njegov trud zaman, je odšel iz hiše.

Po duhovnikovem obisku Francka nekaj časa sploh ni mogla govoriti. Ko si je malo opomogla, je svakinji povedala, kako je potekal razgovor s »spovednikom«. Vsako njegovo vprašanje je ostro zavrnila.

Naštela mu je po vrsti vse božje zapovedi in mu dokazovala, da se ni pregrešila niti proti eni, oni sami — duhovniki in domobranci — pa proti vsem. Francka je bila znana kot bistra, duhovita in drzna ženska. Erzar jo je prosil, če jo lahko še obišče, pa mu je prepovedala, da bi jo še kdaj nadlegoval. »In če boste okrevali, ali me boste tedaj sami obiskali?« je hotel pred svojim odhodom vedeti duhovnik. Tedaj je Francka, že vsa medla od napora in bolečin, umolknila in se zamislila: le kako bo z mojim okrevanjem? Tiho je odvrnila: »Ne vem.«

Teden dni je Francka trpela neznosne bolečine. Zdravnik jo je dvakrat na dan obiskoval, toda bolečine v glavi niso popustile. Sorodniki bi jo radi prepeljali v ljubljansko bolnišnico na oddelek za vojne poškodbe, a so vedeli, da jim domobranci ne bodo dali dovoljenja za prevoz skozi blok. Po enem tednu se jim je končno posrečilo, da so jo s pomočjo nemških vojakov prepeljali po stranskih poteh ob Savi v Ljubljano in jo oddali v bolnišnico. Na oddelku za vojne poškodbe so delali zdravniki v povezavi z aktivisti OF. Sedem tednov so ji lajšali bolečine in si prizadevali, da bi jo čimprej okrepili. Francka se je veselila, hkrati pa tudi bala okrevanja. Zdravniki so jo tolažili, naj se ne boji

zasledovalcev, ker ji bodo zaradi hudih poškodb lahko podaljševali zdravljenje v bolnišnici. Toda domobranci so imeli na oddelku svoje ljudi. Med njimi je bil vojaški kurat Peter Križaj, ki je pogosto obiskoval bolnike. Pa ne samo zato, da je opravljal tako imenovana dela usmiljenja! Njegova skrb za bolnike je bila še vse drugačna. Po naročilu poljskih domobrancev je oprezoval, kdaj si bo Francka toliko opomogla, da bodo lahko vnovič prišli ponjo.

Tri dni po izjalovljenem umoru Francke Župančič, dne 8. oktobra 1943, je v ljubljanski bolnišnici umrla za posledicami mučenja 35-letna gospodinja Julijana Hribar iz Polja št. 180. Nekaj dni pred kapitulacijo Italije so jo poljski belogardisti ovadili okupatorju, da dela za OF. Njen mož Ivan Hribar, vratar v bolnišnici za duševne bolezni na Studencu, je padel kot partizan že poleti 1942 v roški ofenzivi. Žena je ostala sama s štirimi nedoraslimi otroki. Čeprav jo je moževa smrt silno prizadela, je vztrajno nadaljevala delo za osvobodilni boj. In tudi otroci so ji po svojih močeh pomagali.

Zaradi ovadbe domačih izdajalcev je morala Hribarjeva na karabinjersko postajo v Vevče. Tu so jo nekaj dni zasliševali in mučili, nato pa odgnali za zapahe ljubljanskih sodnih zaporov. Zaradi preštanega trpljenja je bila že ob prihodu v zapore na koncu svojih moči. Toda tega ni hotel nihče uvideti, niti tega, da je mati štirih otrok in brez moža. Še so jo zasliševali in mučili, dokler niso spoznali, da so jo do smrti izmučili. Prepeljali so jo v splošno bolnišnico, toda prepozno. Po nekaj dneh je izdihnila.

Dne 9. oktobra 1943 se je v Kočevju začel sodni proces proti vojnim zločincem, ki jih je NOV Slovenije zajela v turjaškem gradu. Ta proces je bil prva pravno izvedena obravnava v Evropi v času, ko je še vsepovsod besnela vojna vihra. Na osnovi zbrane dokaznega gradiva, ki ga pravniki zaradi bližajoče se nemške ofenzive niso mogli do kraja izkoristiti, so 11. oktobra 1943 obsodili šestnajst največjih zločincev na smrt z ustrelitvijo.

Med temi obsojenimi je bil tudi prvi morilec na Sv. Urhu Gabrijel Capuder. Že med preiskavo je soobtoženi Vladimir Kien, trgovski pomočnik iz Ljubljane, ki je Capudra dobro poznal, protestiral proti temu, da bi bil zaprt v isti celici s takim tipom. Dejal je: »Capudra Jela poznam kot roparja iz okolice Dobrunj, pretepača ljudi iz Kleč in Dobrunj — imen se ne spominjam,

ker je od tega že osem mesecev, ko so bile te žrtve zaprte v Ljubljani — ubijalca ljudi, kriminalnega tipa. Ne morem biti zaprt v isti celici s takim tipom.«¹

Kienovi izjavi se je pridružil še Viktor Habič iz Bizovika. Povedal je, da je Gabrijel Capuder sodeloval pri usmrtitvi šestih Dobrunjčanov na Sv. Urhu 6. oktobra 1942, pri ropu trinajstih prašičev in osmih krav, da je teroriziral vaščane Bizovika in Dobrunj pa tudi belogardiste, »ki niso hoteli delati tako, kot je on zahteval«.²

Kienove in Habičeve izjave je potrdil tudi vojaški kurat lažnega Štajerskega bataljona in Legije smrti, kaplan Anton Šinkar. Na razpravi v Kočevju je dejal, da je Gabrijel Capuder povzročil s svojim ravnanjem ljudem v okolici Dobrunj najmanj pol milijona škode, da je imel direktne zveze z italijansko kvesturo in bi zaradi tega že davno zaslužil, da ga ustrele.³

Iz navedene izjave je videti, da je Šinkar dobro poznal Capudrove zločine. Svojega pajdaša je hladnokrvno označil kot zločinca, ki je že davno zaslužil smrt, svoje lastne, nič manj ogabne zločine pa je vztrajno tajil. Številne priče pa so tudi Šinkarju dokazale, da zasluži najvišjo kazen zaradi zločinov, ki jih je zagrešil. Ko je poslušal izjave prič o belogardističnih gozodejstvih, je s hlinjeno prizadetostjo priznal: »Ni danes prvič, da me je sram, da sem kdaj bil v beli gardi...« Toda to priznanje ga ni moglo rešiti zaslužene kazni. Mera njegovih zločinov je bila že pred letom dni tolikšna, da bi tudi Capuder lahko trdil o njem, kakor je Šinkar izjavil o Capudru: da je že davno zaslužil, da ga ustrele!

Tudi Viktorja Habiča iz Bizovika je prav tako kot njegovega komandanta doletela smrtna kazen. V procesu so mu dokazali, da je že na dan bizoviške blokade, 27. septembra 1942, v italijanski preobleki ovajal sovaščane okupatorju in tako zagrešil smrt petih Bizovičanov. Bil je član bizoviške posadke od ustanovitve bele postojanke do kapitulacije Italije. V tem času je zagrešil še vrsto drugih zločinov nad svojimi rojaki.

Med šestnajstimi zločinci, ki so bili v kočevskem procesu obsojeni na smrt, je bil tudi Drago Tomažič, ki se je maja 1942 pojavil na Sv. Urhu s prvimi četniki Milana Kranjca.

¹ Iz razprave proti urhovskim morilcem pred okrožnim sodiščem v Ljubljani marca 1946 Ko 177/46-31, str. 11, kjer so citirani odlomki iz kočevskega procesa v zvezi z Gabrijelom Capudrom, Viktorjem Habičem in Antonom Šinkarjem.

² Prav tam.

³ Iz iste razprave.

Iskreno in hkrati pretresljivo je zvenela edinole izjava na smrt obsojenega orožniškega poročnika Marjana Sterniša. Dejal je: »Na tej zatočni klopi bi poleg mene morali sedeti vsi bivši jugoslovanski politiki: Novak, Mihailović, vsa jugoslovanska vlada in celo nekateri zavezniki, ki so dovolili, da se je v naši deželi razširila bratomorna vojna, ker niso javno povedali, kdo ima prav.«¹

Zaradi kočevskega procesa je klerikalni tisk vzdignil velikanski hrup. V dnevnem časopisju in raznih brošurah je prinašal lažna poročila, da bi slovensko javnost zavedel v zmoto in prikazal zločince in izdajalce kot mučence.²

Inozemski tisk pa je ugotavljal, da je bil postopek proti vojnim zločincem zakonito izveden. Zaradi teh poročil so slovenski klerikalni politiki ugovarjali in skušali prek kraljevega poslaništva v Vatikanu dokazati nasprotno. Njihovi dokazi so, kot vselej, obstajali iz laži, ki so jih v dolgoveznih poročilih prek vatikanskega poslaništva pošiljali v London.

Kočevski proces je pokazal zanimiv in značilen odnos slovenske duhovščine do narodnoosvobodilnega boja in njegovih predstavnikov. Njena strahopetnost, dvoličnost in neznačajnost se je pokazala kaj kmalu po procesu. Duhovniki in bogoslovci, zajeti na Turjaku, povečini niso imeli poguma, da bi priznali zločine in branili svoje dotedanje stališče do osvobodilnega gibanja slovenskega naroda. Vsi brez izjeme so zavrgli »palmo mučeništva«, o kateri je škof Rožman že toliko pisal in govoril.

Dne 23. septembra 1943 so na Turjaku zajeti duhovniki in bogoslovci podpisali v Kočevju izjavo, s katero so se vodstvu OF zahvalili za velikodušnost, s kakršno je sodišče vodilo postopek proti njim, in obljubili, da v bodoče ne bodo izrabljali svojega poklica v politične namene.

Zaradi teh zagotovil, ki so se tedaj zdela odkrita in iskrena, je vodstvo OF poslalo duhovnike in bogoslovce v cistercijski samostan v Stično, kjer naj bi ostali do konca vojne. A že konec

¹ Iz angleškega biltena poročil 30. oktobra 1943. Zapisal pisatelj Ciril Kosmač, ki je bil tedaj v Londonu.

² V propagandni brošuri »Črne bukve« je pisec položil šinkarju na jezik celo take besede: »Sodniki, moje roke so čiste...« O Capudru pa beremo v isti publikaciji, da »je priznal, da se je prišteval k 'beli gardi', a je ugotovil, da pokret ni bil bratomorilen«.

Za obletnico kočevskega procesa je »Slovenec« 12. oktobra 1944 pisal: »Brez vsake sodbe, brez dokazov so padali najboljši. Gozdno tišino je prevpil krik nedolžno prelite krvi, ki je klicala v nebo po maščevanju.« Kako je bilo z gozdno tišino v Gorjancih in še drugje po Dolenjskem še pred procesom in koliko so jih od jeseni 1943 do obletnice procesa pobili na Sv. Urhu in po drugih moriščih, je klerikalni dnevnik zamlčal.

oktobra 1943 so v nemški ofenzivi izkoristili priložnost in odšli z Nemci v Ljubljano. Izjavo, ki so jo dali vodstvu OF, so skušali z raznimi izgovori opravičiti, nekateri pa so se norčevali iz nje. Eden izmed duhovnikov je celo javno izjavil: »Zato smo podpisali, da bi lahko vsak pameten človek videl, da nismo resno mislili, ampak smo se iz te izjave norčevali.«¹

Vojni zločinci, ki jih je izredno vojaško sodišče v Kočevju obsodilo na smrt, so bili še pred procesom znani kot najvidnejši vojaški sodelavci italijanskega okupatorja, nekateri pa kot sadištni morilci ujetih partizanov in aktivistov OF. Zaradi tega je vsak količkaj razgledan Slovenec, pa tudi tisti, ki ni sodeloval v OF, vedel, da so zaslužili najvišjo kazen. Le najbolj zaostali del ljudskih množic, ki se nikakor ni mogel otresti pogubnega vpliva versko in politično sfanatiziranih duhovnikov, in pa tisti domobranci, ki so bili le orodje v rokah svojih voditeljev, so verjeli govoricam o nezakovitosti kočevskega procesa in krivični sodbi. Tako je ostal ves vik in krik okoli procesa brez odmeva.

Po bitki na Sv. Urhu, dne 18. septembra 1943, so se čez mesec dni partizani pripravljali, da iznova napadejo sovražno postojanko na tem griču. V noči od 17. na 18. oktober je poizkušala napasti Sv. Urha 2. četa tretjega bataljona Levstikove brigade. Okoli polnoči se je v največji tišini približala vznožju griča. Tedaj je iznenada tako gosta megla zagrnila grič in okolico, da so morali partizani napad opustiti. Po cesti mimo šole so se vrnili nazaj v sostrške hribe.

Lojze Dežman je moral biti obveščen tudi o tem nameranem partizanskem napadu. V nizki hišici poleg šole, v Zadvoru št. 41, je z Ivanom Cankarjem in Petrom Čarmanom prežal na partizane. Ker so bili samo trije, si niso upali napasti čete, ko se je po cesti mimo šole pomikala nazaj proti Sostremu. Ko pa se je za četo pripeljal s kolesom četni kurir Ciril Dežman, ga je Lojze Dežman s strojnico ustrelil skoz okno pritlične hiše. Ciril Dežman je izkrvavel sredi ceste, pred vrati na šolski vrt.

Petnajstletni Ciril Dežman iz Sostrega št. 34 je odšel v partizane 23. septembra 1943, ko je uvidel, da ne more nič več prenašati divjanja in preganjanja belogardistov. Štirinajst dni pred odhodom v partizane je z materjo grabil steljo nad domačo hišo. K njima je prišel Lojze Dežman in ju začel siliti, naj povesta, kje so v hribu partizanski bunkerji. Oba sta zanikavala

¹ Slovenski dom, 11. novembra 1944.

Morilec velikega kova Štane Kukovica v arditski uniformi

Stane Kukovica kot menih

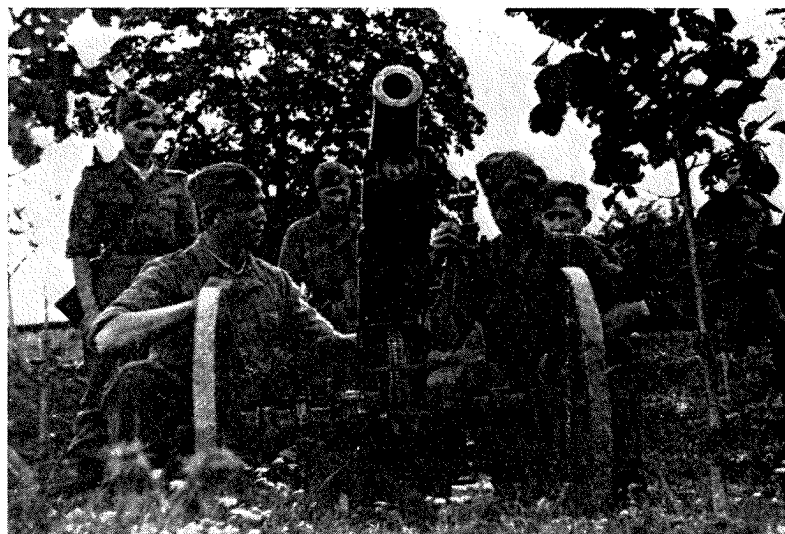
Stane Kukovica v civilu

Trije bratje Kukovica — v sredi slike — bratranci Staneta Kukovice
iz domobranske postojanke v Polju

Stane Kukovica raportira svojemu nadrejenemu

Domobranci pri topu: prvi z leve je morilec Matija Prepeluh, na desni strani topa Franc Jager

Francka Zupančič v družbi s Francem Steletom-Plevnikom — prvi z leve, kasnejšim izdajalcem, ki jo je dal na ukaz profesorja Janeza Gruma zverinsko pobiti

Francka Zupančič, gospodinja, rojena 21. 1. 1907 — streljana 5. 10. 1943 — ubita 29. 11. 1943

26181

13151

~~II 0226483~~

Shovetski domobranski rod

Sr. Velj. Dobrunje

Plaćeni spisek sa septembra 1943. help hetim.

II 0227163

II 0227164

Red. br.	Ime i prezime	Lok.	God. rođenja	Plaćeno		Priloge	Napomena
				1.	2.		
			prethodno	10	194	94	
57	Jelica Perzeta	Zastavnik	15.9.1943	721	63		
58	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	303	34		
59	Jovani Antin	podporučnik	15.9.1943	303	34		
60	Trpim Antin	podporučnik	15.9.1943	303	34		
61	Marica Aljaj	podporučnik	15.9.1943	303	34		
62	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
63	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
64	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
65	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
66	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
67	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
68	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
69	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
70	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
71	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
72	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
73	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
74	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
75	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
76	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
77	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
78	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
79	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
80	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
81	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
82	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
83	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
84	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
85	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
86	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
87	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
88	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
89	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
90	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
91	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
92	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
93	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
94	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
95	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
96	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
97	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
98	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
99	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			
100	Marica Jovan	podporučnik	15.9.1943	100			

njegove trditve, češ da vesta zanje. Razkačen je Dežman postavil Cirila pred drevo in nameril vanj puško. Zagrozil mu je, da ga bo takoj ustrelil, če ne pove. Ciril se ni prestrašil in Dežman je moral odnehati. Po tem dogodku je Ciril sklenil, da pojde v partizane. Domači so mu branili, češ da je premlad. Tudi partizani so mu prikazovali težave partizanskega življenja, da bi ga odvrnili od odločitve. On pa jim je odgovarjal, če bi jim bilo nemara ljubše, da ga ubijejo urhovci.

Na cesti pred šolo je temna lisa krvi označevala mesto, kjer je Ciril izdihnil. Zjutraj so šolarji nevede stopili vanjo in na čevljih prenašali sledove krvi na stopnišče, po katerem je še pred letom dni stopal tudi Ciril Dežman s šolsko torbo v roki.

Proti jutru so domobranci odvlekli Dežmanovo truplo na Rekarjev vrt v bližino Sv. Urha. Vzeli so mu orožje in sezuli močne vojaške čevlje, ki si jih je Dežman priboril v boju z Nemci za obmejno karavlo pri Pečarju nad Besnico.

Dežmanovi niso vedeli, da so jim urhovski domobranci iz zasede ubili sina. Ko je mrtev ležal na Rekarjevem vrtu, se je njegova mati mudila v stavbi dobrunjske občine zaradi življskih nakaznic. Znanke, ki so že vedele za nočni dogodek, so jo drugače pogledovale kot po navadi. Nobena pa ji ni hotela prva povedati žalostne novice. Dežmanova je z občutkom tesnobe zapustila občinsko poslopje in razmišljala, kaj neki ji ženske prikrivajo. Šele na poti proti domu je zvedela, kaj se je zgodilo. Odhitela je k Rekarju in se bridko razjokala ob mrtvem sinu. Iz za hišnega vogala so jo opazovali domobranci in se ji posmehovali. Ko jih je Dežmanova ugledala, je odšla v hišo in zaprosila gospodinjo za kos črnega blaga. Rekarjeva ni imela drugega kot ostanke starega dežnika. Z njimi je mati pregrnila sinu obraz, da ga je zavarovala pred škodoželjnimi pogledi in pred mrčesom. Nato je odhitela v sostrško šolo, kjer je župnik tisto dopoldne poučeval verouk. Prosila ga je za dovoljenje, da sina prepelje domov in položi na mrtvaški oder. Župnik ji je dovolil.

Z moževo sestro Antonijo Dežman, ki je imela nečaka nad vse rada, sta se podvizali po mrtveca. Toda na Rekarjevem vrtu ga ni bilo več. Domobranci so ga odpeljali na Sv. Urha.

Popoldne je prišel Cirilov oče s sestro Antonijo v šolo. Iskal je kaplana, da bi šel z njim na Sv. Urha po mrtvega sina. Ves zbežan je potrkal na nekaj vrat. Ko je potrkal na vrata mojega razreda, sem šla z njim, da sva našla kaplana in ga prosila za uslugo. Nekaj časa je premišljeval, nato pa je dejal, da pojde

sam do domobrancev. Dežmanovemu očetu je odsvetoval, da bi šel z njim.

Še isto popoldne je kaplan obvestil Dežmanove, da lahko gredo po sina. Mati in teta Antonija sta se z vozom in s krsto odpravili na grič. Cirilovo truplo je ležalo na goli zemlji blizu cerkve, na kraju, kjer je stala pred požigom lesena Menartova domačija. Teta je pokleknila k mrtvemu nečaku in glasno jokala. Lojze Dežman jima je prepovedal, da bi truplo položili v pripravljeno krsto. Hotel je, da ga brez krste vržeta na voz in odpeljeta z griča kot razbojnika, ki ni zaslužil krščanskega pogreba. Ženski sta se uprli in s silo dosegli, da sta prenesli truplo v krsto in jo odnesli na voz.

Ko sta ženski položili truplo v krsto, jo je hotel Lojze Dežman pri priči zabiti. A tudi tega nista pustili. »Če boste zdaj krsto zabili, jo bom pa tam spodaj odprla!« je vpila mati. »Moj sin je bil dober in pošten fant. Vprašajte župnika in kaplana ali pa kogar hočete! Vsak ga lahko vidi!«

Po hudem prerekanju z domobranci sta Dežmanovi končno le odpeljali Cirilovo truplo v mrtvašnico na sostrško pokopališče. V sredo, 20. oktobra 1943, je bil Cirilov pogreb. Ko so truplo polagali v zemljo, je iz bližnjih gozdov trikrat zapovrstjo zadonela častna salva v zadnji pozdrav partizanskemu kurirju. Nekaj domobrancev, ki je od daleč opazovalo pogreb in pogrebe, je v strahu preskočilo pokopališki zid in zbežalo.

IX

ORGANIZACIJSKI ŠTAB SLOVENSKEGA DOMOBRANSTVA JE DOLOČIL SV. URHA ZA MNOŽIČNO MORIŠČE

Po neuspelem partizanskem napadu na sovražno postojanko na Sv. Urhu 18. septembra 1943 in po ustanovitvi slovenskega domobranstva 23. septembra 1943 je število urhovskih domobrancev hitro naraslo. Iz ohranjenega plačilnega spiska za tretjo tretjino septembra 1943 je videti, da je bil v tem času v postojanki slovenski domobranski vod Sv. Urh-Dobrunje, ki je štel 81 članov posadke.

V domobranskem vodstvu Sv. Urh-Dobrunje je bilo največ bivših belogardistov iz Bizovika, trideset po številu, dvanajst jih je bilo iz Dobrunj, šest iz Javorja, pet iz Češnjic, po trije iz Zadvara, Sostrega in Polja, po dva iz Zagradišča in Malega Lipoglava, po eden iz Sadinje vasi, Podlipoglava, z Orljega, iz Hrušice, Gabrja, Podklanca pri Sodražici, Loškega potoka, Grmade pri Trebnjem in Ljubljane in šest iz neugotovljenih krajev.¹

Iz plačilnega seznama za tretjo tretjino septembra 1943 je razvidno, da so bili že tedaj v urhovski posadki tudi tisti belogardisti, ki so jih partizani zajeli 16. septembra na Velikem Osolniku in so obljubili, da se bodo za naprej bojevali v njihovih vrstah. Pod vodstvom Alojzija Svetka, enega izmed največjih zločincev v bivši belogardistični vaški straži v Bizoviku, je zbežalo od partizanov še šest njegovih pajdašev. To so bili Anton Jakoš, Niko Korošec in Avgust Lampič iz Bizovika, Jože Gornik iz Podklanca pri Sodražici, Ivan Sapeta iz Loškega potoka in Jože Hočevar iz Grmade pri Trebnjem. Njihova imena so vpisana na koncu plačil-

¹ Glej fotografijo plačilnega seznama za september 1943, tretja tretjina.

nega seznan s pripombo: »Vrnili so se iz partizanskega ujetništva in jim pripada celotna plača po odredbi...«

Mesec dni po ustanovitvi slovenskega domobranstva, 23. oktobra 1943, je prišel na Sv. Urha stotnik Emil Cof kot zastopnik poveljnika prvega slovenskega domobranskega bataljona. Ogledal si je kraj in priprave za načrtno pobijanje ujetih borcev in aktivistov OF. Z ogledom je bil zadovoljen, kar je razvidno iz naredbe št. 24 komandanta prvega slovenskega domobranskega bataljona za 23. oktober 1943:

I.

»23. t. m. sem obšel med drugimi tudi posadko sl. domobr. voda Urh. Ugotovil sem, da je postojanka zelo dobro organizirana in da tako vodnik kakor tudi vse ljudstvo¹ ulaga veliko truda in dobre volje, da postojanko čim boljše uredi in utrdi. Zato

pohvalim

vodnika sl. domobranskega voda Urh zastavnika g. Dežmana Alojza, kakor tudi vse njegovo ljudstvo in jih pozivam, da tudi v nadalje vrše svojo službo s polno volje in požrtvovalnosti.

Prednjo naredbo prečitati pred strojem.

II.

Vkljub do zdaj izdanim ustmenim in pismenim odredbam, da se ne sme v zapor dovesti nobenega civila, če se istočasno ne odda proti istemu tudi pismena prijava, se je zopet ponovil slučaj, da se nahaja v bat. zaporu neka oseba že tri dni in nihče ne ve zakaj je v zaporu. Da se ne bi to še nadalje ponavljalo odrejam: Dovoljenje, da se koga stavi v bataljonski zapor daje osebno dežurni oficir. Isti mora od patrole, ki krivca pripelje tudi zahtevati pismeno prijavo, iz katere bo razvidno, zakaj se istega stavlja v zapor. Pritvornika takoj uvesti v posebno za to pripravljeno knjigo, ki se mora nahajati pri komandirju straže. Dežurni oficir bo v tej knjigi vedno podpisal, da je imenovanega stavil v zapor. Isto tako bo tudi dežurni oficir v to knjigo upisal, kedaj je isti odpuščen iz zapora odnosno predan nemški ali naši policiji in s katero številko akta.

¹ Domobranci so uporabljali izraz »ljudstvo« namesto moštvo.

Prednje bojo starešine edinic sporočile v podpis vsem oficirjem in zastavnikom in podoficirjem.

Overava:
Adjutant poručnik,
Stanko S. Bitenc

Za komandanta
pomočnik stotnik
Emil Cof l. r.

Žig:

I. slovenski domobranski bataljon.«¹

Iz besedila navedene naredbe št. 24, odstavka II., bi si morda kdo mislil, da so se domobranci ravnali po nekakšnih zakonitih predpisih pri aretacijah in pobijanju žrtev na Sv. Urhu in po bližnji okolici. Kako pa je bilo v resnici, nam pove že umor prvih treh žrtev, ki so jih poljski domobranci »obsodili« na smrt na Sv. Urhu že naslednjega dne po obisku domobranskega stotnika Emila Cofa, v nedeljo 24. oktobra 1943, in jih pred izvršitvijo smrtnih »obsodb« pripeljali k spovedi v šentlenarško župnišče v dobrunjsko občino, kamor spada tudi Sv. Urh.

V nedeljo, dne 24. oktobra 1943, se je okoli 13. ure ustavil poltovorni avtomobil pred šentlenarškim župniščem. Na povelje oboženega domobranca sta dva pripornika v civilni obleki izstopila, tretji je ostal v avtomobilu. Domobranec je pripornika odpeljal v župnišče in zahteval od pomočnice, da pokliče gospoda kaplana Mirka Gandeta. Ko je kaplan slišal, da mora spovedati na smrt obsojena pripornika, se je tako prestrašil, da je pregovoril župnika, naj ju on spove, ki je takega opravila bolj vajen. Župnik je ugodil kaplanovi prošnji in namesto njega opravil spoved. Po spovedi je domobranec odpeljal spovedanca nazaj v avtomobil in krenil z vsemi tremi na Sv. Urha. Nihče izmed njih se ni vrnil.

Spoved obeh pripornikov je morala biti tudi za župnika Verčeta zelo vznemirljiva. Nekaj dni je bil nemiren in spremenjen. Dogodek ga je tako težil, da ga ni mogel obdržati zase. Že v ponedeljek, dne 25. oktobra, je govoril o njem učiteljstvu v šolski zbornici. Pojasnila, ki jih je dal na moja vprašanja v zvezi z opisanim dogodkom, sem navedla že v uvodu. Teda j sem bila prepričana, da bo izpolnil obljubo in obvestil svojce prvih treh domobranskih žrtev na urhovskem morišču, o katerih nam je govoril in bil vznemirjen zaradi njih. Pričakovala sem, da si bom njihove podatke lahko izpisala iz mrliške knjige. Ko pa je napočil čas, ni bilo ni-

¹ Iz domobranskega arhiva.

kjer lističa z naslovi, mrliška knjiga pa je bila brez imen urhovskih žrtev. Župnik Verce je marsikaj pozabil.

Tiste dni ni bilo v okolici Sv. Urha duhovnikov, ki bi samo od daleč opazovali domobranske zločine. Večina jih je odobraval ali se jih celo udeleževala. To potrjujejo s svojim ravnanjem prvi vojaški kurat v Bizoviku Janez Černilec, njegov naslednik Peter Križaj, poljski župnik Janez Kete in njegovi kaplani, zlasti Lamovšek in Vukšinič, ki sta bila po sodbi občanov še hujša od njega, organizator Katoliške akcije v šentlenarški fari Filip Žakelj in šentpetrski župnik Alojzij Košmerlj, ki je podpisoval sezname »zanesljivih«¹ vaščanov in vodil, kot bomo videli kasneje, poseben seznam žrtev na Sv. Urhu in v okolici Ljubljane.

Če je imel v začetku morij kateri izmed teh duhovnikov še kakšne pomisleke in je okleval, so ga klerikalni politiki in škofova pastirska pisma kaj kmalu prepričali, da so umori partizanskih ljudi nujni in da opravljajo slovenski domobrancji bogu všečno delo, ko pobijajo komuniste, in da bodo za taka dejanja prejeli posebno plačilo v nebesih. V takem duhu so ti in drugi duhovniki vzgajali izvrševalce zločinov in jim govorili, da umor komunista — k njim so prištevali tudi tiste, ki so podpirali OF in partizane — ni greh in se zanj ni treba spovedati. Škofova trditev, da umor je in ostane v nebo vpijoč greh, je veljala le tedaj, kadar so partizani ali člani VOS obračunali z izdajalci.

Sostrški župnik Franc Verce je bil med NOV silno previden. Da ni maral partizanov, sem spoznala že zgodaj spomladi 1942, ko sem mimo župnišča spremila v Sadinjo vas dva v partizane namenjena tovariša in jima pokazala pot v Podlipoglav. Nosila sta težke nahrbtnike in imela rdečo ruto za vratom. Ko sem se vračala, je stal župnik pred župniščem in mi jezen dejal: »No, v lepi družini ste bili!«

Vendar je pazil, da v svojem gnevu ni šel predaleč. Bil je v prvi vrsti dober gospodar in je hotel imeti mir okoli svojega favorškega grunta. Zato ni nikoli krenil preveč na desno, temveč je previdno odklanjal vsako preočitno sodelovanje z belogardisti in s kasnejšimi domobranci. Spoznal je tudi zanj gotovo nepričakovan razloček med partizani in belogardisti. Kaplan Mirko Gande je povedal, da so partizani obvestili župnišče o vsaki akciji v bližini in vprašali župnika za dovoljenje v stvareh, ki so se nanašale na župnišče. Drugače so delali belogardisti. Ni jim bilo mar, kaj je župniku prav in kaj ne. Ko je Lojze Dežman spremenil Gregoričevo hišo v bližini župnišča v belogardistično postojanko,

je dal zvleči strojnice tudi v stolp farne cerkve, da bi se laže ubranil pred partizanskimi napadi. Za dovoljenje ni vprašal nikogar. Vendar ni šla zla usoda mnogih partizanskih borcev in aktivistov OF župniku Vercetu nikoli do srca.

Politični voditelji bele in plave garde in slovenskih domobrancev so že dolgo poznali člane posadk v Bizoviku, Dobrunjah, na Sv. Urhu in v Polju. Vedeli so, kateri izmed njih so bili člani lažnega Štajerskega bataljona in Legije smrti in kakšne so njihove »zasluge« za slovenski narod. Po kočevskem procesu so se z njimi dogovorili, da jim bodo pošiljali iz ljubljanskih zaporov najbolj nevarne politične pripornike, ki naj jih v svojih postojankah zaslišijo in »obsodijo« na smrt. Enako naj ravnaajo s teren-skimi delavci OF in z ljudmi, ki imajo svojce v partizanih in imajo zveze z njimi, ter s partizani, ki jih dobe v roke.

Vodilni domobranci v urhovski, bizoviški in poljski postojanki so z veseljem sprejeli vlogo sodnikov in morilcev v isti osebi, njim podrejeni domobranci pa so začeli širiti po okolici vesti, da imajo v Polju »naglo sodišče«, ki ima pravico vsakega terenca ali partizana takoj obsoditi na smrt.

Po tej »uradni« določitvi urhovskega morišča in imenovanja tamkajšnjih domobrancev za sodnike in morilce so ti še huje podivjali in ustvarili tak odnos do ljudi, ki niso bili z njimi, da se jih je vsakdo izogibal. V sokolski in prosvetni dom v Polju, ki sta bila že pred kapitulacijo Italije spremenjena v sovražni postojanki, so prihajali ljudje le v skrajni sili: s prošnjami za priprte svojce in za izdajo krajevnih dovolilnic za prehod čez blok.

Po kapitulaciji Italije ni več zadostovala dovolilnica, ki so jo izdali Nemci za prehod skozi glavne bloke v bodeči žici, v katero je bila vklenjena Ljubljana. Domobranci so izdajali še svoje dovolilnice za prehod skoz krajevne bloke. Eden teh blokov je bil na Friškovcu nad vevško papirnico. Stražili so ga domobranci in pregledovali nemška in svoja dovoljenja.

Marsikdo dovoljenja sploh ni dobil ali pa je moral tolikokrat ponj, da je nazadnje le spoznal, da se domobranci norčujejo iz njega, ko ga vsakokrat odpravijo z izgovorom, naj pride drugič ponj. Tudi sama sem bila med tistimi, ki so iskali dovoljenje, a ga niso dobili, kar sem povedala že v uvodni besedi. Pri iskanju dovolilnice za prehod skoz blok na Friškovcu sem opazovala »disciplinirano« zadržanje domobrancev, njihov medsebojni odnos in odnos do ljudi, ki so prihajali k njim z nujnimi prošnjami.

Ko sem čakala, da pride od kosila iz bližnje gostilne eden od obeh bratov Hirscheeggrov, ki je kot domobranski stotnik podpisoval dovolilnice, je stražar nemirno stopical pred stražarsko hišico in hrulil pajdaše, ki so prihajali v stavbo ali odhajali iz nje. Enega izmed njih je obrcal v zadnjico, ker se je njegovi prošnji, naj ga zamenja, posmeheval. Kričal je nad njim in nad drugimi, da je lačen in da bi se rad nažrl, kot so se nažrli drugi.

Pred sokolskim domom je veliko ljudi čakalo na pogovor z domobranskimi oficirji, ki so se zadrževali v gostilni. Med njimi sem videla hčerko Justine Trtnik iz Zadvora. Domobranci so ji zaprli mater, ki se je vrnila iz taborišča na Rabu. Očeta je izgubila že pod italijanskim okupatorjem. Padel je kot talec v Gramozni jami. Materi, ki se je izčrpana vrnila iz internacije, je prinesla nekaj živeža. Stražar jo je nadrl, naj izgine. Čakala, je, da pridejo oficirji. Ti ji bodo morda le dovolili, da odda vsaj nekaj živeža. A tudi ti so jo nagnali.

Med čakajočimi je bila ženska, ki so ji domobranci »rekvirirali«¹ večji zavitek kvasa. Ker ga je bilo težko dobiti, je ženska zahtevala, da ji ga vrnejo. Namesto kvasa so ji domobranci po daljšem prerekanju izročili dvajset italijanskih lir s pripombo, da je to maksimalna cena za kvas. Dejansko je bila cena dosti višja. Ženska je jezo vzela denar in odšla. Ko je hitela mimo mene, mi je v naglici zašepetala: »Ne enkrat, desetkrat mi ga bodo plačali!«

Ženska srednjih let s Fužin pri Hrušici je hotela zvedeti, zakaj so ji zaprli moža in kaj nameravajo z njim. S kletvicami in z opolzkimi pripombami, da bo že kakšno noč prebila brez moža, so jo pobalini nagnali.

Takšni in podobni dogodki so bili na dnevnem redu, vendar so se ljudje znašli in v sili drug drugemu pomagali. Ko pa so zvedeli za dogodek v šentlenarškem župnišču, od koder so domobranci v nedeljo, dne 24. oktobra 1943, odpeljali prve tri žrtve na Sv. Urha in jih pobili, so se zgrozili in s strahom razmišljali, kaj vse bodo morali še pretrpeti, če ne bo kmalu konec vojne.

Z umorom treh neznanih rojakov se je začelo množično pobjanje na Sv. Urhu. Sprva so pripornike in ujete partizane pošiljali v Polje, kjer so jih domobranci zaslišali in »obsodili«² na smrt, kasneje pa so jih odgnali ali prepeljali naravnost na Sv. Urha. Nekaj časa so žrtvam dovoljevali, da so se pred smrtjo spovedale. Po protestu župnika Verceta pri poljskem župniku Keteju jih niso več pošiljali k spovedi v šentlenarško župnišče. Toda

župnik Verce in kaplan Gande sta bila na slabšem. Ob vsaki uri sta morala tudi ponoči na Sv. Urha »spovedovat« žrtve, ki so si skušale s spovedjo podaljšati predsmrtne trenutke in so upale, da jih bo morda duhovnik rešil, ko bo spoznal, da niso z ničimer zaslužili smrtne obsodbe.

Župnik in kaplan sta začela kmalu tožiti, da tako hudih telesnih in duševnih naporov ne bosta dolgo vzdržala. Eni izmed učiteljic je župnik zaupal: »Vse noči ne spim! Še znorel bom, če pojde tako naprej!«

Tudi kaplan Mirko Gande se nekaj časa ni mogel sprijazniti z nočnimi obiski na Sv. Urhu. Neko dopoldne se je s steklenico žganja prizibal v moj razred. Otroci so vstali in iznenadeni tiho pozdravili: »Hvaljen Jezus!« Kaplan ni odzdravil, le z roko je dal znamenje, naj sedejo. Opetekajoč se je prišel k meni in mi vsiljivo ponudil piti. Zagrozila sem mu, da pojdem po šolskega upravitelja, če se takoj ne odstrani iz razreda. S težavo sem ga spravila na hodnik, kjer se je opotekel do obešalnikov, na katerih so viseli otroški plašči. Vanje je zaril zaripli obraz in začel točiti pijanske solze.

»Nič več ne vzdržim!« je hlipal. »V Ljubljano pojdem do škofa, da me odveže duhovniških zaobljub. Tale koretelj pa bom vrgel v Ljubljano!« Zgrabil se je za vrat in pokazal beli ovratnik — vidni znak svojega poklica. »Tako ne morem več, rajši beračim od hiše do hiše!«

Prisluhnila sem kaplanovim besedam in stopila bliže. V vinu je resnica, sem se spomnila znanega pregovora in ga vprašala, kaj je vendar tako hudega doživel.

»Na Urha ne grem več!« je zavpil in še nekajkrat ponovil to svojo odločitev.

»Zakaj ne?! Kaj se tam dogaja?« sem poizvedovala. Iz kupa otroških plaščev je izmotal svoj od pijače prepadeni obraz in me nezaupljivo pogledal. Na vprašanje ni odgovoril. Obrnil se je vstran in se počasi odmajal po stopnicah v zgornje nadstropje.

Neprijetni nočni opravki sostrških gospodov pa niso dolgo trajali. Kmalu so morilci sami prevzeli skrb za dušni blagor žrtev, ki so jih pobijali. Kakšna je bila ta skrb, bodo pokazali primeri tistih pripornikov, ki jim je uspelo, da so ušli smrti na Sv. Urhu.

Najbolj prizadevni morilci iz urhovske, bizoviške in poljske postojanke so prejeli od škofa Rožmana rožne vence, ki jih je ob njegovem obisku v Rimu blagoslovil papež in namenil zaslužnim protikomunističnim borcem. Kukovica pa je dobil srebrn kri-

žec, ki je imel to čudežno moč, da je bil zveličan vsak, kdor je pred njim zmolil kesanje svojih grehov. Zadostovalo je pet minut in umorjena žrtev je lahko takoj po mučeniški smrti stopila pred božje obličje.

Dragocena pridobitev papeževega križca je sostrška duhovnika rešila nočnih obiskov na Sv. Urhu. Župnik se je oddahnil, kaplanu pa je že začelo prijati razvratno življenje v urhovski postojanki. Morilcem ni nikoli zmanjkalo pijače in poleg mežnarjevih deklet, ki so stalno živele v mežnariji, prezidani v »kasarno«, kot so med vojno na splošno to stavbo imenovali, so redno prihajala še druga dekleta v postojanko in zabavala domobrance. Taki užitki so Gandetu kmalu pregnali strah pred žrtvami in prej tako boječi kaplan je postal stalen gost na Sv. Urhu. Vodil je pobožnosti prvih petkov in sobot, spovedoval morilce in njihove žrtve, od katerih so se domobranci nadejali, da bodo pri spovedi kaj važnega izpovedale.

Že nekaj dni prej, preden so začeli politične pripornike pošiljati pred »sodišče« v Polje, je po vsej občini završalo, da so Nemci začeli veliko ofenzivo proti NOV. Tudi iz ljubljanske in poljske strani so se Nemci pomikali s težkim orožjem bliže hribom. Dne 21. oktobra 1943 je ves dan močno bobnelo v gozdovih nad vasmi dobrunjske občine, zlasti v Pogledu nad Podlipoglavom. Proti večeru so se vračale iz teh gozdov dolge kolone nemških vojakov. Utrujeni so se vlekli po cesti mimo šole. Z njihovih mračnih obrazov smo lahko razbrali, da se jim pohod ni kdove kako obnesel.

Domobranci so sodelovali z Nemci. Urhovci so prejeli od njih nove uniforme z dolgimi sivo zelenimi plašči in čeladami ter veliko orožja. Vsa posadka se je navdušeno urila. Dne 28. oktobra je prejel urhovski komandant Lojze Dežman večjo količino topičev in minometov. Vzhičen jih je ogledoval in komaj čakal, da jih bo preizkusil.

Dopoldne istega dne je Dežman pregledoval v občinski stavbi seznam ljudi, ki so jim pripadale živilske nakaznice. Med njimi je bila tudi Marija Šubelj, po domače Liparjeva mati iz Podmolnika. Številna družina že osem mesecev ni prejela živilskih nakaznic. Šubljevi so imeli le toliko zemlje, da so na nji pridelali krompir, a še tega so jim pobrali okupatorjevi vojaki in domači izdajalci. Gospodar je kot železniški premikač slabo zaslužil, zato ni mogel kupovati živil na črni borzi. Šubljeva hčerka Marija je bila poročena z domačinom Štefanom Pavšičem iz Zadvora, známim partizanskim borcem. Zaradi njega so domobranci strahovali

vso Šubljevo družino. Ko je Dežman zagledal med prosilkami za živilske nakaznice Šubljevo mater, jo je nagnal in kričal, da je treba Podmolnik izravnati z zemljo. »Še danes ga bom z minami zasul!« je grozil prestrašeni ženski, ki se je brez živilskih nakaznic odpravila domov.

Popoldne je Dežman začel uresničevati svojo grožnjo. Prvi dve mini, ki ju je izstrelil proti Podmolniku, sta se zarili v gozd-nato pobočje Molnika nad vasjo. Tretja se je odbila od grčaste veje drevesa v bližini mesta, od koder je streljal urhovski koman-dant s svojimi pajdaši. Njeni drobci so Dežmanu prebili lobanjo, da so izstopili možgani. Podmolničani so prestrašeni čakali, kaj bo, a nobenega strela ni bilo več od nikoder.

K nezavestnemu komandantu so prihiti domobranci, vpili, jokali in tarnali. Eni so zdrveli v Polje po dr. Riharda Gregor-čiča, drugi po duhovne gospode, nekaj jih je ostalo pri ranjenem Dežmanu. Ko je prispel dr. Gregorčič, je ranjenca obvezal in odre-dil prevoz v bolnišnico. Vedel je, da je Dežman izgubljen.

K ranjenemu komandantu urhovskih domobrancev sta prihi-tela tudi kaplan Mirko Gande in duhovnik Anton Selan iz Dobrunj. Mazilila sta nezavestnega Dežmana in se pridružila tarnanju do-mobrancev, ki so stali okoli njega, dokler ga ni rešilni avto odpe-ljal v ljubljansko bolnišnico.

V šolski zbornici je kaplan Gande z jokajočim glasom opiso-val nesrečo, ki je zadela domobrance na Sv. Urhu. »Možgani so mu izstopili,« je tarnal, »težko, da bo okreval. Takega komandan-ta, kot je bil Dežman, ne bomo imeli nikdar več,« je ves skrušen ugotavljal. Marsikdo pa je bil drugih misli.

Medtem ko je urhovski komandant ležal smrtno ranjen v ljubljanski bolnišnici, je domobranski stotnik Emil Cof, ki je Dež-mana pred enim tednom pohvalil za dobro pripravo urhovskega morišča, napisal »Naredbo št. 30 komandanta I. slov. domobr. bat. za 30. oktober 1943:

I.

Z zaupno naredbo organizacijskega štaba slov. domobranstva št. 2. za 28. oktober 1943 sem odrejen za poveljnika I. bataljona slo-venskih domobrancev, kateremu sem poveljeval do sedaj kot za-stopnik. Ob tej priliki omenjam, da je bataljon od 15. septembra, ko se je formiral, že najtežjo začetno dobo svojega obstoja pre-stal. Upam, da bo bataljon tudi nadalje tako napredoval kot do sedaj. V najkrajšem času je obljubljena dodelitev nove opreme za vse ljudstvo in s tem bodo potem glavne težave odstranjene.

Vse gg. častnike, častniške pripravnike, podčastnike in domobrance pozivam, da z vso vnemo vrše častno in težko dolžnost, katero smo prostovoljno prevzeli, da naši domovini vrnemo ono, kar so ji mednarodni zločinci vzeli.

Prednje prečitati pred strojem.

II.

Z isto naredbo je za mojega pomočnika odrejen stotnik Tomic Leopold. Prevzel bo vse materialne posle bataljona in bo vse akte materialne prirode podpisoval 'Po povelju poveljnika' odnosno P.p.p. Pomagal pa bo tudi pri vseh ostalih tekočih poslih v bataljonu. V moji odsotnosti me bo zastopal.

III.

Z isto naredbo so odrejeni tudi novi komandirji čet in vodniki, kakor sledi (pod to točko navajam samo tiste čete, ki so jim poveljevali domobranci, o katerih govori kronika — op. p.):

Za komandirja 12. čete — poročnik Golob Stanislav,

za vodnike ppor. Pirih Vlado, Skvarča Janez, Boh Ivan, zastavnika — Puhan Karel in Rak Vincenc.

Za komandirja 13. čete — Jan dr. Branko,

za vodnike zastavnike — Pikolj Janez, Vovk Janez, Šušteršič Mirko in Ivanc Ivan.

Za komandirja 14. čete poročnik Lesar Ivan,

za vodnike ppor. Martinc Alojz in Mejač Franc, zastavnike — Dežman Alojz, Selan Polde in Kos Janez.

Za komandirja 15. čete por. Pirih Milko,

za vodnike ppor. Kruplež Silvo, zastavnike Benko Janez, Kremžar Franc in Hočevar Jože.

Za komandirja 16. čete por. Grum Janez,

za vodnike ppor. Zakrajšek Jože in Berlot Božidar, zastavnike Metlikovič Friderik, Habič Vincenc in Krištof Franc.

Čete bodo pričele delovati 1. novembra t.l. Častniki in častniški pripravniki, ki niso omenjeni v tej naredbi do končanega formiranja gornjih čet, ostanejo na svojih mestih, potem jih pa komandirji razrešijo in prevedejo v komandno četo na hrano in plačo. Dokler ne dobe novega razporeda od strani organizacijskega štaba slov. domobranstva, so na razpoloženju podpisanega.

Komandirji čet mi bodo 2. XI. 1943 ob 17. uri prišli javiti, kako teče posel.

IV.

V dogovoru z ljubljansko policijo odrejam:

V slučaju, da domobranska patrola prime kakega človeka, katerega zaloti pri trošenju komunističnega propagandnega materiala ali pa koga, ki javno blati domobranstvo, bo patrola predala istega neposredno Upravi policije v Šubičevi ulici ali pa v policijski zapor v Šentpeterski vojašnici.

Naglašam pa vnovič, da imajo domobranci aretiranja vršiti samo v očigledno dokazanih slučajih, če ni v bližini nikakega policijskega stražnika, ki bi mogel izvršiti aretacijo.

Overava adj. por.
Stanko S. Bitenc

Poveljnik-stotnik
Emil Cof

Žig:

I. slovenski domobranski bataljon¹

Dne 31. oktobra 1943 je Lojze Dežman poškodbi podlegel. O svoji novi funkciji, ki naj bi jo prevzel kot zastavnik v 14. domobranski četi, ni vedel nič. Tudi nekateri drugi oficirji in podoficirji niso bili razporejeni natanko tako, kot je napisano v citirani »naredbi št. 30«. Dežmanovo mesto je prevzel zastavnik Polde Selan in postal komandant urhovskih domobrancev.

Dežmanovi svojci so prepeljali njegovo truplo domov v Spodnjo Hrušico in ga položili na mrtvaški oder. Domobranci so se menjavali na straži ob odru. Nemški okupator je odprl blok pod Bizovikom, da je vsakdo lahko šel brez dovolilnice kropit njihovega zvestega hlapca. Marsikdo, ki ni imel dovoljenja, je izkoristil priložnost, da je obiskal svoje ljudi onstran bloka, spotoma pa si je ogledal urhovskega komandanta na mrtvaškem odru. Med njimi je bila tudi Frančiška Žitnik, perica iz Štepanje vasi, ki je imela mater in sestro v Bizoviku. Moževega po pol brata Alberta Jakopina ji je dal Dežman pobiti še istega dne, ko se je vrnil iz internacije. Po obisku pri svojih domačih si je šla ogledat še morilca svojega svaka, da je bila upravičena prestopiti blok.

Žitnikova mi je povedala, kako je bilo pri Dežmanovih v Spodnji Hrušici. Lojze Dežman je imel glavo ovito z belo obvezo, ki jo je osvetljeval soj številnih sveč. Okoli odra so stali domobranci, pobožne ženice pa so kleče molile za dušni pokoj umrlega. Med molitvijo so se pogosto ozirale v mrtvečevo obličje. Iznena-

¹ Glej fotografijo »Naredbe št. 30...« iz domobranskega arhiva.

da je ena izmed njih v svoji gorečnosti zagledala svetniški sij okoli Dežmanove glave. Svoje sosede je opozorila na to sveto znamenje in kmalu so ga videle vse.

Tudi govorica o pismu, ki ga je Dežman baje imel pri sebi, v katerem so ga partizani svarili pred novimi umori, se je razvedela med ljudmi. Tercijalke so ga po svoje tolmačile, češ bog ni dopustil, da bi padel od roke brezbožnikov, pa je uredil tako, da je padel od lastne.

Svečani pogreb Lojzeta Dežmana je bil v torek, dne 2. novembra 1943. Trajal je še čez policijsko uro. Bila je že trda noč, ko je stolni vikar Filip Žakelj, bivši šentlenarški kaplan, še kar naprej povzdigoval nevenljive zasluge katoliškega mladca za vero in narod. Lojze Dežman, aktivni apostol Katoliške akcije, član klerikalne Slovenske legije, Mihailovičev četnik, član lažnega štajerskega bataljona in Legije smrti, delovni pripadnik italijanske MVAC, slovenski goščar itd., je padel v izvrševanju svojih dolžnosti kot slovenski domobranec v službi nemškega okupatorja. Za 24-letnega mladeniča je bil to kar bogat življenjepis in govornikom ni manjkalo snovi pri naštevanju njegovih zaslug!

Glavni govornik na Dežmanovem pogrebu, stolni vikar Filip Žakelj je po odstranitvi dr. Lamberta Ehrliča maja 1942 prevzel vodstvo klerofašističnih stražarjev. Ker mu ni uspelo, da bi jih združil s Katoliško akcijo, je odstopil. S fanatično zagrizenostjo je blatil OF in partizanstvo in se zavzemal za snovanje belogardiističnih, nato pa domobranskih postojank, v katerih bi imeli glavno besedo člani Katoliške akcije. Zaradi smrti Lojzeta Dežmana je bil silno prizadet in jezen, ker ni vedel, komu naj bi naprtil krivdo zanj.

Zadnje dni oktobra 1943, ko so urhovski domobranci objokovali nesrečo in smrt svojega komandanta in se malone vsi udeležili njegovega pogreba, je bila na Sv. Urhu zaprta Anica Tabernik, rojena Smrekar, doma iz Brezij št. 6, v bližini Pogleda in Lipoglava.

Vas Brezje je gozdno naselje in šteje le osem hiš. Smrekarjevo, po domače Tumčevo hišo so radi obiskovali partizani. Že prvo zimo 1941/42, ko je na Pogledu prezimoval Drugi štajerski bataljon, sta se v nji pogosto oglašala Franc Rozman-Stane in Dušan Kveder-Tomaž.

Dne 28. oktobra 1943 se je domača hčerka Anica namenila v Ljubljano. Po poti je srečala partizana Jakoba Mojškerca iz Bizovika v družbi s tovarišem, ki ga ni poznala. Vprašala sta jo, kdaj

se bo vrnila iz Ljubljane, in ji naročila, naj poižve po novicah. V Sadinji vasi se je oglasila pri starših svojega moža, da bi zvedela, če jim kaj piše iz internacije. Pred letom dni ga je aretirala Lojze Dežman, ko se je kot bolni partizan napotil na zdravljenje k sorodnikom v Ljubljano. Tabernikovi so že vedeli za Dežmanovo nesrečo in z zadoščenjem ugotavljali, da ga ni škoda.

Naslednje jutro je Anica Tabernik nadaljevala pot proti Ljubljani. V Selanovi postojanki pod Sv. Urhom se je skrivala pred partizani mlada belogardistka Jelka Grum iz Lipoglava, ki je dobro poznala Smrekarjevo hišo. Takoj je opozorila domobrance v postojanki na Anico. Še preden je ta dospela do nekaj minut oddaljene občinske hiše, sta že prihitela za njo dva oborožena domobranca in jo odgnala na Sv. Urha. Prav tedaj, ko so jo prignali do postojanke, je stopil iz mežnarije najstarejši mežnarjev sin Jože Selan, ki je o njenem prihodu obvestil brata Poldeta Selana.

Prvi je Tabernikovo sprejel Ivan Korošec z vzklikom: »No, kaj pa ti tukaj?!« Tabernikova je molčala. Odgnali so jo v mrzlo, tesno klet, v kateri je brez jedi prezebala štiri dni. Le kadar so jo zasliševali, so jo prignali v zgornje prostore. Zasliševal jo je Polde Selan, ki je takoj po Dežmanovi nesreči prevzel komando na Sv. Urhu. S pištolo v roki ji je grozil, da jo bo ustrelil, če ne bo govorila. Vedeti je hotel, kdo vse je zahajal k njim, kdaj in kam je nosila pošto, s kom je v zvezi in podobno. Vztrajno je tajila vse obdolžitve. Na Selanove grožnje je odgovarjala: »Kar ubij me, jaz nič ne vem!«

Zaradi lakote je jetnico še huje zeblo. Nič več ni čutila nog in zbolela je za vnetjem živcev. Urhovski kuhar Rajželj je prišel nekolikokrat k nji v klet in ji posmehljivo dejal: »Take, kot si ti, bomo počasi vse v kraj spravili.« Mati Frančiška Smrekar je večkrat prišla na Sv. Urha prosit za hčerko. S seboj je nosila živež in toplo obleko. Jokala in prosila je, da bi sprejeli vsaj kakšno malenkost, a so jo vselej spodili.

Urhovci so imeli tedaj eno samo skrb: ali bo njihov komandant prebolel nesrečo. Od jutra do večera so molili zanj. Ko so zvedeli, da je umrl, so začeli zvoniti v urhovski cerkvi, moliti rožni venec in litanije. Njihovo žebranje se je slišalo v klet. Na dan Dežmanovega pogreba pa so prenehali zvoniti in moliti. Na Sv. Urhu je postalo vse tiho in prazno. Urhovci so odšli na komandantov pogreb, le dežurni so ostali za stražo.

Peti dan so Anico Tabernik odpeljali v Jakšetovo gostilno pod Sv. Urhom, od tam pa v poljsko postojanko. Iz Polja so jo

odpeljali na srednjo tehnično šolo v Ljubljani. Tu so jo zaprli v tesen prostor pod stopnicami. V spodnjih prostorih so bili Nemci, v zgornjih pa domobranci. Z njo je bilo zaprtih tudi več ruskih ujetnikov, ki so jih pošiljali na delo. Ko so se vračali, so ji večkrat prinesli kak košček kruha.

Iz srednje tehnične šole so Anico prepeljali na policijo in jo ponovno zaslišali. Nato je morala v šentpetrsko vojašnico, kjer je več tednov čakala na odgon v internacijo. Ko je nekega dne pogledala skoz okno, je videla na dvorišču svoja dva bratranca iz Podlipoglava, Staneta in Pavla Smrekarja. Poklicala ju je bliže in vprašala po materi. V zadregi sta ji odvrnila, da je mati umrla. »Kdaj?« je obupana vprašala. »Pred kakšnimi štirinajstimi dnevi,« sta ji dejala in se umaknila od okna. Kdaj in kako je umrla mati, ji je natančneje povedala Angelca Habič iz Podlipoglava, ko so jo s Sv. Urha, kjer je komaj ušla smrti, prepeljali v šentpetrsko vojašnico.

V že citirani naredbi št. 30 komandanta I. slovenskega domobranskega bataljona za 30. oktober 1943 je rečeno, da bodo čete tega bataljona — naštete so od 11. do vključno 16. čete — »pričele delovati 1. novembra t. l.¹. Iz plačilnega seznama 16. čete, ki je pod poveljstvom v nadporočnika povišanega Janeza Gruma delovala na Rudniku, pa je razvidno, da so njeni člani prejeli plačo od nemškega okupatorja že za prvo tretjino septembra 1943. Plačilni seznam je sestavil in podpisal »Oberleutnant« Janez Grum.¹

Vodilni kader rudniških domobrancev, ki so ga sestavljali nadporočnik Janez Grum, poročnik Božidar Berlot in zastavnika Riko Metlikovič in Vinko Habič, je vedel za »naglo sodišče« v Polju in za morišče na Sv. Urhu. Domobranci, dodeljeni rudniškemu bloku, so bili povečini iz dolenjskih krajev. Od svojih nadrejenih so dobili ukaz, da primejo na bloku vsakogar, ki bi se jim zdel sumljiv, zlasti pa može in fante iz domačih krajev, za katere vedo, da so iz partizanskih družin.

Tako so tudi z rudniškega bloka izginjali ljudje, ki so prihajali z dolenjske strani v Ljubljano ali pa so se po prihodu iz internacije namenili domov na Dolenjsko skoz rudniški blok. Nekaj teh primerov se je posrečilo odkriti, večinoma pa so ostali za vselej prikriti, ker svojci niso vedeli, ne kdaj ne kje je izginil njihov človek.

¹ Iz domobranskega arhiva.

II 0226 020 24208

00661

ANZ E S A št. 24

KOMANDA I. SLOVENSKEGA DOMOBRANSKEGA BATALJONA ZA 23. OKTOBER 1943

I.

Objava, da se bodo vsi državljani, ki so se vrnili iz tujine, morali prijaviti v 14 dni po vrnitvi, da se jim izda vojaška knjižica. Če se ne prijavijo, se jim izda vojaška knjižica le po posebnem dovoljenju.

POVZETJE

Vojna knjižica je vojaška knjižica, ki jo izda vojaški urad. Vojna knjižica je vojaška knjižica, ki jo izda vojaški urad. Vojna knjižica je vojaška knjižica, ki jo izda vojaški urad.

Prejeto na dan 23. oktobra 1943.

II.

Vojna knjižica je vojaška knjižica, ki jo izda vojaški urad. Vojna knjižica je vojaška knjižica, ki jo izda vojaški urad. Vojna knjižica je vojaška knjižica, ki jo izda vojaški urad.

Prejeto na dan 23. oktobra 1943.

SVETNIK
Asistent poročnika,

Handwritten signature

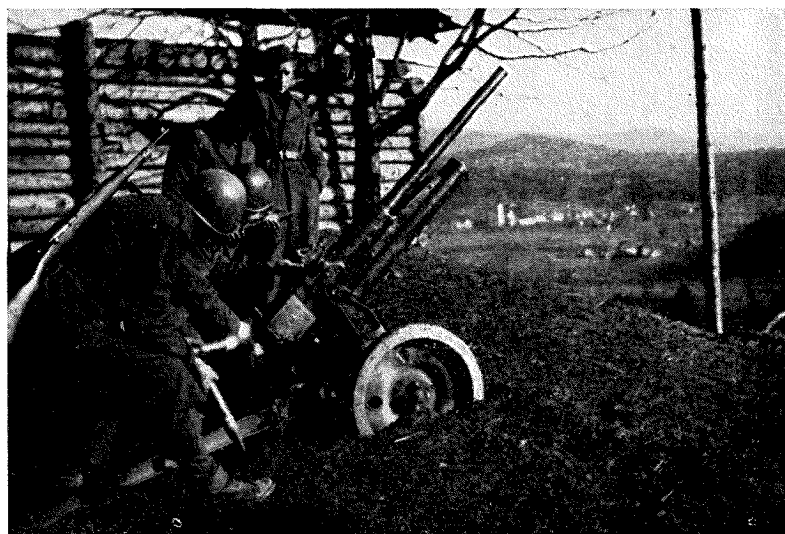
24. oktobra
Komanda I. bataljona
Št. 24. 1. 1.

II 0225134

Naredba št. 24 komandanta I. slovenskega domobranskega bataljona za 23. oktober 1943, s katero je postal Sv. Urh množično morišče

Mežnarjevi hčeri Franca in Ana Selan zabavata morilce na Sv. Urhu — Franco drži pod roko Stane Kukovica, k Ani, ki si je oblekla domobranksko uniformo, je stopil Anton Jakoš, za Kukovico stoji Franc Škoda iz Češnjic

Domobranci na Sv. Urhu se ukvarjajo z enim izmed topov, s katerimi jih je oborožil nemški okupator

100

1000

[illegible]

Vse državljane, lastnike prevoznih, posredniških in dopolnilnih pos-
lilov, da v svoji vlogi lastno in tujo delavnost, katero sam prestopi-
je prevezi, da nudi dopolnilno vlogo, kar se ji odloži, da si jo vzi-
me, predajo predložiti pred strojem.

12. Z letu narobe je za mojca posrednika odrajen stotnik Tomo Lepelj, zvezel bi vse stotarnike male bataljona in bi vse sicer stotarnike priro-
b podpisoval "za povelja poveljnika" oziroma "F. J. P.". Povelja bi pa ve-
di pri vseh ostalih tovarnih gonih v bataljonu, ki bi odprazno bil za Zes-

U isto vreme se odvojili i drugi vojnici, koji su se

Na komandirja li četa - poručnik Grigorij Anton
na vodionu puč, Pljucki Frank in Lavrič Jole,
zastranili, stopa Alek, na čelo Jolef in Gorjan Ferdinand.

za komunistično izjeto, strokovnik S sila v temeljav
na vodnika spop. Vrh v ladi, stvarna jama, kon Ivan
zastranika-Puhar Karol in Rok Stronc.

na spornosti je 13. Sesto Jan cr. Brucen
na vodilno zastavljeno: Pimol; Janus, Vova Janus, Kateric Kirko,
in Ivan Ivan

2a. Keskenditja 14.0000 parvula. Lener luan
 an vopidne parv. parvula Aloja in Majed Preno
 metavilne Keskenditja Aloja, Melan Preno in Ape Jara

to maintain a 10.00% per. live sales
as against per. bought live in
cavalry and horse. Better than in other...

Se konstatiralo 10. data por 1988. Junas
 se vedniko por 1988. Junas. 10. data por 1988. Junas
 konstatiralo 10. data por 1988. Junas. 10. data por 1988. Junas

Često bode prisiljen odločiti 1. novembra o t.i. osebnosti in idejniški pripravi
rešitvi, ki niso odvisna od njegovega ali samostojnega formiranja, zaradi česar
se odločanje na svoji strani, pravzaprav, ni in izvedljivo, razen če in predvsem
v izjemnih primerih, ko priporočila in glasovi ne dajejo večje razprave ali odločanja
in predložitve, ampak so, v skladu s tem, že vnaprej določeni.

10/11/2011 11:11:11 AM

[illegible]

2010年12月1日 星期一 晴

WILEY

Harold S. Pinter

Naredba št. 30 za 30. oktober 1943, s katero so bili imenovani komandanti, vodniki in zastavniki nekaterih domobranskih čet — med njimi so imena domobrancev s Sv. Urha in iz okoliških postojank

Domobranca preizkušata nemški topič za urhovsko cerkvijo

Prve dni novembra 1943 se je neko jutro ustavil na rudniškem bloku 33-letni kmetovalec Lojze Fink iz Velike Račne na Dolenskem. Na vozu je imel telička in nekaj vreč krompirja za svojega brata Jožeta Finka v Ljubljani. Domobranci je lepo prosil, naj ga puste v mesto, in jim zagotavljal, da se bo še istega dne vrnil.

Na rudniškem bloku so bili med domobranci tudi domačini iz okolice Račne. Ti so vedeli, da je Lojze Fink delal za OF in podpiral partizane. Belogardisti so ga ovadili Italijanom, da dela kot terenec. Moral je v taborišče, od koder se je pred kratkim vrnil domov. Poznali so tudi njegove brate in sestre, ki so bili pri partizanih ali pa so doma delali zanje.

Po prihodu iz internacije je našel Lojze Fink ženo in četvero otrok brez vsega. Ne obleke ne obutve ni bilo pri hiši in zima pred durmi. Zato je naložil na voz krompir in telička, da bi v Ljubljani vse skupaj prodal in nakupil najnujnejše za družino. Nato je mislil oditi v partizane, kamor so ga vabili svojci in prijatelji, ki so ga svarili pred domobranci. Pred odhodom je hotel družino vsaj za silo oskrbeti.

Domobranci, med njimi domačini Lojze in Jože Potokar, zagrizena brata Matic in Jože Erjavec, Tone Škoda, po domače Šuštarjev, in celo bratranec Franc Vider, ga niso pustili v mesto. Prijeli so ga, izropali in odgnali proti Orljemu in naprej v urhovske gozdove, iz katerih se ni več vrnil.

Jeseni 1943 je bilo okrog domobranskih postojank še vse hujše vzdušje kot pred letom dni, ko so v njih gospodarili belogardisti. Čeprav so bili to eni in isti ljudje, so zaradi nacističnega okupatorja, ki jim je pustil proste roke in jim dal na razpolago še dosti več orožja za bratomorno pobijanje, čisto podivjali.

Že o prvem mraku so na Sv. Urhu zagoreli močni, navzven obrnjeni žarometi, pritrjeni na visoke drogove. V velikem, razpoegnjenem krogu so vklepali vrh griča in svetili proti gozdovom, od koder je domobrancem noč in dan pretila nevarnost partizanskega napada. Drogovi z žarometi so bili zasajeni v kupe prsti, ki se je nagrmadila nad izkopanim zunanjim obrambnim obročem. Zunanji jarek je oklepал vse notranje stavbe s cerkvijo, pokopališčem, z mežnarijo in gospodarskimi poslopji, pa tudi obsežen sadovnjak, nekaj njiv in travnikov je bilo vklenjenih v zunanji obroč. Močni bunkerji so se v dokaaj gostih presledkih vrstili v zunanjem obroču. Povečini so jih morali graditi priporniki. Ta »obi-

čaj« so urhovski domobranci posneli po svojih nemških gospodarjih, ki so jim bili za zgled, kako je treba ravnati s svojimi nasprotniki.

Ob notranjih stavbah je bil zgrajen drugi obrambni obroč. Iz pozidane mežnarije, v kateri so imeli domobranci kasarno, mežnarjeva družina pa svoj dom, je vodil podzemeljski rov do stranskih cerkvenih vrat znotraj pokopališča. Po tem rovu so se domobranci nameravali umakniti v cerkev, če bi partizani predrli zunanji obroč.

Za graditev utrdb, napeljavo in potrošnjo električnega toka ter nabavo novih uniform urhovskim in okoliškim domobrancem je bilo treba večje vsote denarja. Preskrbela ga je ljubljanska kreditna banka — denarni zavod lastnikov vevške papirnice. Ker so se ti prav tako kot domobranci bali partizanov, so radi plačevali utrdbe in vse drugo, da so le lahko mirno spali v svojih toplih domovih.

Najmočnejše so urhovci utrdili pokopališče okoli cerkve in ga naravnost zasuli z bunkerji. Za lažji dostop vanje so izpodkopali grobove in se pod njimi plazili v pokopališke utrdbe. Odvečne križe, spomenike in kamnite nagrobne okvire so odstranili in razmetali po vsem pokopališču. Zaradi tako očitne skrunitve grobov in posvečenih krajev si niso delali nikakih očitkov. Tudi take reči so sodile v boj za vero in boga.

V mrtvašnico na jugovzhodnem robu pokopališča so nekaj časa zapirali pripornike, kasneje se je vanjo preselil vod domobrancev. Nosila za krste in druge pogrebne rekvizite so vrgli na pokopališče in postavili vanjo visoke pograde.

Tudi cerkev je močno izpremenila svojo notranjščino. Na koru je bilo glavno skladišče živeža, pod njim so uredili mesnico. V spovednici se je tiščal k spovedniku prisluškovalec in si beležil izjave spovedancev. Takšno spoved je doživel Gabrijel Virant iz Češnjic, ki je povedal:

»Ko sem bil zaprt v urhovski postojanki, so domobranci pogosto hodili v cerkev in nekoč so tudi mene nagnali k spovedi. Spovedoval me je Peter Križaj, ki je redno prihajal na Sv. Urha. Ko so se mi v spovednici oči privadile temi, ki sem je bil že tako vaje v kleti, sem opazil, da sta v spovednici dva moška. Začel sem natančneje gledati in spoznal Staneta Kukovico, ki je nekaj beležil. Križaj mi je govoril, da gre za ohranitev vere in da zdaj niso važni običajni človeški grehi, temveč je poglobitno, da odkrijemo sovražnike vere. ‚Tudi ti jih poznaš,‘ je silil vame Križaj,

„in moraš povedati njihova imena.“ „Kdo pa so?“ sem vprašal s kar se da nedolžnim glasom. „Partizani!“ je rekel in se težko premagoval, da ni kričal, čeprav je bil v spovednici. „Nikogar ne poznam, ki bi uničeval vero,“ sem pošepetal Križaju, ki se ni mogel več premagovati. Na ves glas mi je zagrozil: „Se boš že še spomnil!“ in zaloputnil linico v spovednici. Jaz pa sem moral nazaj v klet.

Gabrijela Viranta so prijeli domobranci že konec septembra 1943. Po kratkem zaslišanju so ga izpustili, a že po nekaj dneh so ga na cesti ustavili Ivan Cankar iz Zadvora, sovaščan Franc Škoda, Mihelnov Ivan z Orljega in neznan domobranec z Dolenjskega. Ivan Cankar je zahteval osebno izkaznico, jo pogledal in zavpil: »Si že pravi!« Pri tem ga je tako močno udaril, da ga je takoj oblila kri. Domov ga niso pustili, moral je z njimi v urhovsko postojanko. O življenju v postojanki je Virant povedal:

»Deset dni sem bil brez zaslišanja zaprt v vlažni kleti. Le toliko so me pustili iz kleti, da sem znosil drva v kuhinjo, zribal stranišča ali pod v pisarni. Deset dni po aretaciji me je poklical k sebi Lojze Dežman, ki se je še istega meseca smrtno ponesrečil. Ponujal mi je puško in me silil, naj ostanem pri njih kot domobranec. Pogledal sem puško in dejal, da nimam na svetu takega sovražnika, ki bi ga mogel ustreliti. Dežman me je jezen nagnal nazaj v klet.

Na Sv. Urhu sem ostal do 13. decembra in marsikaj doživel. Ker sem bil silno lačen, sem ob neki priložnosti vzel konservo. Moj sovaščan Franc Škoda me je takoj zatožil. Šest dni sem moral biti v kleti brez vsake hrane, domobranci pa so imeli vsega preveč. Nekoč sem jim moral znositi v postojanko cel voz živeža. Poslala ga je Reza Černe, sestra mežnarjeve žene, iz svoje trgovine.

Tistega dne, ko so me nagnali k spovedi, so prignali na Sv. Urha sedem ljudi. Med njimi je bil Jože Berčič iz Sostrega. Zasliševal jih je Ivan Korošec iz Bizovika. Eden izmed pripornikov se je podal in ostal pri domobrancih. Jožeta Berčiča so ubili, kot sem zvedel kasneje, po preostale pa je prišel nemški avto in jih odpeljal. Tudi mene je zasliševal Ivan Korošec; povedal mu nisem nič. Zato sem moral ostati v kleti in le za kakšno težje delo so me prišli iskat.

Kadar sem bil na delu zunaj postojanke, sem opazoval vse, kar se je dogajalo okrog mene. Tako sem opazil, da sta prihajala na Sv. Urha domobranski poročnik Franci Bučar iz Sostrega —

o njem so govorili, da je nekakšen komisar — in cerkveni ključar Jakob Jesih iz Dobrunj. Oba sta prihajala v civilni obleki. Pravili so, da prihajata podpisovat smrtne obsodbe.

Dne 13. decembra 1943 so urhovski domobranci prignali v postojanko ženo in sestro Jožeta Berčiča. Še isti dan sem skupaj z njima odšel s Sv. Urha. Do vznožja griča so nas spremljali domobranci, oboroženi s strojnici. Pod hribom so nas naložili na kamion in odpeljali v srednjo tehnično šolo v Ljubljani. Od tam smo romali na glavno policijo. Tu nas je eden izmed domobranskih pobalinov vse po vrsti obrcal. Videl sem, kako je obrcal nekega starčka, da je padel in si zlomil roko in dve rebri. Na njegov krik je prihitel nemški oficir in nagnal domobranca. Moral sem še v šentpetersko vojašnico in v 'prisilno', od koder so nas pošiljali na delo na vse strani... »

Na utrjeni grič z oskrunjeno cerkvijo in pokopališčem so slovenski domobranci in njihova policija, podrejena gestapu, pošiljali ujete partizane in aktiviste OF, vračajoče se internirance in osvobodilnemu gibanju naklonjene ljudi iz vseh krajev Ljubljanske pokrajine. Največ žrtev pa je prihajalo iz ljubljanskih domobranskih zaporov, zlasti iz srednje tehnične šole. Sprva so vodili zapornike skoz blok pod Bizovikom, ko pa je postal ta prehod že vse preveč razvpit, so si izbrali novo pot skoz Galjevico in po Dolenjski cesti do Ogrinove gostilne na Lavrici, za katero vodi vozna pot na Orlje in naprej v urhovske gozdove. Številnih pripornikov iz srednje tehnične šole dostikrat sploh niso prignali do urhovske postojanke, temveč so jih pobili že na poti od Orljega proti Sv. Urhu in jih zakopali kje na skritem kraju obsežnih in močno zaraslih gozdov. O pripornikih, zaprtih na tehnični šoli in določenih, da jih pobijejo na Sv. Urhu, niso po naročilu policijskega šefa dr. Lovra Hacina vodili nikakršnega seznama. Marsikdo še danes objokuje svojega človeka, misleč, da je končal v katerem izmed nemških uničevalnih taborišč, kamor naj bi ga po zatrevanju domobrancev odpeljali iz srednje tehnične šole, v resnici pa trohni njegovo truplo v gozdovih okoli Sv. Urha ali Orljega.

Na Sv. Urha so vodili pripornike tudi iz drugih ljubljanskih zaporov, pobirali so žrtve po domovih, po izdanih ilegalnih stanovanjih, prestregali so jih na kolodvoru, ko so se vračali iz taborišč, lovili jih po cestah, prežali nanje pred menzami, kino dvoranami in drugod, kot bodo pokazali opisi umorov, ki jih je bilo mogoče odkriti.

Dobrunjčani pod Sv. Urhom, zlasti stanovalci najbližjih hiš ob poti, ki se končuje v klanec proti griču — Verbičevi, Jakličevi, Ferkolovi in Jakšetovi — pa tudi prebivalci bližnjih okoliških vasi vedo povedati, kako je od oktobra 1943 do maja 1944 noč za nočjo, pogosto tudi podnevi, brnel proti Sv. Urhu vojaški gorski avtobus, katerega lastniki so postali po kapitulaciji Italije poljski domobranci. Kadar so šli z njim po žrtve v Ljubljano, so se vračali skoz Štepanjo vas in po Litijski cesti, skoz obe Hrušici, naprej pa po občinski poti skoz Dobrunje tik pod Sv. Urhom ali pa mimo občinskega poslopja in Selanove postojanke ter mimo Jakoševe domačije v urhovsko postojanko. Kadar pa so lovili žrtve po vaseh v okolici Sv. Urha, je avto privozil na grič največkrat s poljske strani, da so tamkajšnji domobranci lahko vsaj spočetka uprizarjali »naglo sodbo«.

Streli pištol, pušk in strojnic in eksplozije ročnih bomb so prebujali iz sna prebivalce okoliških vasi. Skoz priprta okna so poslušali, kako so smrtni kriki žrtev preglašali strele in z grozo, hujšo od tiste, ki jo je vzbujalo regljanje vseh vrst orožja, pretresali nočno tišino.

Poleg vojaškega avtobusa so domobranci uporabljali tudi osebni avtomobil ali vprežni voz, večkrat pa so žrtve morale peš na grič. V takih primerih so ljudje lahko razločno slišali, kako so žrtve rotile morilce, naj jih ne pobijejo, ker so nedolžne. Jakličeva družina v Dobrunjah je imela dostikrat priložnost opazovati kolono domobrancev, ki jih je v svoji sredi vodila na morišče. V jasnih dneh so skušali Jakličevi nekajkrat dognati, koga ženejo v smrt, toda zaradi močne straže, ki je obdajala aretirance, in precejšnje oddaljenosti le niso mogli prepoznati posameznikov.

Vojaški avtobus, s katerim so zločinci vozili žrtve na Sv. Urha, sta izmenoma vozila Ivan Jerančič, mehanik iz Vevč, uslužben v tekstilni tovarni na Zaloški cesti v Ljubljani, in Adolf Grad, ključavničar iz Zgornjega Kašlja, po domače Majerjev Dolfe, oba daleč naokoli znana ničvredneža.

Kadar so žrtve vozili v zaprtih avtomobilih, jih stanovalci obcestnih hiš niso mogli videti, ker so z veliko hitrostjo drveli mimo njih. Žrtve, ki so morale peš na morišče ali so jih peljali z vprežnim vozom, so s pretresljivimi krikom, z glasnim jokom in s tožečimi prošnjami budile ljudi iz sna.

Minka Pogačar z Litijske ceste št. 50 — tehničarka v ilegalni terenski tiskarni — je v jesenskih in zimskih mesecih leta 1943/44 prebila večino noči na obsežnem sosedovem vrtu nasproti

hiše, kjer je stanovala. Ker so tudi njo iskali in preganjali domobranci s Sv. Urha in iz Bizovika, si pred svitom ni upala v svoje stanovanje. Iz skrivališča na sosedovem vrtu je opazovala kolone domobrancev, ki so prihajale po Štepanjski cesti in vodile s seboj aretirance, ki so jim namenili smrt v urhovskih gozdovih.

Ko se je kolona bližala Litijski cesti, so žrtve spoznale, kam jih ženejo. Tedaj se je večkrat zgodilo, da je kdo izmed aretirancev začel vpiti, da ne gre več naprej in naj ga kar na mestu pobijejo, da bodo njegovi ljudje našli vsaj truplo in ga dostojno pokopali. Nekatere izmed žrtev je Pogačarjeva spoznala po glasu in opisala primere, ki sledo v časovnem zaporedju.

Po Dežmanovi smrti so si v urhovski domobranski postojanki uredili »delo« po vzorcu v partizanskih enotah. Komandant Polde Selan je prevzel »vojaške«, podkomandant Ivan Korošec »politične« posle. Polde Selan je bil po izjavi domobrancev, ki so ga poznali še pred odhodom v Gorjance, surov, potuhnjen in zahrbtn človek, zato ni imel prijateljev med njimi. Še najboljše se je razumel z Joškom Jakošem, s katerim sta v Gorjancih zakopala srebrni plen iz poganškega gradu. Ker Joška Jakoša ni bilo več, da bi mu stal ob strani, se je spajdašil z morilcem Kukovico in skupaj z njim nadaljeval z zločini, organiziral aretacije in umore somišljenikov OF iz bližnje in oddaljenejšje okolice.

Urhovski domobranci so dolgo žalovali za ponesrečenim Dežmanom in vneto molili, da bi bil razglašen za mučenca. Polde Selan je njegovo močno povečano sliko obesil v svoji pisarni in pred njo zasliševal aretirance, ki so jih prignali na Sv. Urha. Spraševal jih je, če ga poznajo, in prisegal, da bo maščeval njegovo »mučeniško« smrt.

Ivan Korošec je nekaj dni po kapitulaciji Italije mrk in nerazpoložen opravljal svoje posle. Brata Nikolaja so ob italijanskem razsulu zajeli partizani. Ker ni vedel, ali bo ostal pri njih ali čaka ugodne priložnosti, da bo pobegnil, je zamišljen postaval po postojanki in nestrpnostno čakal, kaj bo ukrenil brat. Ko pa je Alojz Svetek že po nekaj dneh privedel šest svojih pajdašev, med katerimi je bil tudi Niko Korošec, na Sv. Urha, se je podkomandant postojanke oddahnil in s prejšnjo vnemo opravljal svoje »politične« posle.

Po umoru treh neznanih žrtev, ki so jih poljski domobranci pripeljali 24. oktobra 1943 k spovedi v sostrško župnišče, od tam pa na Sv. Urha, ni bilo mogoče do srede naslednjega meseca izsle-

diti novih umorov. Obsojencev niso več vozili spovedovat v dobrunjsko faro, temveč so jih prepeljavali naravnost na morišče. Če je kdo izmed duhovščine na poljski ali dobrunjski strani ali v postojanki na Sv. Urhu spovedal žrtve, ki so sledile prvim trem obsojencem, je več kot gotovo, da ne bomo nikoli zvedeli, kdo so bili ti ljudje, koliko jih je bilo in od kod so jih pripeljali. Prva žrtev, ki smo jo ugotovili po 24. oktobru 1943, je bil domačin Franc Močilnikar, 33-letni delavec — črtalec v vevški papirnici.

Po Franca Močilnikarja so prišli poljski domobraneci dne 16. novembra 1943. Okoli 21. ure so potrkali na hišna vrata njegovega doma v Zgornjem Kašlju št. 116. Odprla jim je Močilnikarjeva žena in se silno prestrašila, ko je zagledala pred seboj več domobrancev. Preteklo je komaj mesec dni, odkar se je mož vrnil iz internacije. Ker je bil še zelo slab in izčrpan, je ostajal povečini doma in se izogibal domobrancev. Prav tistega dne pa je naneslo, da jih je srečal. Med njimi so bili tudi bivši belogardisti, ki so ga že pred meseci aretirali in je moral v internacijo. Ko so ga spoznali, so se pomenljivo spogledali, Močilnikarja pa je obšla zla slutnja. Ženi je povedal, koga je srečal, in izrekel sumnjo, da ga bodo gotovo vnovič aretirali.

Na hišnem pragu Močilnikarjeve hiše je obstal domobranec Janko Rešek in osorno povprašal po možu. Žena je pojasnila, da že počiva, ker je zaradi trpljenja in pomanjkanja v internaciji še zelo slab. To pojasnilo ni nič pomagalo. Močilnikar je moral z domobranci, ki so govorili, da ga morajo v neki važni zadevi takoj zaslišati. Žena je hotela z možem, a so jo domobranci pahnili nazaj v vežo in zavpili, naj se nikamor ne gane.

Domobranci so gnali svojo žrtev po Zaloški cesti proti postojanki v sokolskem domu. Še preden so dospeli do tja, je eden izmed domobrancev šepnil Močilnikarju, naj zbeži po stezi, ki pelje k domačiji poljskega zdravnika dr. Andreja Jenka in naprej proti železniški progi. Močilnikar je poslušal nasvet in zbežal. Toda ni pribežal daleč. Ob zidani ograji Jenkovega vrta je padel, prerešetan od številnih izstrelkov.¹

Domobranec Dore Bezljaj, po domače Bevkarijev iz Zgornjega Kašlja, je na povelje Janka Reška odnesel več Močilnikarjevih osebnih predmetov z njegovega doma. Okoli 22. ure pa je moral po poljskega grobarja Ludvika Remiha z naročilom, da mora

¹ O tem je eden izmed domobrancev obvestil Močilnikarjevo ženo.

takoj po Močilnikarjevo truplo in ga prepeljati na poljsko pokopališče.

Močilnikarjevega pogreba so se smeli udeležiti le njegovi najbližji sorodniki: žena, 15-letni sin in 9-letna hčerka. Žena si je ogledala možjevo truplo in ugotovila sledove strelav celotnega obraza. V vrhnjem žepu suknjiča je imel cigarete na več mestih prestreljene.

Po končani krvavi igri s Francem Močilnikarjem so odšli poljski domobranci še isto noč v Polje, da bi aretirali 49-letno gospodinjko Marijo Puhar. Dolgo so razbijali po vratih in oknih njenega doma, a ker je bila Puharjeva tisto noč pri sosedovih, jim ni nihče odprl.

Naslednji večer, 17. novembra 1943, so se domobranci vrnili. Puharjeva je bila doma. Ker je vedela, kaj nameravajo, jim ni hotela odpreti. Domobranci niso odnehali. Zdrobili so steklo na oknu, razbijali po vratih s puškinimi kopiti ter preklinjali in rohneli tako dolgo, da jim je morala odpreti. Bila je odločna in vse življenje napredna ženska. Sin Rudi in hčerka Lidija sta bila v partizanih, mož ji je hiral v internaciji, kjer je tudi umrl. Sama je delala kot terenka in se izpostavljala neštetim nevarnostim. Svoje delo pa je znala tako spretno prikrivati, da ji nasprotniki niso mogli do živca. Toda že samo to, da je imela oba otroka v partizanih, je zadostovalo, da so jo domobranci obsodili na smrt.

Sosedje so videli, kako so Puharjevo prignali iz hiše. Slišali so njene drzne odgovore in proteste, ko so jo podivjanci pehali pred seboj in ji očitali njeno delo in delo moža in otroka za OF in partizane. Ko so jo gnali k avtomobilu, so sosedje spoznali med domobranci Milana Holozana in Mata Resmana. Gledali so, kam jo bodo odpeljali, in ugotovili, da je avto zavil k sokolskemu domu. Zvedeli so, da so jo pri zaslišanju strahotno mučili. Najhuje jo je pretepal brkati Johan Rant. Ko so uvideli, da jim ne bo nič priznala, so jo odpeljali na Sv. Urha in ubili.

Po umoru Marije Puhar so urhovski domobranci prijeli 36-letnega delavca Jožeta Berčiča iz Sostrega in ga odpeljali v urhovsko postojanko. Berčič je bil invalid s steklenim očesom. Več kot poldrugo leto je prebil po zaporih in taboriščih. Vrnil se je s hudo bolno nogo in ni mogel v partizane. Nasprotniki osvobodilnega gibanja so Jožeta Berčiča že dolgo sovražili. Njihovo sovražstvo je segalo še v predvojna leta, ko se je z uspehom udeleževal v naprednih kulturno-prosvetnih organizacijah. Po okupaciji je takoj stopil v vrste aktivistov OF in podpiral že prve

partizanske enote. Veliko je pretrpel zaradi svojega dela, a naj je bilo trpljenje še tako hudo, ni nikoli klonil. V vevški papirnici je bil med najaktivnejšimi člani odbora OF.

V urhovski postojanki je bil Jože Berčič le malo časa. Že 19. novembra so ga prepeljali v poljsko postojanko, kjer so nadaljevali zaslíšenje in mučenje, nato so ga »obsodili« na smrt. Ob tretji uri po polnoči so ga odpeljali k zaloškemu mostu in neusmiljeno pobili. Med morilci je bil tudi Adolf Grad, ki je z vojaškim avtobusom vozil žrtve na Sv. Urha. Berčič ga je dobro poznal. Ljudje iz bližnjih hiš so slišali, kako je obupno klical: »Dolfe, ne! Dolfe, nikar!«

Berčičevo truplo so našli 9. junija 1945. Ležalo je zakopano v jarku ob Ljubljani na koncu Mostarjevega vrta. Umorjenčevo stekleno oko so morilci posebej vrgli v jarek.

Šest dni kasneje, dne 25. novembra 1943, je Stane Kukovica privedel svoje morilske pajdaše na Fužine št. 3 v hišo 38-letne delavke v Hribarjevi tovarni pletenin, Polonce Čuda. Pred dvema mesecema se je vrnila iz italijanskih zaporov. Še pred okupatorjevo obsodbo je okusila malone vse ljubljanske politične zapore, trpela v samici in se povsod trdno in odločno vedla. Za njeno delo v podjetju je vedel Ivan Jerančič, zaposlen nekaj časa v istem podjetju, in jo izdal. Na terenu pa jo je zasledoval partizanski dezertar Završnik.

Morilci, med katerimi je bil tudi Jerančič, so najprej trkali pri Frančiški Cvetko in jo vprašali za Polonco Čuda. Cvetkova je takoj spoznala Johana Jeriho iz Vevč in ga poklicala po imenu. Pristopil je k nji in ji zagrozil »Če ne boš tiho, ubijem še tebe!«

Ko so priklicali Polonco, je najprej vprašala domobrance, kje imajo dovoljenje za njeno aretacijo. Eden izmed njih je udaril po pištoli in dejal: »To je naše dovoljenje!« Trije nedoletni otroci so tedaj glasno zajokali. Oklepajoč se matere so prosili morilce, naj jo puste pri njih. Tako dolgo so jo pogrešali in zdaj bodo spet sami. Prošnje otrok niso nobenega ganile. Aretiranka je morala takoj na pot. V naglici je zmetala v majhen kovček nekaj živeža in perila in skrila v nedrje manjšo vsoto denarja, misleč, da pojde spet v zapor ali internacijo. Nato se je za vselej poslovila od svoje družine.

Domobranci so gnali svojo žrtev na savski breg v Šmartno ob Savi. Ko so se bližali strugi, je Polonca spoznala, kaj nameravajo. V smrtnem strahu je rotila Jerančiča, ki ga je dobro poznala: »Kaj sem ti naredila, da kaj takega nameravaš!« Nobenemu se ni

zasmilila. Janez Dežman, brat ponesrečenega urhovskega komandanta, je kmalu po njenem umoru dejal Mariji Bricelj iz Zgoranje Hrušice, da je treba pobiti vse, kar je komunističnega.

Polonco Čuda so strahotno mučili in pobili, truplo pa zakopali v pesek na bregu. Nato so šli popivat v šmartinsko gostilno h »Kebru«. Zaradi pozne nočne ure jim niso hoteli odpreti. Toda zločinci so bili žejni in niso odnehali. Od gostilničarke so zahtevali, da jim postavi vermet na mizo. Objestno so razsajali in popivali do jutra.

Kmalu po tem umoru so poljski in urhovski domobrancii popivali v poljski gostilni pri »Avru«. Gostilničar Leopold Benčina mi je kasneje pravil, da je Ivan Jerančič v pijanosti zgubil svoj dnevnik. V beležnico žepnega formata je zapisoval imena žrtev in svoje pripombe. Benčina je dejal, da se zaradi naglice in strahu ne spominja podrobnosti za posamezne primere, dobro pa mu je ostal v spominu primer Polonce Čuda, ker je morilec zapisal zanimivo pripombo. Samega sebe je spraševal, kako bo mogel živeti poslej, ko je sebe tako zavrgel, da je pobil svojo dobro znanko, mater treh otrok!

Na moje vprašanje, zakaj ni shranil beležnice in se kako izgovoril, mi je dejal, da se je teh ljudi vse preveč bal. Jerančič se je že navsezgodaj vrnil po beležnico. Pri priči jo je hotel imeti in Benčina mu jo je brez obotavljanja izročil.

Sorodniki Polonce Čuda so dolgo zaman poizvedovali, kam so jo odpeljali domobrancii. Iskali so jo po vseh ljubljanskih zapori in v okoliških domobranskih postojankah, toda v nobenem seznamu niso našli njenega imena. Obupani so prenehali iskati in čakali, da se morda oglasi iz kakšnega nemškega koncentracijskega taborišča.

Domobrancii so pri aretacijah zatrjevali svojcem aretirancev, da jih vodijo k zaslišanju ali soočenju s katerim izmed zapornikov. Če se izkaže, da so nedolžni, jih takoj izpustijo, v nasprotnem primeru gredo v internacijo. Ljudje so nekaj časa verjeli tem lažem, kmalu pa so spoznali, da je tisti, ki ga aretirajo domobrancii s Sv. Urha in iz okoliških postojank, največkrat izgubljen.

Zločinci niso govorili aretirancem in njihovim sorodnikom o internaciji le zaradi tega, da bi prikrili svoje zločine, temveč predvsem zato, da bi se aretiranci čimbolje oblekli in vzeli s seboj kar največ živeža, perila, denarja in po možnosti tudi zlatnine, če je je bilo kaj pri hiši. »Te reči boste potrebovali, če pojdete v internacijo,« so govorili aretirancem, za katere so že določili

mesto, kjer jih bodo pobili in izropali. Denar so navadno takoj zapili, z drugimi predmeti pa so morilci in njihovi svojci barantali po okoliških krajih.

Dne 1. februarja 1944 je voznik, ki je nakladal pesek ob Savi, našel truplo umorjene Polonce Čuda. Njeni sorodniki so takoj prihiteli na savski breg v Šmartno in odpeljali truplo na poljsko pokopališče. Ugotovili so, da so morilci žrtev strahotno mučili. Imela je razbito lobanjo, izbite zobe, zlomljene členke v zapestju in močno poškodovane noge. Ustrelili so jo v senca in v prsi. Denarja morilci niso našli, svojci so dobili vsega prestreljenega na prsih umorjenke. Kovček z obleko in živežem pa je izginil.

Istega dne kot Polonco Čuda, 25. novembra 1943, so domobranci iz poljskih in dobrunjskih postojank aretirali 33-letno delavko Francko Kralj, po domače Balantovo, v Sneberjah št. 76. Ponjo so prišli nekaj ur prej kot po Čudovo, že popoldne okoli 17. ure. Zaradi težkih oblakov, iz katerih je po malem naletaval sneg, se je že začelo mračiti.

Do maja 1943 je Francka stanovala z možem v svojem domu; ko pa je maja odšel mož v partizane, se je preselila nazaj k materi v Sneberje št. 57 k Novakovim. Pričakovala je otroka in potrebovala materino pomoč.

Domobranci so dobro poznali razmere, v kakršnih so živeli ljudje, ki so jih sklenili pobiti. Glede Francke Kralj, ki je bila aktivna članica OF, jih je obveščala njena sestrična in sovaščanka Mihaela Kos. Pri tej so se shajale tercijalke iz Sneberij in okolice in z župnikom Ketejem, ki je zahajal h Kosovim, ocenjevale delo sovaščanov za OF in partizane. Francka Kralj je bila verna in celo cerkvena pevka, toda te okoliščine je niso rešile nasilne smrti. Nasprotniki osvobodilnega gibanja so zvedeli, da je postal njen mož komandant večje partizanske enote in to je zapečatilo njeno usodo. Kosova, o kateri so splošno govorili, da je Ketejeva obveščevalka, je prispevala svoj delež k njeni smrti.

Ko so 25. novembra 1943 vdrli k Novakovim domobranci Ivan Jerančič, Adolf Grad, Milan Holozan in neznanec, ki je govoril dolenjsko narečje, je Francka dojila nekaj mesecev starega otroka. Na njihov ukaz, da mora takoj z njimi, se je silno prestrašila in vzkliknila: »Nič vam nisem naredila!« »Zato je pa vaš mož zadosti 'kosmat'!« ji je surovo dejal eden izmed njih.

Ko so domobranci imenovali moža, je Francka vzdrljela in vprašala: »Ali je še živ?« Domobranci so se zakrohotali. Eden je dejal: »Lahko ga boste obiskali!«

Franckina mati je vzela hčerkinega otroka v naročje in očitajoč spraševala domobrance, zakaj silijo hčerko iz hiše, ko se zunaj že noči in sneg vedno huje naletava. Vsi ugovori so bili zaman, Francka je morala v največji naglici na svojo poslednjo pot.

Novakovi dolgo niso mogli verjeti, da je Francka končala na Sv. Urhu. Še po osvoboditvi mi je njena mati s solznimi očmi zatrjevala, da je hčerka v internaciji. Neprestano je spraševala interniranke, ki so se vračale iz taborišč, če je katera videla njeno hčerko. Oprijemala se je vsake, količkaj ugodne vesti, in upala, da se bo lepega dne vrnila. Pravila je, da jo je neka znanka videla od daleč, ko je delala v Nemčiji na železniškem nasipu. Šele jeseni 1945, ko smo na Sv. Urhu odkopali velik grob pod cerkvijo in odkrili v njem poleg drugih tudi Franckino truplo, so se ji dokončno podrli vsi upi.

Noč od 25. na 26. november je Francka Kralj prebila v sokolskem domu v Polju. Zaprto so imeli še ves dan in šele pozno ponoči so jo še z drugimi žrtvami odpeljali na urhovsko morišče. Kaj so z njo počenjali v zaporu, se ni nikoli zvedelo.

Zvečer 26. novembra 1943 je Ivan Jerančič vozil domobrance po zasavskih vaseh. Poleg njega je sedel semeniščnik Milan Holozan in mu kazal hiše, pred katerimi je moral ustavljati, da so v njih aretirali ljudi, ki so jih namenili pobiti ali odgnati v nemška taborišča. Domobranci so izstopali tudi pred vsako krčmo, da so sproti nabirali moči za svoj zločinski posel.

Ko se je okoli druge ure po polnoči avtobus ustavil v Spodnji Zadobrovi št. 14 pred hišo tesarskega mojstra Antona Mačka, so bili domobranci že vsi pijani. V hišo so vdrli semeniščnik Milan Holozan, Franc Dolčič in eden Kančevih iz Jarš, Jerančič pa je še z nekaterimi pajdaši stražil avtobus z aretiranci. Hišna vrata je odklenil gospodar in se hitro ozrl po dvorišču. V avtobusu je spoznal Lada Zabukovca iz iste vasi in Franca Tavčarja iz Jarš. Drugih zaradi teme in naglice ni mogel spoznati. Odhitel je v notranje prostore, da bi čimprej dognal, kaj hočejo domobranci pri njih.

Ti so iskali 24-letnega domačega sina Poldeta Mačka, visokošolca, ki je zadnje leto študiral na tehnični fakulteti v Ljubljani. Na terenu je skupaj z Vladimirjem Klavsom vodil radiotelegrafске tečaje. Ko je Polde zaslišal svoje ime in divje razgrajanje po hiši, je še pravočasno pohitel na podstrežje in se skril v dimnico. V skrivališču je slišal vsako besedo. Domobranci so grozili,

da bodo vse pobili in požgali hišo, če ga ne dobe. Ko je spoznal glas svojega sošolca Holozana, je stopil iz skrivališča, misleč, da mu ne bo nič hudega prizadejal. Več let sta skupaj obiskovala gimnazijo na Rakovniku v Ljubljani, skupaj sta se učila na Mačkovem domu in Holozan se je velikokrat najedel pri njih.

Toda mladenič se je zmotil, ko se je zanašal na prijateljevo pomoč. Ko je Holozan zagledal, da prihaja po stopnicah, se je pognal k njemu, ga surovo zgrabil in mu napovedal aretacijo. Polde Maček je osupnil in dejal: »Ti, Milan?!« Holozan ga je že pri prvih besedah prekinil: »Nič, Milan! Z nami moraš!« Skupaj s pajdaši ga je spehal iz hiše. Popito vino mu je dajalo moč, da je laže pognal prijatelja v smrt.

Iz Spodnje Zadobrove je vojaški avtobus odpeljal v Polje in se ustavil pred sokolskim domom. Tu so morali vsi aretiranci, razen Poldeta Mačka, izstopiti. Iz postojanke so prignali Francko Kralj, ki so jo aretirali prejšnji večer na materinem domu v Sneberjah, in jo potisnili v vozilo. Nato je avtobus odpeljal na Sv. Urha, kjer so še isto noč oba pobili in ju še s tremi neznanimi žrtvami zakopali v skupni grob pod cerkvijo.

Naslednje jutro je mati Poldeta Mačka odhitela na Holozanov dom. S Holozanovo materjo sta živeli v prijateljstvu, zato je upala, da ji bo pomagala rešiti sina. Holozanova jo je tolažila in ji obljubila, da bo poizvedela, kam so odpeljali Poldeta. Toda Poldetova mati ni pričakala pojasnila. Vselej, kadar je srečala Holozanovo, je ta povесila oči in s pogledom, uprtim v tla, molče hitela mimo nje.

Vendar so Poldetovi sorodniki še vedno upali, da je živ. Oče je šel v Ljubljano in iskal v seznamu RK sinovo ime. Slučaj je nanese, da je našel ime Polde Maček in celo letnica rojstva se je ujemala z rojstno letnico njegovega sina. Mesec in dan rojstva pa sta bila v seznamu zabrisana. Anton Maček si je zabeležil naslov taborišča in začel pošiljati pakete na domnevno sinovo ime. Obenem pa ga je neprestano begala slutnja, da so sina ubili domobranci. Kadar koli je zvedel, da so kje blizu našli truplo umorjene žrtve, je pohitel na označeni kraj, da bi dognal, ali ni umorjeni njegov sin Polde.

Neko jutro, nedolgo po sinovi aretaciji, je nenavaden obisk močno zbegal nesrečnega očeta. Na dvorišče Mačkovega tesarskega podjetja se je pijan prizibal Ivan Jerančič in spraševal po gospodarju. Ko ga je ta zagledal, mu je stopil naproti in že od daleč začutil močan vonj po žganju. Jerančič se je ustavil pred

njim in ga lokavo gledal. Malo se je obotavljal z besedo, a ker je bil močno pijan, je premagal strah. Dejal je: »Nekaj vrednega vam bom povedal, če mi daste za to ,kason' žaganja.«

Tesar ga je iznenaden pogledal in odvrnil: »Če boš res kaj vrednega povedal, ti ga bom dal.« Krvavi pogled iz nabreklih oči pijanega domobranca ni obetal nič dobrega. Anton Maček je takoj pomislil, da utegne zvedeti slabo novico o sinu Poldetu.

S prevejanim nasmehom, ki je izražal hkrati zadrego in ško-doželjnost, je predrznež dejal: »Vaš Polde ni v internaciji. Jaz sam sem ga odpeljal na Urha. Kdo ga je ustrelil, vam bom povedal po vojni, zdaj še ne smem. In tudi kraj, kamor so ga zakopali, vam bom pokazal.«

Antonu Mačku so se zamajala tla pod nogami. Pogled mu je obstal na svetlikajočem se rezilu ostro nabrušene sekire, prislonjene k steni delavnice. Morilec je opazil tesarjev pogled in zaslužil njegov namen. Hitro se je obrnil in kot potepen pes zginil z dvorišča.

»Težko sem se premagal, da te živali nisem pobil,« mi je kaneje pravil tesarski mojster Anton Maček.

Prav tiste dni pa se je po ljudeh, ki so imeli zveze z domobranci, razširila govorica, da je bil Ivan Jerančič tisti, ki je pobil Poldeta Mačka.

Nekateri člani urhovske posadke so se spočetka branili sodelovati pri krvavih zločinih. To so bili predvsem novinci, ki se niso udeležili pohodov lažnega Štajerskega bataljona in Legije smrti. Eden izmed njih je bil 19-letni Miha Trkov, po domače Staršev iz Dobrunj. Svoji teti in sosedu Mariji Vidic in sestrični Mariji Marolt je redno poročal o dogodkih na Sv. Urhu.

Urhovski komandant Polde Selan ni trpel ugovorov in izmikanj. Kdor ni hotel delati z njimi, ga je občutno kaznoval. Miha Trkov je moral podnevi in ponoči vsaki dve uri na stražo. Kazen je trajala do novega leta, ko je Trkov živčno zbolel in obležal. Zdravil se je na domu v Dobrunjah. Po boleznih pa se je močno spremenil. Prilagodil se je življenju morilcev, sodeloval z njimi pri nočnih pohodih, aretacijah in umorih. Pri delitvi plena je prejemal svoj delež in postal veliko bolj drzen, kot je bil spočetka, a tudi dosti manj zgovoren glede podatkov o zločinih na Sv. Urhu.

Iste noči kot Francko Kralj, Poldeta Mačka in več neznanih žrtev so urhovski domobranci pobili tudi 42-letnega trgovca Miho Jančarja, po domače Gatinca iz Zadvara, člana rajonskega odbora OF Dobrunje. Več kot leto dni je bil interniran na Rabu.

Po kapitulaciji Italije se je vrnil domov k ženi in štirim otrokom. Domobranci s Sv. Urha so ga stalno nadzorovali. Tri dni pred aretacijo so ga pozvali na prisilno delo. Moral je z gramozom posipavati cesto, ki pelje na Sv. Urha.

Po delu se je Jančar vselej oglasil v gostilni pri Glastovcu, nasproti svojega doma, da je prebral »Družinski tednik« in kaj popil. Gostilničarki Mariji Jeriha je nekoč dejal, da kar rad gre na delo, ker si lahko domobrance od blizu ogleda. Ni jim prisodil zločinov, o katerih so ljudje šepetaje govorili, in niti na misel mu ni prišlo, da se tudi njemu lahko primeri še kaj hujšega, kot je bila internacija.

Gostilničarka pa je urhovske domobrance vse predobro poznala, da bi jim količkar zaupala. Dnevno so prihajali k nji v gostilno in se nacejali s pijačo. Pijani so z ročnimi bombami igrali biljard in pregnali vse goste iz gostilne. Kradli so, kar jim je prišlo pod roke. Na vrtu so ji pobrali še mokro perilo z vrvi. Zaradi izkušenj z urhovci je Jančarja svarila pred njimi in ga opozarjala, naj jim gre izpred oči. Žal je ni poslušal.

Dne 26. novembra 1943 je prišel kot po navadi pozno popoldne v Glastovčevo gostilno. Kar v kuhinji je sedel k mizi, vzel v roke časopis in naročil dva deci vina. Še preden je časopis prebral, so prihrumeli v kuhinjo urhovski domobranci: Stane Kukovica, Matija Prepeluh in Riko Gabrič, nekaj jih je čakalo v veži. Naročili so pijačo in postrani ogledovali Jančarja. Ko so izpili, so odšli v vežo in nagovorili enega izmed mlajših mežnarjevih sinov, ki je bil z njimi — po imenu ga gostilničarka ni poznala — da je odšel v kuhinjo in vprašal Jančarja, kdo je. Jančar je prebledel in povedal ime in priimek. Mežnarjev mu je dejal, naj stopi malo v vežo. Tu so ga domobranci obstopili in mu napovedali aretacijo. Prosil jih je, če lahko še toliko stopi v kuhinjo, da plača popito vino. Dovolili so mu. Domača hčerka Matilda Jeriha je Jančarja vprašala, če mora z njimi. V odgovor ji je pokimal in odšel.

Pred gostilno je Jančar prosil domobrance, če gre lahko čez cesto domov, da se preobleče. To željo so mu radi izpolnili. za spremstvo pa so mu dali Alojza Svetka iz Bizovika. Jančar je šel naravnost v kuhinjo, da bi opozoril svojce na svojo aretacijo. »No, zdaj pa gremo!« je dejal s čisto spremenjenim glasom. Ko je žena zagledala blede možev obraz in domobranca, ki je stal na pragu, se je tako prestrašila, da se ni mogla ganiti z mesta. Jančar je odšel sam v vrhnje prostore in si oblekel dvoje oblek, drugo

vrh druge, misleč, da pojde ponovno v internacijo. Čez obleki si je ogrnil še dva vrhnja suknjiča: nov lovski suknjič in kratko zimsko suknjo. Tudi nekaj živeža in denarja je vzel s seboj. Pred odhodom se je še enkrat oglasil v kuhinji in dejal družini: »Če kam pojdem, se bom že oglasil, da mi boste še kaj poslali!« Nato je odšel z Alojzom Svetkom, ki je oborožen ves čas stražil pod stopnicami.

Malo naprej od Jančarjevega doma je stal, obrnjen proti Ljubljani, vprežni voz in čakal, da priženejo Jančarja. Na vozu je sedela Bernarda Kunaver, roj. Alič iz Sostrega. Nekaj ur pred Jančarjem so jo aretirali Anton Jakoš iz Bizovika, Ivan Potokar in še nekdo tretji, ki ga ni poznala. V Sostrem so domobranci najprej preiskali hišo Ivana Aliča. Nekdo jim je natvezel, da imajo v hiši večjo količino vojaškega blaga. Ker niso ničesar našli, so jezni odšli k sorodnikom Ivana Aliča, da bi aretirali Angelo Alič. Ker se jim je ta še pravočasno umaknila v Ljubljano, kjer je v ilegali nadaljevala delo za OF, so odšli po Bernardo Kunaver, ki je bila tudi sorodnica Aličevih in je imela moža v partizanih. Bernarda je vpila in dokazovala domobrancem, da ni nič zagrešila in da ne more pustiti bolne matere in dvoje malih otrok samih doma. Domobranci, ki so tisto popoldne divjali po Sostrem, so bili razkačeni, ker niso nikogar dobili. Zaradi tega niso odnehali. Bernarda je morala z njimi takšna, kakršna se je prav tedaj vrnila s hriba, kamor je šla po drva: vsa mokra, blatna in premražena.

Povsod, kjer so domobranci stikali po hišah, je šlo z njimi marsikaj vrednega. Tudi v Sostrem so si tisto popoldne toliko nabrali, da so komaj nosili. Zaradi tega so hoteli dobiti voz. Spraševali so po sostrških hišah, a ga niso dobili. Šele v Zadvoru so prisilili enega izmed Moškričevih sinov, da je napregel. Bernardo so posadili spredaj k vozniku, sami pa so sedli zadaj, da so čuvali naropano blago. Na strel pripravljene puške so namerili Bernardi in vozniku v hrbet.

Na cesti nad Jančarjevo hišo je moral voznik ustaviti in počakati, da so prignali še Miho Jančarja. Bernarda se ga je razveselila. »Tudi ti?« ga je ogovorila. »No, vsaj ne bom sama. Pa še peljala se bova!«

Peljala pa sta se le po ravnem do vznožja Sv. Urha. Pri prvi večji vzpetini so morali vsi z voza. Ilovnata pot je bila razmočena od jesenskega dežja in na mestih, kjer še ni bil gramoz razsut, so se kolesa globoko ugrezala. Jančar se je spomnil, kako je

Anton Jakoš, Tarnavčev iz Bizovika, se postavlja v nemški uniformi in z nemškim orožjem — ker je močno šepal, so ga nazivali »ta švepasti«, vendar to ni motilo ne italijanskega ne nemškega okupatorja, da ga ne bi sprejel v svojo »zmagovito« vojsko

Morilca Anton Jakoš in Stane Kukovica se v okolici Sv. Urha urita v streljanju s strojnico

Polde Selan, ki je po smrti Alojzija Dežmana prevzel komando na Sv. Urhu

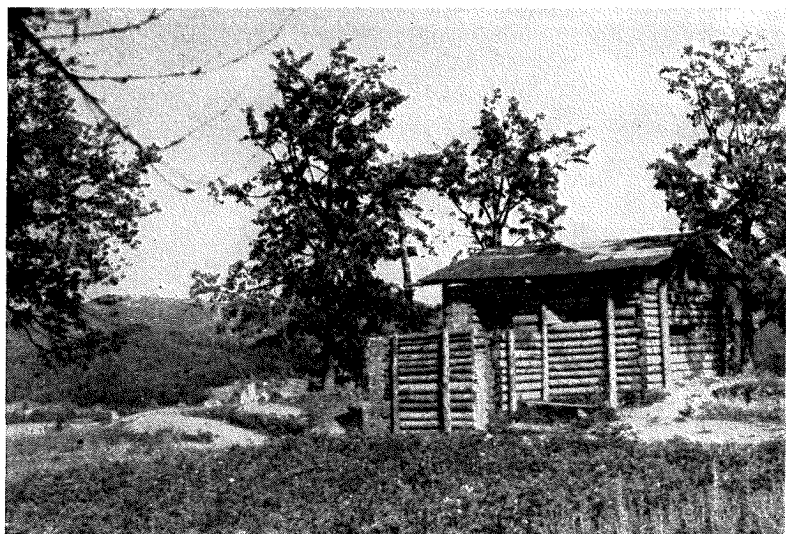
Bunker in električni drogovi v zunanjem obrambnem obroču na Sv. Urhu

Lojze Fink, kmetovalec,
rojen 24. 3. 1910 —
ubit prve dni novembra 1943

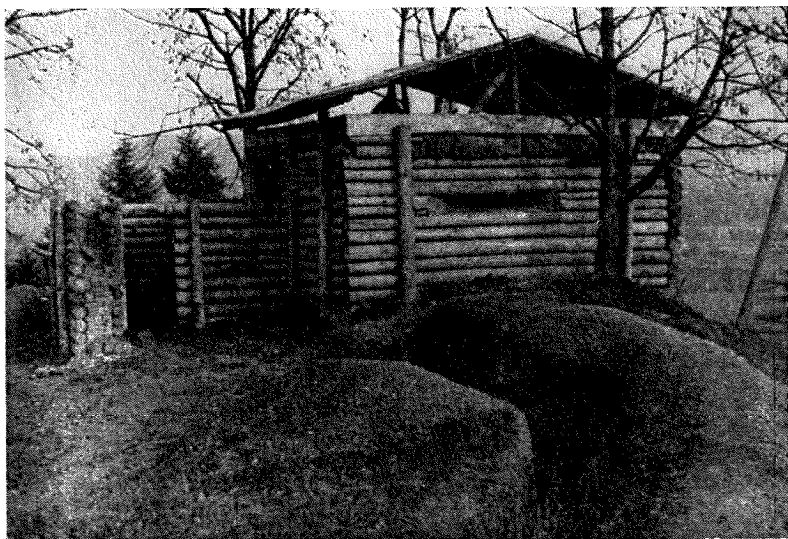
Obrambni jarek in napol porušen bunker v zunanjem obroču

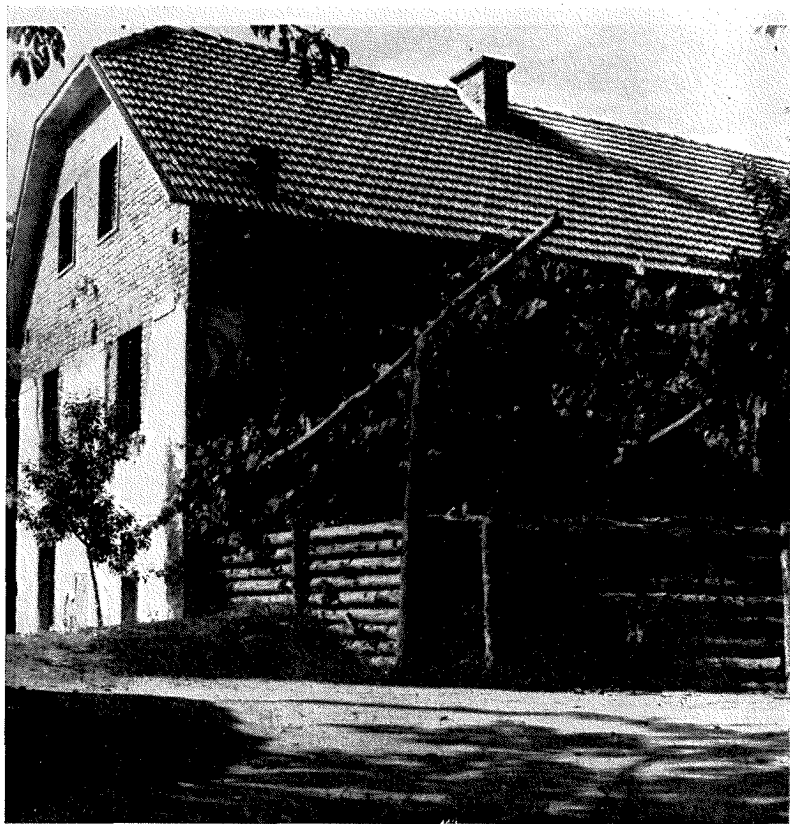
Dobro ohranjen bunker na jugovzhodu zunanjega obrambnega obroča
na Sv. Urhu

Ostanki zunanjega obrambnega obroča

Bunker in del jarka v zunanjem obrambnem obroču

Mežnarija — kasarna na Sv. Urhu z bunkerjem in rovom, ki je vodil na pokopališče do stranskega vhoda v cerkev

tudi sam vozil gramoz na pot, po kateri je zdaj stopal. Da bi vsaj nekoliko sprostil tesnobo, ki ga je tiščala kot mora v hudih sanjah, je začel govoriti, da nima takega sovražnika, ki bi mu želel smrt. Domobranci so mu ukazali, da mora molčati. Jančar je umolknil in kolona je počasi stopala v breg. Voznik je vodil konoja za uzdo, Jančar in Kunaverjeva sta stopala za vozom. Za njima so se zvrstili domobranci. Puške so nosili pripravljene na strel.

Okoli 21. ure se je kolona ustavila pred postojanko na Sv. Urhu. Aretiranca so nagnali v klet: Jančarja v večjo z lino pod stropom, Kunaverjevo v manjšo brez odprtine. Okoli 23. ure so pijani domobranci pridrveli v kletne prostore in odgnali Jančarja k zaslišanju. Med zasliševanjem so ga divje pretepali. Kunaverjeva je slišala v klet udarce, vpitje in kletvice.

Po zaslišanju je domobranec Anton Janežič z Javorja, po domače Selškov, ki je bil tisto noč dežurni, prignal Jančarja nazaj v klet. Kunaverjeva je slišala, da ga je Jančar poprosil za cigareto. Ker je kmalu zadišalo po cigaretnem dimu, je domnevala, da mu jo je dal. Nato je prišel Janežič še ponjo in jo odvedel na zaslišanje k Antonu Jakošu iz Bizovika. Ta je silil vanjo, naj pove, kdaj in kje je kuhala za partizane. Kunaverjeva se je znala dobro zagovarjati. Ker niso imeli kakšnih posebnih ovadb zoper njo, so jo kmalu odgnali nazaj v klet. Kakšne pol ure zatem je zaslišala pijane krike dveh domobrancev. Prišla sta po Jančarja in ga odvlekla v vežo nad kletne prostore. Kunaverjeva je še slišala, da je Jančar prosil za razgovor s komandantom Poldetom Selanom. Odvrnili so mu, da ne vedo, kje je. Nato je ropot avtobusa, ki je pripeljal na Sv. Urha Francko Kralj in Poldeta Mačka in z njima še več drugih, preglasil Jančarjeve prošnje. Tudi če mu je uspel razgovor s Poldetom Selanom ali s kom drugim izmed glavnih domobrancev na Sv. Urhu, je bilo vse zaman.

Ko si je Jančarjeva žena nekoliko opomogla od strahu, ki ga je prestala ob moževi aretaciji, je odšla v sostrško župnišče. Župnik Verce in kaplan Gande sta se pomembno spogledala. Jančarjeva je prosila župnika, naj bi šel z njo na Sv. Urha in prosil za moža. »Bojim se, da ga bodo ubili,« jima je odkrito dejala. Župnik ji je odvrnil: »Vaš mož je bil zelo nepreviden.« Žena je naivno mislila, da zato, ker ni šel k spovedi, kot mi je sama priporočevala.

Župnik pa ni tako mislil. Znano je bilo, da je Jančar v družbi nezanesljivih ljudi pri gostilniški mizi rad govoril o svojem delu

za OF. Po zaprisegi članov NZ je bil prepričan, da jim ne more nihče do živega, saj so se je udeležili skoraj vsi pomembnejši vaščani. Tudi o tem je govoril v pivski družbi, v kateri je bil pogosto tudi kaplan Mirko Gande, s katerim sta se kar dobro razumela.

Župnik je obupani ženi obljubil, da bo poizvedel za moža. Že naslednji dan se je zglasil pri nji in ji povedal, da je bil na Sv. Urhu in v Polju in da nikjer nič ne vedo o njem. Ko se je poslavljajal od Jančarjeve žene in njegovih otrok, je dejal: »Molite zanj!« »Tako nam je dal vedeti, da ni več med živimi,« je povedala Jančarjeva.

Po nekaj tednih je kaplan Gande spraševal Jančarjevo ženo, če je kaj zvedela, kje bi bil njen mož. »Kje drugje kot na Urhu!« mu je odgovorila tako, kot je mislila. V zadregi ji je potrdil: »Saj bo tako, saj bo tako!« Dobro je vedel, da je tako, a si ni upal z resnico na dan.

Jančarjeva ni pred nikomer skrivala svoje žalosti pa tudi ne prepričanja, da so ji urhovski morilci pobili moža. Znanci so jo svarili, naj molči, ker se lahko zgodi, da pobijejo še njo in bodo štirje otroci brez očeta in matere. Njej pa je bilo vseeno, kaj se ji bo še zgodilo, tako silno jo je potrla moževa strašna smrt.

Stara, pobožna Zorova mati iz Zadvora, ki je venomer tičala v hiši klerikalnega župana Trkova, po domače Mežnarca, pa je čenčala po vasi: »Gatinčeva naj le govori, naj le govori! Bodo pa še njo!« Marsikdo se je tiste dni izogibal Jančarjeve žene, da mu ni bilo treba poslušati bridkih tožb in da še nanj ne bi padla senca suma.

Ko so Stane Kukovica in njegovi pajdaši 26. novembra 1943 »pospremili« na Sv. Urha Miho Jančarja in Bernardo Kunaver ter ju prepustili zasliševalcem in mučiteljem, so takoj odhiteli v Podlipoglav, da bi aretirali Angelco Habič, Malinsko. Zaradi naraščajočega števila umorov na Sv. Urhu in po okolici so postali terenci in aktivisti OF vse bolj previdni. Podnevi so pazili, da so se pravočasno poskrili pred domobranskimi patruljami, ponoči pa so redno menjavali prenočišča. Tudi Angelca Habič je vsako noč spala drugje, da je lahko v miru vsaj za nekaj ur zatisnila oči.

Popoldne 26. novembra so Angelco obiskali trije partizani — domačini: Franc Mojškerc-Frenk in Janez Bricelj, sin nečloveško mučene in nato umorjene Ivane Bricelj, po domače Hrastarjeve matere, oba iz Bizovika, in eden Trtnikovih sinov iz Zadvora. Prosil so za toplo večerjo. Angelca jim je odnesla večerjo v hlev,

kjer so jo hitro použili. Med večerjo so partizani opazili, da je Angelca skoraj bosa, tako raztrgane čevlje je imela na nogah. Povedala jim je, da nima drugih, ker so ji okupatorji in njihovi pomagači že trikrat požgali in izropali dom. Janez Bricelj ji je dal usnja za par novih čevljev. Angelca ga je skrila v seno, veseleč se, da bo v prihodnje lažje opravljala kurirske posle. Ko bi vedela, da bodo že čez nekaj dni domobranci vnovič ropali v njenem domu in ji vzeli še partizansko usnje, bi ga gotovo ne sprejela.

Po večerji so se partizani poslovili, Angelca pa je odhitela na spodnji konec vasi k Bončarjevim, kjer je nameravala tisto noč prenočiti. Tiho in previdno je stopala, da je ne bi opazil kdo izmed tistih, ki jim ni zaupala. Ko je bila že skoraj na cilju, je opazila kolono domobrancev, ki je s Stanetom Kukovico hitela v Podlipoglav. V poslednjem hipu je skočila za Bončarjevo hišo in izza vogala gledala za domobranci, premišljajoč, koga neki nameravajo to noč ubiti. Ko so izginili za ovinkom, ni mogla več videti, da so šli naravnost proti njenemu domu.

Drugo jutro je Angelca zvedela, da so ponoči odmevali strelji v vasi Brezje nad Podlipoglavom. Ker je tam okoli velikokrat streljalo, si vaščani niso mislili, da so strelji zadeli koga iz njihove vasi. Šele proti večeru se je razširila novica, ki je vsakogar močno pretresla. V Brezjah na št. 6 so vaščani našli umorjeno Frančiško Smrekar, po domače Tumčevo mater. Vso noč in do večera naslednjega dne je s prestreljeno glavo slonela pri oknu. V latvici na okenski polici in po zidu pod oknom so se nabrale lise že strjene krvi.

Tumčevo mater je našel otrok, ki si je hotel pri hiši neko reč izposoditi. Ko je videl, da se gospodinja ne gane, je stekel domov in obvestil starše. Vaščani so prihiteli in našli Tumčevo mater, ki je, že vsa otrpla, še vedno slonela pri oknu. V smrtnih krčih je nekoliko zdrknila na hčerkino posteljo, ki je stala pod oknom. Ljudje so ugibali, kdo naj bi bil ustrelil Smrekarjevo in zakaj. Prejšnji dan je bila zaradi hčerke, ki so jo aretirali urhovski domobranci, pri župniku na Javorju in se je pozno zvečer vrnila domov. Mrtvo sosedo so položili na mrtvaški oder in določili pogreb za ponedeljek, 29. novembra 1943.

Po umoru Francke Kralj, Poldeta Mačka, Mihe Jančarja, Frančiške Smrekar in še več neznanih žrtev so urhovci že zjutraj 27. novembra prignali na grič več novih aretirancev. Med njimi je bila Antonija Zupančič, po domače Cekovnikova Tona iz Zavoglja. Njo in Bernardo Kunaver, ki so jo prijeli prejšnji večer skupaj

z Jančarjem, so dodelili kuharju Rajželjcu v pomoč, moške pa so nagnali v gozd, da so jim pripravljali drva za zimo.

Domobranski kuhar je bil s pripornicama še kar ljubezniv in celo uslužen. Dovolil jima je, da sta spali v kuhinji, in ju zavaroval pred nasilneži. Od nekod jima je prinesel močno vrv, da sta jo privezali na kljuko kuhinjskih vrat, ki so se odpirala navzven, in jima svetoval, naj jo trdno privežeta. Ponoči se lahko zgodi, da bo skušal kdo vdreti k njima. Ženski sta se čudili, odkod taka ljubeznivost. Rajželjce je bil namreč znan surovež in ničvrednež. Kmalu pa sta spoznali, da se jima skuša le prikupiti in se zavarovati zaradi strahot, ki so se dogajale na Sv. Urhu. Videli sta, da je bil po nočeh, ko so pobili veliko žrtev, zelo vznemirjen in živčen. Gledal ju je s krvavimi, neprespanimi očmi, posedal brez dela in pogostokrat globoko vzdihoval.

Ko so urhovski domobranci izpustili moške, ki so jim pripravili drva, je začelo Bernardo in Tono skrbeti, kaj bo z njima. Tiste noči sta prestrašeni poslušali krike žrtev, ki so jih gnali v smrt, in strele, pod katerimi so padale, in čakali, kdaj prideta še sami na vrsto. Obljubam urhovcev, da ju bodo izpustili, nista več verjeli. Neprestano sta trepetali za lastno življenje.

Po žrtvah, ki so jih pobili na Sv. Urhu v noči od 27. na 28. november 1943, smo našli sled le za 64-letnim trgovskim potnikom Ferdom Žagarjem iz Ljubljane, stanujočim na Mestnem trgu št. 17. Dne 27. novembra so ga sredi dopoldneva aretirali domobranci v trgovinski zbornici. Ovadil ga je Lado Žnidaršič, doma v okolici Loža. Pred nekaj meseci sta bila zaprta v italijanskih zaporih v Padovi. Po vrnitvi iz Italije je Žnidaršič pristopil k beli gardi in začel ovajati svoje bivše sodelavce.

Žagarjeva žena je vsepovsod poizvedovala za možem. Zvedela je le to, da so ga domobranci potisnili v avtobus, ki je stal v bližini zbornice, in ga odpeljali v smeri proti Sv. Urhu. Podobnih primerov smo izsledili še več.

Dopoldne 28. novembra je mati Bernarde Kunaverjeve privedla na Sv. Urha svoja dva vnučka. Potisnila ju je pred domobrance in zavpila: »Če ste vzeli že mater, imejte še otroka! Jaz sem stara in bolna in jima nimam kaj dati!« Domobranci so ji obljubili, da bodo Bernardo kmalu izpustili, in jo nagnali iz postojanke.

Po odhodu Bernardine matere je devet s sajami namazanih domobrancev prignalo na Sv. Urha 35-letno nameščenko vevške papirnice Justino Trtnik. Aretirali so jo okoli 11. ure dopoldne v materini hiši v Dobrunjah št. 84. Justinin mož Tone Trtnik

je že pred enim letom padel kot talec v Gramozni jami v Ljubljani. Bil je med najbolj požrtvovalnimi političnimi delavci na terenu. Žena se je pred dvema mesecema vrnila z Raba. Imela je 8-letno hčerko, s katero sta živeli v Zadvoru, ker pa sta se bali domobrancev, sta se preselili k materi.

Ko so domobranci vdrli v hišo Justininih staršev, je bila sama z otrokom doma. Stara mati je delala na bližnji njivi. Zaradi kričanja v hiši je pustila delo in prihitela domov. Videla je gručo domobrancev in spoznala partizanskega dezerterja Franca Židana iz Bizovika. Drugi so bili tako močno s sajami namazani, da jih ni bilo mogoče spoznati. Divjali so po hiši in zmetali iz omar vse do zadnjega kosa. Obleka, perilo, vse je ležalo križem po tleh. Še celo deske so začeli izdirati iz poda. Temu se je Justinina mati tako odločno postavila po robu, da so morali prenehati.

Več kot dobro uro so urhovci divjali po Gradovi hiši. Medtem ko so iskali kdove kaj, so suvali Justino in kričali nad njo, naj se hitro odpravi. Hčerka in mati sta prosili zanjo in rotili podivjance, naj jo vendar puste, ker se je komaj vrnila iz internacije. Ker sta tako silno prosili in jokali, so domobranci lagali, da jo bodo samo zaslišali in takoj poslali domov. Toda ženske so že vedele, da so takšne obljube le izgovor, in jim niso verjele. Tesno so se objele, da so jih komaj odtrgali drugo od druge, in si šepetale poslovilne besede. Justina je ihte dejala materi: »Le zakaj vas nisem poslušala?!« Mati jo je silila, naj se umakne z doma, ko je videla, kako domobranci vlačijo ljudi na Sv. Urha, hčerka pa se je obotavljala zaradi otroka, ki je bil že brez očeta, njeni starši pa so bili stari in bolehní. Toda bilo je prepozno za kesanje, Justina je morala v smrt.

Otrok je prosil domobrance, če lahko mater pospremi do konca domačega vrta, od koder se vidi komaj deset minut oddaljeni Sv. Urh. Spodili so ga, da je obstal kakor vkopan poleg stare matere in obupno ihteč strmel za kolono morilcev. Ti so hiteli kar med njivami proti vznožju griča, da so čimprej prignali žrtev na morišče.

Ko so prispeli do mežnarije, sta delali v kuhinji Bernarda Kunaver in Tona Cekovnik. Videli sta, kako so domobranci odgnali Justino Trtnik v izpraznjeno kletno luknjo brez line. Prestrašeni sta ugibali, kakšna bo njena nadaljnja usoda. Ko sta se zvečer pripravljali, da gresta v kuhinji počivat, je prišel k njima mlad, neznan domobranec. Dejal jima je, da ima nočno stražo in čaka na izmeno. Čakal je do polnoči. Tedaj sta Tona in Ber-

narda zaslišali dva strela prav blizu mežnarije. Zdrznili sta se in takoj pomislili na Justino. Domobranec je dejal, da se menja straža. »Le kako, če ste vi tukaj!« sta se obe glasno začudili. »To je vseeno!« je stražar z jezo pripomnil in izginil iz kuhinje. Svoje delo je opravil. Stražiti je moral pripornici, da ne bi videli, kdaj bodo Justino prignali iz kleti. Kuhinjska vrata so bila nasproti stopnic, ki so vodile v klet, in kdor bi jih le malo priprl, bi lahko videl, koga ženejo iz kleti.

Justinina mati ni mirovala. Takoj po hčerkinii aretaciji je odhitela na Sv. Urha k materi komandanta Poldeta Selana. Več let sta si bili dobri z mežnarico, zato je upala, da ji bo pomagala. Selanova je Gradovi obljubila, da ji bo rešila hčerko. »Saj ne bo zastonj!« ji je zatrjevala obupana mati. »Vse ti bom povrnila!«

Naslednji dan — bila je ravno nedelja — se je Gradova odpravila na Sv. Urha. Vso noč jo je težila slutnja, da so hčerko že pobili. Pri zunanji žični ograji jo je ustavil stražar in jo vprašal, če gre k maši. Gradova je prikimala.

»Pa nisem mislila ne na mašo ne na boga! Le na svojo Justino sem mislila!« mi je pripovedovala še več let po hčerkinii smrti neutolažljiva mati.

Gradova je šla naravnost v mežnarijo in zahtevala od domobrancev, da pokličejo mežnarico. Ti so se drli nad njo, da nima kaj iskati v mežnariji. »Svojo hčerko iščem!« je kakor iz uma vpila Gradova in se ni dala odpraviti. Med prerekanjem je stopil v mežnarijo eden mežnarjevih sinov. Ko je slišal, kaj hoče Gradova, je odšel v zgornje prostore in poklical mater.

»Kje je moja Justina?!« je zaklicala Gradova, ko je zagledala, da prihaja mežnarica po stopnicah. Selanova ji je v zadregi odgovorila: »Nisem je mogla rešiti. V Nemčijo so jo poslali!«

»Le v katero Nemčijo?!« je s srditim posmehom vprašala Gradova in se ozrla po domobrancih, ki so napolnili vežo v mežnariji. »V tisto, kajne?!« je zavpila in pokazala z roko navzdol. S kretnjo je izrekla misel, da so jo poslali v zemljo. Domobranci so s puškami v rokah obkolili staro, slabotno ženo in jo preteče gledali. Nji pa je bilo vseeno, če še njo pri priči pobijejo. Po vrsti si je ogledala domobrance in jim dejala, poudarjajoč vsako besedo:

»Vam pa vsa čast, da ste mi ubili hčerko in otroku mater! Zdaj nima ne očeta ne matere, midva z možem pa sva stara in bolna. Je to prav?!« Ker so vsi molčali, je sama odgovorila: »Ni

prav! Ni prav!« Po teh besedah je, tresoča se po vsem telesu, z negotovimi koraki odšla iz veže. Morilci so se vsuli za njo.

»Mislila sem, da me bodo ustrelili,« mi je pravila 80-letna Gradova mati. »Kar čakala sem, da me bo zadelo v hrbet ali v glavo. Pa mi ni bilo nič mar. Samo jokala sem. Tako sem jokala, da nisem videla stopinje pred seboj. Noge so se mi pri hoji zapletale in le to mi je rojilo po glavi, da stopam po hčerkinih stopinjah.«

Tako kot sta oba Gradova, oče in mati, iskala svojega otroka, ga je iskal le malokdo. Oče se je dobro uro po hčerkinini aretaciji vrnil z dela domov. Ko so mu povedali, kaj se je zgodilo, ni mogel verjeti. Nemogoče se mu je zdelo, da bi urhovski domobranci, ki so doslej lovili svoje žrtve predvsem ponoči, prišli po njegovo hčerko kar sredi belega dne. »Le zakaj si jo pustila?!« je neprestano očital ženi. »Ko bi bil jaz doma, bi jo ubranil!«

»Le kako?« já ugovarjala žena. »Še tebe bi na mestu pobili!«

Gradov oče je dolgo upal, da so bile besede urhovske mežnarice glede odгона njegove hčerke v Nemčijo morda le resnične. Dan za dnem je odhajal v Ljubljano, preiskoval zapore in pregledoval sezname pripornikov in internirancev, da bi kje zasledil njeno ime, a brez uspeha. Nikjer niso nič vedeli o njej. Po osvoboditvi je obiskoval internirance, ki so se vrnili iz nemških taborišč, in jih spraševal po hčerki. Tudi ti je niso videli ne slišali o nji. Oba z ženo sta se tedaj odrekla upanju, da bi še kdaj videla hčerko živo. Oklenila sta se misli, da bosta našla na Sv. Urhu vsaj hčerkin grob in si ob njem izjokala svojo silno žalost, a niti tega jima usoda ni naklonila.

Justino Trtnik, rojeno Grad, je ustrelil Stane Kukovica ponoči od 28. na 29. november 1943. Strele sta slišali tudi Bernarda Kunaver in Tona Zupančič v kuhinjo urhovske mežnarice, kjer sta morali tisto noč dolgo bedeti v družbi z domobranskim stražarjem, ki jima je govoril, da čaka na izmeno.

Po umoru Justine Trtnik je Kukovica za nekaj ur legel. Že navsezgodaj pa je vstal in sklical četo domobrancev. Z njimi je odšel na Lipoglav in opazoval pogreb svoje žrtve Frančiške Smrekar, ki jo je ustrelil pred dvema dnevoma. Po pogrebu so se odpravili v Podlipoglav. Med potjo so nekemu kmetu »rekvirirali« italijansko vojaško mulo in jo, režeč se in preklinjajoč, gnali pred seboj.

Sredi dopoldneva 29. novembra 1943 so se pripodili v Podlipoglav in obkolili požgani mlin Malinskih. Angelca Habič se jih

ob tem času ni nadejala. Pobegniti ni več mogla. »Pa smo te le dobili!« se ji je režal Kukovica. »Dolgo smo te iskali! Zdaj nam več ne uideš!«

Angelca Habič je morala neutegoma z domobranci na Sv. Urha. Niti od očeta, ki je ostal sam v požganem domu, se ni mogla posloviti. Vso pot je mislila nanj, prepričana, da ga ne bo nikoli več videla. Le kdo bo poslej skrbel za starega, bolehnega moža?

Na pragu urhovske mežnarije — kasarne je stal kuhar Rajzeljc. Ko je zagledal Angelco, je kar poskočil od veselja in vzkliknil: »Pravo ste dobili! Le sem z njo!« Sam jo je spehal v klet in zapahnil vrata za njo.

Kukovica se prvi dan ni utegnil ukvarjati s svojo novo pripornico. V »pisarni« ga je čakalo nujno sporočilo poljskih domobrancev. Z avtobusom so se odpravljali v ljubljansko bolnišnico po Francko Zupančič-Vračevo iz Spodnjega Kašlja. Vabili so ga s seboj. V toliko »težkih« primerih se je že izkazal, da ga niso mogli več pogrešati. Kukovica je takoj odhitel v Polje in se pridružil svojim pajdašem.

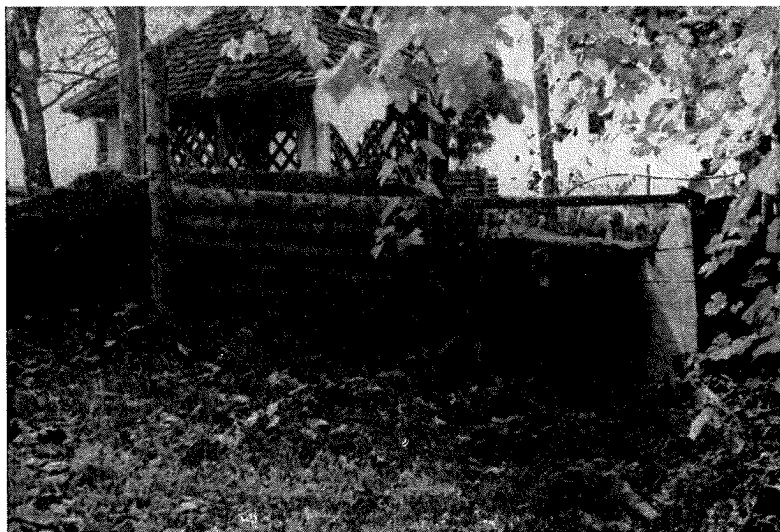
Francka Zupančič se je zdravila na oddelku za vojne poškodbe že od 12. oktobra 1943. Zaradi prestreljenega tilnika in dveh strellov v prsi je trpela silne bolečine. Ob skrbni negi zdravnikov, ki so bili povezani z aktivisti OF, si je po šestih tednih toliko opomogla, da je začela po malem vstajati. Oprijemajoč se postelje je z drsečimi koraki že zmogla pot okoli nje. Zdravniki so se veselili Franckinega okrevanja in jo tolažili, naj se ne boji zasledovalcev, ker je pod njihovim stalnim nadzorstvom.

Franckinega okrevanja pa niso zasledovali le zdravniki, temveč so ga opazovali tudi vojaški kurat Peter Križaj in sestre »usmiljenke«. Med bolniki, ki so se zdravili na oddelku za vojne poškodbe, so bili tudi ranjeni aktivisti OF in partizani. Te je bilo treba stalno nadzorovati in o njih poročati domobranskim postojankam in policiji. Glede Francke je Peter Križaj že po njenih prvih korakih obvestil poljske domobrance in jih opozoril, naj pazijo, da se jim žrtev ne izmakne.

Dne 29. novembra 1943 se je okoli 11. ure ustavil znani vojaški avtobus iz Polja pred splošno bolnišnico v Ljubljani. Iz njega so izstopili trije domobranci in odšli najprej v zavod za gluhoneme nasproti bolnišnice. V prvem nadstropju so stopili v računovodstvo in zahtevali od računovodje, da pokliče strokovnega učitelja

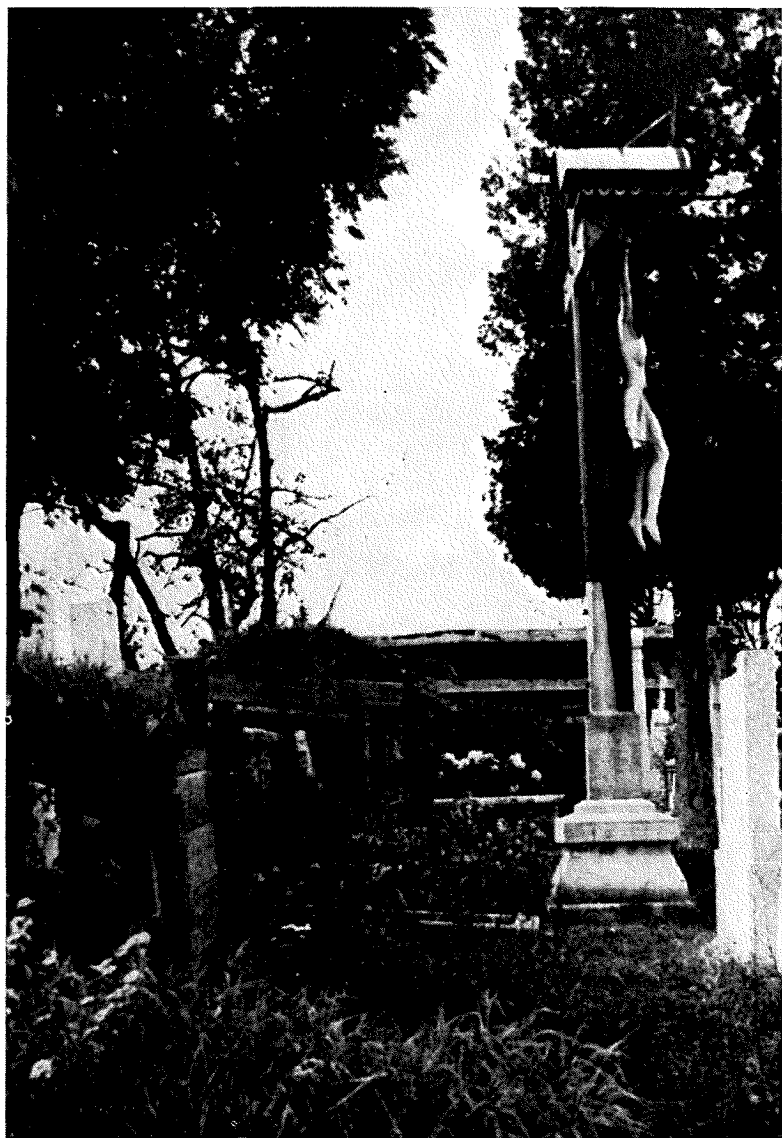
Vhod v klet mežnarije, kamor so vodili žrtve zasliševat in mučit

Vhod v rov, ki je vodil od mežnarije do pokopališča

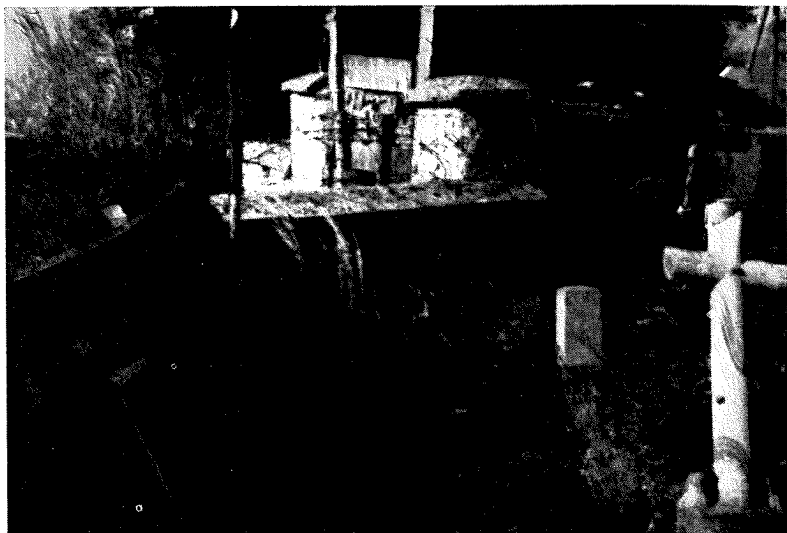
Bunker na severozahodni strani zunanjega obrambnega obroča

Križ sredi urhovskega pokopališča, obdan z napol porušenimi bunkerji

Bunkerji med grobovi na urhovskem pokopališču

Bunker ob pokopališkem zidu

Bunker ob pokopališkem zidu

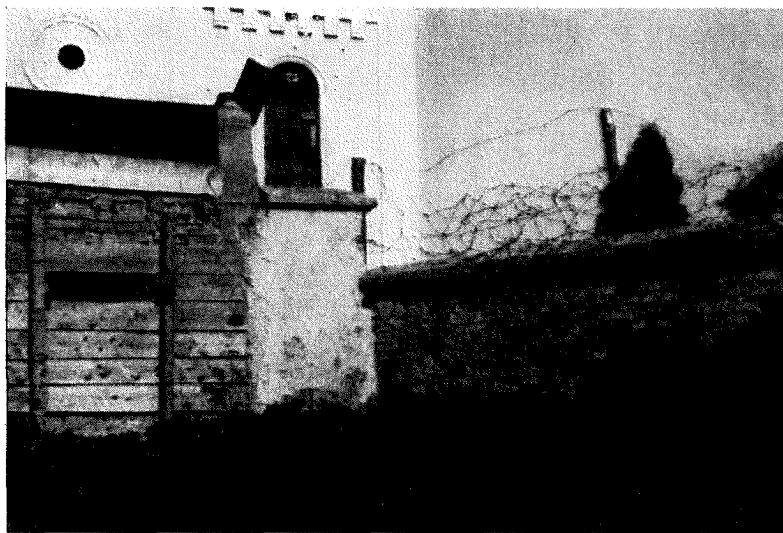
Bunker ob cerkvi

Bunker za cerkvijo

Urhovska cerkev in del že napol porušene mežnarije

Bunker ob urhovski cerkvi

Franc Močilnikar, delavec-črtalec,
rojen 1. 1. 1909 — ubit 16. 11. 1943

Marija Puhar, gospodinja,
rojena 6. 1. 1894 — ubita 17. 11. 1943

Jožeta Zakovška, češ da morajo nemudoma govoriti z njim. Uradnik je brez premisleka izpolnil ukaz domobrancev. Poiskal je Zakovška in mu dejal, da so zunaj na hodniku trije »gospodje«, ki hočejo z njim govoriti.

Zakovšek je presenečen obstal pred oboroženimi domobranci v uniformah in se na tihem jezil na računovodjo, ki ga ni znal točneje obvestiti. Ko bi vedel, kakšni »gospodje« ga čakajo na hodniku, bi se jim že znal neopaženo umakniti iz poslopja. Takoj je prepoznal razvpite domobrance iz Polja. Kot član rajonskega komiteja Polje-Moste jih je že večkrat naskrivaj opazoval, še več pa je slišal o njih. Na vprašanje, kaj žele od njega, so mu napovedali aretacijo. Moral je z njimi na cesto pred bolnišnico, kjer so ga potisnili v avtobus, okoli katerega se je potikalo še več drugih domobrancev.

Nekaj časa je bil Zakovšek sam v avtobusu. Kmalu so domobranci privedli še Francko. Dva sta jo podpirala, da je lahko stopala, in ji pomagala v avtobus. Kljub ostrim ugovorom zdravnikov, da je njeno zdravje še vedno v nevarnosti, so jo vzeli z bolniške postelje takšno, kakršna je bila: v bolniški srajci, le v rožasto domačo haljo se je lahko še ogrnila, nataknila bolniške copate in si razbolelo glavo pokrila z ruto. Domobranci so gospodovalno zahtevali, da jo morajo takoj soočiti z nekim jetnikom, in pristavili, da jo bodo, če bo treba, pripeljali nazaj v bolnišnico.

Zakovšek je delal s Franckinimi brati, zato je tudi njo takoj prepoznal. Francka mu je v naglici povedala, kako so jo domobranci že poizkušali ubiti, kako je prišla v bolnišnico in kaj so ji dejali, ko so zdaj prišli ponjo. Potrta, a čisto mirna je dejala: »Drugič, vem, da ne bom ušla smrti!« Predobro je poznala tiste, ki so prišli ponjo. Med njimi je spoznala Staneta Kukovico, Ivana Jerančiča, Adolfa Grada, Milana Holozana, Martina Krannerja in enega Bevkarjevih.

Zakovška je spraševala, če kaj ve, česa ga dolže in koliko vedo o njegovem delu. Podučevala ga je, naj ničesar ne prizna in vztrajno zavrača sleherno obtožbo, ne glede na to, kakšne dokaze bodo imeli v rokah.

Avtobus z Zakovškom in Zupančičevo je po odhodu izpred bolnišnice že po nekaj minutah ustavil pred prisilno delavnico na drugem bregu Ljubljane. Iz zaporov v »prisilni« so domobranci prignali še tretjega aretiranca: 26-letnega bolniškega strežnika, doma iz Trnovega v Ljubljani. Z Zakovškom sta se kasneje še en-

krat srečala v nemškem taborišču Dachauu. Njegovega imena se Zakovšek več ne spominja.

Francka Zupančič ni več mislila nase. Svoje izkušnje je posredovala sodelavcema, ki bosta morda še lahko koristila osvobodilnemu gibanju. Ko se je avtobus bližal Polju, jima je še dejala: »Za tako veliko stvar, kot se borimo, so žrtve nujne. Jaz jo sprejemem tako, kot so jo že mnogi pred menoj in jo bodo morali še mnogi za menoj.«

Nato je avtobus najprej ustavil pred postojanko v bivšem klerikalnem prosvetnem domu. Zakovšek in aretiranec iz »prisilne« sta morala izstopiti, Francko so odpeljali naprej v sokolski dom. V tej postojanki, komaj dobre četrt ure od doma, je ostala do noči. Nihče je ni obiskal. Domobranci niso nikogar obvestili, da so jo prepeljali iz bolnišnice nazaj v Polje. V duhu se je poslavljala od očeta in bratov, prepričana, da jih ne bo več videla.

Ko se je znočilo, so poljski domobranci odpeljali Francko proti Ježici. Avto je ustavil v bližini opuščene gramozne jame na pol poti med Ježico in Vižmarjami, kake pol ure vstran od Kleč. Takrat je bil ta kraj samotni in nekam skrivnostni. Lahkoverni ljudje so pravili, da tam okoli rado straši. Jamo in okolico je preraslo redko grmičje in pusta trava. Nedaleč od jame je stal lesen križ s preperelo božjo »martro«. To mesto so zločinci izbrali za svoj ogabni zločin. Da bi jih kdo presenetil, se jim ni bilo treba bati. Z ene strani jih je varovala postojanka pajdašev v Klečah, z druge postojanka v Dravljah.

Morilci so zvlekli Francko iz avtomobila in jo vrgli pod božjo »martro«. Enkrat je že prestala smrtno grozo, zdaj jo je doživljala vnovič. Urhovski in poljski domobranci so vedeli, da so jo enkrat že streljali, a je okrevala. Zato so se potrudili, da so drugič bolj temeljito opravili svoj krvniški posel. S puškinimi kopiti so žrtvi zdrobili glavo.

Vso noč in še ves naslednji dan je Francka ležala pod križem sredi Ljubljanskega polja. Šele drugo noč so jo ježiški domobranci odnesli v mrtvašnico na stožiško pokopališče in jo vrgli na nosila za krste. Mrtvašnico so zaklenili in odnesli ključ s seboj.

V ljubljanski bolnišnici se je skupaj s Francko zdravila na oddelku za vojne poškodbe Elizabeta Celinšek iz Stožic št. 78. Dne 30. oktobra 1943 je poizkušala skupaj s 13-letno hčerko Vero prelesti žično ograjo, ki je na Ježici oklepala Ljubljano. Nesreča je hotela, da je pod njima eksplodirala mina. Otrok je bil na mestu mrtev, mati pa je dobila le lažje poškodbe. Z rešilnim vozom so

jo prepeljali na oddelek za vojne poškodbe, hčerko pa so pokopali na stožiskem pokopališču.

V bolnišnici se je Celinškova seznanila s Francko Zupančič. Sprijateljili sta se in si vse zaupali. Francka ji je podrobno opisala svoja doživetja s poljskimi domobranci. Pravila ji je o svojem delu in o trpljenju v internaciji. Med pogovorom je Celinškova povedala, da je bila na Rabu tudi Kati Herman iz sosednje Male vasi. Domislila se je, da ji je Kati govorila o neki Francki iz Spodnjega Kašlja, ko se je po kapitulaciji Italije vrnila domov. Francka se je silno razveselila, ko je zvedela za Kati. Na Rabu je po materinsko skrbela za komaj 15-letno Kati Herman in se močno navezala nanjo. Pri odhodu iz bolnišnice se je Celinškova prisrčno poslovila od Francke in ji obljubila, da bo obvestila Kati o tem, da je v bolnišnici, in jo bo gotovo prišla obiskat. Kati je takoj prihitela v bolnišnico in po prvem obisku Francko še večkrat obiskala.

Doma v Stožicah je Celinškova pogosto hodila na hčerkin grob. Tudi tistega dne, ko je v mrtvašnici ležala umorjena Francka, je prišla na pokopališče. Na poti jo je ustavil Mežnarjev Ivan iz Stožic in ji povedal, da so domobranci nekoga prinesli v mrtvašnico. Opozoril jo je, naj bo previdna, če pojde pogledat, kdo je, ker domobranci stalno oprezujejo iz cerkvenega stolpa.

Celinškova je odšla najprej h hčerkinemu grobu, čez čas pa se je začela pomikati proti mrtvašnici. Po poti se je večkrat sklonila k tlom in izruvala kakšen plevel, da ni vzbujala pozornosti. Ko je prišla tako daleč, da je iz stolpa niso mogli več videti, je stekla k mrtvašnici. Pogledala je skozi okno in videla na nosilih žensko truplo, prekrito z rožasto haljo. Halja se ji je zazdela znana. Celinškova je začela razmišljati, koga je še nedavno videla v tej halji. Franckin obraz je bil neznansko spremenjen, zato je nekaj časa ni spoznala. Zadnji del glave je zakrivala ruta. Celinškova je natančneje opazovala truplo. Na privzdignjeni nogi mrtve ženske je zagledala podvezo za nogavice. Tedaj se je v hipu spomnila, da je takšno haljo nosila Francka v bolnišnici, glede podveze na nogavici pa ji je Francka nekoč pojasnila zdravnikov nasvet, naj za zdaj še ne uporablja pasu za nogavice.

Celinškova je silno iznenadena premišljala, kako je mogoče, da je Franckino truplo na stožiskem pokopališču. Če bi po vseh tistih ranah, ki so jih ji zadali domobranci, umrla v bolnišnici, bi jo morali prepeljati na domače pokopališče v Polje ali pa

kvečjemu na ljubljansko pokopališče. Takoj je zasumila nov zločin in odhitela h Kati Herman v Malo vas št. 53.

Hermanovo je novica prav tako iznenadila in užalostila kot Celinškovo. Spomnila se je, kako ji je Francka še nedavno priporočevala, da je zdravniki še dolgo ne bodo pustili iz bolnišnice. Obenem ji je zaupala, da prihajajo na oddelek oprezovat poljski domobranci in je bil eden izmed njih celo v njeni bolniški sobi. Tudi o vojaškem kuratu Petru Križaju je pravila, da redno obiskuje nekatere bolnike. Vendar je Francka premalo poznala Križaja, da bi za njegovim spretnim prikrivanjem lahko odkrila kaj več kot zgolj duhovniška opravila.

Ob pretresljivi novici je Kati postalo jasno, zakaj je sestre »usmiljenke« pri zadnjem obisku niso pustile k Francki. Rekle so ji, da so jo prenesli na drug oddelek, ker se ji je zdravje poslabšalo, in je zato še ne more obiskati. To je bil tedaj le izgovor, sta ugotovili Kati in Celinškova in se dogovorili, da pojde Kati še enkrat v bolnišnico. Ugotoviti mora kaj bolj točnega glede Francke. Sestre so Kati odpravile s kratkim pojasnilom, da imajo Francko Zupančič vpisano v seznamu pogrešanih.

Celinškova je sklenila, da bo pazila, kdaj in kje bodo domobranci Francko pokopali. Na pokopališču je imela še sveži grob ponesrečene hčerke, zato je bilo vsakomur razumljivo, da ga pogosto obiskuje. Ker ji teh obiskov ni mogel nihče prepovedati, je bila prepričana, da bo lahko zasledila Franckin pokop. V njeno veliko začudenje je bila mrtvašnica že naslednjega dne prazna, svežega groba pa ni bilo nikjer na pokopališču. Odhitela je k mežnarju, ki ga je dobro poznala, in ga prosila, naj ji pove, kam so zakopali žensko, ki je ležala v mrtvašnici. Mežnar jo je prosil, naj ne sili vanj s takimi vprašanji, ker ji ne sme nič povedati. »Me bodo pri priči pobili!« ji je prestrašen zatrjeval. Celinškova ga je rotila, naj ji pove vsaj to, če so jo odnesli ven iz pokopališča. Na to vprašanje je odkimal, češ da je niso.

Celinškova je še enkrat pregledala vsak prostor na pokopališču, da bi našla nov grob, a brez uspeha. Ko je stopala mimo mrtvašnice, je postala pozorna na kup smeti, kamor so ljudje odlagali uvelo cvetje in razne odpadke. Bili so razmetani in pomešani s prstjo. To je torej Franckin grob! si je dejala in potrta odšla domov. Poiskala je zanesljivega človeka, ki je obvestil Franckinega očeta, kje je pokopana njegova hči.

V nedeljo popoldne, dne 5. decembra 1943, se je ustavil pred stožiškim pokopališčem kmečki voz, s katerim sta se pripeljala

Franckin oče in brat Tone. Zlezla sta z voza in se zbegano ozirala okoli sebe. Celinškova je stala v bližini in ju opazovala, če sta prava. Ko sta jo Zupančičeva zagledala, sta ji šla naproti in jo vprašala, če ji je kaj znano, da bi pred nekaj dnevi pokopali na tem pokopališču žensko, ki ni bila iz teh krajev. Celinškova jima je dejala, da je to žensko dobro poznala, ker sta bili skupaj v bolnišnici, in da jima bo pokazala njen grob.

»Kaj vi ste tista?« je vzdihnil oče in solze so se mu vlile po uvelih licih.

Celinškova se je bala domobranskih vohunov, zato je Zupančičevima dejala, da pojde pred njima na pokopališče, onadva pa naj ji počasi sledita. Na kraju, kjer bo obstala, je Franckin grob. Preden je stopila na pokopališče, ju je še prosila, naj nikomur ne povesta, da jima je ona pokazala Franckin grob.

Obupani oče je dolgo jokal ob kupu smeti, kjer je bila pokopana njegova edinka. Ko se je izjokal in nekoliko pomiril, je odšel s pokopališča in storil vse, kar je le vedel in znal, da bi smel hčerkin truplo prekopati in prepeljati na poljsko pokopališče. Vendar domobrancev ni mogel preprositi. Šele po osvoboditvi je lahko odkopal grob pod smetiščem. Ob prekopu je stal ob grobu Franckin brat Stanko, ki se je vrnil od partizanov. Videl je, kako so morilci in njihovi sodelavci, preden so Francko zagrebli, upognili truplo kakor vejo, da so ga lahko stlačili na čimmanjši prostor. Roke in noge so se stikale; na mestu, kjer je bila hrbtenica upognjena, je videl v vretencu sled krogle. Tudi strelji v tilnik so se še poznali, teme je bilo čisto zdrobljeno.

Nekaj žrtev poljskih in urhovskih domobrancev, ki so jih pobili v okolici Sv. Urha, smo po osvoboditvi prekopali in prenesli v skupno grobnico na grič. Franckin oče pa je na vsak način hotel, da bo nekoč pokopan na istem kraju kot hčerka. Zato je dal njene kosti prepeljati na poljsko pokopališče. Njegova želja, da bo v zemlji skupaj s Francko, se mu je kmalu izpolnila.

Tisto noč, ko so poljski domobranci pobili Francko na Ljubljanskem polju, so njihovi pajdaši pripeljali na Sv. Urha več novih žrtev in jih potlej pobili v tamkajšnjih gozdovih. Že nekaj dni prej so imeli zaprte v obeh poljskih postojankah, jih zasliševali in mučili in končno obsodili na smrt. Ponoči od 29. na 30. november so jih stlačili v avtobus in odpeljali. Vozili so jih skoz Sostro, kjer se je avtobus za nekaj časa ustavil.

V avtobusu je bil tudi 20-letni Vinko Kelbel, dijak iz Kozarij št. 43 pri Ljubljani. Tisti čas, ko je avtobus stal, je napisal svoji mami kratko poslovilno pismo.

Vinko Kelbel je odšel 2. maja 1942 skupaj z bratom Slavkom v partizane. Oktobra 1943 so Nemci ujela Slavka in ga odpeljali v Begunje. Vinko je bil prepričan, da brat ni več med živimi. Kmalu zatem je bil ranjen v roko in je prišel domov na zdravljenje. Nekdo iz vasi je odkril njegovo skrivališče in ga izdal Nemcem. Ti so prišli s četo domobrancev, obkolili Kelblovo hišo v Kozarjah in ujeli ranjenega partizana. Odpeljali so ga v Ljubljano, nato v Polje in »obsodili« na smrt. Pred smrtjo je v avtobusu napisal naslednje pismo:

»Draga mama!

Zadnji pozdrav, draga mama, Ti pošilja Tvoj edini sin. Odpusti mi, kar sem Ti žalega storil. Pozdravi tudi očeta. Umrl bom, to vem, toda nedolžen. Pozdravi vse domače in sosedo

sin Vinko.«

Pismo ima na robu pripis:

»29. XI. 1943 ob $\frac{3}{4}$ na 1 uro v Sostrem na avtu napisal.«

Pismo naslovljeno:

»Kelbel Frančiška, Kozarje 43, pošta Dobrova pri Ljubljani.«

Vinko Kelbel je pisal v poslovilnem pismu svoji materi, da je njen edini sin, ker je mislil, da je brat Slavko že mrtev. Bil pa je tedaj še živ in je šele kasneje umrl v nemški internaciji.

Poslovilno pismo je vzel mrtvemu ali pa morda še živemu partizanu morilec Milan Holozan. Pretipkal ga je in shranil. Po osvoboditvi smo pismo našli v Holozanovi zapuščini in ga izročili Frančiški Kelbel.

Poljski in urhovski domobranci so se že v tolikšni meri vživel v svoj krvavi posel, da so težko vzdržali brez prelivanja krvi. Svojcem aretirancev so še vedno zatrjevali, da jih peljejo na zaslišanje, v zapor ali internacijo, vendar jim tega nihče ni več verjel. In čeprav so skušali morilci pobijati naskrivaj, so se ljudje v okolici Sv. Urha s čedalje večjo grozo ozirali na grič v slutnji, da izginjajo aretiranci v tamkajšnjih močno zastraženih gozdovih.

Dne 30. novembra 1943 se je o mraku vračal z dela domov na Fužine pri Ljubljani 43-letni klepar Leopold Skubic. Nekaj korakov od domače hiše na Fužinah št. 5 so ga zgrabili in vklelili urhovski in poljski domobranci. Vodil jih je Stane Kukovica. Vaščani, ki so gledali skoz okna, so spoznali med domobranci še

Filipa Lovšeta in Antona Jakoša iz Bizovika ter Mata Resmana in enega Hirscheeggrov iz Polja. Drugih niso poznali.

Medtem ko je stal Leopold Skubic vklenjen in obkoljen od oboroženih podivjancev v bližini svojega doma, je Kukovica odšel v hišo in mu pobral obleko, perilo in obutev. Skubic je moral skrbeti za ženo in troje nedoraslih otrok. S težavo si je priskrbel le najpotrebnejše. Skubičeva žena se je upirala in zahtevala od razbojnika, da ji pojasni, zakaj ropa moževo lastnino. Kukovica ji je dejal, da bo mož vse te reči še krvavo potreboval v internaciji. Pri aretaciji je imel Skubic pri sebi tudi nedotaknjeno mesečno plačo. Namesto da bi jo uživala družina, je izginila v žepih domobrancev.

Na bloku pod Bizovikom je čakal na Skubica sam urhovski komandant Polde Selan. Ko ga je zagledal, je že od daleč zaklical: »Pravega ste dobili!«

Po strašnem mučenju so Leopolda Skubica še isti večer umorili. Sledove mučenja je na umorjenčevem truplu ugotovil dr. Richard Gregorčič iz Polja, ki je kot član zdravstvene komisije prisostvoval odkopu žrtev na Sv. Urhu. Skubic je bil že pred vojno njegov stalni pacient, zato je njegovo truplo takoj prepoznal.

Morišče na Sv. Urhu, ki ga je vodstvo slovenskega domobranstva določilo v bližini Ljubljane in izročilo preizkušenim morilcem z namenom, da bi se čim hitreje znebilo svojih nasprotnikov, kljub strahotnemu trpljenju in smrti številnih žrtev ni moglo zadržati zmagovitega razvoja NOV. Partizanstvo, že davno preraslo v redno NOV, je zmagovalo v vseh jugoslovanskih pokrajinah. V Jajce so konec novembra 1943, ko so se na Sv. Urhu množili kriki mučenih, hiteli odposlanci vseh jugoslovanskih narodov, da potrdijo ustanovitev nove Jugoslavije.

O bliskovitih zmagah svojih gospodarjev domobranci niso nič več govorili, le o njihovih umikih in porazih so si šepetali med seboj in se ozirali za novimi rešitelji — Angleži. Nad trpljenjem žrtev, ki so prestajale najhujše muke — zavedajoč se, zakaj umirajo — so bili zaprepadeni, toda odnehali niso. Vse pregloboko so že zašli v močvirje zla in drugega izhoda niso več našli, kot da so brezumno otepali okoli sebe in se čedalje globlje pogrezali.

Jože Berčič, delavec,
rojen 3. 3. 1907 — ubit 20. 11. 1943

Polonca Čuda, delavka,
rojena 17. 4. 1905 — ubita 25. 11. 1943

Francka Kralj, delavka,
rojena 9. 10. 1910 — ubita 27. 11. 1943

Polde Maček, visokošolec,
rojen 12. 11. 1919 — ubit 27. 11. 1943

Miha Jančar, trgovec,
rojen 12. 9. 1901 — ubit 27. 11. 1943

Frančiška Smrekar, gospodinja,
rojena 15. 3. 1889 — ubita 27. 11. 1943

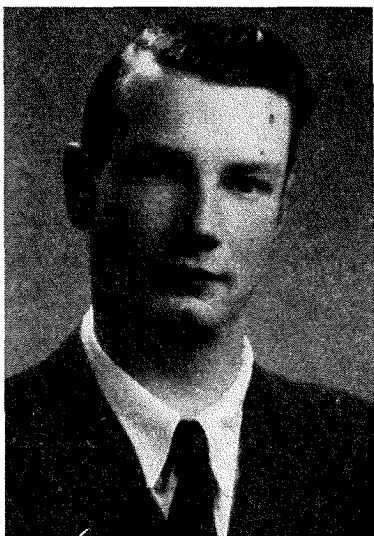
Ferdo Žagar, trgovski potnik,
rojen jan. 1878 — ubit 28. 11. 1943

Justina Trtnik, nameščenska,
rojena 29. 11. 1903 — ubita 29. 11. 1943

Francka Zupančič v ljubljanski bolnišnici na oddelku za vojne poškodbe;
na desni je Marija Zupančič iz Šentvida pri Stični, na levi Ivana Zalar
iz Jezera pri Tomišlju

Vinko Kelbel, dijak,
rojen 23. 2. 1923 — ubit 30. 11. 1943

Leopold Skubic, klepar,
rojen 17. 10. 1900 — ubit 30. 11. 1943

Alojz Žurman, čevljar,
rojen 12. 7. 1911 — ubit nov. 1943

Velimir Drakulić, učitelj,
rojen maja 1898 — ubit 1. 12. 1943

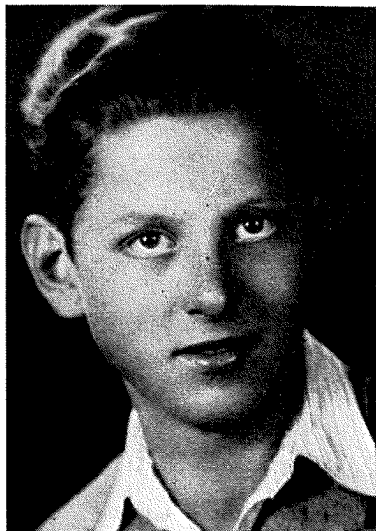
Franc Jevc, mitničar, roj. 23. 12. 1912
— ustreljen kot talec 19. 1. 1944

Franc Škraba, mitničar,
roj. 12. 1. 1908 — ubit 1. 12. 1943

Ivan Vidmar, kmetovalec,
rojen 24. 12. 1909 — ubit 1. 12. 1943

Zvonko Krašna, frizerski vajenec,
rojen 29. 4. 1927 — ubit 1. 12. 1943

Franc Pečan, oče, mitničar,
rojen 27. 11. 1902 — ubit 1. 12. 1943

Franc Pečan, sin, delavec,
rojen 29. 6. 1924 — ubit 1. 12. 1943

Vinko Gavez, orožnik,
rojen 24. 10. 1908 — ubit 4. 12. 1943

Anton Zorec, vodovodni instalater,
ušel smrti 7. 12. 1943

Marija Janežič, gospodinja,
rojena 8. 9. 1909 — ubita 4. 12. 1943

Stane Lukec, mizar,
rojen 8. 11. 1910 — ubit 10. 12. 1943

MORILCI NA SV. URHU SO POSTALI STRAH IN TREPET VSE OKOLICE

Belogardistične in četniške organizacije, imenovane tudi plavogardistične, so bile predhodnice slovenskega domobranstva. Nekateri organizatorji četništva in vaških straž na Sv. Urhu in v okolici niso bili med najhujšimi morijami na tem območju več med živimi. Partizani so z več izdajalci obračunali, drugi so padli v boju z njimi ali so se ponesrečili.

Po smrti Dobrivoja Vasiljevića, Joška Jakoša, Milana Kranjca, Gabrijela Capudra, Draga Tomažiča in Lojzeta Dežmana je padel v boju s partizani Danilo Capuder, ki je sodeloval pri organizaciji vaške straže v Bizoviku in pri smrtni obsodbi Pavle Lukanc in Franca Klemenčiča. Na Polici, kjer je bil komandant bele garde, je sodeloval s fašisti pri umoru Jožeta Moškriča in Franca Habiča. S Police je odšel v Šentjur pri Grosupljem, kjer je s pištolo v roki novačil za belo gardo, od tam pa v bližnji boštanjski grad. Ob kapitulaciji Italije je zbežal s posadko v turjaški grad, od koder mu je še med obleganjem uspelo pobegniti. Vrnil se je v Boštanj in vnovič vzpostavil belogardistično, nato pa domobransko postojanko. V jesenski nemški ofenzivi je lovil po okolici partizane in terence in jih izročal Nemcem, njihove svojce pa pošiljal v nemška taborišča. Ko je uvidel, da se nacistični okupator ne zmeni za domobranske umore rojakov, je marsikoga sam pobil. Koliko takih zločinov je zakrivil, ne bo mogoče nikoli odkriti. Enega izmed njih je opisala Frančiška Rode iz Velikega Mlačevega, ki je v NOV zgubila dve hčerki in dva sinova.

Po bitki na Ilovi gori je 5. novembra 1943 Danilo Capuder pridrvel s štirimi pajdaši v Rodetovo hišo. Mož in žena sta se pred

nekaj dnevi vrnila iz italijanskega taborišča. Urejala sta zapuščeni in izropani dom in žalovala za hčerkama, ki sta padli med njunim izgnanstvom. Danilo Capuder je napovedal gospodarju aretacijo in ga odgnal v domobransko postojanko v boštanjski grad. Dva dni ga je zasliševal obenem z drugimi priporniki, tretjega dne, v nedeljo 7. novembra, ga je zgodaj zjutraj, ko so šli ljudje k maši, ustrelil pred boštanskim gradom.

Skupaj z Rodetom je Danilo Capuder ustrelil Staneta Vehovca iz Žužemberka. Še pred kapitulacijo Italije je bil Vehovec sekretar OF za rajon Žužemberk, po kapitulaciji pa komandant komande mesta Žužemberk in zatem komande mesta Stična. Nemci in domobranci so ga ujeli v Ravnem dolu blizu Ilove gore in ga z več priporniki zaprli v cerkev na Krki. Ko so domobranci pokazali Nemcem mobilizacijske vpoklice za partizansko vojsko z njegovim podpisom, so ga Nemci izročili Danilu Capudru.

Streljanje drugih pripornikov je preprečil neki nemški oficir po intervenciji njihovih številnih sorodnikov, ki so mu prikazali divjanje domobrancev nad rojaki.

Proti koncu novembra 1943 je Danilo Capuder prišel s svojo četo v Velike Lašče. S svojim »posilnim« in tremi pajdaši se je naselil v hiši notarja Jagodiča in njegove žene, učiteljice Justine. V notarjevi pisarni je zasliševal in divje pretepal ljudi, ki so jih na njegovo povelje lovili člani njegove posadke. Kako je potekalo zasliševanje, vesta povedati Mustarjeva iz Rašice in Magda Jelenc, ki še danes trpi zaradi naglušnosti in ušesnih bolezni.

Sobo za bivanje si je Danilo Capuder uredil nad pisarno. Nekaj časa mu jo je morala pospravljati notarjeva žena. Neko jutro je našla med odpadnim papirjem Capudrovo dnevno poročilo. V njem je zapisal: »Med potjo smo ustrelili terenca Križmana...« Po mnenju Justine Jagodič je bil Križman iz okolice Šentjurja pri Grosupljem. Ugotovila je, da je bil velik del Capudrovih domobrancev iz dobrunjske in poljske občine.

V svojo sobo je Danilo Capuder znašal naropano blago. Polastil se je tudi materiala, ki so ga 26. novembra odvrгла angleška letala in je prišlo v roke Nemcem in domobrancem. Po blago je prihajal človek, ki ga Justina Jagodič ni poznala, in ga odvažal v Ljubljano.

V noči od 2. na 3. december 1943 so partizani napadli in zavzeli Velike Lašče. V boju je bil na trgu pred Lenčkovo hišo Da-

nilo Capuder smrtno zadet. Podlegel je še iste noči. Ljubljansko klerikalno časopisje je pisalo, da so »zaplakale Lašče...« Velikolaščani pa so poslušali le klice na pomoč in smrtne krike. Domobranci so ranjenega Danila Capudra prenesli v gostilno Vatikan. Nekaj časa se je še slišalo ranjenčevo stokanje, a je kmalu potihnilo.

Navidezni lastnik gostilne Vatikan je bila klerikalna kmetijska zadruga, njen pravi lastnik pa je bil velikolaški župnik Ramovš. Kupil jo je od posestnika Grebenca, po domače Navrtnika. Ta vzdevek je dobil Grebenc zaradi tega, ker je bil lastnik vseh okoliških vrtov. Župnik in njegovi najbližji sodelavci so stavbo prekrstili v Vatikan, da je lahko vsak vedel, komu pripada.

V jutranjih urah so si partizani ogledali »Vatikan«, kjer se je shajalo vse, kar je bilo »črnega« v Velikih Laščah. Stavba je bila že stara, a je imela velike in lepe prostore, ki so domobrancem in Nemcem služili kot močno utrjena postojanka. Da je v bodoče ne bi uporabljali v iste namene, so jo partizani zažgali. Pod ruševinami je zогlenelo truplo Danila Capudra.

Po umoru Francke Zupančič-Vračeve, ki so jo poljski in urhovski domobranci odpeljali iz bolnišnice in ji v Stožicah pod križem s puškinimi kopiti zdrobili glavo, je morilec Stane Kukovica pohitel nazaj na Sv. Urha. V kletni luknji brez line je bila zaprta Angelca Habič iz Podlipoglava, ki ji je namenil smrt, še preden jo je dobil v roke. Vendar je ni mogel takoj pobiti. Zanj so prihajali prosit celo domobrancem naklonjeni ljudje, ki so poznali družino Malinskih. Sedemdesetletni gospodar ni imel že nikogar več, ki bi skrbel zanj. Kot izgubljen je taval po vasi in prosil ljudi, naj mu rešijo hčerko.

Med prosilci je bil tudi šentlenarški župnik Franc Verce. Poznal je pošteno družino in vernega gospodarja, ki je veliko daroval za farno cerkev. Domobranci so morali neradi odložiti usmrnitev.

Jezen in razočaran je Kukovica po večkrat na dan prihajal v klet in zasliševal Angelco. »Če ne poveš, pojdeš za ‚cvinger‘!« ji je grozil in mislil pri tem na pokopališki zid, za katerim so pobili veliko žrtev. Tudi Anton Jakoš iz Bizovika je pogosto prihajal v klet in spraševal Angelco, kje sta njegova sovaščana Frenk in Jaka Mojškerc. Angelca je molčala ali pa odgovarjala, da nič ne ve.

Da bi pripornico huje prestrašili, so ji zasliševalci vihteli pred očmi papežev križec in ji govorili, naj se spove svojih grehov, da ne bo pogubljena. Povedali so ji, da ima križec tako moč, da je vsak zveličan, kdor se pred njim pokesa svojih grehov. »Še pol ure imaš časa za premislek!« so jo opominjali, ne da bi jim uspelo izsiliti priznanje.

Tri dni in noči je Angelca prebila v tesnem kletnem prostoru, polnem vlage in trohnobe. Po treh dneh so jo premestili v kuhinjo kuharju Rajželjcu v pomoč. Poleg kuhinjskih poslov je morala opravljati še druga dela. Večkrat je morala poribati tla v pisarni urhovskega komandanta Poldeta Selana. Nekoč jo je pri tem delu presenetil morilec Stane Kukovica. Zaklical ji je: »Kaj vse smo nameravali s teboj! Dvakrat smo te iskali, preden smo te dobili. Že kraj smo izbrali, kjer smo te mislili pobiti. Naprej od vašega mlina, že blizu Reškega kovača. In partizansko pokrivalo smo imeli s seboj, da bi ga položili nate. Ljudje bi mislili, da so te partizani!«

Angelca je molčala, vedoč, da ljudje ne bi nasedli taki »zvijači«. Predobro so poznali partizansko družino Malinskih. Kukovica ni ničesar prikrival, prepričan, da bo tudi njo pobil. Iz žepa je potegnil slike nekaterih žrtev, ki jih je pomoril, in jih pokazal Angelci. Med njimi je bila tudi slika Justine Trtnik. Kukovica jo je podržal v roki in jo ogledoval dalj kot druge. Angelci je povedal, kako ga je ta ženska na kolenih prosila, naj ji zaradi otroka, ki je že brez očeta, ne vzame življenja. »Nekaj časa sem se res obotavljal,« je dejal, »a nazadnje sem jo le počil! Nič več ne bo tlačila trave, čeprav je klečala pred menoj!« Morilec je na smrt prestrašeni Angelci pravil, da se mu nihče ne smili. Povedal ji je, kako je pred umorom legel k na smrt obsojenemu dekletu. Objemala ga je in prosila, naj je ne ubije. Dejalo ji je, da se moti, če misli, da se bo tako rešila smrti, on da že pozna svojo dolžnost.

Angelca se je v strahu odmikala od morilca in se izgovarjala, da ima še veliko dela. Kukovica pa je hotel še govoriti. Ukazal ji je, naj sede in ga posluša. Povedal ji je, kako je tisti večer, ko bi morala biti ona na vrsti, pobil Frančiško Smrekar, po domače Tumčevo mater, v Brezjah nad Podlipoglavom.

Ker morilci Angelce tedaj niso dobili doma, so odšli s Kukovico iz Podlipoglava v Brezje. Po poti so si nadeli partizanska pokrivala. Potrkali so pri Frančiški Smrekar, ki se je tistega ve-

čera pozno vrnila z Javorja, kamor je šla prosit župnika, naj ji reši hčerko Anico iz urhovske domobranske postojanke. Hčerko so že poslali naprej v Ljubljano, česar mati ni vedela. Ko je na tranke odprla okno, so jo Kukovica in njegovi pajdaši nalagali, češ da so partizani iz Cankarjeve brigade. Smrekarjeva se jih je razveselila in jih prosila, naj napadejo Sv. Urha in rešijo pripornike. Obljubili so ji in jo prosili za večerjo. V zadregi se jim je opravičevala, da je bila ves dan zdoma in nima nič drugega pri hiši kot skledo kislega fižola. »Partizani« so bili tudi s tem zadovoljni. Ko so pojedli fižol in nekaj kosov kruha, so prazno skledo položili na okno, kjer je Smrekarjeva slonela in jih opazovala. Kukovica ji je povedal, kdo so, in ji poslal tri strele v glavo.

Morilec je z užitkom opisoval »zanimiv« doživljaj, Angelco pa je spreletavala groza. Ko je zagledal njen smrtno blede obraz, je zavpil: »Pa ne misli, da je pogubljena! Kogar jaz ubijem, je vsak zveličan!« Iz žepa je potegnil križec, ki ga je Angelca že poznala, in ga vrtel v roki. Povedal ji je, da ga je poslal urhovskim domobrancem škof Rožman in da ga je sam papež blagoslovil. Kdor se pred njim pokesa svojih grehov in zmoli kratko molitev, ni pogubljen. Zato dobi pred smrtjo vsak pet minut časa.

Kuhar Rajželj se je hitro navadil, da so mu pripornice pomagale pri delu. Še zlasti mu je bila vseč Angeličina pomoč. Čeprav jo je sovražno sprejel, ji je postal naklonjen in ji marsikaj zaupal. Skupaj sta hodila v »magazin« na cerkveni kor, kjer so imeli glavno zalogo živil, pod njim pa bogato založeno mesnico.

Ko sta se oddaljila od kasarne, ji je večkrat pošepetal: »Nocoj so jih že spet nekaj!« Ali pa: »To noč so jih pa spet dosti v kraj spravili!« Tožil ji je, da po vse noči ne spi in zato podnevi ne more delati. Večkrat je na lepem pustil delo in se zagledal ven v gozdove. Angleca in Tona Zupančič, ki je bila še vedno zaprta, sta opazali, da postaja čedalje bolj živčen.

Kuhar Rajželj se je imel v skupni spalnici urhovskih domobrancev svoj pograd, Angelca in Tona pa sta spali na golih kuhinjskih tleh. Večkrat je v pozni nočni uri prihrumel v kuhinjo Kukovica in jima vrgel pod noge svoje umazane škornje, na katerih so bili še sledovi krvi pomorjenih žrtev. Ko je Angelca prvič vzela v roke okrvavljeno morilčevo obutev, ji je postalo slabo. Oprijela se je štedilnika, da ni padla. Kukovica je pograbil iz-

pod štedilnika šop slame in jih na grobo obrisal, rekoč, da človeška kri ni nič takega, česar bi se bilo treba bati.

Med žrtvami, ki so jih pobili na Sv. Urhu v zadnjih novembrskih dneh 1943, je bil tudi 32-letni čevljar Alojz Žurman z Litijske ceste št. 39 a. Vračal se je iz internacije in hitel proti domu, da bi videl ženo, ki se je pred njim vrnila iz taborišča. Več mesecev sta bila skupaj na Rabu, decembra 1942 so ženo, ki je hudo zbolela, prepeljali v Gonars. Od takrat se nista več videla.

Bizoviški domobranci so Žurmana dohiteli, še preden je došel do doma. Prijeli so ga in mu ukazali, da mora z njimi na Sv. Urha zaradi prijave. Prosil in pregovarjal jih je, naj ga vsaj toliko puste domov, da bo videl, kako je z ženo, nato pojde takoj z njimi. Ni jih mogel pregovoriti. Peter Čarman iz Bizovika ga je gnal na grič. Po poti sta srečala Žurmanovega znanca čevljarja Antona Ranta iz Bizovika, ki je bil tudi v internaciji. Segla sta si v roke in spregovorila nekaj besed. Žurman mu je povedal, da mora na Sv. Urha, kjer, upa, bo hitro opravil, ker bi čimprej rad videl ženo in se z njo pogovoril. Rant mu je odgovoril, da se pravkar vrača z urhovske postojanke, kamor je moral po dovoljenju za prehod skoz blok.

Žurman je hitro in za vselej opravil. Nikoli več se ni vrnil.

Dne 1. decembra 1943 se je okoli devetih zbralo pred trafiko v bivši Šelenburgovi ulici precej ljudi. Čakali so na cigarete. Med njimi je bil tudi 45-letni Velimir Drakulić, ki je sredi novembra 1943 že drugič pribežal v Ljubljano. V vrsti je bilo pred Drakulićem le še nekaj ljudi, ko je prišel mimo trafike neki domobranec iz srednje tehnične šole in začel vse po vrsti ogledovati. Pogled mu je obstal na Drakuliću. Pri priči ga je aretirал in odvedel s seboj na srednjo tehnično šolo.

Velimir Drakulić je izhajal iz učiteljske družine. Njegov oče, po rodu Srb, je učiteljeval v Bosni. Tudi sin Velimir si je izbral učiteljski poklic. Kot člana KPJ od njene ustanovitve dalje so ga stalno preganjali in le redkokdaj je lahko delal v svojem poklicu. V Beogradu je bil nekaj časa v službi pri Zvezi nabavnih zadrug državnih uradnikov. Uspešno je sodeloval v prvi stavki državnih uslužbencev. Leta 1940 in 1941 je delal skupaj z inž. Janezom Marentičem, ki je jeseni 1942, zaradi izčrpanosti in trpljenja po zaporih, nanagloma podlegel zavratni bolezni.

Spomladi 1942 je Velimir Drakulić ušel iz zapora v Zagrebu in pribežal v Ljubljano. Tu je delal in živel nekaj časa kot ile-

galec. Kasneje se je prijavil pristojnim organom okupatorjeve oblasti. Pri svojem delu za osvobodilno gibanje se je seznanil z aktivistko OF Fanči Ferjančič in se preselil v njeno stanovanje na Novi trg št. 5.

Dne 8. septembra 1942 so Drakulića zaprli Italijani. Odpeljali so ga v Koper, kjer je ostal do decembra istega leta. Nato so ga prepeljali v Ljubljano in odgnali v zapore šentpeterske vojašnice. Ferjančičeva je vsepovsod poizvedovala za njim in zvedela, da je določen za talca. Z intervencijami na vse strani in z večjimi podkupninami ji je uspelo, da so ga februarja 1943 odpeljali na Ustico pri Siciliji. Po kapitulaciji Italije je bil nekaj časa zaprt v Padovi. Z njim je bil zaprt tudi kasnejši domobranec, ki ga je pred trafiko v Šelenburgovi ulici spoznal in aretiral. Iz Padove je Drakulić pobegnil in pribežal najprej v Zagreb. Sredi novembra 1943 se mu je posrečilo, da je prišel pod novim imenom vnovič v Ljubljano. Vse svoje dokumente je imel zapečene v hlebčku kruha.

Trinajst dni je Drakulić še preživel v Ljubljani pri Ferjančičevi na Novem trgu. Nekaj dni pred aretacijo je obiskal vdovo svojega prijatelja in sodelavca inž. Marentiča, inž. Vero Marentič, rojeno Šlebinger, ki je vneto sodelovala v revolucionarnem delu OF. Ljubkoval je njeno triletno hčerko in se zanimal, kako živi. Pred odhodom jima je obljubil, da ju bosta skupaj s Ferjančičevo obiskala. Te obljube pa ni več utegnil izpolniti.

Dne 30. novembra 1943 pozno zvečer je Drakulić skupaj s Ferjančičevo prebiral radijske vesti. Ko sta brala, da je bil tov. Titu na II. zasedanju AVNOJ v Jajcu podeljen naslov maršala, je dejal: »Z njim sem delal že leta 1926.« Naslednje jutro ga je izdajalec aretiral in odgnal v prostore srednje tehnične šole, kjer so gospodarili Nemci in njihovi domobranski hlapci.

Kje in kako je Drakulić končal, je videla Bernarda Kunaver iz Sostrega. Urhovski domobranci so jo aretirali 26. novembra in jo skupaj z Mihom Jančarjem odgnali v postojanko na grič. Jančarja so še isto noč ubili, njo pa zaradi pomanjkljivih dokazov četrtega dne izpustili. Ukazali so ji, da se mora vsak dan okoli 13. ure zglasiti v njihovi postojanki, in ji zagrozili s smrtjo, če zvedo, da s čimer koli pomaga partizanom.

Kunaverjeva zaradi bolne matere in dveh malih otrok ni mogla za možem v partizane. Na svoje oči je videla, česa vsega so zmožni urhovski krvniki, zato ji ni preostalo nič drugega, kot

izpolnjevati njihov ukaz. Že prvega dne po vrnitvi s Sv. Urha, 1. decembra 1943, je po bližnjicah hitela ob zahtevani uri na grič. Na Tarnavi je za Jakoševo hišo stopila na pot, ki vodi na Sv. Urha. V bregu je nedaleč pred seboj zagledala tri domobrance, ki so gnali pred seboj nekega moškega. Pospešila je korak, da bi videla, koga ženejo. Ko so jo domobranci zagledali, so pohiteli, da jih je komaj dohajala. Neznanec je bil precej visoke postave, oblečen v močno temnosivo obleko. Pri hoji je bil sklonjen nekoliko naprej, roke je imel zvezane zadaj na hrbtu. Bernarda Kunaver si je aretiranca dobro ogledala. Tudi domobrance je premerila od nog do glave in ugotovila, da so iz Polja. Poznala je le brkatega Johana Ranta.

Kunaverjeva je hitela za domobranci do prvih bunkerjev v zunanjem obroču urhovskih utrdb. Pri vhodnem bunkerju je stražar hitro odstranil španske jezdece in spustil domobrance z aretirancem naprej, Kunaverjevi pa je zaustavil pot. Ugovarjala je in mu dopovedovala, da se mora točno ob 13. uri javiti v pisarni. Med prerekanjem s stražarjem ni izpustila aretiranca iz oči. Videla je, da so ga odgnali v mežnarijo.

Stražar pri vhodnem bunkerju je čakal toliko časa, da so aretiranca prignali iz stavbe in ga odpeljali na zahodno stran pokopališkega zidu, kjer so padle prve žrtve, za njimi pa še nič koliko drugih. Na tistem mestu je stal pokopališki zid na robu strmega brega, zasajenega s sadnim drevjem. Ko so domobranci izginiti z žrtvijo za pokopališki zid, je stražar odprl vhod in spustil Kunaverjevo v notranji prostor. Komaj je prestopila prag v mežnariji, je že zaslišala več strellov v bližini. Vedela je, da so ustrelili neznano žrtev, ki so jo pred nekaj minutami prignali v postojanko.

Nekaj časa je bilo vse tiho. Kunaverjeva je prestrašena obstala v veži in čakala, kaj bo sledilo. Kmalu je zaslišala, da se morilci z glasnim krohotom vračajo. Umaknila se jim je v kuhinjo. Morilci so se še v veži krohotali in si pripovedovali, kako se je »prekleti komunista« premetaval po strmem bregu.

Kuhar Rajželj je bil že obveščen, da bodo prišli »gostje« iz Polja. Pripraviti jim je moral boljše kosilo. Na štedilniku je cvrl in pekel priboljške za morilce, da se je širil vonj po vsej stavbi in tudi v klet, kjer so prezebali sestradani priporniki. Med njimi je bila tudi Angelca Habič, ki so jo prignali pred dvema dnevoma in še ni smela iz kleti.

Popoldne, 1. decembra, je neznan, še zelo mlad domobranec prinesel Ferjančičevi na Novi trg listek, ki ga je v naglici napisal Drakulič: »Aretiral me je domobranec v Selenburgovi ulici, ko sem čakal na cigarete. Poznal me je iz Padove. Dolže me, da sem tam organiziral partijsko celico. Teci!«

Domobranec, ki je prinesel obvestilo, je Ferjančičevi zatrjeval, da je prisilno mobiliziran in ni rad v domobranski vojski. Ferjančičeva ga je vsa nestrpna poslušala. V njenem stanovanju je bil prav tedaj sestanek članic ženske protifašistične zveze. Zato ga je kar na hitro odpravila.

Naslednjega dne je Ferjančičeva skušala priti do »preziden-ta« Rupnika. Ves dopoldan je čakala v njegovi predsobi, a je ni hotel sprejeti. Popoldne je spet prišel k nji domobranec, ki ji je prejšnji dan prinesel Drakuličevo sporočilo. Hotel je zanj ode-jo, suknjo, obleko in cigarete. Ferjančičevi se je zazdel sumljiv. Dala mu je le nekaj cigaret, ostalo, je rekla, bo že sama prinesla.

Drugo jutro je vzela reči, o katerih je govoril domobranec, in odšla z njimi na srednjo tehnično šolo. Govorila je z dvema domobranskima oficirjema in ju prosila, naj bi zavoj izročila Velimirju Drakuliču. Smejala sta se ji, eden pa ji je dejal: »Tega ne boste več videli! Kar domov pojdite!«

Po osvoboditvi sem Kunaverjevi pokazala Drakuličevo sliko in košček blaga njegove obleke, ki jo je imel na sebi, ko so ga poljski domobranci gnali na urhovsko morišče. Takoj je prepoznala sliko človeka, ki so ga 1. decembra 1943 gnali pred njo v postojanko na Sv. Urhu. Tudi za blago je potrdila, da je isto, kot je bila obleka, ki jo je imel aretiranec na sebi.

Dva meseca se je morala Kunaverjeva dnevno javljati na Sv. Urhu. V postojanki je morala ostajati cele popoldneve, čistiti stopnišče, pisarno in druge prostore. Mežnarjeve hčere in druge obiskovalke urhovskih domobrancev, med njimi tudi neveste komandantov, podkomandantov in »funkcionarjev«, so imele vse preveč drugačnih opravil, da bi utegnile pospravljati po »kasarni«.

Poleg Kunaverjeve so morale opravljati razna dela na Sv. Urhu še druge partizanske žene, matere in sestre. Urhovski komandant Polde Selan je pošiljal ponje svoje mlajše brate, med njimi tudi najmlajšega Dominika. Čeprav je imel komaj 14 let, je bil oborožen kot drugi. Po pripovedovanju žensk je bil, čeprav še tako mlad, podivjan in hudoben. Selanovim s Sv. Urha so se največkrat pridružili še trije Blekarjevi bratje iz Bizovika; če ni bilo

teh pri roki, pa kateri drugi. Takih »junakov«, ki so bili pripravljeni razgrajati in krasti po hišah, kjer so ostale same ženske, je bilo med domobranci vselej dovolj.

Kako so podivjanci pozivali ženske na prisilno delo, je povedala Šubljeva mama iz Zadvora, ki je imela sina v partizanih. Nekoč je prišel ponjo 16-letni Ivan Potokar, sin Reškega kovača, in ji ustrelil pod noge, ker ni pri priči pustila dela na vrtu. Prst jo je oškropila od nog do glave, vsa je trepetala od strahu in se zgražala nad pobalinovim početjem, ta pa se ji je režal na ves glas in jo z naperjeno puško spehal z vrta.

Kunaverjeva se spominja, da je delala na Sv. Urhu s Šubljevimi dekleti iz Podmolnika in z Jerico Tabernik iz Sadinje vasi. Na prisilno delo pa so morale tudi ženske iz Zadvora, Sostrega in Podlipoglava. Domobranci so jih pogosto nagnali v gozdove, da so iz dračja in smrečja vezale butarè za peči.

Pri znani lipi, nedaleč od postojanke, v smeri proti zahodu, h kateri so urhovski morilci privezovali žrtve, jih zasliševali in strahotno mučili, nazadnje pa podrli z rafali iz strojnic ali pa pobili s sekirami, je navadno pripravljala butare urhovska mežnarica. Nobena izmed žensk, ki so delale v bližini, se ji ni smela približati. Njeno delo je bilo navidezno, dejansko je stražila lipo in pazila, da ne bi katera izmed žensk opazila sledov mučenja okoli nje.

Deblo te lipe je bilo z vseh strani, od tal do najvišjih vej, prešetano z rafali iz strojnic, spodnji del debla in korenine, ki poganjajo iz njega, pa so imeli globoko zasekane zareze od udarcev s sekiro.

Urhovci so skrbno pazili, da se ne bi kdo preveč približal krajem, kjer bi lahko opazil sledove njihovega krvavega početja. Ženske, ki so morale na delo na Sv. Urha, pa so večkrat nehote stopile na steze, na katerih je bil sneg oškropljen s krvjo. Nekaterim je postalo slabo ob pogledu na krvave lise, ker so vedele, kaj pomenijo. Domobranci so jih s kletvicami podili s takih poti in vpili nad njimi: »Nič niste videle, če ne, pojdete še ve!«

Družino Franca in Alojzije Kocjančič, ki je od jeseni 1942 do konca vojne stanovala ob poti na Sv. Urha, je neke noči konec novembra ali v začetku decembra 1943 prebudil iz sna silen udarec na vežna vrata. Sledilo je še več udarcev, ki pa niso padali po vratih, temveč je bilo slišati, kot bi tolkli po kakšni živali. Kocjančičevi so mislili, da je komu izmed urhovskih domobrancev,

ki so stalno gonili naropano živino v postojanko na Sv. Urhu, ušla krava ali vol in skušajo žival z udarci spraviti nazaj na pot. Da bi mogli tako strahoviti udarci padati po človeku, si niso mogli misliti. Kmalu se je vse pomirilo in družina je vnovič zaspala.

Okoli 4. ure zjutraj je Kocjančičeve zbudilo razbijanje po vratih. Gospodinja je vstala in odprla. Pred vrati je zagledala domobranca Antona Židana iz Bizovika. Ukazal ji je, naj takoj počisti z vrat in s podbojev sledove krvi in ostanke možganov. Prinesla je škaf vode in se takoj spravila na delo. Ko se je zdanilo, je opazila tudi po tleh okrog hiše in na poti do gozda sledove krvi. Videli so jih tudi vaščani, ki so morali na Sv. Urha po razna dovoljenja in po živilske nakaznice. Spraševali so jo, kaj se je zgodilo. Ni jim vedela povedati drugega kot to, da je sredi noči nekdo butnil v vrata in da je morala navsezgodaj očistiti sledove krvi. Na zidu so bili še vidni svetlo rdeči madeži, ki jih ni mogla odstraniti.

Urhovski domobranci so nekaterim ljudem zaupali nočni dogodek, ki se je kmalu razvedel. Govorili so, da bi jim neki aretiranec skoraj ušel, ker se jim je na klancu pokvaril avtomobil. Morali so izstopiti, le aretirani je ostal v vozilu. Eden izmed domobrancev je pozabil puško v avtomobilu. Aretirani jo je pograbil in skušal sprožiti, pa je odpovedala. Skočil je iz avtomobila in začel bežati. Pred vežnimi vrati Kocjančičevega doma so ga domobranci dohiteli in z udarci puškinih kopit pobili kot žival.

Grobovi so bili razsejani po vsej urhovski okolici tja do Škofljice in še naprej, po Ljubljanskem barju in Ljubljanskem polju do izliva Ljubljanice v Savo. Nekatere izmed njih so, kot bomo videli, odkrili svojci žrtev še pred osvoboditvijo in žrtve odpeljali na domača pokopališča.

Urhovski in poljski domobranci so sodelovali s posadkami okoliških postojank in izmenjavali žrtve, da so odstranjevali sledove za njimi. Marsikatero žrtve, ki so jo urhovci pri belem dnevu gnali v postojanko, še do danes niso našli, čeprav so člani posadke po osvoboditvi sami izjavili, da so jo pobili na Sv. Urhu.

Šestnajstletni Franc Javornik iz Mlačevega, ki ga je Danilo Capuder vpoklical v postojanko v boštanjskem gradu z grožnjo, da bodo morali sicer oče, mati, bratje in sestre ter vsi sorodniki vnovič v internacijo, je moral kasneje v domobransko postojanko na Ig. Njen poveljnik je bil razvpiti Franc Frakelj, z domobranskim imenom Peter Skalar.

Franc Javornik je še vzdrževal zvezo s partizani, dokler je mogel. Domobranci so pazili nanj, da jim ne bi pobegnil. Enkrat se mu je posrečilo, a so ga Nemci ujeli in izročili domobrancem. Kot izgubljen je taval med njimi in se skušal izogniti pobijanju rojakov. Svojcem, predvsem materi, je pravil, kaj vse počne Frakljeva domobranska četa po Ljubljanskem barju.

Frakelj je imel poseben vod podivjanih izprijencev, ki so pobijali po Barju in obrobni vseh aktiviste OF in ujete partizane. Ljudje so se najbolj bali treh bratov Berlotov z Galjevice, posebno Viktorja, srednjega po starosti, bratov Jakoba in Lada Jarca z Ižanske ceste, bratov Franca in Jožeta Šviglja iz Bresta, partizan-skih dezertterjev Lojzeta Ostermana z Rudnika in Milana Kadunca z Barja — ta dva sta pobijala tudi na lastno pest — Adamičevega z Orljega, Jožeta Kamnarja iz Gumnišča, Milana Bojanška iz Gajičja pri Šmarju in še nekaterih drugih. Tudi izdajalca Rika Metlikoviča in Salka Elkasoviča so ljudje z Barja večkrat opazili, da sta se čez noč pridružila Frakljevim likvidatorjem.

Prisilni mobiliziranec Franc Javornik je pod Frakljevo komando doživljal strahote, zaradi katerih je padla senca tudi nanj, čeprav se jih sam ni udeleževal. Spočetka je še govoril o njih, kaksneje, ko so grozote naraščale, je umolknil.

Nekega dne po jesenski nemški ofenzivi je Javornika poklical domobranski vodnik in mu ukazal, naj vzame kramp in lopato, ker pojdejo popravljat porušeni most. Mostu ni bilo nikjer, prišli so v Kozlerjevo goščo, kjer so križem ležala trupla umorjenih. Vodnik je dejal, da so to ljudje, ki so padli v nemški ofenzivi in jih je treba pokopati. Skopali so zasilne jame in zmetali vanje trupla moških in žensk, ki se jim je poznalo, da so jih pobili prejšnjo noč.

Javornik je sklenil, da ne pojde nikoli več na tako »delo«. Drugi so mu še večkrat povedali, kako je bilo pri pobijanju. Eden izmed domobranskih morilcev na Ljubljanskem barju mu je opisal, kako je bilo, ko so pobili dvanajst deklet. Pri aretaciji so jim svetovali, naj se dobro oblečejo in z vsem oskrbe, ker pojdejo v Nemčijo. Že po poti so jih izropali in odgnali v Kozlerjevo goščo. Ko so dekleta spoznala, kaj nameravajo z njimi, so zajokale in začele vpiti na pomoč. Ena je kričala nad njimi, naj le počakajo, bodo že videli, kakšen odgovor bodo dajali za svoje zločine. »Kakšen odgovor neki?« ji je zaklical eden izmed morilcev. »Še odpustke bomo dobili!«

Javornik ni mogel preprečiti zločinov, ki so jih zagrešili domobranci Frakljevega likvidatorskega voda. Zapomnil si je njihova imena in poslal seznam Ukmarju iz Matene, ki so mu pobili vso družino.¹

Zvečer 1. decembra 1943 so se urhovski in poljski domobranci pridružili Frakljevim morilcem na Ljubljanskem barju. Z vojaškim avtobusom so se takoj po policijski uri, ki je bila tedaj že ob 17. uri, odpravili na Ižansko cesto.

Pol ure po policijski se je avtobus ustavil pred hišo 31-letnega mitničarja Franca Jevca. Tiste dni je bil Jevc v službi pri ljubljanskem podžupanu Jančigaju. Zaposlen je bil kot služitelj. V svojega predstojnika je imel veliko zaupanje, kar je postalo zanj usodno.

V Jevčevo hišo je stopil domobranski oficir Viktor Berlot z Galjevice v Ljubljani. Obraz je imel zakrinkan, a ga je Jevčeva žena Danica, rojena Jarc, vseeno takoj spoznala. Prestrašila se je, ker je vedela, kakšen podivjan človek je. Vendar je na tihem upala, da se nji, ki je imela dva brata, Jakoba in Lada Jarca med Frakljevimi likvidatorji, ne more nič hudega zgoditi. Brata sta bila njena soseda, tretji sosed, mizar Venturini, pa je bil prav tako z njimi. Ti jo bodo gotovo zaščitili, si je mislila, a se je bridko zmotila.

Trije bratje Berloti, Bogdan, Viktor in pohabljeni Leon so z materjo, vdovo po jugoslovanskem orožniku, in dvema sestrama še pred vojno stanovali na Ižanski cesti. Leta 1933 so se preselili k Ivanu Novaku na Galjevico št. 43. Pri preselitvi je njihov prejšnji gospodar Šimic dejal Novaku: »Prave hudiče boš dobil v hišo!«

Ob okupaciji so vsi trije bratje Berloti stopili v okupatorjevo službo. Še pred kapitulacijo Italije sta postala Bogdan in Viktor belogardistična oficirja, grbasti Leon pa je za okupatorja vohunil po dolenjskih vlakih in drugod izzival ljudi in jih ovajal. Sestri sta se prav tako udingjali okupatorju. Delali sta na bloku okupirane Ljubljane: ena na Dolenjski, druga na Ižanski cesti.

Najhujši izmed Berlotov je bil 30-letni Viktor. Že kot maloleten je moral pred sodišče, ki ga je poslalo v vzgajališče v Veržej. Tri leta je obiskoval tretji razred gimnazije, dalj ni prišel nikoli.

¹ Po pripovedovanju Javornikove matere Jožefe Javornik, roj. Janežič v Mlačevem.

Med okupacijo se je Berlotovim sila dobro godilo. Kot domobranska oficirja sta imela Bogdan in Viktor celo vsak svojega »posilnega«. Nabrala sta si premoženje in vsakovrstnih dobrot. Od vsepovsod sta vozila v stanovanje, kot je pravil gospodar Ivan Novak, zaklane in že očiščene prašiče in polne kovčke naropanega blaga. Prav tako nenasitna, kot sta bila v ropanju, sta bila tudi v pobijanju svojih rojakov. O Viktorju so pravili ljudje, da je dal spomladi 1944 pobiti v Logatcu dvanajst mož in fantov samo zato, ker niso hoteli k domobrancem. Po tem zločinu so ga Nemci zaprli v ječo na Ljubljanskem gradu.

Viktor Berlot je ukazal Francu Jevcu, da mora takoj z njim. Svetoval mu je, naj se dobro obleče in obuže, ker je zunaj mrzla decembrska noč. Jevc je oblekel toplo mitničarsko uniformo in si obul gojzarice. Podal je roko ženi, ki je pričakovala tretjega otroka, in objel štiri- in dveletno hčerko.

Jevc je bil izredno močan in visok človek. Z lahkoto bi podrl in pobil Berlota, ki je Jevca sovražil zaradi njegovega brata — partizana in ker se ni hotel pridružiti domobrancem. Vedel je, da so zunaj še drugi do zob oboroženi domobranci, ki bi Berlotu takoj priskočili na pomoč. Zato se ni upiral in je mirno zapustil družino. Zunaj hiše je stalo več Berlotovih pajdašev. Zgrabili so ga in potisnili v avtobus.

Od Jevčeve hiše so šli domobranci nekaj hiš naprej po 35-letnega mitničarja Franca Škrabo. Tudi Škraba ni delal v svojem poklicu, ampak je bil zaposlen na ljubljanskem magistratu v oddelku za osebne izkaznice. Hitro se je moral obleči in posloviti od družine. V avtobusu je sedel k Jevcu in z njim vred ugibal, kaj pomeni nočna aretacija.

Nato so se domobranci napotili v hišo na Ižanski cesti št. 143. Zvedeli so, da je na obisku pri svoji sestri 33-letni kmetovalec Ivan Vidmar, doma iz Črne vasi št. 259. Napovedali so mu aretacijo in ga kot druge priganjali, naj pohiti. V naglici se je zimsko oblekel in se poslovil od sestre in njene družine. Pred hišo je medtem privozil avtobus, v katerem sta že bila Jevc in Škraba.

Četrti je bil na vrsti 16-letni frizerski vajenec Zvonko Krašna. Njegovi starši so takoj po prihodu Nemcev v Maribor pribežali s tremi otroki v Ljubljano in se naselili pri Žitniku na Ižanski cesti. Zvonko se je že leta 1941 vključil v osvobodilno gibanje. Požrtvovalno in vdano je delal po mladinski liniji in bil kmalu sprejet v SKOJ. Oče je moral v italijansko internacijo, od koder se je šele novembra 1943 vrnil domov.

Ko so 1. decembra vdrli v hišo domobranci, so najprej vprašali po očetu. Ker ga ni bilo doma, so zahtevali Zvonka. Vsak večer je odhajal na sestanke, 1. decembra pa je bil po naključju doma. Slišal je, da vprašujejo po njem, in je stopil v kuhinjo pred maskirane domobrance. Vprašal jih je, kaj hočejo od njega.

»Pripravi se, z nami moraš!« so mu strogo dejali. Mati je zajokala in vsa obupana vpraševala, kam ga bodo odpeljali. Ker so molčali, je spregovoril Zvonko, da bi potolažil mater: »Mama, moram z njimi, a bom kmalu doma!« Mati je upala, da bo tako, kot ji je ob slovesu dejal, toda ni ga več pričakala. Vso noč je kakor brez uma taval po stanovanju in, prisluškujoč slehernemu šumu, dušila slutnje, da se je zgodilo najhujše.

Ko se je oče vrnil domov in zvedel, da so mu domobranci odpeljali najstarejšega sina, se je poslovil od družine in odšel v partizane. Padel je tik pred osvoboditvijo. Po moževem odhodu je žena odšla z obema mlajšima otrokoma k sorodnikom na Primorsko. Bala se je, da bi domobranci še njo pobili.

Po aretaciji Zvonka Krašne so domobranci zapeljali avtobus na desno stran Ižanske ceste v smeri iz Ljubljane proti Igu. Ustavili so pred Pečanovo hišo št. 120. Gospodar Franc Pečan, 41-letni mitničar, se je sredi septembra 1943 vrnil z Raba. Italijani so ga aretirali 16. avgusta 1942 skupaj s sinom, 19-letnim Francem Pečanom. Dan pred aretacijo je prišel sin od partizanov. Bil je v Šerčerjevem bataljonu, v četi izdajalca Rika Metlikoviča. Ogorčen in razočaran je pripovedoval sorodnikom in prijateljem, da je komandir Riko izdajalec, in jim opisoval, kako so Italijani po njegovi krivdi odrezali četo od bataljona.

Sosedje onkraj ceste so še istega dne javili oba Pečana, sina in očeta Italijanom. Očeta, ki so ga ovadili, da dela za OF in partizane, je okupator odgnal v internacijo, sina pa pred vojaško sodišče. Ker je bil v partizanih, je bil obsojen na 22 let ječe. Tri tedne za očetom so ga odpeljali v zapore v Firenze. Domov je prišel šele 29. novembra 1943. Po dveh dneh so vdrli v hišo domobranci.

V Pečanovo hišo sta prišla Viktor Berlot in eden Kalmusovih iz Šmartnega ob Savi. Drugi so ostali zunaj in z obeh strani zastražili avtobus, v katerem so imeli že štiri aretirance. Ko so prignali še oba Pečana, je avtobus odpeljal v Šmartno ob Savi.

Med vožnjo so domobranci po dva in dva aretiranca zvezali s telefonsko žico, tako da so bili z rokami privezani drug k drugemu. Jevc je bil zvezan skupaj s Škrabo.

V Šmartnem je avtobus ustavil pred Kebrovo gostilno. Morilci so odšli pit, da bi se po »napornem« delu okrepili in si vlili poguma. Ko so začutili v sebi dovolj moči, so sedli nazaj v avtobus in odpeljali žrtve v vas Obrije ob Savi. Zapeljali so k bregu in nagnali aretirance iz vozila. Postavili so jih v vrsto, jim pobrali listnice, zapestne ure in vse, kar so jim svojci dali na pot. Jevcu je uspelo, da si je že v avtobusu naskrivaj vtaknil dovolilnico za prehod skozi blok v zadnji hlačni žep.

Ko so morilci pobrali žrtvam vse, kar se jim je zdelo kaj vredno, so začeli pripravljati puške. Tedaj se je Jevc odločil. Dvignil je svojo in Škrabovo roko, ki sta bili zvezani, in zamahnil s tako silo, da se je žica pretrgala. Škraba je odletel daleč iz vrste, Jevc pa se je bliskovito pogнал v Savo. Bil je tako priseben in spreten, da je med skokom odvrget pokrivalo, ki je splavalo po valovih.

Morilci so za hip osupli obstali, nato pa začeli divje streljati v žrtve pred seboj in v Jevčevo pokrivalo, ki je plavalo na vodi. Škrabi so še prej, preden se je pobral s tal, s puškinimi kopiti zdrobili glavo. Nato so vsi prepadeni zaradi Jevčevega pobega v naglici izkopali plitvo jamo v obrežni pesek. Preden so žrtve zagrebli, so jim pobrali še nekaj obleke in obutve, ki se jim je je zdelo škoda zasuti z zemljo. Nato so odšli s polnimi žepi denarja in z naropanim blagom nazaj v gostilno h Kebro.

Gostilničarka je povedala, da so ob enih in pol čez polnoč tisto noč že drugič razbijali na njihova vrata. Čeprav neradi, so jim morali odpreti, ker so vedeli, da ne bodo odnehali. Ko so se prepirali skoz vrata, se je eden izmed domobrancev potolkel po napetem žepu in zaklical gostilničarki: »Osemnajst jurjev imam za zapiti!«

Jevc je nekaj časa plaval v deroči, ledeno mrzli Savi in se hitro oddaljeval od kraja zločina. Med plavanjem je napeto prisluškoval streljanju. Ko je vse potihnilo, je previdno priplaval k bregu, na kraju, kjer je v bližini opazil samotni listnjak. Oprezovaje na vse strani, če ga morda morilci ne zasledujejo, se je približal leseni zgradbi, odpahnil vrata in se izčrpan zaril v suho listje.

Zjutraj je okoli osme ure, še ves premočen in premražen, odšel v Ljubljano. Ker je imel nemško dovolilnico, mu na prehodu skoz blok niso delali težav. Namenil se je naravnost k svojemu predstojniku podžupanu Jančigaju, prepričan, da ga bo zaščitil pred domobranskimi morilci. Jančigaj ga je pozorno poslušal, si

Stanko Štritof, lesni trgovec,
rojen 29. 5. 1902 — ubit 18. 12. 1943

Avgust Lulik, učitelj,
rojen 25. 11. 1893 — ubit dec. 1943

Paternita	di fu Augusto
ime očeta	
Maternita	di fu Maria Velikonja
ime matere	
Nato il	25 - 11 - 1893
rojen dne	
a	Ajdovščina
v	
Stato civile	sposato
stan	
Professione	caposcuola
poli	
Residenza	Radnik Vo 111
bivaliti	
Via	
ulica	
CONNOTATI E CONTRASSEGNI SALIENTI OSEBNI POPIS IN POSEBNA ZNAMENJA	
Statura metri	1,76; corporatura media
Vitina metrov	postava
capelli	castani; oči bruni
lasje	oči
segni particolari	nessuni
posebna znamenja	

	
Impra del titolare - svojerocni popis <i>Lulik Avgust</i> dne 25. 11. 1893 E.F.	
Impronta del dito Pogni odtis	IL PODESTA - ŽUPAN <i>[Signature]</i>

Ošebna izkaznica Avgusta Lulika — vzel mu jo je Stane Kukovica

Angela Habič-Malinska, obsojena na
smrt, prepeljana v Rawensbrück

Ivan Fajdiga, podjetnik,
rojen 13. 5. 1904 — ubit 20. 12. 1943

Alojz Prijatelj, kmetovalec,
rojen 8. 5. 1908 — ubit 20. 12. 1943

Stane Klemenc, odvet. pripravnik,
rojen 20. 5. 1914 — ubit 20. 12. 1943

Anton Govže, lesni strugar,
rojen 21. 5. 1897 — ubit 20. 12. 1943

Alojz Tanko, kmetovalec,
rojen 18. 6. 1900 — ubit 20. 12. 1943

Ivan Kovačič, kemigraf,
rojen 14. 1. 1910 — ubit 24. 12. 1943

Ivan Mravljak, rudarski inženir,
rojen 8. 9. 1917 — ubit dec. 1943

in dala. Sedaj voh Sineta kedaj si bil ubit
20. decembra 1943 jisti večer so ubili pri
sv. Urhu žiran pajdiro in sodranice homa
Priate in Vam dloja Sanko vnc. Antona
Govne in Kay. otoka. I tam klemenci
spulane na to imas nece dozem dobile
se knivico kje pa sem bila tudi ne go
vabila maran stat knivico maraj česa bi
ti domu postala kje mi moja. Nodalje

Izvleček iz pisma Štefanije Lovšin iz Kanade, v katerem navaja imena
petih žrtev, pobitih na Sv. Urhu 20. decembra 1943

'je hie knjiže. Sv. Urh.' Ali knjiže same
nismo mogli reči dobiti, kjer ma neba
katera go je nam posočila, go je poslala
nazaj v Sudbury, go mojem mnenju
ta knjiže polije iz kraja v kraj kjer je
jako zanimiva in polna domobran.
skih zločinov. Posebno je mene zanimati
kjer je moj dom blizu Sv. Urha to je doma
sem Hranisera iz Teri (Tilka) v Kanadi
sem pa je 25-let.

Izvleček iz pisma Tilke Lovšin iz Kanade, v katerem sporoča, da potuje
beležnica pobeglega domobranca z imeni urhovskih žrtev iz kraja v kraj

ogledal globoko rano na Jevčevem zapestju, ki je nastala pri silovitem pretrganju telefonske žice, in potipal njegovo premočeno obleko. Nato je segel po slušalki in poklical svojega prijatelja, šefa domobranske policije v Ljubljani, znanega dr. Lovra Hacin. Podrobno mu je opisal Jevčev nočni dogodek in ga vprašal za nasvet.

Hacin je z izgovorom, da je treba zadevo raziskati, poslal avto po Jevca. Do 15. ure so ga vozili po policijskih zaporih in zasliševali. Okoli 15. ure so ga pripeljali na izanski blok. Vse dopoldne je prosil policiste, da bi ga pustili domov, ker bi se rad preoblekel. Končno so mu le dovolili. Z njim sta šla dva policijska agenta.

Jevčevi sosedje so že v dopoldanskih urah pregledali vse policijske in domobranske zapore po Ljubljani, da bi izsledili svoje ljudi, ki jih je skupaj z Jevcem prejšnji večer aretirал Viktor Berlot s svojimi pajdaši in neznanimi domobranci iz Polja in s Sv. Urha. Toda za nobenim niso našli sledu. Domov so se vrnili žalostni in zaskrbljeni. Ko so zagledali Jevca z obvezano roko v spremstvu dveh neznanih civilistov, so prihiteli k njemu in ga začeli izpraševati, kje so drugi. Jevc jim je na kratko odgovarjal: »Tam so ostali!« Več ni mogel povedati.

Jevčeva žena je vznemirjena ogledovala moževo premočeno obleko. Zaradi agentov, ki ga nista spustila izpred oči, ji ni smel dati nikakega pojasnila. Venomer sta ga priganjala, naj pohiti, ker ga na bloku čaka avto. Toliko pa je Jevc le utegnil, da je glede preostalih pošepnil ženi: »Saj jih ni več!«

Ko se je v naglici preoblekel, je moral takoj z agentoma nazaj na blok. Odpeljala sta ga na policijsko stražnico na Dolenjski cesti, kjer je ostal čez noč. Njegov primer so »raziskovali« še ves naslednji dan. Žena mu je odnesla na glavno policijo toplo kosilo, toda o Jevcu ni nihče nič vedel. »Gotovo je že tam, kot so drugi,« je mislila, ko je obupana stopala z že davno ohlajeno jedjo nazaj proti domu. Tedaj je na bloku iznenada zagledala moža. Še enkrat je preprosil policijske agente, da so ga za nekaj trenutkov pripeljali domov.

Od izanskega bloka do doma je žena našla priložnost, da je vprašala moža, če je pri aretaciji prepoznal maskiranega Viktora Berlota. Odkimal ji je in jo pogledal z izrazom obupnega kesanja. Toda bilo je prepozno. Zdaj sta vedela oba, kako napak je ravnal, ker je prišel nazaj v Ljubljano. Ko se je rešil s svojo te-

lesno močjo in prisebnostjo, bi moral proč od zločincev in najti pot v partizane, kjer je imel brata in tovariše.

Na Jevčevem domu je bilo slovo zelo kratko. Niti minuto ni bil sam z ženo. Naglo se je moral posloviti od družine in vsega, kar ga je tako silno vezalo na dom, da se ni mogel pravočasno odtrgati od njega. Policijski agenti so ga odpeljali v zapore šentpeterske vojašnice, kjer je ostal do 17. januarja 1944. Žena ga je večkrat obiskala. Po malem ji je opisal dogodek ob Savi. Spoznala je, da ne govori rad o njem. Vselej ga je prevzelo obupno kesanje, da ni ravnal drugače. Skrival je sledove globoke rane na roki, ki se mu še ni zacelila. Vsa moč, spretnost in prisebnost je bila zaman, ker je prepozno spoznal, s kakšnimi ljudmi je imel opraviti.

Dne 17. januarja so Jevca odpeljali iz šentpeterske vojašnice v Begunje na Gorenjskem. Dva dni kasneje so ga skupaj s tridesetimi talci ustrelili v Kovorju pri Trziču.

Med pripovedovanjem Jevčeve žene o doživetjih, ki jo vselej, kadar govori o njih, znova prevzamejo, sem v nji spoznala svojo bivšo učenko iz šole na Ljubljanskem barju. Tudi ona me je spoznala in se spomnila otroških let. Globoko je vzdihnila in mi dejala: »Nikoli si ne bi mogla misliti, da vam bom nekoč pripovedovala tako strašne stvari!«

Že prve decembrske dni leta 1943 so vaščani iz Obrij in Šmartnega ob Savi našli grob petih žrtev z Ižanske ceste. Morilci so jih v naglici tako plitvo zakopali, da je voda hitro odplavila zgornjo plast peska. Pod njo so se pokazali obrisi trupel. Na hrastu v bližini groba je kot nekak nenavaden kašipot visela na najnižji veji suha klobasa. Nekdo izmed morilcev jo je vzel žrtvi. Med kopanjem jame jo je najbrž obesil na drevo, pri odhodu pa se mu je gotovo mudilo in je pozabil nanjo.

Ko so ljudje zvedeli za grob ob Savi, so se začeli zbirati ob njem. Prvi so prihiteli tisti, ki so jim domobranci aretirali svojce in jih neznano kam odpeljali. Tesarski mojster Anton Maček iz Spodnje Zadobrove je bil med prvimi na kraju zločina. Trepetal je ob misli, da je morda tudi sin Polde med pobitimi. Hitro je odstranjeval pesek s trupel, da bi se čimprej prepričal. Drugi so mu pomagali.

Za Mačkom so pridrveli k Savi poljski domobranci in napodili ljudi od groba. A bilo je že prepozno. Ljudje so že toliko odkrili trupla, da so lahko videli še na pol otroško lice 16-letnega Zvonka Krašne, razbito glavo Franca Škrabe in temne podplutbe, ki

so jih pobitim povzročili udarci s puškinimi kopiti. Žrtve so bile zakopane šele nekaj dni, zato so bile še dobro ohranjene.

Ljudje niso poznali nikogar od pomorjenih. Nikomur še ni bilo znano, da je eden izmed aretirancev ušel. Zato tudi niso vedeli, da so morilci brezglavo streljali zvezane žrtve in da so nekatere še kazale znake življenja. Ko so jih podrli streli, so jih pobili še s puškinimi kopiti. Nekatere so tudi slekli in sezuli.

Domobranci, med katerimi so bili semeniščnik Milan Holozan, Ivan Jerančič, Johan Rant, Franc Bolta, po domače Kančev iz Jarš, in drugi, so poslali nekoga izmed svojih ljudi po poljskega grobarja Ludvika Remiha. Pripeljal je voz in nanj naložil trupla. Morilci so z orožjem v roki obkrožili grob in grozili ljudem, ki so se skušali pririniti bliže. Ko so morilci začeli dvigati trupla, ljudje niso več vzdržali. Iz gruč so se od vseh strani slišale glasne obsodbe zločinov.

Grobar je odpeljal žrtve v mrtvašnico poljskega pokopališča. Morilci so odšli pit v Kebrovo gostilno v Šmartno. Za njimi je odšlo tudi več ljudi, ki so opazovali odkop žrtev. Tesar Maček se je pridružil šestim šmarskim kmetom in odšel z njimi h Kebru. Izkoristil je sleherno priložnost, da bi kaj zvedel o sinu Poldetu.

Domobranci so posedli okoli svoje mize. S predrznimi pogledi, v katerih se je skrivala prikrita bojazen, so se ozirali proti gostom, ki so prišli za njimi. Kmet Končar iz Šmartnega je svoje omizje opozoril, kako dobro obutev imajo domobranci. Nekateri izmed njih so še pred kratkim hodili naokrog v slabih, ponošenih čevljih. Ljudje so začeli gledati domobrancem pod noge in naglas govoriti, da dobro vedo, od kod jim nova obutev.

Tesar Anton Maček mi je povedal, kako je Končar vstal izza mize in odšel na drugi konec gostilniške sobe, kjer so sedeli domobranci. Ustavil se je pred Milanom Holozanom in ga glasno, da so lahko vsi slišali, vprašal: »No, kje si pa zdaj dobil nove čevlje?« Čakal je na odgovor, a ga ni dobil.

Končarjevi znanci so nestrpno čakali, kako se bo stvar s Holozanom in Končarjem končala. Domobranci so se v zadregi spogledovali in molčali, Končar pa je nadaljeval: »Ni še dolgo, ko sem te videl v slabi obutvi!« Nato je debelo pljunil pred Haloza- na in odšel nazaj k svoji mizi.

Domobranci so hiteli prazniti kozarce in so se hitro upijali. Z vsakim požirkom so postajali predrznejši. Začeli so rožljati z orožjem in groziti ljudem pri sosednjih mizah. Neoboroženi doma-

čini so drug za drugim odšli iz gostilne, da se ne bi še kdo izmed njih prehitro pridružil žrtvam ob Savi.

Poljski grobar je žrtve z Ižanske ceste pokopal brez krst v skupni grob. Ko pa je Jevčeva žena povedala svojim sosedom, kje so pobili njihove ljudi, so začeli poizvedovati za njimi. Izsledili so jih na poljskem pokopališču in si priskrbeli dovoljenje za odkop. Izstavil jim ga je dr. Gregorčič v Polju. Pripeljali so krste, jih položili vanje in zakopali vsakega v svoj grob. Ko so domobranci izvedeli za prekop njihovih žrtev, so poslali grobarju in dr. Gregorčiču strogo prepoved za vsako nadaljnje odkopavanje.

Dne 3. decembra 1943 okoli 2. ure po polnoči so domobranci s srednje tehnične šole zaprli in zastražili Frankopansko ulico v Ljubljani. Vdrli so v hišo št. 21, kjer je pri svoji sestri Mariji Simčič stanoval 35-letni orožnik Vinko Gavez, doma iz Lača vasi pri Ljutomeru.

Do napada nemških nacistov na Jugoslavijo je bil Gavez v službi pri orožniški komandi v Beogradu. Pri bombnem napadu na Beograd je vse izgubil in odšel z ženo in otrokom v Slovenijo. Nekaj mesecev je živel z družino na ženinem domu v Nadlesku pri Starem trgu. Nato se je preselil k sestri v Ljubljano. Vzdrževal je še nadalje zvezo z Nadleskom. V hišo njegove tašče so stalno prihajali partizani.

Po kapitulaciji Italije je Gavez pogosto odhajal v Nadlesk. Prisilno mobilizirani belogardisti so se vračali na svoje domove in mu dajali podatke o gibanju domobrancev in Nemcev. Z njim je sodeloval domačin Stanko Štritof. Osebo ali po kakšnem zanesljivem človeku sta obveščala partizane.

Dva dni pred aretacijo je bil Gavez še na terenu v okolici Starega trga. Domobranci so opazovali, kdaj je prišel na ženin dom, kod se je gibal in kdaj je odšel nazaj v Ljubljano. Posebno so se zanimali zanj trije Komidarjevi bratje: Franc, Jaka in Jože. Obvestili so domobrance na srednji tehnični šoli v Ljubljani. Njihov pajdaš Janez Žnidaršič iz Viševka pri Starem trgu je izsledil Gavezovo bivališče.

Štirje maskirani domobranci z lasuljami, bradami in brki so prišli v stanovanje in Gavezu ukazali, da mora z njimi na zaslišanje v šentpetrsko vojašnico. Kot vse druge, so tudi njega priganjali, naj se hitro obleče. Mislil je, da bo moral v internacijo, zato je oblekel zimsko obleko in suknjo. V listnico je dal 20.000 itali-

janskih lir, v mali žep suknjiča pa je potisnil zlato uro, dragocen družinski spomin.

Ko je zapustil stanovanje, ni smel nihče k oknu, da bi videl, kam bodo Gaveza odpeljali. Žena je spremila moža do vežnih vrat. Pred hišo je videla več domobrancev. Hotela je oditi z možem, a so jo surovo zavrnil. Na njeno vprašanje, kam ga ženejo, ji je nekdo dejal, naj gre vprašat Hacinu.

Med domobranci, ki so prišli aretirat Gaveza, sta bila tudi Janez Žnidaršič in Stanko Škrabec. Slednji je bil telegrafist v srednji tehnični šoli. Žnidaršič je že tedaj dobro poznal morišče na Sv. Urhu, nedolgo po Gavezovi aretaciji pa se je za stalno preselil na grič in postal član urhovske posadke.

Avtobus, ki je čakal na Gaveza, je stal v sosednji ulici. V njem je bilo že več aretirancev. Ko je odpeljal, je ostala Frankopanska ulica še vso noč in naslednje jutro zastražena.

Gavezova žena je odšla že prvi dan po moževi aretaciji v šentpetrsko vojašnico. Tamkajšnji domobranci so ji dejali, da aretirance še vedno zaslišujejo in da bodo že prišli domov. S podobnimi lažmi so jo še večkrat odpravili. Pošiljali so jo v belgijsko vojašnico, kjer so trdili, da mora biti njen mož v šentpetrski.

Po neuspešnem iskanju in poizvedovanju po vojašnicah in zaporih sta se Gavezova žena in sestra odpravili k policijskemu šefu Lovru Hacinu. Nejevoljen ju je poslušal in nazadnje s posmehom vprašal: »Zakaj pa sta dopustili, da je sredi noči odšel z domobranci?«

Šele po osvoboditvi so Gavezovi sorodniki vedeli, kam je izginil. V enem izmed grobov na Sv. Urhu je ležalo sedem trupel, med njimi tudi Gavezovo. Vseh sedem žrtev so urhovci zverinsko pobili. V grobu so ležale zvezane z bodečo žico, tako da se je po dvoje trupel stikalo s hrbti. Vsa so bila gola. Nekaj obleke je ležalo posebej v jami. Vmes je bil tudi Gavezov suknjič. V malem gornjem žepu je žena našla zlato uro. Morilci je niso staknili.

Tako so svojci zvedeli, da se je trem bratom Gavezom, ki so jih ustaši pobili na njihovem domu v Lača vasi, pridružil še četrti na Sv. Urhu.

Dne 4. decembra 1943, dan po aretaciji Vinka Gaveza in več neznanih žrtev, je prišel v večernem mraku domov v Spodnjo Hrušico št. 29 vodovodni instalater Anton Zorec. Delal je v Ljubljani pri podjetju Korn. Podjetje je že dalje časa delalo v Kranju, ker je imelo od Nemcev večja naročila. Tudi Zorec je

moral v Kranj. Domov se je vozil bolj poredko, še zlasti potem, ko je zvedel za divjaštvo urhovskih domobrancev.

Anton Zorec je že pred vojno sodeloval v naprednih delavskih organizacijah. Med vojno so bili v njegovi hiši sestanki Narodne zaščite. Čeprav je bil previden, so njegovo delo za OF izsledili belogardisti in domobrancem naklonjeni ljudje. Albin Breskvar in Janez Dežman sta svoja opažanja sporočila urhovcem. Dogovorili so se, da jih bosta obvestila, ko se Zorec spet vrne domov.

V soboto, 4. decembra, so domobranci s Sv. Urha že okoli 20. ure razbijali po vratih Zorčeve hiše. Stane Kukovica je prišel z osmimi pijanimi pajdaši in se drl, naj takoj odpro. Ker je hrup naraščal, so Zorčevi morali odkleniti vrata. Podivjanci so vdrli v temno vežo in stopili v razsvetljeno kuhinjo. Z Zorcem, ki se je komaj vrnil z dela, sta bili žena in 16-letna hčerka. Slednjo je že pred enim letom pretepal komandant belogardistične postojanke v Bizoviku Gabrijel Capuder, češ da je kurirka OF. Devetnajstletni sin se še ni vrnil iz internacije.

Kukovica je zahteval, da mu Zorec takoj izroči osebno izkaznico. Zorec se je nekaj časa obotavljal, ker je izkaznico nujno potreboval za vožnjo v Kranj in nazaj. Ogledoval je pijane, dobro oborožene zločince in uvidel, da bi se jim zaman upiral. Izročil je izkaznico Kukovici in ga opozoril, naj pazi nanjo. Kukovica se mu je veselo zarežal: »Ti je že ne boš več potreboval!«

Med prerekanjem z domobranci je prišel v kuhinjo Zorčev podnajemnik in prijatelj tesar Ivan Brezovar iz Bizovika. Ker je imel na bloku stalno težave, je naprosil Zorca, da mu je odstopil sobo. Zorčeva hiša je bila izven bloka, bliže Ljubljani, in je Brezovar lahko brez dovolilnice hodil v mesto. Od doma je redno dobival novice in zvedel, da se Kukovica zanima za njegovo hčerko.

Kukovica je vtaknil Zorčevo izkaznico v žep in zavpil: »Zdaj pa z nami!« Zorčeva žena in hčerka sta vztrepetali, Brezovar pa je pristopil h Kukovici in ga začel pregovarjati, naj vendar pusti Zorca, ki mora že tako čez kak dan nazaj v Kranj, v miru. Toda Kukovica ni popustil. Vztrajal je, da mora Zorec z njim na Sv. Urha k zaslišanju, ker tako zahteva komandant Polde Selan.

Kasneje je Zorec zvedel, da je Brezovarjevo posredovanje le toliko zaleglo, da je prišel živ v postojanko. Sicer bi ga Kukovica, kot se je sam hvalil, že po poti pobil.

Zorec je odšel z domobranci kar v delovni obleki. Nič se ni preoblekel, le dežnik je vzel s seboj, ker je zunaj deževalo. Domo-

branci pa so mu ga vzeli in ga sami uporabili, čeprav so bili v uniformi.

Aretiranca so gnali skozi bizoviški blok. Na križišču, kjer se od glavne ceste odcepi občinska pot proti Dobrunjam, so zavili v gostilno k Marinku. V Dobrunjah so se ustavili v Jakšetovi gostilni in se nacejali s pijačo. Končno so se po glavni poti odpravili v urhovsko postojanko.

V pisarni je komandant Polde Selan aretiranca takoj zaslišal. Preizkušal je tudi njegovo »politično« znanje in ga vprašal, če ve, kaj pomenijo začetnice KPS. In še več podobnih »skrivnosti« je hotel izveči iz njega. Nazadnje se je okrenil proti steni, na kateri je visela močno povečana slika ponesrečenega Lojzeta Dežmana, in ga vprašal, če ga pozna. »Kaj bi ga ne,« je rekel Zorec, »saj sva iz iste vasi!«

Urhovci so se tiste dni zelo trudili, da bi Lojzeta Dežmana razglasili za mučenca. Zbirali so podatke o njegovem »zgodnem« življenju in zaslugah za vero in narod. Nekateri so sanjarili celo o tem, da bo razglašen za svetnika.

Polde Selan ni nič posebnega zvedel od Zorca, vendar ga je obsodil na smrt zaradi dela za OF in sodelovanja s partizani. Nato je poklical svoje pajdaše, da so ga odvedli v klet. Zorec je bil utrujen in bi rad legel, a ni imel kam. Na vlažnih, mrzlih tleh ni bilo niti šopa slame. Vso noč in večji del naslednjega dne je stal v kleti.

Naslednjega dne, v nedeljo 5. decembra, so prišli okoli 22. ure štirje domobranci v klet. Prijeli so ga in odgnali v zakristijo. Tam ga je že čakal sostrški kaplan Mirko Gande, ki se je že otrese strahu pred obsojenci, in ga začel »spovedovati«.

»No, zdaj pa le povejte, kaj imate na vesti!« je začel.

»Obtožnico poznate vi, ne jaz!« je odvrnil Zorec. »Vi izprašujte, jaz bom odgovarjal!«

Kaplan je hotel vedeti le za »politične« grehe, kje in kako je podpiral OF, katere časopise je prebiral, s kom se je sestajal in podobno. Vzel mu je listnico in jo pregledal. Nato ga je vprašal, če ima še kakšno željo pred smrtjo. Zorec je gledal slike svoje družine v duhovnikovih rokah in ogorčen dejal: »Če že zmorete človeka kar takole brez dokazov in sodbe pobiti, tedaj želim samo to, da te reči, ki jih imate v rokah, izročite mojim ljudem in jim pokažete kraj, kamor me boste vrgli!«

Kaplan je Zorca začuden pogledal in mu rekel v tolažbo: »Bom že boga za vas prosil.« Nato je šel in poklical domobrance,

ki so med »spovedjo« stražili zakristijo, da so ga odgnali nazaj v klet.

V ponedeljek, dne 6. decembra, so urhovski domobranci miklavževali. Komandantova teta Terezija Černe, premožna trgovka, jim je iz svoje trgovine v Dobrunjah poslala cel voz raznih dobrot. V kuhinji se je vrtel sam komandant Polde in lastnoročno pripravljaj poslastice, ki se jih je bil naučil v pekovski obrti. Delil jih je svojim ljudem in dražil z njimi sestradane pripornike. V kuhinji sta jim morali še vedno pomagati pri delu Angelca Habič iz Podlipoglava in Antonija Zupančič, po domače Cekovnikova Tona iz Zavogljaja.

Objestno vpitje domobrancev je slišal tudi Zorec v kleti. Vonj po svežem pecivu ga je dražil in mu vzbujal spomine na drugačna miklavževanja. Lačen in prezebel je bil na vse pripravljen in si je želel le to, da bi vse skupaj hitro minilo. Tedaj je okoli 14. ure zaslišal, da se domobranci zunaj pred lino glasno prerekajo, kdo naj bi ga ustrelil. Nobeden se ni navduševal za umor človeka, ki ni imel ne denarja ne ure ali kakšne druge zlatnine niti poštene obleke. Raje so sedeli na toplem in se mastili z Miklavževimi darili. Nekateri so se odpravljali domov ali k dekletom po darove. Zato se nikakor niso mogli zediniti. Eden je dejal, da ne more streljati, ker ima preslabo puško, drugi je predlagal, naj bi pripornika poslali v Dachau.

Med prerekanjem so zaslišali brnenje motorja, ki se je bližal postojanki. Z njim se je pripeljal Zorčev delodajalec Herman Korn, ki ga je Zorčeva žena takoj obvestila, da so moža odpeljali urhovski domobranci. Korn je bil oblečen v usnjen suknjič in obut v visoke škornje. Govoril je samo nemško in osorno vprašal domobrance, kje imajo Antona Zorca. Domobranci so se prestrašili, misleč, da imajo opraviti s kakšnim gestapovskim funkcionarjem.

Zorec je takoj prepoznal Kornov glas in ga poklical. Korn je stopil k lini in ga vprašal, kaj počne v tej luknji. Zorec je dejal: »Čakam kot vol v klavnici, kdaj me bodo pobili!« Korn mu je zardil, da se bo zanj pobrigal. Obrnil se je k domobrancem in jim ukazal, da morajo pripornika takoj izpustiti. Izgovarjali so se, da brez komandantovega dovoljenja ne smejo nikogar pustiti iz kleti. Korn je zahteval komandanta. Bil je zgoraj v pisarni in je vse slišal, a se je skril iz strahu pred Nemcem. Njegovi pajdaši so trdili, da je odšel iz postojanke. Tedaj je Korn zahteval ključ od kleti. Lagali so, da so ga izgubili. Korn se je ujezil in zagrozil domobran-

cem, da vsi skupaj s komandantom vred odgovarjajo za Zorčevo življenje. Sedel je na motor in zaklical, da se kmalu vrne.

Zaradi Kornove intervencije si Polde Selan ni upal Zorca usmrtiti, čeprav ga je že obsodil na smrt. Zjutraj po Miklavževem praznovanju ga je dal prepeljati v srednjo tehnično šolo v Ljubljano. Do 23. decembra so ga premeščali iz enega zapora v drugega, dokler ga Korn ni rešil in odpeljal s seboj v Kranj. Po osvoboditvi se je vrnil domov in kot pričevalec, ki je na svoji koži občutil metode klerofašističnih morilcev na Sv. Urhu, povedal družini in okolici, kaj je doživel.

Isti večer kot Antona Zorca, dne 4. decembra 1943, so urhovci s sodelovanjem Frakljevih domobrancev aretirali med drugimi žrtvami tudi 34-letno gospodinjko Marijo Janežič iz Ljubljane, stanujočo v Orlovi ulici št. 11, v bližini Galjevice. Frakljeve morilce je vodil Viktor Berlot, ki je Janežičevo in njenega moža dobro poznal.

Ivan Janežič, aktivni podporačnik bivše jugoslovanske vojske, je maja 1942 odšel v partizane, žena pa je morala zaradi svojega dela za OF, za katero so izvedeli izdajalci, v italijanske zapore. Po kapitulaciji Italije se je bolna in izčrpana vrnila domov. Ker se je morala zdraviti, je ostala doma pri svoji nedorasli hčerki. Po dveh mesecih so prišli ponjo domači izdajalci.

Pri aretaciji Janežičeve je bil slučajno navzoč Nikolaj Rus z Ižanske ceste, ki je poznal Viktorja Berlota. Tudi Berlot je poznal Rusa. Ko ga je zagledal, je stopil k njemu in zavpil, naj pri priči izgine. Ni maral, da bi kdo od znancev videl, kam bodo Janežičevo odpeljali. Vendar tega ni mogel preprečiti. Avtobus, v katerem je bilo že več aretiranih ljudi, je stal v bližini Orlove ulice. Ko so potisnili vanj še Janežičevo, je mimo Karlovškega mostu zavil na cesto pod Golovec in skozi Štepanjo vas naprej proti Sv. Urhu.

Po osvoboditvi se je Ivan Janežič vrnil od partizanov in začel iskati svojo ženo. Vsepovsod je izpraševal. Oglasil se je tudi pri Berlotovih, kjer je dobil le najmlajšega izmed treh bratov, Leona. Ko ga je vprašal, kam so odpeljali ženo, mu je odvrnil: »To pa kar Viktorja vprašajte!« Viktor je po osvoboditvi pobe- gnil. Janežič je izvedel le to, da je avtobus odpeljal žrtve, med katerimi je bila tudi njegova žena, na Sv. Urha.

Bogdana Berlota, najstarejšega med brati, so po osvoboditvi organi Ljudske milice ustrelili, ko je pri Zaplani nad Vrhniko sku- šal pobegniti čez mejo. Najmlajši Leon je moral pred sodišče. Po

desetih letih ječe je prišel na prostost in izjavil prvemu znancu, ki ga je srečal, da je še vedno isti, kot je bil, čeprav je toliko let presedel v zaporu.

V pozni nočni uri, dne 10. decembra 1943, so poljski in urhovski domobranci prišli v zapore nekdanjega prosvetnega doma v Polju in odgnali s seboj dva ujeta partizana. Eden izmed njiju je bil 33-letni mizar v vevški papirnici Stane Lukec iz Spodnjega Kašlja št. 23. Kdo je bil drugi ujetnik, ni bilo mogoče ugotoviti.

Staneta Lukca so Nemci in domobranci ujeli v Cerknem na Primorskem. Dne 8. decembra so ga izročili poljskim domobranecem. Pred smrtjo so mu dovolili, da so ga obiskali svojci. Prišli so oče, mati in sestra Marija Močilnikar. Vsak je lahko samo pet minut govoril z ujetnikom. Starši so ob pogledu na sina, za katerega so vedeli, kaj ga čaka, tako trepetali, da sploh niso mogli spregovoriti. Že sinova zunanost jih je silno pretresla. Odkar so ga ujeli, se ni mogel briti in tudi sicer je bil tako zdelan in zanamrjen, da sta ga oče in mati komaj spoznala. S tresočim se glasom je sin prosil mater, naj mu pošlje obleko in perilo pa nekaj cigaret. Domobranci so stali poleg in poslušali, kaj bo govoril ujeti partizan. Ko je zaprosil za obleko in cigarete, so se posmeznili. Bilo je 9. decembra. Vedeli so, da ga bodo naslednji večer ubili. Še preden so oče, mati in sin našli prave besede, je preteklo določenih pet minut in morali so se posloviti.

Tretja je obiskala brata sestra Marija. Ko jo je Stane zagledal v črni obleki, jo je takoj vprašal, za kom žaluje. »Kaj ne veš,« mu je zašepetala, »da Franceta ni več?« Stane ni vedel, da so domobranci pred tremi tedni pobili sestrinega moža. Od strani je pogledal domobrance in se vprašujoče ozrl v sestro. »So ga ti?« jo je tiho vprašal. Sestra je prikimala. »Pa tudi Vračeve Francke ni več,« mu je pošepetala. Umorjena Francka Zupančič je bila njuna sestrična.

Po teh žalostnih novicah se je Lukec ves spremenil in umolknil. Sestra ga je vprašala, če je sam v zaporu. »Ne,« je rekel brat. »Še eden je z menoj zaprt. Visok, temen človek!« — »Ga poznaš?« je želela vedeti sestra. »Ne,« je šepnil Stane. Pogled mu je kot izgubljen taval po prostoru. Spoznal je, kaj ga čaka. Z očmi, polnimi obupa, se je ozrl v sestro in ji tiho dejal: »Mici, kar pojdi!« Hotel je biti sam.

Naslednji večer so domobranci hrupno stopili pred ujetnika in zavpili: »Pripravita se, zdaj gremo!« Ujetnika sta se zdrz-

nila. Njuna prva misel je bil Sv. Urh, s katerim so že med zaslišanjem grozili ujetnikoma. Krenili pa so v nasprotno smer po cesti, ki pelje mimo poljske cerkve in pokopališča proti kolodvoru. Ujetnika sta se oddahnila, misleč, da pojmeta na vlak in naprej v internacijo.

V gostilni pri Kuharju, nasproti občinske stavbe blizu cerkve, so tisti večer popivali Nemci. Domobranci so se bali svojih gospodarjev, zato so jih obvestili, da bodo streljali. Dejali so jim, naj kar v miru pijo, ker ne bo nič »posebnega«. Po tem obzirnem sporočilu so zavili s ceste, ki pelje proti postaji, na pot proti pokopališču. Ko so stopili skozi vhodna vrata na »posvečeno« zemljo, se je neznanemu partizanu izvil iz prsi globok vzdih. Spoznal je, da ga peljejo v smrt. Kolona morilcev je gnala žrtvi na konec pokopališča in ju postavila ob zid. Strelji so zadoneli daleč po okolici. Tudi Nemci v gostilni so jih slišali.

Stane Lukec ni bil takoj mrtev. Morilci so pristopili k hropeči žrtvi in ji, kot so imeli navado, s puškinimi kopiti zdrobili glavo. Nato so poslali po poljskega grobarja Ludvika Remiha in mu ukazali, da mora izkopati jamo in trupli zakopati. Ukazali so mu, da mora jamo zasuti tako, da ne bo sledu, sicer gorje njemu in njegovi družini. Po tej grožnji so pustili grobarja samega in odšli h Kuharju popivat.

Nemški vojaki so medtem zvedeli, zakaj so domobranci streljali. Zgražali so se vpričo gostov in glasno poudarjali, da so slovenski domobranci navadni morilci. Ko so domobranci stopili v gostilniško sobo, so Nemci vstali od mize in odšli, rekoč, da nočejo biti z njimi pod isto streho. Domači gostje so še nekaj časa ostali in poslušali domobrance, ki so postajali po vsakem kozarcu popitega vina bolj zgovorni. Govorili so o obeh ustreljenih, kako prestrašena sta sprejela njihov poziv, naj se pripravita, ker sta mislila, da ju bodo odgnali na Sv. Urha, kako sta se oddahnila, ko so krenili proti poljski železniški postaji, in kako je tisti »črni« vzdihnil, ko je stopil skozi pokopališka vrata. Med pripovedovanjem so se smejali in izzivajoče pogledovali k drugim mizam. Gostje so drug za drugim odšli. Domobranci so ostali sami in popivali dolgo v noč.

Po osvoboditvi so svojci odkopali Lukčevo truplo. Ležalo je spodaj pod truplom neznanega partizana. Težko so ga prepoznali. Razbite ni imel le lobanje, temveč tudi čeljusti, iz katerih so mu izbili vse zobe.

Dne 13. decembra 1943 se je vodja barjanskih domobrancev Franc Frakelj odločil, da bo s pomočjo pajdašev s Sv. Urha aretiral 50-letnega šolskega upravitelja na Rudniku Avgusta Lulika. Že pred vojno se je v naprednih učiteljskih vrstah boril za stanovske pravice in za uvedbo sodobnejših zakonov v šolsko delo. Leta 1941 je zbiral orožje in najnujnejši material za prve partizanske enote na Krimu in Barju. Pri tem delu se je seznanil z izdajalcem Rikom Metlikovičem, ki je nanj opozoril Franca Fraklja in njegove pajdaše. Sklenili so, da ga morajo čimprej likvidirati.

Dne 13. decembra se je okoli 23. ure pripravljaj na pouk za naslednji dan. V stanovanju na rudniški šoli je bila tudi njegova žena — hčerka se je še pravočasno umaknila — in imela opravek v kuhinji. Tedaj sta oba z možem zaslišala močno trkanje na večna vrata. Žena je stopila k oknu in vprašala, kdo je spodaj. Neznani moški glas ji je odgovoril, da so partizani. Zahtevali so, naj pokliče moža, ki mora takoj z njimi na Orlje.

Luliku se je zazdel poziv zelo sumljiv. Vedel je, da partizanov že dlje časa ni v bližini, na Orljem pa se zadržujejo domobranci. Nekaj časa je premišljal, kaj bi ukrenil. Odločil se je, da neznanec ne bo odprl. Trkanje se je kmalu izpremenilo v razbijanje in Lulikova sta zaslišala, da so večna vrata popustila. Po stopnicah so odmevali hitri koraki in se bližali stanovanjskim vratom. Bila so dobro zaklenjena, vendar niso vzdržala navala nasilnežev. V predsobo sta planila Franc Frakelj in neznan domobranec. V prostoru je gorela luč. Frakelj je zavpil nad zakoncema, da jo morata takoj ugasiti. Žena je zavrtela stikalo, misleč, da zahtevata domobranca zatemnitev zaradi policijske ure. Tedaj je eden izmed nasilnežev zgrabil Lulika za roko in ga skušal potegniti k sebi. Lulik se mu je iztrgal, skočil skozi okno na vrt in zbežal v bližnji gozd. Domobranec je skočil za njim, a ga ni več dohitel. Vrnil se je nazaj v šolsko stavbo.

Frakelj je zagrozil Lulikovi ženi, da bo odpeljal njo, če se mož do jutra ne javi. Nato so domobranci vdrli v stanovanje in ga razdejali. Odvlekli so s seboj vse, kar se jim je zdelo kaj vredno. Žena je še isto noč zbežala k sosedom.

Naslednji dan je Lulik sporočil ženi, da pojde v partizane, nji pa je svetoval, naj se takoj umakne v mesto. Kmalu po tem sporočilu je žena zvedela, da se je mož še nekaj dni skrival na Rudniku, nato pa je prišel v roke domobrancem. Odgnali so ga na Sv. Urha, od koder se ni več vrnil.

Ko so domobranci prignali rudniškega šolskega upravitelja na Sv. Urha, sta bili Antonija Zupančič in Angelca Habič še vedno zaprti v postojanki. Angelca Habič se spominja, da je prav takrat poslušala v kuhinji urhovske mežnarije radijske vesti. Ljubljanski radio je pozival vse »zavedne« Slovence, naj se udeleže slovesnega pogreba kočevskih »junakov«.

V dneh od 9. do 11. decembra 1943 so enote XIV. divizije napadle Kočevje in ga že skoro zavzele. Šele v zadnjem hipu so dobili Nemci in domobranci, utrjeni v kočevskem gradu, pomoč iz Ljubljane. Partizani so se morali umakniti. V bojih je padlo več domobrancev. Prepeljali so jih v Ljubljano in jim pripravili slovesen pogreb.

Medtem ko so se po kuhinji urhovske mežnarije razlegale nemško-domobranske vesti in pozivi k čimvečji udeležbi pri pogrebnih svečanostih, so člani urhovske posadke odvlekli Lulika v klet. Še isti večer je Angelca slišala, da je pripornik prosil za nekaj več slame in za odejo. Dobil ni seveda ničesar.

Kmalu se je začel dvigati iz kleti gost, zadušljiv dim. Lulik je spoznal, kaj ga čaka, in si je skušal skrajšati trpljenje. Z vžigalicami, ki jih je imel pri sebi, je zažgal ves papirnati denar, kar ga je imel, in hotel zažgati še slamo. Iz stene je oddrobil kamen in z njim razbil zapestno uro. Z drobci stekla si je prerezal žile na roki. Vlažna slama ni hotela goreti, le močno se je kadila.

Ko so domobranci opazili dim, so planili v klet. Tudi vsi stanovalci mežnarije so prihiteli v vežo. Iz zgornjih prostorov so pridrveli mežnarjevi: oče, mati, hčere in sinovi do najmlajšega Dominika. Angelca je ravno ribala pisarno. Pustila je delo in odhitela v vežo. Slišala je, kako je eden izmed domobrancev vpil: »Ta si je pa kar sam zakuril!« Nekateri so govorili, da se bo zadušil v dimu. »Tega se ni treba bati!« je pripomnil nekdo, »ima premalo slame!«

Kmalu so na pol nezvestnega pripornika privlekli iz kleti in vpili nad njim, zakaj si je prerezal žile na roki in zažgal slamo. S slabotnim glasom jim je odgovoril, da zato, ker misli, da je vsak sam gospodar svojega življenja.

Na te besede so se urhovci na ves glas zarežali. Kukovica, ki je prav tedaj prišel v mežnarijo in slišal Lulikove besede, je planil k njemu in zavpil: »Gospodarji tvojega življenja smo mi!« Zgrabil ga je in odvedel v pisarno. Angelci je ukazal, naj počaka zunaj. Dolgo se ni mudil. Že po nekaj minutah je bil s svojo žrtvijo spet v veži in jo odgnal iz mežnarije.

»Daleč ga ni prignal,« je povedala Angelca, ko se je po osvoboditvi vrnila iz Nemčije. »Niti pet minut ni preteklo, ko smo zaslišali strele. Kukovica se je takoj nato vrnil v mežnarijo. Čez roko je nesel pripornikovo obleko, med prsti pa je tiščal njegove dokumente. Ko sem naprej ribala pisarno, sem zagledala na mizi umorjenčevo legitimacijo. Odprla sem jo in videla na prvi strani umorjenčevo sliko. Pod njo sem prebrala ime: Avgust Lulik. Takoj po umoru si je Kukovica oblekel njegovo obleko in obul njegove zimske čevlje.«

Vselej, kadar je naneslo, da je Angelca morala srečati Kukovico, jo je spreletela groza. Kar razumeti ni mogla, da ima takšna pošast človeško podobo. Ni bilo živega bitja, do katerega bi mogel čutiti usmiljenje, ne tolikšnega trpljenja, da bi ga moglo ganiti.

Angelca se še vedno s tesnobo spominja neznanega starega človeka, ki so ga imeli urhovci več dni zaprtega v kleti. Trikrat so ga odgnali k znani lipi in strašno mučili. Na pol mrtvega so dvakrat privlekli nazaj v klet. Dali mu niso ne piti ne jesti. Ko so ga drugič vrgli v klet in pustili v nji tri dni, je odšla Angelca v klet, kjer se je v prostoru med obema celicama preoblačila, da je zgoraj niso opazovali domobranci. Skoz odprtino poleg vrat večje celice je videla nesrečneža, ki je trepetal od mraza in se zavijal v tenko, ogoljeno odejo. Ko jo je začutil pred vrati, jo je tiho poprosil za kozarec vode. Rada bi mu jo prinesla, a ji kuhar Rajželjce ni dovolil. »Nikar se ne izpostavlja,« ji je dejal, »saj je ne bo več potreboval!«

Ko so morilci slišali, da je nesrečnež v kleti prosil za vodo, so odšli ponj in ga tretjič odgnali k lipi. Nazaj ga ni bilo več.

V ponedeljek, 20. decembra 1943, so urhovci odpeljali Angelco Habič in Antonijo Zupančič v Ljubljano v srednjo tehnično šolo. Tu sta se srečali s prav takšnimi podivjanci kot na Sv. Urhu. Angelco so zaprli v sobo poleg nekakšne mučilnice, kjer so pripornike zasliševali in divje pretepali. »Kar zid se je tresel, s tako silo so z glavo butali obenj ljudi, ki jim niso odgovarjali po volji,« je povedala Angelca. Ko je prišla še sama na vrsto, so ji ukazali, da se mora vleči na divan, in ji zagrozili, da bo morala takoj na Sv. Urha, če ne bo povedala, kar jo bodo vprašali.

»Saj od tamkaj prihajam!« je dejala. Tedaj so takoj prenehali zasliševati. Naslednje jutro so jo odpeljali v policijske zapore, po dveh dneh pa v šentpetrsko vojašnico. Tu se je sestala

z Anico Smrekar iz Brezij nad Podlipoglavom in ji povedala, kako je Kukovica umoril njeno mater. Dne 1. januarja so jo z drugimi pripornicami odpeljali v zloglasno taborišče Rawensbrück. Domobranci so bili prepričani, da je ne bo več domov. Toda vzdržala je in se konec junija 1945 vrnila. Ko je na zaloški postaji zagledala visoki stolp urhovske cerkve, so jo s tako silo prevzeli strašni spomini na dni, ki jih je preživela na tem griču, da se je onesvestila. Dolgo je niso mogli spraviti k zavesti. Ko je prišla k sebi, so ji znanci in prijatelji komaj dopovedali, da tamkaj ne gospodarijo več domobranci.

Dva dni pred odhodom Angelce Habič s Sv. Urha, dne 18. decembra 1943 so domobranci iz srednje tehnične šole odpeljali izpred kina Matice na nekdanjem Kongresnem trgu v Ljubljani 41-letnega posestnika Stanka Štritofa iz Loža pri Starem trgu. Bil je izobražen človek. Dovršil je osem gimnazij z maturo. Zaročenko so mu ubili Italijani, njega pa po prvem partizanskem napadu na Italijane v Loški dolini, dne 20. oktobra 1941, odpeljali v konfinacijo v Italijo. Po kapitulaciji Italije se ni vrnil domov. Ostal je v Ljubljani in se naselil v Frankopanski ulici št. 24 pri gospodinji Mariji Poglej.

V srednji tehnični šoli je bilo tudi več domobrancev iz okolice Starega trga. Med njimi sta bila Franc Kraševac iz Starega trga in Ludvik Kržič iz Nadleska pri Starem trgu, ki sta Stanka Štritofa še posebej zasledovala. Ko sta izsledila njegovo bivališče, sta se dogovorila z urhovci za dan in kraj aretacije.

Štritof je imel hudo bolno nogo in je nosil stalno železno protezo. Zaradi tega ga niso hoteli aretirati ponoči na stanovanju, ker bi aretacija lahko bila otežena. Po kino predstavi, kamor so mu domobranci sledili, so ga kratko malo obstopili in odpeljali do avtobusa, ki je stal v stranski ulici.

Pri odkopu žrtev so svojci prepoznali njegovo truplo po značilnih kosteh na bolni nogi. Železno protezo so morilci posebej vrgli v grob.

Dne 18. decembra 1943 so v Sodražici pri Ribnici Nemci aretirali 39-letnega gostilničarja in podjetnika Ivana Fajdiga. Povod za aretacijo so dali domači domobranci, med njimi Franc Levstek, ki si je že dolgo prizadeval, da bi prijeli Fajdigo.

Ivan Fajdiga je podpiral osvobodilno gibanje in partizanske enote. Prav tako brat France, ki so ga že Italijani obsodili na več-

letno ječo in odpeljali v zapore v Italijo. Vendar so Nemci iskali predvsem njunega sovaščana in Ivanovega soimenjaka Ivana Fajdigo, ki je bil v partizanih. Ker je imel aretirani isto ime in priimek kot partizan Fajdiga, so domobranci zavedli Nemce v zmoto, da so se lahko znebili še enega nasprotnika.

Pri aretaciji je nemški oficir odvzel Fajdigi osebno izkaznico. Pred odgonom v Ljubljano mu je obljubil, da jo bo že čez dve uri dobil nazaj, ker se bo sam peljal z njim in jo preveril.

V Ljubljani so Fajdigo odpeljali na ledinsko šolo v Komenškega ulici. Oče, bratje in sestre so stanovali v bližini šole v Kotnikovi ulici. Ivanu se je posrečilo, da jih je obvestil o svojem prisilnem prihodu v Ljubljano. Takoj so prišli k njemu in se o vsem pogovorili. Povedal jim je, da čaka samo še na osebno izkaznico, ki jo bo neki nemški oficir preveril, da se bo prepričal, če le ni on partizan Ivan Fajdiga. Nihče ni slutil kaj hudega. Do jutra so mirno čakali, ko pa ga le ni bilo na spregled, so ga šli iskat. Našli ga niso nikoli več.

Nekaj pred polnočjo so domobranci odpeljali Ivana Fajdigo na srednjo tehnično šolo, od tam pa okoli 4. ure zjutraj na Sv. Urha.

Ivanov oče Franc Fajdiga je vsepovsod poizvedoval za sinom. Bil je tudi na srednji tehnični šoli in po vseh ljubljanskih političnih zaporih. Spraševal je na vseh blokih, ki so vodili iz mesta, a nikjer ni našel sledu za sinom. Nazadnje je odšel k policijskemu šefu Hacinu, s katerim se je še pred vojno seznanil. Hacin mu je obljubil, da se bo zanimal za njegovega sina. Naročil mu je, naj se zglati naslednjega dne. Poln upanja se je odpravil k njemu in zvedel, da je dal preiskati vse zapore, a ni mogel izslediti njegovega sina. Razočaran in potrj je Fajdiga odšel domov, vendar upanja, da bo našel sina, še ni izgubil.

Okoli božiča se je vnovič zglatil na srednji tehnični šoli. S seboj je imel paket s priboljški za praznike. Domobranec, ki je Fajdigo sprejel, se je polakomnil paketa in dejal, da je njegov sin Ivan še pri njih. Vzel je paket, Fajdiga pa je nekoliko potolažen odšel domov.

Po božiču so Fajdigovi nadaljevali s poizvedovanjem za Ivanom. Nobenega sledu niso našli in spoznali, da jih je domobranec na srednji tehnični šoli nalagal. Tedaj je oče sklenil, da bo govoril s škofom Rožmanom. Pot do njega naj bi mu uglasil njegov dobri znanec in sovaščan, tedanji šentpetrski župnik v Ljubljani Alojzij Košmerlj.

Škof dr. Gregorij Rožman in prezident Ljubljanske pokrajine Leon Rupnik pri SS generalu Erwinu Rösenerju — kakor prej fašističnemu okupatorju je škof zagotovil popolno vdanost duhovščine tudi nacističnemu zavojevalcu

Škof dr. Gregorij Rožman pri Leonu Rupniku — za škofom stoji Rupnikov zet Stanko Kociper, ki je javno grozil s smrtjo vsem, ki delajo za OF in partizane, z ženo — Rupnikovo hčerko

Ivan Anžur, stroj. ključavničar, are-
tiran 20. 12. 1943, kasneje na Sv. Urhu
obsojen na smrt, ušel 22. 12. 1943

Matija Novak, zidar,
rojen 18. 2. 1909,
ubit med 22. in 24. 12. 1943

Žig »Poveljstva Slov. domobranstva
Sv. Urh — Dobrunje« na zavrjeni
prošnji avtorice kronike, s katero
je 3. novembra 1943 skušala dobiti
dovoljenje za prehod skozi krajevni
blok

Dne 8. februarja 1944 se je Fajdiga odpravil v šentpetrsko župnišče. Pred župnikovo pisarno je imel sobo njegov starejši brat Janez Košmerlj. Kot upokojeni železniški uradnik je pomagal bratu urejati arhiv in matične knjige, v popoldanskih urah pa je pisal in odpošiljal v tujino razne dokumente za izseljence iz šentpetrske fare. Janez Košmerlj je Fajdigo še dokaj prijazno sprejel in ga napotil k bratu.

Franc Fajdiga je župniku takoj povedal, da bi hotel govoriti s škofom zaradi sina Ivana, ki je brez sledu izginil. »Zato sem prišel k tebi, da mi boš pomagal,« ga je odkrito zaprosil. Košmerlj ga je nejevoljen zavrnil: »Prevzvišeni te ne bodo sprejeli, so bolni! Kar se tiče Ivana, ti lahko kar jaz povem, da je mrtev in da daš lahko zanj za črno mašo.«

Fajdiga je prebledel in osupnil. Košmerlja je poznal kot zagriženega nasprotnika OF, vendar takega odgovora ni pričakoval. Ogorčen je začel govoriti in dokazovati, da je njegov sin po nedolžnem ubit, ker mu ne more nihče nič očitati. »Prav gotovo so ga zamenjali z onim drugim Ivanom Fajdigom iz Sodražice, ki je bil med organizatorji upora v ribniški dolini.«

Košmerlj je na te besede odvrnil: »Kaj hočeš, danes so revolucionarni časi in jih bo še veliko padlo. Krivca pa nikar ne išči, ga ne boš našel!«

V nadaljnjem razgovoru je župnik imenoval svojega ožjega rojaka advokata dr. Ivana Lavriča in dejal: »Poglej Lavriča! Moj sosed je in vsi vemo, da ni komunist, pa vendar — padel bo!«

Stari, tedaj 72-letni Franc Fajdiga je sovaščanu potožil, koliko je njegova družina že pretrpela. »Poglej!« je začel, »štiri vojske, italijanska, belogardistična, nemška in domobranska so nam požigale in še drugače uničevale domačijo, družino pa pognale na vse strani. Zapuščeni dom so nam izropali pobožni vaščani in pobrali še tisto, kar je ostalo. Moj nesrečni Ivan je bil že leta 1942 hudo ranjen, ko so Italijani bombardirali Sodražico. Meni, ki sem že tako star, so stregli po življenju, me vlačili po zaporih in odgnali v internacijo. Eno hčerko so mi aretirali dva dni pred porodom. Rodila je v ječi in skoro zblaznela. Drugi dve sta zbežali, da sta si rešili življenje. Sina Franceta so Italijani obsodili na dosmrtno ječo. Že več kot eno leto hira v samici v trdnjavi Volterra...«

Ko je Fajdiga spregovoril o Francetu, ga je Košmerlj prekinil: »France naj pa kar v tujini ostane, ker gre tudi za njegovo glavo. Že sodraški župnik Majdič ga je s prižnice označil za ko-

munista, čeprav ni naravnost imenoval njegovega imena. Vendar so vsi vedeli, koga je imel v mislih. Kdor se količkaj veže s komunisti, zapade telesni in duševni smrti, kajti zdaj gre za to: ali bomo padli mi, verniki, ali komunisti! Taki časi so zdaj! Italijani so bombardirali Sodražico samo zaradi komunizma!»

Fajdiga se je uprl takšni razlagi neresničnih dejstev. »V Sodražici in okolici vedo vsi, da sta kriva bombardiranja in streljanja osmih talcev sodraški kaplan Šolar in inž. Novak!« je ogorčen povedal Košmerlju.

Košmerlj je zavpil: »Kriva nista ne kaplan ne Novak, ampak samo sodraški liberalci, ki so se združili s komunisti!« Na dolgo in široko je začel razlagati, kakšno strahotno zlo je komunizem, in mu naprtil celo krivdo za razpad stare jugoslovanske armade. Fajdiga mu je oporekal in dokazoval, da so se sodraški narodnjaki borili le zoper okupatorja, ki je pobijal poštene in zavedne občane in požigal njihove domove. Kaplan Šolar in šentgregorski Kristanc pa sta skupaj z inž. Novakom sodelovala z okupatorjem in ovajala ljudi, ki niso hoteli z njimi, češ da so komunisti.

Vse Fajdigove besede so bile kakor bob ob steno. Košmerlj je trdil svoje in dolžil komunizem vseh nesreč. Rodoljube, ki so podprli osvobodilni boj, je označil za komuniste in pribil: »Tudi neka-teri iz tvoje družine, npr. France, so se zvezali s komunisti in kar temu dejstvu pripiši vse nesreče!«

»Mi poznamo samo partizane, ki se bore proti okupatorju, in nobenih komunistov!« se je razvnel tudi stari Fajdiga. »Pridružili smo se jim zato, ker smo zavedni Slovenci, ne pa zato, ker bi bili komunisti. Ko so nas Italijani bombardirali, je kaplan zbežal, oba župnika pa sta se odselila. Le zavedni, partizanom naklonjeni ljudje so stali prestrašenemu ljudstvu ob strani. Na cerkev in župnišče sploh niso padale bombe in bi duhovnikom ne bilo treba bežati!«¹

»To ni nič, kar govoriš!« je jezen ugovarjal Košmerlj. »Udinjali ste se komunistom in zato ste krivi!«

Fajdiga je uvidel, da nima nikakega smisla razpravljati o teh stvareh s tako zagrizenim človekom. Zdaj, ko je od »posvečenega« človeka zvedel, da sin Ivan ni več med živimi, je moral

¹ Franc Fajdiga je po prihodu domov takoj zapisal razgovor z Alojzijem Košmerljem. Na mestu, kjer je pisal o bombardiranju Sodražice, je v oklepaju pripisal, da so Italijani bombardirali predvsem tiste hiše, ki so jih označili duhovniki.

verjeti. Bolj kot vse drugo ga je zanimala njegova usoda. Rad bi zvedel vsaj to, kje so ga pobili in zakopali. Že večkrat je slišal, da domobranci v ljubljanski okolici na veliko pobijajo aktiviste OF, internirance, ki se vračajo iz taborišč, in ulete partizane. Kje se to dogaja, pa ni vedel točno povedati nihče. Zato je previdno vprašal Košmerlja, če kaj ve, kje leže vsi tisti nesrečneži, med katerimi je tudi njegov sin.

Košmerlj ni hotel nič slišati o tem. Vzkliknil je: »Koliko jih bo še padlo!« Nato je še kar naprej glasno razpredal svoje misli: »Le poglej, kako dolgo se je pri nas komunizem pripravljall! Počasi in previdno se je širil med ljudmi. Liberalci so najprej postali brezverci in prenehali hoditi v cerkev, zdaj so pa vsi v komunističnih vrstah!«

Fajdiga je na te župnikove besede pripomnil: »Pa mi ti povej, kako je z vami! Ste duhovniki prisiljeni, da sodelujete z domobranci in še celo s črnorokci, kot pravijo ljudje tistim, ki ponoči pobirajo ljudi po domovih in jih vlačijo sam bog ve kam, od koder se nihče več ne vrne?«

»Moramo!« je srdito odvrnil Košmerlj. »Kar ti poglej in preštej, koliko naših dobrih fantov je že padlo zaradi partizanov in komunistov! Mar naj se pustimo vsi pobiti?!«

»To je laž!« je kriknil Fajdiga. »Padajo samo izdajalci, ki vohunijo za okupatorja, in tisti, ki se v njegovih vrstah tolčejo proti partizanom. Koga pa vi pobijate! Sta bili mogoče Mrharjeva vdova in njena 18-letna hčerka, ki ste ju pobili v Dolenji vasi pri Ribnici, komunistki?«

Košmerlj je povzdignil glas kot pri pridigi: »Kaj, ženski svet?! Ta je šele revolucionaren! Dela bolj na tihem, a vztrajno!«

Očitki so padali zdaj s Košmerljeve, zdaj s Fajdigove strani. Župnik si ni dal nič dopovedati, čeprav je imel Fajdiga na vsak očitek pripravljen stvaren in prepričljiv odgovor. Fajdiga ga je izzivajoče vprašal: »Misliš, Lojze, da bo kaj bolje, če bo zmagala Nemčija in ne Rusija?«

»Jaz to odločno trdim!« je zavpil Košmerlj. »Kajti, če zmagajo sovjeti, potem vernih katoliških Slovencev ne bo več!«

»In če zmaga nacistična Nemčija?« je vprašal Fajdiga.

»Tudi Nemčija ne bo zmagala, ker bo prej prišlo do dogovora z zavezniki,« je svojo teorijo o zmagi začel razlagati Košmerlj. »Anglija in Amerika ne bosta dopustili boljše vizacije Evrope. Hitler in Goebels se zavzemata za zvezo z Anglijo.«

Ko je premeteni in na vse strani preračunljivi šentpetrski župnik Košmerlj po svoje razložil nadaljnji razvoj druge svetovne vojne in ureditev povojne Evrope, je iznenada prihitel v njegovo pisarno Fajdigi čisto neznan človek in z veselo novico prekinil razgovor. Ves zadihan je pravil, da so Nemci nekje na Primorskem ujeli Borisa Kidriča. Gestapo ga ni hotel izročiti domobrancem, ampak ga je dal prepeljati nekam v Italijo.

Po tej nepreverjeni in tudi popolnoma neosnovani novici, kot se je kmalu izkazalo, je Košmerlj kar zasijal od veselja. Fajdigo je pustil v nemar in se začel razgovarjati s prišlecem.

Franc Fajdiga je odšel iz župnikove pisarne in se ustavil pri njegovem bratu v sosednji sobi. Obupan mu je povedal, da je župnik potrdil Ivanovo smrt. Janez Košmerlj je vzdihnil in dejal, da jih kar naprej pobijajo. Zaupal mu je, da prihaja vsak dan k bratu neki domobranski oficir poročat, koga in koliko so jih pobili. Videti je bilo, da se župnikov brat ni strinjal z umori, ki so se zdeli župniku nujni, in da sočustvuje s svojim rojakom. Izstavil mu je celo mrliški list za umorjenim sinom s pripombo, da brat tega ne sme vedeti.

Ko mi je Franc Fajdiga po osvoboditvi pokazal zapisnik, ki ga je napisal takoj po razgovoru s šentpetrskim župnikom, in mi opisal še razne podrobnosti iz razgovora, sem spoznala, da je moral Alojzij Košmerlj voditi seznam vseh žrtev, ki so jih pobili na Sv. Urhu. Da bi izvedela o tem kaj več, sem šla k njegovemu bratu Janezu Košmerlju. Vprašala sem ga, če mi lahko pove kaj bolj točnega o seznamu žrtev »črne roke«, ki ga je vodil njegov brat.

Janez Košmerlj mi je povedal, da je njegov brat tik pred osvoboditvijo pobegnil v tujino. Pred pobegom je veliko listin požgal. Če je bil med njimi tudi seznam žrtev, mu ni znano. Lahko, da ga je vzel s seboj. Vprašala sem, če mu lahko piše po seznam. Nekoliko se je začudil vprašanju in odvrnil, da lahko piše po seznam, vendar je vprašanje, če ga bo brat tudi poslal. Da bi bilo takšno pisanje, še bolj pa pričakovanje pozitivnega odgovora čisto odveč, sem vedela sama prav tako dobro kot župnikov brat. Spraševala sem predvsem zato, ker sem hotela dobiti potrditev, da je tak seznam obstajal.

Vprašala sem ga še, če se spominja imena domobranskega oficirja, ki je brata obveščal o žrtvah »črne roke«. Odvrnil je, da je prihajalo k bratu vsak dan veliko obiskovalcev. Med njimi so bili tudi civilno oblečeni duhovniki in domobranski oficirji. Vča-

sih so prihajali v uniformah, kot je pač nanese. Kateri je župnika obveščal o žrtvah, ne bi mogel vedeti. Spomnila sem ga, da je o tem že med vojno govoril s Francem Fajdigom in da ne verjamem, da se tako važnih stvari ne bi več spominjal. Nezaupljivo me je pogledal in dejal, da je bilo pri njih v župnišču vsak dan toliko veselih pa tudi žalostnih novic, da ni nič čudnega, če se posameznih več ne spominja. Povedal je, kako so v župnišču prirejali svečana kosila in nazdravljali veselim novicam o domobranskih zmagah. Kadar pa so zvedeli, kako so bežali, je bilo pri kosilu vse tiho in poklapano.

Ivana Fajdige niso pobili na Sv. Urhu že prvo noč po aretaciji 18. decembra 1943. Počakali so še dva dni, da so aretirali še nekaj njegovih ožjih rojakov, in jih skupaj pobili.

Že okoli 10. decembra 1943 je neznan človek prinesel Neži Tanko na Vinico št. 33 pri Sodražici pismo njenega moža Alojza. Mož ji je sporočil, da se je vrnil iz Padove in da ima samo še to željo, da bi še enkrat videl njo in otroke, četudi takoj nato umre.

Pismo je pisal 43-letni gostilničar in kmetovalec Alojzij Tanko z Vinice pri Sodražici. Zaradi sodelovanja s partizani so ga Italijani že prve dni avgusta 1942 obsodili na večletno ječo in odpeljali v Italijo. Vrnil se je šele v začetku decembra 1943. Z njim je prišel tudi njegov sodelavec in prijatelj 46-letni kmetovalec in lesni strugar-suhorobar Anton Govž iz Zapotoka pri Sodražici. Domov si nista upala, ker sta zvedela, da nameravajo domači domobranci obračunati z njima. Ostala sta v Ljubljani in dobila delo v Lichtenthurnovem zavodu na Poljanski cesti. Pomagala sta pri živini in spala kar v hlevu. Ob prvi priložnosti sta sporočila domačim, da sta se vrnila iz Italije in ostala v Ljubljani.

Teden kasneje je nekdo drug obiskal Tankovo ženo in ji sporočil, da je mož še vedno v Ljubljani in prosi za nekaj živeža in perila. Tankova je takoj pripravila paket in ga izročila moževemu znancu. Po nekaj dneh ji je prinesel paket nazaj in povedal, da so prišli ponoči od 12. na 13. december po moža in po Antona Govžeta trije domobranci in ju odpeljali. Prebudili so ju sredi noči kar v hlevu, kjer sta spala, in ju aretirali. Ker sta bila v zelo slabih oblekah, je vratar prosil domobrance, če jima dovolijo, da se preoblečeta v boljše suknjiče, ki sta jih shranila pri njem. Domobranci so ga zavrnil: »Ti hudiči ne bodo ničesar več potrebovali!« in odšli z aretiranimi.

Tankova in Govžetova žena sta dolgo mislili, da so njuna moža ubili že prvo noč po aretaciji. V razgovoru z menoj sta navedli za datum smrti 13. december 1943. Kasneje pa sta mi sporočili, naj spremenim ta datum in navedem 20. december. Zanimala sem se, zakaj hočeta to spremembo datuma, in zvedela za dokaj nenavadne okoliščine, ki so pojasnile točen datum smrti Alojzija Tanka, Antona Govžeta, Ivana Fajdige, Alojzija Prijatelja z Vinice pri Sodražici in Stanka Klemenca iz Ljubljane.

Ob osvoboditvi je NOV zajela precej znanih, vodilnih domobrancev, ki so pobijali na Sv. Urhu, nekaterim pa se je posrečilo pobegniti v tujino. Dva izmed njih sta se naselila v Kanadi, v mestu Quebecu in dobila sobo pri Mariji Peček — Quebec, 4 th Ave Val D'or. Gospodinja je kmalu opazila, da eden izmed njiju skrbno skriva črno vezano žepno beležnico. Podnevi jo je imel stalno pri sebi, ponoči pa jo je deval pod blazino, na kateri je spal. Neko jutro jo je pred odhodom na delo pozabil vzeti izpod blazine. Pri postiljanju je dobila beležnico gospodinja Marija Peček. Odprla jo je in brala stran za stranjo imena ljudi, pobitih na Sv. Urhu. Pri vsakem imenu je bil naveden datum smrti. Ko je že nekaj časa listala po beležnici, je zagledala ime Anton Govže iz Zapotoka. Takoj se je spomnila svoje znanke iz iste ulice št. 990, Štefanije Lovšin, ki ji je pravila, da so njeni sestri Pavli Govže domobranci ubili moža. Zaprla je beležnico in odhitela k Lovšinovi. Skupaj sta pregledovali zapiske domobranskega morilca, ki je na Sv. Urhu zapisoval imena žrtev v posebno beležnico, na begu iz domovine pa jo je vzel s seboj za spomin.

Štefanija Lovšin je takoj pisala sestri Pavli Govže v Zapotok pri Sodražici, kako je dobila v roke dokument o smrti njenega moža s točno označenim datumom. Tudi o Alojziju Tanku ji je pisala, da je bil ubit skupaj z njenim možem, in pripomnila, da so isti večer ubili na Sv. Urhu še več drugih žrtev. Govžetova mi je tedaj sporočila, naj spremenim datum smrti Antona Govžeta in Alojzija Tanka.

Ko sem zvedela, kako je Govžetova dobila tako dragocene podatke, sem jo prosila, naj takoj piše sestri v Kanado, da ji pošlje domobrančevo beležnico. Če bi nikakor ne bilo mogoče, pa naj si iz nje izpiše imena žrtev in jih ji nemudoma dostavi. Govžetova je sporočila sestri, za kar sem jo prosila. Dolgo ni prejela nikakega odgovora. Končno ji je sporočila, da ji ne more ustreči, ker bi bilo zanjo življenje v Quebecu zelo težko, če bi se zvedelo, da je poslala v Jugoslavijo takšne podatke. Tedaj sem Govžetovo

pregovarjala, naj ponovno piše sestri in jo prosi, da ji prepíše iz beležnice vsaj imena tistih žrtev, ki so jih pobili na Sv. Urhu skupaj z njenim možem in jih je pobegli domobranec vpisal z datumom 20. decembra 1943.

Dne 27. marca 1957 je Govžetova po dolgem času prejela pismo sestre Štefanije Lovšin z zaželeno vsebino in mi ga izročila. V pismu ji je najprej sporočila, kako pobegli rojaki zbirajo dolarje za sodraške orgle, nato je zapisala imena žrtev, kot so bila vpisana v domobrančevi beležnici pod datumom 20. decembra 1943. Pisala je:

»Sedaj od Toneta (pomotoma je napisala Tineta, op. p.), kdaj je bil ubit. **20. decembra 1943** (datum je podčrtala Štefanija Lovšin, op. p.). Isti večer so ubili pri Sv. Urhu Ivana Fajdigo iz Sodražice, Lojza Prijatelja z Vinice, Alojza Tanka z Vinice, **Antona Govžeta iz Zapotoka** (podčrtala Štefanija Lovšin, op. p.), Staneta Klemenca (pomotoma je zapisala Klemenčiča, op. p.) iz Ljubljane. Na to imaš reči, da sem dobila še knjižico ljet (**tukaj op. p.**). Jaz sem bila tudi že pozabila, moram dati knjižico nazaj, če ne bi ti jo domov poslala, ker ni moja ...«

Iz pisma Štefanije Lovšin sem spoznala, da je domobrančeva beležnica še vedno pri nji in jo je šele sestrino ponovno pisanje opozorilo nanjo. Ker se sploh ni zavedala, kako važen dokument ima v rokah, ga je sklenila vrniti, češ da ni njen. Takrat sem dobila naslov Tilke Lovšin, ki živi prav tako v Quebecu, 173 Sullivan Rd Val D'or, poročena z bratom Štefanijinega moža. Doma je iz Vevč v poljski občini, zato sem si mislila, da jo bodo dogodki na Sv. Urhu bolj zanimali kot Štefanijo Lovšin, ki ne pozna teh krajev. Podrobno sem ji pisala, zakaj želim dobiti beležnico o žrtvah na Sv. Urhu in jo prosila, naj pregovori Štefanijo Lovšin, da mi jo pošlje. Tilka je skušala beležnico — v pismu jo imenuje knjiga — dobiti, a jo je tista oseba, ki jim jo je posodila, že poslala nazaj v Sudbary. Tako mi je Tilka Lovšin pisala 17. februarja 1958.

Iz pisem Štefanije in Tilke Lovšin sem jasno videla, da se naši rojaki v Kanadi boje sodelovati pri odkrivanju zločinov, ki so jih med drugo svetovno vojno zagrešili izdajalci v njihovi stari domovini. V tujini se težko bore za svoj obstoj, in to v razmerah, ki jim niso vselej naklonjene. Opustila sem nadaljnje poizvedovanje in se zadovoljila s sporočilom Tilke Lovšin, da dokument o domobranskih zločinih na Sv. Urhu »potuje iz kraja v kraj, ker je — knjiga — jako zanimiva in polna domobranskih zločinov ...«

Alojza Prijatelja, 35-letnega kmetovalca z Vinice pri Sodražici, so domobranci aretirali na njegovem domu. Dobro se je oblekel in obul, ker je mislil, da pojde v internacijo. Njegova pot je vodila na Sv. Urha, kjer je končal 20. decembra 1943.

Peta žrtev, ki jo je imel morilec s Sv. Urha zapisano v svoji beležnici z datumom smrti 20. decembra 1943, je bil 29-letni notarski pripravnik Stane Klemenec, stanujoč v Ljubljani na bivši Šentpeterski cesti št. 64. V službi je bil na ljubljanskem magistratu. Dne 20. decembra sta ga okoli 22. ure aretirala že znana morilca, člana bizoviške belogardistične in kasnejše domobranske posadke Andrej Mehle in Alojz Cafuta. Pri aretaciji so bili navzoči še Drago Pavlič, ki je stanoval v mestni hiši na Ahacljevi cesti, policijski agent Dolinar s Poljanske ceste in Poženelovi bratje. Ovadila ga je Pavličeva sestra Majda, ki je bila v službi skupaj s Klemencem. O nji so vedeli, da hodi z agentom Dolinarjem. Klemenčevi sorodniki so dognali le to, da so ga najprej odpeljali na srednjo tehnično šolo.

Pri odkopu žrtev na Sv. Urhu smo našli izmed petih žrtev, ki so jih pobili v istem času, samo truplo Antona Govžeta. Komisija je ugotovila, da so ga pobili z udarcem po glavi. Imel je po sredi prebito lobanjo.

Dne 19. decembra 1943 ob 22. uri 30 minut so v Ljubljani v Gerbičevi ul. št. 10 domobranci aretirali 33-letnega kemigrafa Ivana Kovačiča. Očitani so mu, da posluša tuje radijske postaje. Oba z materjo sta trdila, da radijskega aparata sploh ni pri hiši, o čemer so se domobranci lahko sami prepričali, vendar ni nič pomagalo. Kovačič je moral takoj z njimi.

Med domobranci, ki so ji aretirali sina, je mati spoznala Ludvika Spreitzerja, uslužbenca podjetja Bogataj. Že naslednje jutro po aretaciji je odšla k njemu in ga prosila, naj ji pove, kam je odpeljal sina. Povedal ji je, da so ga odpeljali na srednjo tehnično šolo in zaprli v klet med »ta hude«. Takoj je odhitela k njemu in vzela s seboj nekaj živeža in perila. Ko je povedala, za koga je prinesla paket, so jo nagnali.

Tri dni po aretaciji se je Ivan Kovačič ves moder od podplutb in otečen od udarcev pojavil okoli 20. ure na domu svoje matere. Mati se ga je prestrašila, tako je bil spremenjen od udarcev in mučenja na srednji tehnični šoli. Na njeno vprašanje, od kod prihaja, ji je v naglici povedal, da so ga domobranci 21. decembra zvečer zvezali in še s štirimi drugimi aretiranci, izmed

katerih ni nikogar poznal, potisnili v avtomobil in odpeljali skozi rudniški blok iz Ljubljane. Vedel je, da jih peljejo v smrt. Posrečilo se mu je, da se je osvobodil vrvi na rokah in skočil iz avtomobila. Z Dolenjske ceste se je pognal na Barje in zginil zasledovalcem izpred oči. Dolgo so ga iskali, vendar ga v temni noči niso mogli izslediti.

Kovačič je prenočil pri nekem kmetu, kjer je ostal do naslednjega večera. Ko se je znočilo, se je splazil pod bodečo žico nazaj v mesto in po stranskih ulicah prišel k materi. Hitro se je preoblekel in povečerjal, nato je zapustil stanovanje, ker se je bal, da ga bodo domobranci najprej iskali pri materi. Odšel je k svojemu znancu zobotehniku Willyju Schreuerju v Kolezijo, Valjavčeva ul. št. 19, in pri njem prespal noč od 22. na 23. december.

Ko je Kovačič 23. decembra odšel od Schreuerja, se je skrival še ves dan. Zvečer je prišel k sestri v Cigaletovo ul. št. 11, kjer je bila tudi mati. Bal se je zasledovalcev, zato se ni dolgo mudil. Povedal je, da pojde prenočevat k nekemu krojaču na Rimsko cesto. Mati ga je spremila do Reharjeve hiše, kjer je krojač stanoval. Po poti ji je sin povedal, da ga domobranci ne bodo pustili v miru, ker je videl, da imajo na srednji tehnični šoli proti njemu ovadbo, ki so jo podpisali dijak Slavko Batagel, mliničar Majdič iz Gerbičeve ulice in dijak Krušič iz Mencingerjeve ulice.

Pred Reharjevo hišo na Rimski cesti sta si mati in sin poslednjič segla v roke. Po nekaj dneh se je krojač, pri katerem je Kovačič prenočil, oglasil pri njegovi materi in ji povedal, da je njen sin eno samo noč prespal pri njem, čeprav sta se dogovorila, da bo lahko ostal dalje časa. Zato je hotel zvedeti, kaj se je zgodilo, da se ni več vrnil. Kovačičeva se je prestrašila in takoj zaslutila nesrečo. Krojaču je rekla, da so ga gotovo izsledili domobranci in ga vnovič aretirali. Začela je poizvedovati, a brez uspeha. Blagajnik grafične organizacije Aleksander Guzina iz Malgajeve ul. št. 23 ji je povedal, da je videl njenega sina 24. decembra, ko so ga trije domobranci gnali po mestu. Kam so ga gnali, ji ni vedel povedati. Domobranski oficir Berto Ilovár ji je dejal, da je izginil zato, ker je bil član OF. Odgovorila mu je, da ve, kdo ga je aretiral, in mu imenovala domobranca Andreja Šerjaka, magistratnega uradnika iz Florijanske ul. št. 1, in Franca Šturma, elektrotehnika iz Rezijanske ul. št. 4 v Trnovem.

V istem času kot Ivana Kovačiča so domobranci aretirali na Starem trgu v Ljubljani 26-letnega rudarskega inženirja Ivana

Mravljaka iz Maribora. Kot partizanski borec je v jesenski nemški ofenzivi padel v roke Nemcem in domobrancem v bojih na Ilovi gori. Domobranci so ga prepeljali v Ljubljano in zaprli v šentpetrsko vojašnico, od koder se mu je posrečilo pobegniti. Na Starem trgu je v bližini šentjakobskega mosta naletel na domobrance, ki jih je s partizansko enoto, v kateri je bil po kapitulaciji Italije, razorožil v bližini Turjaka. Ti so ga prepoznali in takoj prijeli.

Mravljakovi starši, ki živijo v Mariboru, Maistrova ul. št. 14, so že decembra 1943 zvedeli, da so domobranci odpeljali njihovega sina na srednjo tehnično šolo, kjer so ga zasliševali in obsodili na smrt trije domobranski oficirji: kapetan Cof, nadporočnik Zrimšek in poročnik Tominc.

Po osvoboditvi je Mravljakova mati zvedela, da so v istem času kot njenega sina domobranci odpeljali iz srednje tehnične šole še štiri druge obsojence, med njimi Ivana Kovačiča, ki se je rešil iz vozila in se še za nekaj dni vrnil v Ljubljano. Naprosila je Kovačičevo mater, naj ji sporoči, če je njen sin koga izmed obsojencev poznal po imenu. Kovačičeva ji tega ni mogla sporočiti, zato lahko Mravljakovi le domnevajo, da je bil njihov sin umorjen 21. decembra 1943. Prepričani pa so lahko, da je končal na isti način kot vse druge žrtve v tistih dneh in da leži njegovo truplo v urhovskih gozdovih ali na katerem izmed morišč v neposredni bližini Sv. Urha.

Onstran rudniškega bloka so si morilci razdelili žrtve in se razšli na več strani. Kadar so imeli veliko pripornikov, so nekatere gnali čez Orlje v urhovske gozdove, druge pa na Lisičje, pod hrib Klen in na Barje. Večkrat so se že v Ljubljani dogovorili, kje bodo koga pobili. V nočnih urah so hitela vozila z obsojenci proti Sv. Urhu, k Savi, na Barje in še na druge skrite in samotne kraje. Zato so grobovi še danes raztreseni po obsežnem predelu od Save in Ljubljanice čez dobrunjske in bizoviške hribe do barjanskih močvirij in ne bo nikoli mogoče vseh odkriti.

Čeprav so pobijali žrtve tudi zunaj urhovskih gozdov, je bil Sv. Urh ves čas množičnih morij glavno morišče. Decembra 1943 so že po vseh domobranskih in policijskih zaporih zasliševali politične pripornike pod stalno grožnjo: »Če ne priznaš, pojdeš na Sv. Urha!«

Naključje pa je nanoslo, da se je nekaj ljudi, ki so jih na Sv. Urhu že obsodili na smrt in celo streljali, rešilo. Ti so odkrili

strahote, ki so se dogajale na tem kraju. Med najhuje prizade-timi očitvidci, ki se je z lastno močjo in prisebnostjo rešil gotove smrti, je delavec — ključavničar vevške papirnice Ivan Anžur.

Dne 20. decembra 1943 se je v jutranjem mraku vrnil od celo-nočnega dela domov v Zadvor št. 58 takrat 32 let stari Ivan Anžur in takoj legel počivat. Zaradi utrujenosti je tako trdno zaspal, da ni slišal domobrancev, ki so pod vodstvom domačina Srečka Gabriča stopili v stanovanje in vprašali po njem. Surovo so ga prebudili in mu ukazali, da mora takoj z njimi. V naglici se je oblekel in, ker je zunaj pršil mrzel zimski dež, je vzel s seboj še odejo.

Po poti se jim je pridružila še druga skupina domobrancev, ki je gnala v svoji sredi Antona Šircelja, brusilniškega mojstra v vevški papirnici, stanujočega v Zadvoru, in Emo Strojinc iz Zadvora, ki je imela dva brata v partizanih. Aretiranci so molče stopali proti urhovski postojanki, le tu in tam je kdo izmed njih spregovoril kakšno besedo s svojim znancem.

Na pragu urhovske mežnarije je Anžur obstal pred domobran-cem Jožetom Vrščajem iz Češnjic. Takoj se je spomnil, kako ga je hotel pridobiti za OF in mu marsikaj zaupal o svojem delu. Anžur je bil član odbora OF v papirnici, sodeloval je pri preskrbi najrazličnejšega tovarniškega blaga za partizane, razmnoževal in širil je radijske vesti med delavstvom papirnice in na terenu. Ob pogledu na Vrščaja je takoj vedel, da ga je izdal.

Anžur in Šircelj sta morala v večjo klet z lino pod stropom, Strojincevo so zaprli v manjši prostor. Ko sta aretiranca stopala po ozkih stopnicah v klet, so domobranci gnali iz nje neznanega okoli 30 do 35 let starega moškega. Med prerivanjem se je nezna-nec nagnil k Šircelju in mu pošepetal, da je v kletno steno zako-pal zlato uro, ki naj jo poišče in vzame.

Šircelj je iskal uro, a je ni našel. Namesto ure sta z Anžur-jem odkrila pod svežim apnom na stenah toliko strjene krvi, da sta jo lahko z nožem strgala. Kletna tla so bila na novo posuta s peskom. Pod njim je bila prav tako strjena kri. Ko sta stopala po pesku, se jima je lepila na čevlje. Anžur se je spomnil, da so priporniki in tudi sami člani urhovske posadke pripovedovali, da je Kukovica nekaterim jetnikom, ki so zanižali obdolžitve, že kar v kleti s sekiro zdrobil glavo. Največ krvi je bilo na stropu in po stenah okoli železnega kavlja, ki je bil v bližini okenca pritrjen v strop. Lesena kletna vrata so morilci pozabili prebeliti. Z notra-nje strani so bila čez in čez oškropljena s krvjo.

V pisarni sta Anžurja zasliševala Anton Jakoš in neki domobranski oficir iz Ljubljane. Ker je zanikal vse obtožbe, je moral nazaj v klet. Anton Šircelj je pri zaslišanju opazil, da je na ovadbi proti njemu podpisan Franc Kovačič, mojster v vevški papirnici, s katerim sta se menjavala na delovnem mestu. Drugi podpisnik ovadbe je bil Alojzij Peterca iz Dobrunj. O Francu Kovačiču je Šircelj dejal, da je imel direktne zveze s Sv. Urhom.

Jetnika sta se v kleti zelo slabo počutila. Premišljala sta, kako bi prišla vsaj za nekaj ur ven na zrak. Šircelj je pregovoril Staneta Kukovico, ki je nekaj časa delal pri njem v papirnici, da ju je poslal na delo. Morala sta izkopati zaklon za mitraljez. Ko se je bližala noč, je Šircelja prevzemala čedalje hujša groza ob misli, da bo moral prenočiti v tesni, okrvavljeni kleti. Vnovič je govoril s Kukovico in ga prosil za kakšno bolj suho prenočišče, češ da ima hud revmatizem, ki bi se mu v vlažni kleti še poslabšal.

Kukovica je pripornikoma dovolil, da sta odšla spat v hlev. Drugo jutro so Šircelja odpeljali v Ljubljano v šentpetsko vojašnico, Anžur pa je moral ostati na Sv. Urhu. Že prvo noč si je dobro ogledal hlev in premišljal, kako bi pobegnil iz njega. Uvidel je, da je beg nemogoč. Visoko od tal sta bili dve tesni okenci, zamreženi z močnimi železnimi križi, zunaj pred vrati pa sta stalno stražila dva oborožena domobranca.

Naslednjo noč je okoli 22. ure stopil v hlev Stane Kukovica in prebudil Anžurja iz globokega spanja. Povedal mu je, da so ga obsodili na smrt in naj se takoj pripravi. Anžur je hitro razmislil, kako bi si pridobil vsaj nekaj časa. Kukovico je vprašal, kaj je zagrešil, in mu skušal na dolgo in široko razložiti, da se ne zaveda takega dejanja, da bi ga morali zanj kaznovati s smrtjo. Kukovica mu ni pustil veliko govoriti. Prekinil ga je s pojasnilom, da se ne da nič spremeniti in je vsaka beseda odveč. Tedaj se je Anžur domislil spovedi in prosil za »gospoda«. Kukovica ni hotel o tem nič slišati. Mudilo se mu je in rad bi čimprej opravil. Anžurjevo prošnjo je zavrnil, češ da za komunista ni treba duhovnika. Anžur ni bil član KPS, kar je Kukovica vedel, vendar ga obsojenec ni mogel pregovoriti.

Ko je Anžur uvidel, da ne more podaljševati razgovora z morilcem, se je začel oblačiti. Ves čas je bil trdno odločen, da bo pobegnil. Ko si je obul čevlje, je hotel zavezati vezalke, da ga pri begu ne bi ovirale in se mu zapletle. Kukovica je zavpil nad njim: »Kar pusti! Je že dobro tako!« Anžur je hitro zataknil vezalke za

rob čevlja, morilec pa je uvidel, da obsojeni nekaj namerava. Skočil je k hlevskim vratom, jih sunkovito odprl in poklical stražarja. Pred vrati sta stražila Janez Bricelj in Ivan Brajer iz Bizovika. Eden izmed njiju je skočil v hlev in odvil bombo. Anžur je spoznal, da mora z begom še počakati.

Pred hlevom so se morilci zvrstili tako, da sta Bizovičana stopala za obsojencem in mu tiščala puškini cevi v hrbet, Kukovica pa je z desnico prijel Anžurja za zapestje leve roke, z levico pa mu je tiščal pištolo v nadlaket. Anžur je bil tako zelo prepričan, da bo ušel smrti, da je ostal čisto miren. Domislil se je, da bi utegnil Kukovica smatrati njegovo mirnost za pripravo na beg, zato je začel namenoma tresti roko, za katero ga je držal morilec. Kukovica je zavpil: »Le miren bodi, če ne, takoj ustrelim!«

Zunaj je bila temna zimska noč. Popoldne je snežilo. Ko je Anžur gledal skoz okna v hlevu in opazil, da naletava sneg, ga je zaskrbelo, če bodo ponoči prišli ponj in bodo na begu ostajali sledovi v snegu. Zdaj, ko so ga gnali iz hleva, se je oddahnil. Nič več ni snežilo. Pršil je rahel dež in že stopil tenko plast snega.

Španski jezdeci v notranjem obroču so bili pri cerkvi že toliko razmaknjeni, da so mogli skoz. Okoli cerkve so tisto noč stražili novinci. Premestili so jih drugam. Starejši, umorov vajeni morilci, so vedeli, da se je treba takim rečem šele privaditi.

Morilci so gnali žrtev mimo cerkve in pokopališča proti severozahodu v dobrunjski gozd. Ko so bili zunaj notranjega obroča, so že po nekaj korakih zavili navzdol proti Dobrunjam. »Zdaj se moram pripraviti!« si je dejal obsojenec. Pri hoji se je ves čas nagibal naprej, da mu ne bi streli iz morilčeve pištole predrli prsnega koša. Levo roko je naravnal tako, da je nihala nekoliko pred njim. Ker je bil dosti krepkejši kot Kukovica, ni dvomil, da se mu bo v odločilnem trenutku lahko iztrgal.

Prišli so na cilj: pred sveže izkopani grob v eni izmed gornjih grap v gozdu nad Dobrunjami. Kukovica je zavpil: »Stoj!« Anžur je z bliskovitim udarcem odsunil Kukovico in se mu iztrgal iz roke. A tudi morilec je bil uren. Kot bi trenil, je sprožil več strellov iz pištole. Dva sta Anžurju predrila nadlaket in mu ranila kost, tretji se mu je zadril v mišice na roki. Anžur ni čutil, da je ranjen. V istem hipu, ko je z vso silo zamahnil z roko in se osvobodil morilčevega prijema, se je že tudi vrgel na tla. Mišlil je na to, da bosta streljala tudi morilca za njegovim hrbtom. Ni se motil. Takoj za Kukovico sta ustrelila, toda krogle so letele previsoko in ga niso več zadele.

Anžur je bil v hipu spet na nogah. Hotel je zbežati po gozdni grapi navzdol proti Dobrunjam. Že po prvem skoku je padel v izkopani grob, ki pa je bil k sreči zelo plitek. Še preden se je vzpel iz njega, so ga zadeli drobci bombe, ki jo je eden izmed morilcev vrgel za njim. Ranili so ga po obrazu in mu poškodovali bobnič v ušesu. Močno je krvavel, bolečin pa ni občutil nobenih. Misli je samo na beg in si prizadeval, da je čimprej planil iz jame.

Ko se je izkopal iz groba, okoli katerega je bilo še več drugih, je kar na slepo zdrvel proti Dobrunjam. Preskakoval je jarke in kotline in se ustavil šele spodaj na dobrunjskih njivah. Na pol mrtev je legel med dva razora in počival. Mrzla, vlažna zemlja mu je hladila rane. Ni vedel, da krvavi iz več manjših ran na obrazu. Kri se je lepila z zemljo in prekrila ves obraz.

Nekaj časa je Anžur prisluškoval v noč, da bi slišal, če ga morilci zasledujejo, in razmišljal, kam naj se zateče po pomoč. Na dom ni mislil, ker bi ga prišli gotovo vnovič iskat. V smrtni stiski se je domislil, da so pustili zidarji v obzidju okoli papirnice začasno odprtino, skoz katero bi lahko prišel v papirniške stavbe znotraj zidu. Skušal je vstati, a je takoj omahnil na zemljo, ker se je oprl na levo roko. Šele tedaj je spoznal, da je roka poškodovana. Oprl se je na dešnico in vstal. Prisluhnil je v noč in stekel proti papirnici. Kmalu je zagledal pred seboj obzidje in hitro našel odprtino v njem. Bila je tolikšna, da se je s težavo splazil skoz njo. Znotraj se je v senci zidovja previdno plazil do vrat, za katerimi je sedel nočni čuvaj Ivan Černe, ki je Anžurja dobro poznal. Ko ga je ugledal, ga ni takoj prepoznal. Anžur je bil tako izpremenjen zaradi krvave in s prstjo zlepljene maske na obrazu, da se ga je čuvaj prestrašil in ni vedel, koga ima pred seboj. Šele ko je Anžur spregovoril in mu na kratko opisal grozotni nočni dogodek na Sv. Urhu, se je zganil. Na tleh je opazil, da se je nabrala luža krvi, ki je vztrajno kapljala Anžurju iz rokava leve roke. Sklical je zanesljive ljudi in se z njimi posvetoval, kaj naj ukrenejo. Najprej so poiskali za tovariša, ki je pravkar ušel smrti, varno skrivališče v odprtini pod strojem in poslali v Polje po dr. Riharda Gregorčiča. Ta je dal ranjencu prvo pomoč. Naskrivaj ga je zdravil še dobra dva tedna; ko pa je ranjenec toliko okreval, da ni več potreboval zdravniške pomoči, je odšel na sestrin dom v Podmolnik.

Morilci so še isto noč po Anžurjevem begu prihiteli na njegov dom v Zadvor. Vpili so nad Anžurjevo ženo, kje ima moža, in

zahtevali, da jim odkrije njegovo skrivališče. Začudena jih je gledala in poslušala. Nič ni vedela, da je mož pobegnil s Sv. Urha. Šele kasneje so ji njegovi sodelavci povedali, da je ušel morilcem in je skrit na varnem kraju, kjer ga ne bodo mogli izslediti.

Tudi domobranci iz okoliških postojank so vodili žrtve na Sv. Urha. Nekaj dni pred božičem 1943 so domobranci iz postojanke na Brezovici pri Ljubljani aretirali 34-letnega zidarja Matijo Novaka iz Vnanjih goric št. 73. Zaradi požrtvovalnega dela za OF so ga že belogardisti ovadili in je moral s prvimi interniranci v italijanska taborišča, kjer je prebil skoraj dve leti. Po vrnitvi je nadaljeval delo in se spretno izmikal domobrancem, ki so ga povsod zalezovali. Svoji sestri Lojzki, poročeni Kermavner, je nekoč dejal: »Živega me ne bodo dobili v roke! Preden bo po meni, bom pobil še nekaj izdajalcev.« Toda prišlo je drugače.

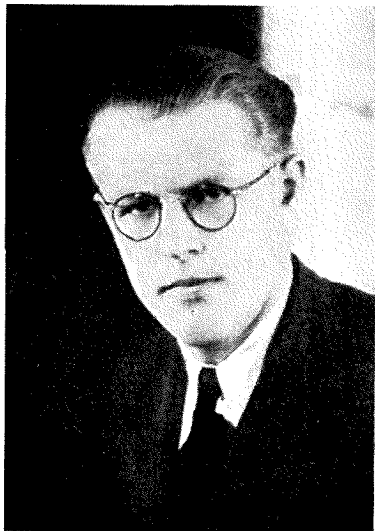
Tisto jutro, ko so ga domobranci presenetili na poti v službo, je čisto sam stopal po cesti. Obstopili so ga in naperili vanj orožje. Sestra ga je videla, kako je sredi domobrancev stopal mimo njenega doma. Spomnila se je njegovega obeta, ki ga ni mogel izpolniti.

Za Matijem Novakom je izginila vsaka sled. Po osvoboditvi smo našli njegovo truplo med žrtvami na Sv. Urhu.

Da nista vnema in navdušenje za pobijanje »komunistov« prenehala, je skrbel tudi škof Gregorij Rožman. Po navodilih iz Rima je stalno prilival olje na krvavo gorečo grmado propagandističnih laži o komunizmu. Za praznik apostola Andreja, dne 30. novembra 1943, je razposlal duhovnikom v Ljubljanski pokrajini več strani navodil, kako naj vernikom prikazujejo boj proti komunizmu. Bolj kot obstoj slovenskega naroda je škofa skrbelo pogubljenje duš, zato je naročal duhovnikom, naj poudarjajo, »da ne smemo nedelavni stati in čakati božje zmage, ko medtem morda v našem narodu komunizem uniči vero v dušah ljudi, ki bi se potem pogubile«.

Martin Koželj, krojač,
rojen 23. 11. 1886 — ubit 25. 12. 1943

Milan Pavli, konservatorist,
rojen 11. 2. 1920 — ubit 25. 12. 1943

Ivan Janežič, tesar,
rojen 26. 8. 1917 — ubit 26. 12. 1943

Alojzij Hlebš, tesar,
rojen 12. 5. 1905 — ubit 26. 12. 1943

DOMOBRANSKI BOŽIČ 1943 IN PRVI DNEVI JANUARJA 1944 NA SV. URHU

Bližali so se božični dnevi 1943. Domobranci so se začeli pripravljati nanje. Motil bi se, kdor bi mislil, da so tiste dni prenehali z mučenjem in pobijanjem rojakov. Nasprotno, v večjo čast in slavo božjo so še podvojili svojo aktivnost in se kosali med seboj, kdo si bo pridobil čimveč zaslug.

V cerkvi na Sv. Urhu je vsako jutro maševal Anton Selan, po domače Pajsarjev gospod iz Dobrunj. Med mašo je obhajal vse klavce po vrsti. Prvi je vselej pristopil k »mizi gospodovi« ministrant Stane Kukovica. Ponižno sklonjen je s trdo sklenjenimi rokami pokleknil k obhajilni mizi in s krvavimi očmi srepel v belo hostijo, ki mu jo je duhovnik slovesno položil na jezik. Odlikoval ga je pred pajdaši kot zgled pobožnosti in delavnosti. Za njim so se zvrstili drugi klavci, razporejeni po funkcijah, ki so jih opravljali.

Med njimi je bil tudi mesarski pomočnik Matija Prepeluh, po domače Kodrovčev iz Sostrega. Na Sv. Urhu se ni odlikoval le kot izvrsten mesar za naropano živino, temveč še dosti bolj kot izredno spreten klavec ljudi. Ljudje so mu pripisovali strahotne zločine. Celo šolski otroci so pravili o njem, da ima največje veselje s tem, da žrtvi z lopato »odštih« glavo. Sam se je javno hvalil s takimi zločini in govoril, kako »špasno« je videti, ko se glava trklja po bregu, roke in noge pa še nekaj časa gibljejo.

Hudo je o mojem nekdanjem učencu, pa četudi najslabšem, izpovedati nekaj tako grozotnega. Vendar je treba zapisati, do kako nečloveških dejanj je stoletni razvoj klerikalizma na slovenskih tleh pritiral skrajneže in kakšnim človeškim izvržkom je dal priložnost in dovoljenje, da so morili in se izživljali na tako grozoten način.

Pobožnostim v urhovski cerkvi so prisostvovali člani mežnarjeve družine, svojci članov morilske posadke, klerikalni veljaki in domobranci naklonjeni ljudje iz bližnjih vasi.

V predbožičnih dneh so domobranci nagnali na Sv. Urha veliko partizanskih ljudi, da so jim pospravljali po »kasarni«, sekali drva in opravljali še druga težaška dela. Med njimi sta bili tudi Antonija in Terezija Trtnik iz Zadvara št. 25. Ti dve sta videli, kako so domobranci med samim praznovanjem prekinjali gostije in hiteli pobijati žrtve, ki so jih še za dne prignali na Sv. Urha. Enake prizore so doživljali tudi drugi prisilni delavci, katerih izjave bomo še navedli.

Šentlenarški župnik Franc Verce je vedel, kaj se dogaja na Sv. Urhu, čeprav že nekaj časa ni več spovedoval žrtev. Za tiste, od katerih so se domobranci nadejali, da bodo kaj važnega izvedeli, so imeli na razpolago kaplana Mirka Gandeta in vojaškega kurata Petra Križaja. Za zadnjih pet minut življenja pa so domobranci »osrečili« žrtev s čudežnim križcem, ki ga je škof Rožman prinesel iz Rima in poslal najbolj aktivnim protikomunističnim borcem na Sv. Urha. O vsem tem je kaplan Gande lahko sproti obveščal svojega župnika.

Zaradi stopnjevanja zločinov na Sv. Urhu, o katerih so ljudje govorili s čedalje večjim strahom, sem nekaj dni pred božičnimi šolskimi počitnicami 1943 vprašala v šolski zbornici župnika, kako more kot duhovnik mirno gledati zločinsko početje domobrancev. Nejevoljen je odvrnil, da je bil v urhovski postojanki pri komandantu Poldetu Selanu, in navedel pričo, ki lahko potrdi njegov obisk. Priča je bil župnik Širaj iz Mirne na Dolenjskem, ki je pribežal k njemu iz strahu pred partizani. Po osvoboditvi sem zvedela, s kakšnimi dejanji jim je pokazal, da jim ni naklonjen.

Pri svojem obisku na Sv. Urhu se je župnik zanimal le za to, ali je v zadostni meri preskrbljeno za dušni blagor žrtev. Polde Selan mu je pojasnil — tako je župnik pravil v šolski zbornici — da ima pred smrtjo vsak pet minut časa, da obudi kesanje grehov. To se je zdelo župniku premalo za smrt. Komandantu je položil roko na ramo in mu to tudi povedal. Na moje vprašanje, zakaj ni protestiral proti ubijanju nedolžnih ljudi, je odvrnil, da se ne vtika v vojaške stvari, ker je prenevarno.

»Sicer pa,« je ogorčen pristavil in pokazal z roko proti Sv. Urhu: »Tam je Sv. Urh in tam je Pogled!« in okrenil roko v drugo smer. S tem je hotel reči, da so na eni strani žrtve, ki

so jih pobili partizani — v mislih je imel pet četniških sodelavcev, ki so jih partizani polovili na Sv. Urhu 17. maja 1942, ko so zbirali orožje in se pripravljali, da zahrbtno napadejo partizane — na drugi strani pa so žrtve, ki jih pobijajo domobranci. Po tem pojasnilu sem sklenila, da se z župnikom ne bom več spuščala v razgovor.

O tem, da prežive žrtve na Sv. Urhu zadnjih pet minut življenja v družbi morilca, ki ima v roki čudežni križec, v katerem je taka moč, da so žrtvi vsi grehi odpuščeni, župnik ni nič povedal, čeprav je bil ravno ta križec tista velika pridobitev urhovskih domobrancev, ki ga je rešila obiskov na Sv. Urhu. Kako so morilci sami pripravljali žrtve na smrt, so po osvoboditvi povedali tisti priporniki, ki so po naključju ušli smrti.

Na božični dan, 25. decembra 1943, so se poljski in urhovski domobranci prevažali s svojim avtobusom po Ljubljani in lovili žrtve. Na delo so se odpravili takoj po policijski uri. Pridružili so se jim domobranci iz srednje tehnične šole. Ti so zbirali naslove ljudi, ki jih je bilo treba aretirati in pobiti.

Domobranec Andrej Pučko iz Vira pri Domžalah je izsledil bivališče svojih ožjih rojakov: 57-letnega krojača Martina Koželja iz Loga pri Krašnji in njegovega 23-letnega nečaka, konservatorista Milana Pavlija iz Turnišča pri Dobu.

Zločinci so se najprej odpeljali v Hotimirovo ulico št. 14, kjer je pri svojem starejšem nečaku Jožetu Koželju iz Doba pri Domžalah stanoval Martin Koželj. Domobranec Pučko je marsikaj vedel o njegovem delu še iz predvojne dobe.

Martin Koželj je v prvi svetovni vojni ušel z bojišča, kjer so padale množice za interese kapitalističnih osvajalcev, in se pridružil »zelenemu kadru«. Po vojni je delal z levimi socialisti, ob ustanovitvi KPJ je postal njen član in organiziral na domačem terenu osnovno partijsko celico, ki jo je vodil do objave Obznanne. Že pred drugo svetovno vojno so orožniki večkrat preiskali njegovo stanovanje.

Dne 28. julija je pred Nemci pribežal v Ljubljano in delal nekaj časa v ilegali. Kasneje je prijavil svoje bivališče in se zaposlil pri krojaču Jožetu Vidergarju iz Želodnika pri Dobu.

Na božični dan 1943 je bil Martin Koželj doma v Hotimirovi ulici. Domobranec Andrej Pučko je vedel, da njegov nečak Milan Pavli ne stanuje pri njem, vendar je domneval, da bi bil zaradi praznika lahko na obisku pri svojem stricu. Ker je hotel

na vsak način dobiti tudi njega, je najprej vprašal po njem. Martin Koželj mu je povedal, da nečaka ni pri njem. S Pučkom je bil tudi policist Miro Bone iz Ljubljane. Oba sta bila v civilni obleki. Ko sta slišala, da Pavlija ni v hiši, sta začela s preiskavo. Po končani preiskavi sta aretirala Martina Koželja.

Martin Koželj in njegov nečak Jože Koželj, ki je bil navzoč pri aretaciji, sta domačina Andreja Pučka poznala. Ko je Martin Koželj zaslišal, da je aretiran, je zavpil: »O, saj te dobro poznam! Andrej Pučko si, z Vira doma!« Pučko je stopil tesno k njemu in siknil vanj: »Molči, o tem se ne sme govoriti!« Aretiranec je nalašč govoril zelo glasno, da so ga lahko slišali tudi hišni gospodar Anton Jurjevič, njegova žena Tilka in nečak Jože Koželj. Ta je prinesel stricu vse potrebno za na pot. Misлил je, da bo moral v internacijo, zato mu je dal s seboj še volneno odejo. Toda Martin Koželj ni šel v taborišče. Njegova pot se je končala prav tako kot številnih drugih žrtev v urhovskih gozdovih.

Medtem ko se je Martin Koželj odpravljaj na svojo poslednjo pot, je izdajalec Pučko ogledoval njegovega nečaka, ki je invalid brez ene noge še iz prve svetovne vojne. Poznal ga je in vedel je, da je brez noge, a ga je vprašal: »Kaj imate pa vi na nogi?« Jože Koželj ga je zavrnil: »Saj je nimam!« in ga ostro pogledal. Izdajalec je umaknil pogled in začel priganjati Martina Koželja, češ da se jim mudi. Aretirani se je moral naglo posloviti in oditi s policistoma. Zunaj hiše je čakalo več uniformiranih domobrancev.

Iz Hotimirove ulice so se zločinci odpeljali na tedanjo Tyrševo cesto št. 61. Po poti so skušali aretirati še krojača Jožeta Vidergarja, a se jim je še pravočasno skril. Martin Koželj je že v veži pred lokalom tako vpil, da nista ne on ne Vidergar ničesar kriva, da je s tem svojega delodajalca opozoril na nevarnost. Vidergar je hitro potegnil ključ iz ključavnice, ki je na notranji strani tičal v vratih. Izdajalec so dolgo razbijali po vratih. Ko so uvideli, da so zaklenjena in da ni ključa v ključavnici, so s kletvicami odšli nekaj hiš naprej po Milana Pavlija.

Tudi Pavlija bi Koželj rad opozoril, da prihajajo domobranci, a ni bilo mogoče. Andrej Pučko je prvi planil v stanovanje nad pekarno, kjer je Pavli začasno živel in si z urejanjem odrezkov živilskih nakaznic in dnevne blagajne služil za kruh in stanovanje.

Milan Pavli je delal že doma v naprednih vrstah. Kot kulturni delavec je pogosto nastopal na delavskih prosvetnih prireditvah in pomagal svojemu bratu Slavku, mehaniku v Radomljah, ki je bil med organizatorji OF na terenu. Slavko Pavli je padel kot prva žrtev nacistov v kamniškem okraju že poleti 1941. Izdali so ga domačini, ki so pripadali reakcionarnemu taboru. Pavlijeve starše so Nemci odpeljali na Bavarsko, Milan se je rešil z begom v Ljubljano. Tu so ga prijeli Italijani in odpeljali na Rab. Ob kapitulaciji Italije se je vključil v Rabsko brigado. V Vipavski dolini so ga z drugimi vred obkolili Nemci in je bil ranjen v nogo. Uspelo mu je, da si je naskrivaj sam obvezal rano, si oprtal nahrbtnik in prevaral Nemce, da se kot internanec vrača iz Italije.

Po dolgi in težavni poti je prišel v Ljubljano in poiskal strica Martina Koželja. Ko je za silo okrevaj, si je poiskal delo, da bi ne bil stricu v preveliko breme, in skušal končati študij.

Po aretaciji Martina Koželja in Milana Pavlija je izginila vsaka sled za njima. Sorodniki in prijatelji, ki so ju iskali, so dobivali prav takšne informacije kot že mnogi pred njimi, da sta gotovo v kakšnem nemškem koncentracijskem ali delovnem taborišču. Kasneje so se razširile govorice, da so ju domobranci pobili na Ljubljanskem barju.

Po osvoboditvi so sorodniki spraševali internirance, ki so se vrnili iz Nemčije, če je kdo kaj slišal o Koželju in Pavliju, toda zvedeli niso ničesar. Ko so začeli z odkopavanjem žrtev na Barju, je Jože Koželj iz Doba pregledal vse grobove, vendar svojih sorodnikov ni našel med barjanskimi žrtvami.

Dne 26. decembra 1943, na Štefanovo, so imeli urhovski domobranci veliko posla. Po žrtve niso odhajali le v bližnje vasi in v Ljubljano, temveč tudi v bolj oddaljene kraje. Tako so odpeljali iz Brvac pri Perovem, blizu Police, 26-letnega Ivana Janežiča, ki je od ustanovitve OF delal kot terenec na poliškem območju. Zbiral je orožje, municijo in živež za partizane ter vodil novince, ki so odhajali v partizanske enote, na dogovorjena mesta. Pogosto je spremljal iz Grosupljega na Polico dr. Franca Podkoritnika in njegovo ženo Vero zdraviti in prevezovati bolne in ranjene partizane.

Za Janežičevo delo so zvedeli belogardisti in ga ovadili italijanskemu okupatorju. Dne 12. avgusta 1942 je moral v internacijo na Rab. Po kapitulaciji Italije se je vrnil in nadaljeval

delo za osvoboditev, dokler ga niso v noči na Štefanovo zgrabili domobranci s Police in Sv. Urha in odgnali iz hiše. Žena Mara, ki je ostala s 3-letnim sinčkom in pričakovala drugega otroka, je zaman poizvedovala za možem. Anton Kramar iz Perovega, ki je imel dva brata pri domobrancih in je tudi sam delal z njimi, ji je teden dni po brezuspešnem iskanju s pomenljivim poudarkom dejal, da moža zelo dolgo ne bo videla. Takoj jo je spreletela misel, da so ga odpeljali na Sv. Urha in ga pobili.

Istega dne kot po Janežiča so prišli urhovski morilci že drugič po 38-letnega tesarja Alojza Hlebša iz Bizovika št. 39. Konec septembra se je vrnil iz internacije in se zaradi strahu pred bizoviškimi domobranci nastanil pri svakinji Ivani Pokovec na Litijski cesti št. 81. Žena Frančiška ga je pogosto obiskovala in mu poročala o dogodkih v domači vasi. Ko so ga prvič iskali domobranci iz Bizovika in s Sv. Urha, jih je pregovorila, da ga zaradi izčrpanosti po internaciji niso odgnali s seboj. Drugič ji ni več uspelo.

Po božičnem dnevu so prišli po Hlebša Anton Jakoš iz Bizovika, Matija Prepeluh iz Sostrega, Franc Lovše iz Dobrunj, Totajev iz Lipoglava in še nekateri, ki jih Hlebševa žena ni poznala. Ukazali so mu, da mora takoj z njimi na bizoviški blok, kjer bodo pregledali njegove dokumente. Hlebš je izročil dokumente domobrancem in jim dejal, naj jih kar takoj pregledajo, da mu zaradi njih ne bo treba ponoči iz hiše. Zločinci so se izgovarjali, da so za pregledovanje dokumentov določeni drugi, in vztrajali pri tem, da mora pri priči z njimi. Hlebševa žena je prosila domobrance, naj pridejo po moža podnevi in ne ponoči, ko mora zaradi izčrpanosti počivati. Prošnje in ugovori niso nič pomagali, Hlebš se je moral obleči in pripraviti na pot. Toplo se je oblekel in obul močne, nove gojzarice, ki mu jih je preskrbela žena kmalu po vrnitvi iz internacije. S seboj mu je dala ves denar, kar ga je imela pri sebi — 1300 lir. Ko so domobranci videli, da se jim obeta kar dober plen, so se nekoliko omeščali in dovolili ženi, da je spremila moža do bizoviškega bloka.

Alojz Hlebš je vedel, da ga ženejo v smrt. Ženi je govoril vso pot, naj skrbi, da se bodo otroci izučili kakšne obrti, da bodo dobri in poštene in naj se lepo razumejo med seboj. Žena je bridko jokala, ko je poslušala moževa naročila. Na bloku se je morala posloviti. Tedaj je zajokala še huje. Totajev je zaklical za njo: »Nič ne jokaj! Jutri ali pojutrišnjem bo že prišel domov!«

Domobrančeve besede so Hlebševu nekoliko potolažile, čeprav ni verjela, da bodo moža izpustili. Mislila je, da bo moral v internacijo, in upala, da se bo še drugič srečno vrnil. Doma bi bil tako v stalni nevarnosti zaradi domačih izdajalcev, je premišljevala in se nekoliko pomirila.

Naslednje jutro je pripravila za moža topel zajtrk. Sosea ji je posodila termovko, da je ostala pijača topla. Starejša Hlebševa otroka sta odnesla zajtrk v košari na Sv. Urha. Ko sta prišla do prvega bunkerja, ju je stražar nagnal in jima zagrozil, da bo streljal, če se mu hitro ne zgubita izpred oči. Napodil ju je na strmo gozdno stezo in vpil nad njima, dokler ju ni zagrnili drevje in grmičje. Otroka sta bežala, kar so ju noge nesle, jestvine so jima popadale iz košare, termovka se je ubila. Praznih rok sta pribežala domov.

Še istega dne je Hlebševa žena srečala domobranca Franca Lovšeta iz Dobrunj. Vprašala ga je, kam je odgnal moža, ki ga je prejšnji večer aretirjal in z drugimi domobranci odgnal na bi-zoviški blok. Lovše se je izgovarjal, da nič ne ve, kje naj bi bil. Hlebševa ni odnehala. Povedala mu je, kaj sta doživela otroka, ko sta nesla očetu zajtrk na Sv. Urha. Lovše se je izgovarjal z lažjo, da so moža odpeljali v Ljubljano v šentpetrsko vojašnico.

Hlebševa dolgo ni dobila dovoljenja za prehod skozi blok, zato ni mogla poizvedovati za možem. Prosila je sestro Ivano Pokovec na Litijski cesti, naj ona povpraša v šentpetrski vojašnici in po drugih domobranskih zaporih za svojega svaka. Sestra je povpraševala po vseh zaporih, ne da bi o svaku kaj izvedela.

Do 12. februarja 1944 je Hlebševa še upala, da je mož morda le kje v Nemčiji, tega dne pa je morala opustiti vsako misel na to, da je mož še živ in da ga bo še kdaj videla. Ko je šla mimo potoka, je zagledala pri vodi Angelo Škerjanc, po domače Pevčevo iz Bizovika, ki je imela na nogah gojzariče njenega moža. Pevčeva je imela dva brata v domobranski posadki na Sv. Urhu in je večkrat govorila svojim ljudem po vasi, koliko ljudi so kakšno noč pobili na Sv. Urhu. Hlebševa je nekaj časa ogledovala Pevčevo in premišljala, kaj naj naredi. Končno je stopila k nji in jo vprašala, kje je dobila čevlje njenega moža. Pevčeva ji je brez zadrege povedala, da sta ji jih prinesla brata s Sv. Urha.

Kasneje je Hlebševa izvedela tudi, kako so ji urhovci pobili moža. Domobranec Miha Trkov je povedal svoji teti Mariji Vidic, da je Hlebš končal že v veži urhovske mežnarije takoj po pri-

hodu na Sv. Urha. Domobranci so mu ukazali, da mora v klet, Hlebš pa se je s tako silo pognal vanje, da so se trije takoj zvrnili po tleh. Tedaj je stopil v mežnarijo Anton Jakoš in Hlebša pokosil z brzostrelko.

Marija Vidic je že kmalu po novem letu zvedela za Hlebševo smrt, vendar si tega ni upala povedati njegovi ženi vse do tlej, dokler ni ona sama spregovorila o tem, kje je videla moževe čevlje, in izrekla misel, da njenega moža ni več med živimi.

Zaradi vesti o stalnem naraščanju NOV Slovenije in Jugoslavije in njenih uspešnih spopadih z mnogo močnejšimi enotami okupatorjeve vojske, pomnožene z enotami raznih izdajalskih formacij, in iz strahu, da slovenski partizani že vedo za grozodejstva Sv. Urha, so domobranci neprestano utrjevali bunkerje in obrambne jarke na griču. Niti o božičnih dneh 1943 niso prenehali s tem delom.

Na Štefanovo, 26. decembra 1943, so domobranci s Sv. Urha, med katerimi je bil tudi Franc Škoda iz Češnjic, pobrali osebne izkaznice Tonetu Peterci iz Dobrunj ter Jožetu Strahu in Jožetu Omahnu iz Sostrega. Naslednjega dne so morali ponje na Sv. Urha. V postojanki so jim dali domobranci žage in sekire in jih odvedli podirati borovce za utrjevanje obrambnih bunkerjev. Med žaganjem in sekanjem so prisilne delavce, ki so jih iz vseh okoliških vasi nagnali na Sv. Urha, stražili številni domobranci. Tekali so od moža do moža in pazili, da niso med seboj spregovorili kakšne besede. Tone Peterca je skušal kljub prepovedi ogovoriti svojega svaka Jožeta Omahna, misleč, da ga nihče ne opazuje. Njegov poizkus je opazil Matija Prepeluh, zgrabil puško in ustrelil proti njemu, vendar ga ni zadel. Možje niso več poskušali spregovoriti med seboj.

Ko so prisilni delavci posekali in razžagali že veliko borovcev in z njimi utrdili stare bunkerje, več pa so jih zgradili na novo, so nekatere poslali domov, nekaj pa jih je Anton Jakoš poklical k sebi v pisarno. Tudi Tone Peterca, Jože Strah in Jože Omahen so morali k zaslišanju. Jakoš je hotel vedeti, kakšen sestanek so imeli v Sostrem tisti večer, ko so jim urhovci pobrali osebne izkaznice. Po pripovedovanju Toneta Peterce je Jakoš njemu in Strahu še nekaj verjel, ko sta se zagovarjala, kot sta vedela in znala, Omahna pa je takoj, ko je spregovoril, prekinil: »Ti pa kar tiho bodi! Tebe imamo že čisto na koncu!«

Z roko je pokazal muho na puški in zavpil: »Prav na muhi te imamo!« Vendar se je Omahnu posrečilo, da je odšel v partizane še prej, preden je Jakoš izpolnil svojo grožnjo.

Med tistimi, ki so jih urhovci sklenili pobiti, sta bila tudi železničarja 28-letni Anton Kocjančič iz Sadinje vasi, poročen v Zalogu št. 94, in njegov soimenjak 47-letni Franc Kocjančič iz Sostrega št. 57. Že nekaj dni so ju opazovali, kdaj odhajata na delo na zaloško postajo in kdaj se vračata.

Dne 28. decembra 1943 se je Anton Kocjančič v jutranjem mraku vračal s celonočnega dela domov. Vso pot ga je prevzemala zla slutnja, da se mu bo na ta dan nekaj usodnega pripetilo. Na domačem pragu je srečal ženo, ki je odhajala na delo. Prevzet od slutnje, ki ga ni niti za hip zapustila, je prosil ženo, naj ostane doma in naj nikar ne hodi na delo. Ženi se je zdela moževa prošnja nenavadna in tudi neutemeljena, zato jo je zavrnila in odšla v službo, ki je ni mogla brez vzroka opustiti.

Anton Kocjančič je imel tri brate v partizanih. Zaradi svojega dela za OF je moral že marca 1942 v internacijo. Z njim je delal za OF tudi Franc Steele, ki se je po vrnitvi iz taborišča pridružil domobrancem. Tudi njega je pregovarjal, naj bi vstopil v domobransko vojsko, kar je Kocjančič odločno odklonil in še naprej sodeloval v osvobodilnem gibanju. Dne 28. decembra so ga prišli aretirati Franc Steele, električar Cerar iz Zaloga in še neki domobranec in ga odpeljali v poljski prosvetni dom.

V istem času kot Antona Kocjančiča so poljski domobranec aretirali Franca Kocjančiča med delom za zaloški postaji in ga prav tako odgnali v postojanko v Polje. Družini obeh aretirancev sta v hudih skrbah prebili noč, zjutraj pa sta odhiteli njuni ženi v poljski prosvetni dom, da bi zvedeli za nadaljnjo usodo svojih mož. Prva je prišla žena Antona Kocjančiča in vprašala stražarja, če lahko izroči možu nekaj živeža. Stražar ji je povedal, da so njenega moža in še nekega železničarja pred pol ure odpeljali na Sv. Urha. Žena je vsa iz sebe zavpila: »Nikoli več ga ne bom videla!«

Domobranec je stopil k nji in ji v narečju, ki je označeval Dolenjca, dejal: »Slišite, vi pa malo preveč govorite!« Ivanka Kocjančič ni poslušala domobrančevih pripomb. Mislila je le na to, kako bi mogla še v zadnjem hipu rešiti moža. Odhitela je na blok pri vevški papirnici in pregovorila stražarja, da jo je pustil mimo, češ da je moževa mati v Sadinji vasi nevarno zbolela.

Nato je hitela v Zadvor k moževi sestri, poročeni z Antonom Širceljem. Ta je bila vsa iz sebe že zaradi svojega moža, ki so ga domobranci pred nekaj dnevi odgnali na Sv. Urha, od tam pa v šentpetrsko vojašnico v Ljubljano. Naročila ji je, naj takoj odhiti k materi v Sadinjo vas in ji pove, da so sina Toneta prejšnji dan aretirali poljski domobranci, pred dobre pol ure pa so ga iz prosvetnega doma v Polju odpeljali na Sv. Urha. Če ga ne bo mogla drugače rešiti, naj se odpravi v Sostro k svoji sestri, poročeni Bučar, ki je imela sina Franca Bučarja med domobranci na Sv. Urhu. Ta menda ne bo dopustil, da bi mu pobili bratranca.

Kocjančičeva sestra je obvestila mater o vsem, kar ji je sva-kinja povedala. Mati je pri priči odhitela na Sv. Urha. V naglici je potegnila s postelje le volneno odejo za sina in prosila domobrance, naj mu jo izroče, da ga ne bo zeblo. Urhovci so se nesrečni materi glasno posmehovali. Objesten domobranec ji je za-
brusil v obraz: »Tega ne bo več zeblo! Je že preskrbljen!«

Po teh brezsrčnih besedah je Kocjančičeva mati tako silno zajokala, da se je zasmilila nekomu izmed urhovskih domobran-
cev. Stopil je k nji in ji rekel v tolažbo, da so njenega sina že od-
peljali v Nemčijo.

S Sv. Urha je Kocjančičeva mati odšla k sestri v Sostro in jo prosila, naj vpliva na svojega sina, da bo rešil bratranca, ki je zaprt v urhovski postojanki. Sestra ji je obljubila, da bo govo-
rila s sinom, a ne ve, če ima toliko vpliva na Sv. Urhu, da bo nje-
gova beseda kaj veljala.

Bučarjeva je govorila s sinom zaradi Antona Kocjančiča. Sin ji je povedal, da ga je videl v kleti mežnarije skupaj s Francem Kocjančičem, po domače Resjakom, in da ga je bratranec pro-
sil, naj ga reši. Na materino vprašanje, kaj je odvrnil na njegovo
prošnjo, je dejal, da nič.

Takoj za Ivanko Kocjanič je prihitela v Polje žena starej-
šega železničarja Franca Kocjančiča iz Sostrega. Ko je domo-
brance vprašala za moža, ji je brkati Rantek dejal, da so ga
že odpeljali na »višje sodišče« na Sv. Urha. Marija Kocjančič je
obupana odšla domov in povedala hčerki, poročeni Grad v So-
strem št. 82, kje je oče.

Fani Gradova je bila sošolka Poldeta Selana, komandanta
urhovske postojanke. Ko je zvedela, da je oče na Sv. Urhu, je ta-
koj pripravila nekaj živeža in odšla na grič. Ker ni nič opravila,
je odšla v Bizovik k očetovemu bratrancu Francu Ložarju, do-

brunjskemu podžupanu, in ga prosila, naj pri Poldetu Selanu posreduje za očeta. Ložar je takoj odšel na Sv. Urha in prosil za svojega sorodnika. Fani Gradovi je po obisku povedal, da ga je Polde Selan nahrulil, češ če bo prosil za take ljudi, ni vreden drugega, kot da gre še sam z njimi v grob. Po teh besedah je Ložar takoj zapustil postojanko.

Tedaj je Kocjančičeva hčerka sklenila, da pojde še drugič do Poldeta. Rotila ga je kot svojega nekdanjega sošolca, naj ji nikar ne ubije očeta. Polde jo je odpravil s „partizansko kurbo“ in ji zagrozil, da jo bo pobil, če se pri priči ne pobere iz postojanke. Urhovski komandant je bil prepričan, da je mož Fani Gradove v partizanih, kamor je odšel že leta 1942. V resnici se je hudo bolan vrnil od partizanov in se že nekaj mesecev skrival v dobro zavarovanem bunkerju v domači hiši.

Fani Grad in njena mati sta poizkusili vse, da bi rešili očeta oziroma moža iz rok urhovskih podivjancev. Odšli sta v Zagradišče k sorodniku Antonu Prusniku, ki je bil znan poštenjak. Naprosili sta ga, da bi šel k sostrškemu župniku Francu Vercetu in ga pregovoril, da bi še on spregovoril s Poldetom Selanom in ga prosil za Kocjančičevo življenje. Anton Prusnik, po domače Ulčar, je takoj izpolnil njuno prošnjo, toda župnika ni mogel pregovoriti, da bi šel prosit za Kocjančiča. Verce ga je na kratko odpravil s pripombo, da za take ljudi, kot je Kocjančič, ne more nikamor.

Medtem ko so sorodniki obeh Kocjančičev begali naokrog in si prizadevali, da bi svoja človeka rešili strašne smrti, sta bila že več dni mrtva. Sestra Staneta Kukovice, ki je delala v vevški papirnici, je govorila po tovarni, da Resjak, tako so po domače klicali Franca Kocjančiča, ni hotel drugače »crkniti«, kot da ga je Prepeluh udaril s krampom po glavi. Za to govorico je zvedela tudi Kocjančičeva hčerka Fani Grad in sklenila, da ne bo prej mirovala, dokler ne izve, kdo ji je ubil očeta.

Med urhovskimi domobranci je bil tudi Ivan Bricelj, po domače Mrkočev iz Bizovika, čigar mati je bila sestrična umorjenega Franca Kocjančiča. Ivan Bricelj je še pred vojno hodil za Fani in bi se z njo tudi rad poročil, a ga ni marala. Nanj je pomislila Fani, ko je zvedela, kaj govori Kukovčeva sestra. Ob prvem srečanju ga je poklicala k sebi in mu dejala: »Poglej, Ivan, kako lepo hišo imam! Moža so mi zatolkli nekje v partizanih. Sama sem ostala in se bom po vojni poročila s teboj, če mi poveš, kdo je ubil mojega očeta.«

Ivan Bricelj se ni precej podal. Fani ga je morala dolgo in vneto pregovarjati. Končno se je le omeščal in ji dejal, naj se mu zakolne, da tega, kar ji bo povedal, ne bo nikoli nikomur zaupala. Fani je privolila na vse in se zaklela, da bo molčala kot grob. Tedaj je Bricelj spregovoril in ji povedal, da so njenega očeta pobili Polde Selan, Matija Prepeluh in njegov stric Anton Prepeluh, po domače Kraševce iz Dobrunj. Kraševce da je bil tisti, ki mu je zadal poslednji udarec s krampom po glavi.

Po osvoboditvi je najmlajši izmed šestih mežnarjevih sinov, ki so bili vsi zagrizeni domobranci, Dominik Selan pokazal grob obeh železničarjev. Pri odkopu se je izkazalo, da je bilo res, kar je govorila sestra morilca Kukovice. Franc Kocjančič je imel s krampom prebito lobanjo. Prisostvovala sem odkopu obeh žrtev in se sama prepričala o tem. Še huje kot Franca Kocjančiča so zločinci mučili Antona Kocjančiča. Njegovo truplo je ležalo v zemlji brez glave. Čez prsi so mu morilci položili pod kolonom odsekano nogo, ki je bila še obuta v čevlji. Ko so grobarji dvignili truplo, smo videli, da tiči glava pod rokami, zvezanimi na hrbtu. O tem, kako so podivjani domobranci mučili oba železničarja, so nekateri izmed njih govorili po vaseh že takoj po njunem umoru.

Mati Antona Kocjančiča pa se je kljub govoricam oprijela besed, ki jih je izrekel domobranec na Sv. Urhu, ko je prvič prihitela na grič, češ da so njenega sina odpeljali v Nemčijo. Še trikrat mu je nesla kosilo v urhovsko mežnarijo in milo prosila domobrance, da ji vsaj za kratek hip pokažejo sina. Snaho je pregovorila, da je po Ljubljani poizvedovala za možem. Tako dolgo je tekala od zavora do zavora, da so prijeli še njo. Zaslišali so jo na glavni policiji in ji rekli, naj pove vse po pravici, da reši vsaj sebe, ker je še mlada in ima majhne otroke. Trdila je, da ne ve nič o moževem delu, in jih vprašala, kam so odpeljali moža.

Nekdo izmed policistov je pregledal sezname zapornikov in tistih, ki so jih odpeljali v Nemčijo, in ji nazadnje dejal, da nima nobenega pomena, da bi še kaj poizvedovala za možem. Ko je spraševala po njem na srednji tehnični šoli, so jo domobranci svarili in ji svetovali, naj kar miruje, če noče, da pobijejo še njo. Nazadnje je odšla še na nemško komando in povedala, da so ji domobranci odpeljali moža na Sv. Urha, od koder se ni več vrnil. Nemci so ji odvrnili, da so domobranci na Sv. Urhu nič prida in da so ji gotovo ubili moža. Po tem pojasnilu domobran-

skih gospodarjev je Ivanka Kocjančič odšla domov k otrokoma in ni več poizvedovala za možem.

Po smrti obeh Kocjančičev je začel sostrški kaplan Mirko Gande pogosto zahajati k Fani Grad, hčerki umorjenega Franca Kocjančiča. Kot izgovor je navajal, da bo za njeno mater Marijo Kocjančič, ki je po moževi smrti slabo živela, napisal prošnjo za podporo. V resnici je prihajal zato, ker je imela Fani dosti dobrega žganja in da jo je nagovarjal, naj bi sodelovala pri njihovi prosveti in hodila v cerkev. Večkrat ji je rekel: »Fani, boš videla, po vojni se bodo eni smejali, eni pa jokali. Ali se bomo mi ali se boste vi?!«

Fani Gradovo je zadnja predvojna leta že kaplan Filip Žakelj silil v prosveto. Tisto leto, ko jo je najbolj vneto pregovarjal, pa je bilo sedem ali osem članic Marijine družbe nosečih. Med njimi je bila tudi predsednica Marijine družbe, ki si je dala plod odpraviti in ga sežgala. O tem dogodku so veliko razpravljali v šentlenarški fari. Zaradi tega je Fani Gradova odklonila sodelovanje, češ da ne mara k takim farškim kurbam. To staro, tedaj že precej pozabljeno zgodbo je Fani povedala kaplanu Gandetu in njegova vabila odločno odklonila. Tedaj je že vedela, da so ji verni domobranci zverinsko pobili očeta.

Zjutraj 29. decembra 1943 sta morali na Sv. Urha Terezija in Antonija Trtnik iz Zadvora. Vse dopoldne sta čistili in pospravljali po »kasarni«. Popoldne sta videli, da so oba Kocjančiča gnali v gozd proti znani lipi. Urhovski domobranci pa so ju tako zastrašili, da nista upali z nikomer govoriti o doživetjih na Sv. Urhu.

Nedolgo zatem sta morali vnovič na grič. Takrat sta videli, da so bizoviški domobranci gnali proti pokopališču nekega moškega, za katerega sta kasneje slišali, da je bil iz Ljubljane. Ko so jih urhovci zagledali, so zavpili: »Bitenčevci gredo!«

Stane Bitenc je po izključitvi Gabrijela Capudra iz MVAC prevzel poveljstvo nad bizoviškimi belogardisti in ostal pri njih še po kapitulaciji Italije, ko so se prelevili v domobrance. Da so jih ločili od urhovcev, so jih po njihovem poglavarju imenovali bitenčevce. Tudi ti so kar na svojo pest lovili in sodili partizanske ljudi in jih gonili v smrt na Sv. Urha. Tisti dan, ko sta Trtnikovi videli med njimi neznanca iz Ljubljane, jih je bilo okoli dvajset. Oblečeni so bili v nove, sivo zelene nemške uniforme.

Stane Kukovica je takoj sklical svoje pajdaše iz urhovske postojanke in jih postavil v vrsto za mežnarijo. Bitenčevci se niso ustavili v »kasarni«, ker je bila veža polna žensk, ki so prišle na prisilno delo. Pred pokopališčem sta se združili četi bivoških in urhovskih domobrancev in skupaj odgnali žrtev na morišče. Že po nekaj minutah so ženske zaslišale strele v bližini. Nato so se morilci z glasnim smehom bližali mežnariji. Ko jih je zagledal domobranec Hinko Vidic, doma izpod Ježe v Dobrunjah, jim je šel naproti s pladnjem, napolnjenim s kosi božične potice.

Ko so ženske v veži urhovske mežnarije zaslišale strele, pod katerimi je padel neznani moški iz Ljubljane, je Rezka Trtnik prebledela in glasno vzdihnila. Domobranec Anton Janežič z Javora je stopil k nji in ji rekel: »Kaj pa je to takega?!«

Terezija in Antonija Trtnik sta izjavili, da sta mežnarjevi hčeri Franca in Ana Selan vse videli, kar se je dogajalo na Sv. Urhu. Vselej sta prihiteli gledat, koga so prignali na grič, in tudi vedeli, kaj se je z njim zgodilo. S škodoželjnim posmehom sta se obregovali ob ženske, ki so morale namesto njih delati v postojanki, in se od jutra do noči zabavali z domobranci.

Neko nedeljo po novem letu je morala Rezka Trtnik s svojim očetom na zagovor v urhovsko postojanko. Ker je bil oče zelo živčen, mu domači večkrat niso mogli dopovedati, da po policijski uri ne sme iz hiše. Urhovci so zvedeli, da hodi še pozno zvečer po vasi, in ga pozvali v postojanko. Z očetom je šla še Rezka. Ko sta prišla na grič, so domobranski gostje ravno prihajali od maše. Med njimi je bilo zlasti veliko žensk: Marija Cankar, sestra morilca in pretepača Ivana Cankarja iz Zadvora in njegova nevesta Anica Strgar iz Zabje vasi, Albina Rožnik in Marija Peterca iz Dobrunj, mežnarjeve hčere in še več drugih. Kukovica je odpeljal Rezko Trtnik in njenega očeta v pisarno. Trtniku je zabičal, da ga po policijski uri ne smejo nikdar več videti zunaj hiše, Rezko, ki mu je dopovedovala, da je oče zelo živčen, pa je nahrulil, da morajo domači bolj paziti nanj.

Imenitnejši gostje niso hodili peš k nedeljski maši na Sv. Urha. Domobranci so jih prevažali z avtomobilom, s katerim so ponoči vozili žrtve na grič. Z avtomobilom se je vozila tudi Cankarjeva nevesta Anica Strgar. Šubljevi sestri Polonca in Tončka, po domače Liparjevi iz Podmolnika, sta jo videli v nedeljo po božiču, ko sta morali zaradi butar za kurjavo na Sv. Urha. Moški so že končali s sekanjem borovcev za bunkerje,

ostalo pa je cele kupe vejevja, iz katerega so morale ženske napraviti butare.

Omenjeno nedeljo je bilo na griču okoli trideset žensk. Ko je Strgarjeva stopila iz avtomobila in se posmehljivo ozrla po njih, češ ali vidite, kako imenitno se imam, ve pa morate delati za nas, so se ji Šubljeve in še nekatere druge ženske umaknile izpred oči, čeprav jim je bilo naročeno, naj počakajo tako dolgo, da jih bodo domobranci odpeljali na določena mesta. V smeri proti lipi so slišale udarce sekir in šle tja, misleč, da bo tam, kjer sekajo, tudi vejevje za butare.

Kukovica je takoj opazil, da je nekaj žensk izginilo iz gruče. Stekel je za njimi in že od daleč kričal, naj počakajo. Ženskam se je zazdelo sumljivo, zakaj se razvpiti morilec tako podi za njimi. Pohitele so do gozdne steze in videle, da je sneg ves oškropljen s krvjo. Še preden jih je Kukovica dohitel, so zagledale na pol zasute jame in prestrašene obstale. Kukovica se je drl nad njimi, kdo jim je ukazal, da gredo v ta konec. Blede od strahu so mu dejale, da so šle pač tja, kjer so slišale udarce sekire. Morilec jih je odpeljal na drug prostor in jim zagrozil: »Nič niste videle! Če boste kaj govorile, pojdete še ve!« Šubljevi sta se tako bali, da še doma nista upali govoriti o tem, kar sta videli na Sv.Urhu.

Tudi tretja Liparjevih deklet, Francka Šubelj, je morala večkrat na Sv. Urha. Bila je že vajena, da je ribala in pospravljala po belogardističnih in domobranskih postojankah. Že ranjki Alojzij Dežman jo je prisilil, da je morala delati v postojanki pri Janezu Gregoriču, po kapitulaciji Italije pa na Sv. Urhu. Ko je prišla prvič v urhovsko mežnarijo, je videla skoz okno pisarne štiri neznane, že starejše kmete, ki so jih urhovci prav tedaj prignali na grič. Vpili so nad njimi: »Kje so naše krave, kam ste jih odgnali?!« Kmetje so odgovarjali, da niso ničesar vzeli in nikamor nič odpeljali. »Boste že govorili, ko bomo jermene rezali z vaših hrbtov!« so jim grozili. Odgnali so jih izpod okna in Francka jih ni več videla. Zaradi takih in podobnih prizorov so ženske s strahom odhajale na grič, vendar se nobena izmed prisilnih delavk ni upala upreti ukazu, da mora tja na delo.

V mraku 31. decembra 1943 so domobranci s Sv. Urha z Alojzijem Svetkom na čelu obkolili Černetovo, po domače Deževnikovo domačijo na Fužinah št.7. Černetovi so imeli ob Ljubljani mlin in žago. Domobranci so iskali 25-letnega žagarja

Franca Jakliča, ki je bil doma iz Ponikev pri Velikih Laščah. Za žagarja se je izučil že v domačem kraju, pred tremi leti pa je odšel v službo k Černetovim na Fužine pri Ljubljani. Bil je dober in pošten delavec. Domači sin Maks Černe, ki je vodil mlin in žago, je bil z njim zelo zadovoljen. Jaklič se je še pred prihodom na Fužine seznanil z revolucionarnimi družbeno-političnimi idejami. Na novem službenem mestu se je družil le z naprednimi delavci.

V Deževnikovem mlinu so mleli tudi za ljubljanske frančiškane. Že prvo leto okupacije so frančiškani prosili Černetovo mater in gospodinjo, da bi vzela v službo bogoslovca Franca Jagra, doma iz okolice Škofje Loke, češ da je reven in se sam težko preživlja. Pobožna mlinarica je rada ustregla frančiškonom. Jager je prišel v hišo, nekaj pisal v mlinu in dobival zato hrano in stanovanje in še nekaj mesečne plače. Zaposlitev v mlinu pa je bila le krinka za bogoslovčevo pravo delo. V resnici je bil belogardistični poročevalec in ovađuh.

Žagar Jaklič je veliko razpravljal z bogoslovcem Jagrom. Večkrat so bile razprave zelo burne. Jaklič je odkrito izpovedoval svoje nazore, ne da bi pomislil, s kom razpravlja. Domači sin Maks Černe je izjavil, da je Jakliča večkrat posvaril zaradi njegove neprevidnosti. Jaklič je odgovarjal, da mora biti vsakdo evangelist svojih idej.

Med svojim bivanjem na Fužinah se je Franc Jaklič seznanil s sestro tedanjega urhovskega komandanta Lojzeta Dežmana, Jožefo Dežman iz sosednje Hrušice. Resno se je zanimal zanjo, brat pa ji je branil poznanstvo s človekom, ki je imel tako »prevratne« nazore. Po bratovi smrti se Dežmanova ni več sestajala z Jakličem.

Dežmanova je že oktobra 1942 sodelovala z bizoviškimi belogardisti. Pri blokadi obeh Hrušic je vodila po vasi Gabrijela Capudra in Ivana Habiča in jima kazala hiše partizanskih ljudi, ki so morali nato v zapor ali internacijo. Spomladi 1944 ji je domobranski kapetan Edo Delak, poveljnik rezervnega domobranskega bataljona v Mostah, izročil odločbo, s katero jo je imenoval za kontrolorko na mestnem bloku in s tem za članico tajne policije. Ta dejstva je Dežmanova priznala po osvoboditvi na razpravi pred okrožnim sodiščem v Ljubljani — Ko 177/46/31. Izgovarjala se je na brezposelnost, zaradi katere da je sprejela službo na bloku, in trdila, da je bila le navadna pregledovalka potnikov. Članstvo pri tajni policiji je zanikala, vendar ji je sodišče na

Franc Kocjančič, železničar,
rojen 4. 4. 1896 — ubit 29. 12. 1943

Anton Kocjančič, železničar,
rojen 9. 2. 1915 — ubit 29. 12. 1943

Franc Jaklič, žagar,
rojen 15. 8. 1918 — ubit 30. 12. 1943

Matija Rejc, tekstilni barvar,
rojen 24. 2. 1905 — ubit 31. 12. 1943

Franc Srebot, zidar,
rojen 27. 1. 1913 — ubit 1. 1. 1944

Joze Hlebš, livar,
rojen 3. 4. 1896 — ubit 1. 1. 1944

Franc Hren, krojač,
rojen 14. 9. 1899 — ubit 1. 1. 1944

Franc Prošek, klepar,
rojen 12. 9. 1923 — ubit 1. 1. 1944

osnovi izjave komisije za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev dokazalo, da so bili uslužbenci blokovne kontrole izraziti tajni policisti.

Takšnemu poznanstvu, kot sta bila semeniščnik Fran Jager in tajna policistka Jožefa Dežman, je neogibno sledila aretacija Franca Jakliča. Podivjani Alojz Svetek je kar zdrvel po stopnicah Černetove hiše in vdrl v Jakličevo sobo. Kričal je: »Partizan! Partizan!« in prestrašenemu žagarju napovedal aretacijo. Vedel je, da ima nekaj prihrankov, zato mu je govoril, naj se dobro obleče in vzame s seboj ves svoj denar, ker ga bo potreboval v internaciji. Jaklič se je zimsko oblekel in obul in vzel s seboj 10.000 lir.

Nekaj dni po Jakličevi aretaciji je pripeljal žito v Deževnikov mlin cerkveni ključar Jakob Jesih-Lenart. Gospodinja ga je zaupno vprašala, kaj naj ukrene glede svojega žagarja Franca Jakliča, ki so ga vzeli domobranci s Sv. Urha. Rekla je, da bi mu rada pomagala, ker je bil dober in vesten delavec. Jesih je bil že po njenih prvih besedah ves iz sebe. Stopil je k nji in jo strogo posvaril: »Od tega človeka pa kar roke stran!«

Za Jesihom je prišel k Černetovim še domobranec Miha Trkov. V Jakličevem imenu je prosil gospodinjno za nekaj živeža. Černetova se je razveselila, misleč, da je žagar še živ. Prinesla je cel hlebec kruha in precej suhega mesa. Domobranec pa je sam pospravil živež, namenjen človeku, ki je bil že nekaj dni pokopan. Na Žalah je tedaj že ležal v zemlji tudi Jakličev brat, ki je padel kot talec v Gramozni jami.

Dan po Jakličevi aretaciji je bil zadnji v letu 1943. Katoličani praznujejo Silvestrovo kot drugi sveti večer. Na Sv. Urhu so tudi to praznovanje proslavili na isti način kot vse druge božične praznike: z aretacijami, mučenjem in s pobijanjem rojakov, ki so kakor koli sodelovali v osvobodilnem boju. Že zgodaj popoldne so začeli zvoniti zvonovi v urhovski cerkvi. Zvonili so pozno v noč, toda ne minulemu letu v slovo, temveč da bi preglasili in udušili krike žrtev in odmeve strellov, pod katerimi so padale.

Nekaj članov urhovske morilske posadke se je že pred 19. uro z vozom odpeljalo v Zgornjo Hrušico. Najprej so se ustavili pred hišo št. 20, kjer je stanoval z ženo in s štirimi otroki 38-letni delavec Matija Rejc, zaposlen kot barvar v podjetju pletenin na Zaloški cesti v Ljubljani. Komaj pred pol ure je pri-

šel iz mesta domov, se preoblekel v vsakdanjo obleko in čakal na večerjo.

Rejc je zamišljen sedel pri mizi v kuhinji in le na pol poslušal pogovor žene in otrok. V Ljubljani je moral prisostvovati protikomunističnemu zborovanju, na katerem so domobranci priganjači silili delavstvo k podpisovanju tako imenovane »protikomunistične izjave«. Skušali so zbrati čimveč podpisov, da bi svetu pokazali, koliko Slovencev se bori proti komunistom, kar bi po pojmovanju reakcionarnih politikov pomenilo isto, kot da so proti partizanom.

Po zborovanju je Matija Rejc, ki je že komaj čakal konca lažnih, demagoških govorov, odhitel na sestanek z Ivanom Jurco in Mihom Novakom, s katerima je bil dogovorjen, da bodo prenesli skoz blok nekaj važnega materiala. Akcija jim je uspela, le domov so prišli kasneje, kot so mislili.

Sredi razmišljanja o opravljeni akciji so urhovci pridrveli v hišo. V kuhinjo so stopili Stane Kukovica, Alojz Svetek in Franc Židan. Pri vozu je ostal Metod Škerjanc iz Bizovika.

Kukovica je ukazal Rejcu, da mora takoj z njimi v šentpetrsko vojašnico v Ljubljano, da bodo preverili njegove dokumente. Rejc se je uprl, da ob tej uri in na tak večer ne pojde nikamor, ker je prepričan, da nihče ne uraduje. »Pridite kak drug dan in podnevi pa pojdem z vami,« jim je nazadnje dejal. Žena in otroci so jokali in prosili, naj puste očeta doma. Žena jim je skušala dopovedati, da je mož lačen in utrujen, ker se je komaj vrnil iz mesta, a vse ni nič pomagalo. Rejc si je spet oblekel praznjo obleko in se pripravil na odhod. Otroci in žena so tako vpili, da so jim domobranci dali obljubo, da se bo oče vrnil že čez eno uro domov.

Medtem ko se je oče oblačil, je njegov sinček naskrivaj izginil iz hiše in čakal, da so pripeljali očeta. Počakal je, da so ga potisnili na voz, nato je stekel za vozom in gledal, če peljejo očeta res proti mestu. Ko se je prepričal, da so domobranci zavili na Hruševsko cesto proti Ljubljani, se je vrnil domov in nekoliko potolažil mater in druge otroke, ki so začeli upati, da se bo oče res kmalu vrnil.

Domobranci so se kmalu spet ustavili in izstopili pred hišo v Zgornji Hrušici št. 22. Na hišnem vrtu so italijanski fašisti že 2. septembra 1942 ustrelili oba Alojzija Kefra, očeta in sina, zaradi sodelovanja z OF in podpiranja partizanov. Na Silvestrovo so prišli v isto hišo domobranci s Sv. Urha po 30-letnega zidarja

Franca Srebot. Delal je pri mestnem gradbenem podjetju v Ljubljani. Že pred vojno se je udeleževal v revolucionarnih delavskih organizacijah in sodeloval pri uspehi stavki stavbinskih delavcev. V spopadu s saboterji je bil ranjen skozi pljuča in v roko. Čeprav je bil drugače zelo zdrav in močan človek, je še dolgo čutil posledice strellov. Ob vdoru okupatorja v naše kraje je postal eden prvih aktivistov OF na terenu.

Na Silvestrovo 1943 so ga isti zločinci kot malo prej Rejca pozvali, naj se takoj odpravi z njimi. Srebot se je dolgo upiral aretaciji in prepričeval domobrance, da ima vse dokumente v takem redu, da ni potrebno, da bi jih ob tem času kdor koli pregledoval. Srebot je vedel, kdo so ti, ki so prišli ponj, in kaj ga čaka, če pojde z njimi. Zato je vztrajal, da ponoči in še na Silvestrovo ne pojde nikamor, ker dobro ve, da nihče ne uraduje. Tedaj so zločinci podivjali in zgrabili za orožje. Divje in ogabno so začeli preklinjati in mu zagrozili, da ga bodo na mestu pobili, če ne gre takoj z njimi.

Srebotova žena Jožefa je moža branila in pregovarjala domobrance, naj pridejo ponj podnevi, ko bo lahko videla, kam ga bodo odpeljali. Tedaj je Kukovica zakričal, da bo aretiral oba. Srebot je pri priči odnehal in se začel oblačiti. Oblekel je najboljšo obleko in novo črno suknjo in si obul močne zimske čevlje. Pred hišo je sedel na voz poleg aretiranega Rejca in za vselej zapustil ženo in dom.

Nato so domobranci obrnili nazaj, od koder so prišli, in vozili nekaj časa po Hruševski cesti. Srebotova žena je gledala za vozom in bila prepričana, da peljejo moža naravnost na Sv. Urha. Domobranci pa so kmalu krenili z občinske poti na glavno Litijsko cesto in skozi Fužine v poljsko postojanko.

Jožefa Srebot je vsa obupana naprosila svojo sestro Ano, poročeno z domobrancem Antonom Miklom, naj ji pomaga rešiti moža. Sestra ji je pravila, da je bil njen mož prisilno mobiliziran k domobrancem in da ni rad v njihovi službi. Zaposlen je bil na letališču pri Ljubljani. Žena ga je takoj obvestila, da so sestri-nega moža odpeljali urhovci in naj ga pomaga rešiti. Mikel je bil takoj pripravljen, da odide s svakinjo na Sv. Urha, a je moral za novoletno jutro v Ljubljano k uradnemu sprejemu nekega domobranskega veljaka. Zaradi sprejema je moral preložiti posredovanje na Sv. Urhu na popoldne.

Anton Mikel je bil doma iz bohinjskih hribov. Revna družina se je težko preživljala, zato je moral Anton po svetu služiti

za pastirja in hlapca. Nekaj let je služil tudi v Polju pri Ljubljani in bil po naključju sošolec Staneta Kukovice. Na to poznanstvo se je zanašal pri posredovanju za Srebotovo življenje.

Dne 1. januarja 1944 se je Mikel nekaj čez poldne vrnil iz Ljubljane in se takoj odpravil s svakinjo na Sv. Urha. Pri bunkerju v zunanjem obrambnem obroču je Mikel vprašal stražarja, kdo je dežurni. Neznani domobranec je z važnim poudarkom odvrnil, da je dežurni oficir Stane Kukovica. Kot nalašč, si je mislil Mikel, ker je pričakoval, da mu bo znanec rad pomagal.

Kukovica se je razveselil bivšega sošolca, posebno še zato, ker ga je videl v paradni domobranski uniformi. Ko pa mu je Mikel povedal, zakaj je prišel, in mu zatrdil, da jamči za Srebotu s svojo glavo, se je v hipu ves spremenil. Bled od jeze in presenečenja se je zadrhl: »Tone, ko bi te že tako dolgo ne poznal, bi vidva nikoli ne prišla živa s Sv. Urha!«

Mikel je miril podivjanca in mu tako dolgo prigovarjal, da je zvedel, da Srebot še živi. Ko je žena slišala, da je mož še živ, je toliko časa prosila Kukovico, da ji je dovolil obisk v urhovski kleti. Mikel je ostal v pisarni in se trudil, da je čim dlje zavelkel razgovor s Kukovico.

Pred vrati večje kleti, kjer so bili navadno zaprti moški priporniki, je ležal ogromen klobčič bodeče žice. Srebotova ni mogla do vrat in je obstala pred majhno, komaj za človeško glavo veliko lino poleg njih. Skoz odprtino je pogledala v temni prostor. Nekaj časa ni ničesar razločila. Ko so se ji oči privadile temi, se ji je zazdelo, da se v kotu ječe nekaj premika. Poklicala je moža in zaslišala slaboten glas. Povedala je, kdo je, in vprašala: »France, si ti?!«

Tedaj se je človek v kotu nekoliko dvignil s kupa cunj in se zastrmel vanjo. Srebotova ga ni spoznala. Njen mož je bil videti slaboten starček. Z znanim, a čudno izpremenjenim glasom je spregovoril: »Ubili me bodo!«

Šele zdaj je Srebotova spoznala moža. Mislila je, da bo zblaznela ob pogledu nanj. Obraz je imel v eni sami rani, zdrave, močne zobe so mu izbili do zadnjega. Zato je težko in nerazločno govoril. S presekanimi, vzdihom podobnimi besedami ji je povedal, da so oba z Rejcem odpeljali najprej v Polje, kjer so ju strašno mučili in nato obsodili na smrt.

Srebotova je vprašala, kje je Rejc. »Mrtev!« je zaječal Srebot in pokazal s prstom proti tlom. Ženo je spreletela misel, da njenega moža le ne bodo ubili, če so ga še pustili pri življenju.

Morda ga bodo zaradi svaka poslali v Nemčijo. Srebot ji je, kot bi slutil njene misli, še enkrat zatrdil: »Tudi mene bodo ubili!« Utrujen je utihnil, čez čas pa je še dejal: »Nikoli ne pozabi, za kaj sem dal svoje življenje!«

Srebotova je prosila moža, naj ne obupa in naj vzdrži, kar največ more. Povedala mu je, da je prišla z Miklom prosit za njegovo življenje in da pojde najbrž v taborišče. Srebot je s slabotno kretnjo zamahnil z roko. Z nje so mu viseli ostanki razcefrane srajce, zlepljeni s temnimi madeži krvi. Drugo roko je imel čisto golo. Obleke in suknje ni imel nikjer. Na ženino vprašanje, če bi mogel kaj popiti in pojesti, je zmajal z glavo in se zrušil na ležišče. Žena ni več vzdržala pred lino v kleti. Čeprav je ni še nihče klical, je odšla v gornje prostore.

Mikel in Kukovica sta še govorila, ko je vstopila v pisarno. Ker je le še upala, da bodo moža odpeljali v Nemčijo, ni pokazala, kako ji je pri srcu. Kukovico je prosila, če lahko prinese možu kaj okrepčila za na pot. Kukovica ji je rekel, da lahko.

Naslednji dan je Srebotova vnovič prosila svaka, naj jo spremi na grič. Mikel je odklonil, češ da mu je Kukovica najstrože prepovedal vsak nadaljnji obisk. Odšla je sama na težko pot in vzela s seboj nekaj živeža. Na bloku pod Bizovikom jo domobranci niso pustili naprej, čeprav jim je zatrjevala, da ji je Kukovica dovolil obiskati moža. Ker jih ni mogla pregovoriti, je odšla še enkrat k svaku in ga prosila, naj ji vsaj toliko pomaga, da bo prišla skoz blok. Tej želji je Mikel ustregel in uredil, da je lahko odšla na Sv. Urha.

Na griču je šlo laže. Stražar, ki mu je povedala, da prinaša možu nekaj živeža po naročilu Kukovice, je takoj odrinil španske jezdece in jo spustil naprej. Komaj je prestopila zunanji obroč okoli postojanke, je prihitel k nji bratranec njenega moža, domobranec Peter Čarman iz Bizovika in jo za božjo voljo prosil, naj takoj izgine s Sv. Urha. »Gorje ti,« ji je dejal, »če te vidi Kukovica!« Srebotova je šla kar naprej in govorila Čarmanu, da prinaša možu nekaj jedi, kar ji je Kukovica sam dovolil. Med pripovedovanjem se je približala kletni lini v mežnariji. Naglo se je sklonila in pogledala v klet. Bila je prazna.

Obupno je zavpila: »Kje imate mojega moža?!« Čarman jo je miril in ji lagal, da so ga že poslali v Nemčijo. Ni vedela, ali naj mu verjame ali ne. Izmučen, kot je bil, gotovo ne bi še zmozel tako dolge poti, je mislila in kričala, naj ji povedo, če je še v Ljubljani. »Videti ga hočem, drugače ti ne verjamem!« je vpila

Čarmanu. Ta jo je ves prestrašen pehal proti izhodu. Prigovarjal ji je, naj mu verjame, ker je sam videl, da so ga že navsezgodaj odpeljali v Ljubljano.

Še prej, preden sta Srebotova in Čarman dospela do zunanjega bunkerja, sta srečala šest domobrancev z lopatami na ramah. Srebotova jih je pogledala brez posebnega zanimanja. Na Sv. Urhu je bilo vse v jarkih in okopih, zato ji ni prišlo ob pogledu nanje nič sumljivega na misel. Kasneje ji je Zinka Lampret, ki jo je Čarman rad videl, povedala, da so domobranci, ki jih je srečala na Sv. Urhu, prav tedaj zakopali šest žrtev iz Zgornje in Spodnje Hrušice. Med njimi je bil tudi Franc Srebot. Čarman je Lampretovo prosil, naj nikomur ne pove, kar ji je zaupal.

Za umore na Sv. Urhu so vedeli vsi vodilni klerikalni pa tudi liberalni politiki. V prvi vrsti pa je bila o njih poučena duhovščina od škofa Gregorija Rožmana in šentpetrskega župnika Alojzija Košmerlja do spovednika urhovskih morilcev kaplana Mirka Gandeta, Antona Selana in Petra Križaja.

To dejstvo potrjuje tudi članek Rupnikovega zeta Stanka Kocipra, ki je izšel v klerikalnem časopisu Slovenski dom 31. decembra 1943. V njem je podžigal domobranske klavce k še večji dejavnosti in priznal umore, ki so jih že in jih bodo še zagrešili. Za grozodejstva, ki so se dogajala na Sv. Urhu — pa tudi drugod — je uporabil Kociper kaj nedolžne izraze:

»Neozdravljivo zastrupljene z neumnostjo in trmaste pa smo in bomo še brezobzirno in neusmiljeno drugega za drugim izločili iz poštenega slovenskega občestva...«

Tri dni pred novim letom 1944 so prišli urhovski domobranci v Zgornjo Hrušico št. 31. Namenili so se k strojnemu li-varju, 46-letnemu Jožetu Hlebšu. Divje so razbijali po hišnih vratih in vpili nad stanovalci, naj takoj odpro. Jože Hlebš ni mogel vstati iz postelje, ker mu je v službi padel pred nekaj dnevi na nogo težak kotel in mu jo hudo poškodoval. Njegova starejša sestra Ivana Hlebš, ki je živela z bratom v najlepši slogi v težko prisluženem domu, ni hotela odpreti. Takoj je zaslutila, da so zunaj domobranci s Sv. Urha, ki so tri dni prej aretirali njunega mlajšega brata Alojza Hlebša in ga odgnali na Sv. Urha, od koder se ni več vrnil.

Ker se ni nihče oglasil, so zločinci strli okno in vdrli v hišo. Ivana Hlebš je spoznala Staneta Kukovico, Alojza Svetka in Antona Jakoša. Svetek jo je zmerjal z najostudnejšimi psovkami,

ker jim ni odprla. Ivana se ni menila zanje, le za brata jo je skrbelo, da ne bi šel isto pot, kot je šel Lojze.

Urhovci so ukazali Jožetu Hlebšu, da mora takoj z njimi. Povedal jim je, da se je ponesrečil in ne more stopiti na nogo. Urhovci so pogledali, če je res, kar govori, in se prepričali, da ima večjo rano in otečeno nogo. Ker so prišli peš po Hlebša in ga niso mogli odpeljati iz hiše, so odnehali, in mu ukazali, da se mora naslednjega dne javiti na bizoviškem bloku. Da bi zagotovo prišel, so mu rekli, da bo na bloku zvedel tudi o bratu Lojzetu vse, kar želi o njem vedeti.

Naslednjega dne je odšel Hlebš v Ljubljano k zdravniku. Moral je ostati dva dni, da je dobil mavčno oblogo na nogo. Domobranci so ga vsako noč iskali in vpili nad sestro, naj pove, kam je izginil. »Če se ne vrne, pojdeš ti z nami! Sedem 'šusov' boš dobila!« je vpil nanjo Alojz Svetek. Ivana jih je mirila in jim zatrjevala, da ga zagotovo pričakuje, ker je šel le k zdravniku zaradi noge. Podivjanci so razmetavali po hiši, prebrskali Hlebševe dokumente in vzeli najvažnejše. Ivani so rekli, naj pride brat ponje na blok.

Na Silvestrovo je prišel Jože Hlebš domov in zvedel, da so mu domobranci pobrali dokumente. Takoj je sklenil, da pojde ponje na blok in bo razbojnikom povedal, kar jim gre. Na novega leta dan se je takoj po kosilu odpravil z doma. Zaradi noge v mavcu je težko stopal. Oblečen je bil v nedeljsko zimsko obleko. V notranji žep je dal 9000 lir, če bi moral v internacijo. V roke je vzel močno palico, da se je pri hoji opiral nanjo. Sestra je bridko jokala ob slovesu. Brat ji je dejal: »Če me do 16. ure ne bo nazaj, že veš, kje sem!«

Na bizoviškem bloku so Hlebša napotili na Sv. Urha, češ da imajo tam njegove dokumente. S težavo je stopal v grič po zasneženi, slabo zorani poti. Urhovci so se razveselili njegovega prihoda: torej jim le ni pobegnil, kot so že mislili. Prišel je, kot so mu naročili. Toda oni — domobranci — niso izpolnili obljube, da mu bodo vrnili dokumente in mu povedali, kaj je z njegovim bratom Alojzom Hlebšem.

Za Jožetom Hlebšem je prišel na grič Valentin Keber iz Spodnje Hrušice, star, nepopoljšljiv dobrovoljček in pijanec. Ker je nekoč v pijanosti ozmerjal domobrance in jim očital, kaj počno z ljudmi, je moral na Sv. Urha na zagovor. Strahovito so ga pretepli in mu zagrozili s še hujšo kaznijo, če se bo še kdaj drznil zmerjati domobrance. Ko so ga proti večeru izpustili,

je povedal ljudem, da je videl v postojanki Jožeta Hlebša in da so ga domobranci zaprli v klet.

Dne 1. januarja 1944 okrog 19. ure so urhovski domobranci prijeli 44-letnega krojača Franca Hrena v Spodnji Hrušici št. 48. Stanoval je pri svoji sestrični Tereziji Baš in njenem možu Tomažu. Niso se razumeli, ker so Baševi delali proti osvobodilnemu gibanju. Sestrična mu je večkrat prigovarjala, naj se odseli, da ne bo nesrečen.

V Baševi hiši so se shajali domobranski veljaki s terena in razpravljali tudi o tem, koga je treba za vselej odstraniti. Teh razprav so se udeleževali tudi kapucinski patri iz Štepanje vasi. Najbolj zagrizena sta bila meniha Jakob, z laičnim imenom Ivan Učina in Fidelis Kraner.

Kapucinski menihi so bežali pred Nemci iz Maribora na Hrvaško, od tam pa v Slovenijo. V Štepanji vasi je imela ob cesti št. 7 posestvo kmetica Jerica Bezljaj. »Negovale« so jo nune iz Marijinega doma na Vidovdanski cesti in jo pregovorile, da jim je zapustila posestvo. Ob okupaciji so dale zatočišče pregnanim kapucinom. Nastanili pa so se še drugod po okolici. V Rojčevi hiši ob Hruševski cesti št. 24 so najeli zase celo pritličje. Tako so imeli več pregleda nad ljudmi in njihovim delom.

»Pater Jakob« je vohunil za ljudmi in aktivno sodeloval z belogardisti, domobranci in nazadnje s »črnorokci«. Star je bil trideset let. Pomagal mu je še mlajši »pater Fidelis«, ki je pribežal v Štepanjo vas iz Škofje Loke. Nosil je črno kozjo brado, Jakob pa je bil gladko obrit. Pošteni ljudje so se začeli kmalu izogibati štepanjskih patrov in so jih zaradi njihovega ovađuškega dela zasovražili. Jakob in Fidelis sta ob osvoboditvi pobegnila, boječ se odgovornosti in obračuna za svoje delo.

Ko so urhovci dne 1. januarja 1944 odpeljali iz Baševe hiše v Zgornji Hrušici Franca Hrena, so se odpravili v Spodnjo Hrušico št. 24 po 24-letnega kleparja Franca Prošeka. Kot povsod so tudi pri Prošekovih divje razbijali po vežnih vratih. Francetova mati jim je odprla in zagledala pred vrati Alojza Svetka, Antona Jakoša, Metoda Škerjanca in še več drugih, ki jih pa ni poznala. Povedala jim je, da sina Franceta ni doma. Preiskali so vse hišne prostore in na vso moč preklinjali, ker ga niso dobili. Nato so šli in preiskali še sosednje hiše. Ko ga tudi pri sosedih niso mogli najti, so se odpravili iz vasi.

Medtem ko so domobranci iskali Franca Prošeka, se je ta zadrževal v vasi pri materinem sorodniku Valentinu Šuštaršiču.

Prav tisti trenutek, ko je stopil iz hiše, pa so prišli mimo urhovci, ki so ga iskali. Planili so nadenj kot lovski psi in ga zgrabili. Niti toliko ga niso pustili domov, da bi se poslovil od matere. V partizanih je imel dva brata, Poldeta in Lojzeta, in tudi sam je delal proti okupatorju in domačim izdajalcem. Po aretaciji so ga odgnali na bizoviški blok, kjer je že bil pred njim aretirani Franc Hren.

Z bloka so se zločinci s Sv. Urha odpravili v Zgornjo Hrušico št. 39 po 41-letnega čevljarja Alojza Dimnika. Že precej časa se jim je umikal in še skrival v dobro zavarovanem bunkerju, ki ga je sam zgradil v domači hiši. Za novoletni dan se je zanašal na to, da bodo domobranci popivali in vsaj za ta dan opustili aretacije.

Prvi je stopil v Dimnikovo hišo Alojz Svetek in dejal gospodarju, da je razglašena splošna mobilizacija v slovensko domobranstvo in mora takoj z njimi.

Dimnik je že večkrat dobil pismeni poziv v domobrance, a se ni nikoli odzval. Bil je zvest in zaveden član OF. Svoj dom je dal že od vsega začetka osvobodilnega gibanja na razpolago sodelavcem za razne sestanke. K njemu so prihajali Franc Černe iz Dobrunj, Franc Mojškerc iz Bizovika in drugi. Pri delu sta ga podpirali žena, ki je bila ob moževi aretaciji že hudo bolna, in hčerka Anica. Zločinski komandant belogardistične postojanke v Bizoviku Gabrijel Capuder je Dimnikovo ženo tolkel s pištolo po ličnicah, čeprav je bila že leto poprej bolna na pljučih. Dimnik se je s težkim srcem poslovil od bolne žene in hčerke in odšel iz hiše z občutkom, da jo zapušča za vselej. Ker se ni več vrnil, je žena naglo hirala in marca 1944 umrla.

Na bizoviškem bloku so morilci pridružili Dimnika aretiranima sodelavcema Hrenu in Prošek in odšli še po 43-letnega delavca Ivana Polaka v Zgornjo Hrušico št. 23. Bilo je že okoli 23. ure, ko so začeli trkati na okna precej samotne hišice, stoječe pod bizoviškimi hribi. Polak je bil že v postelji, ko je zaslišal trkanje. Vprašal je, kdo je zunaj. Bil je vaje, da so se pogosto oglašali pri njem partizani. Neznani glas mu je odgovoril: »Nič hudega ne bo, kar odprite!«. V samem perilu je skočil s postelje in hitel odpirat, prepričan, da so zunaj partizani.

V hišo sta stopila Svetek in Jakoš, za njima pa še več drugih domobrancev, ki so jih Polakovi sosedje obvestili, da prihajajo k njemu partizani. Četa domobrancev je obkolila hišo, boječ se, da jih ne bi presenetili partizani. Svetek in Jakoš sta

spraševala Polaka, kdo je, kje je v službi, kaj dela in še več podobnih formalnosti. Polak je bil že več tednov brez posla, naslednjega dne pa bi moral na delo. Vse to so zločinci dobro vedeli in se le poigravali s človekom, ki so mu že namenili smrt. Ko so prenehali z izpraševanjem, so mu rekli, da mora takoj z njimi, ženi, ki je glasno zajokala, pa so rekli, da se bo lahko že naslednjega dne vrnil domov.

Polak se je začel molče oblačiti. Tolovaja sta mu rekla, da je zunaj zelo mrzlo in naj se toplo obleče. Žena je dala možu najboljšo obleko, perilo in obutev, za na pot pa nekaj živeža in zadnje prihranke, ki jih je še imela. Nato se je Polak na hitro poslovil in odšel iz hiše.

Na bloku so urhovci vse štiri aretirance: Franca Hrena, Franca Prošeka, Alojzija Dimnika in Ivana Polaka naložili na voz in odpeljali na Sv. Urha. Iz kleti so privlekli še na pol mrtvega Franca Srebot in Jožeta Hlebša, ki je imel poškodovano nogo v mavčni oblogi, in vseh šest odgnali v gozd proti lipi, kjer so jih postrelili. Zakopali so jih naslednjega dne, prav tedaj, ko je Jožefa Srebot prinesla možu nekaj živeža in srečala domobrance z lopatami na ramah.

Sorodniki pomorjenih so dolgo poizvedovali za svojimi ljudmi. Urhovci so jim zatrjevali, da so jih poslali v Nemčijo. Ko so poizvedovali po ljubljanskih zaporih in pregledovali seznane internirancev, so se jim ljubljanski domobranci posmehovali.

Janez Vončina, šofer pri Magistrovem avtobusnem podjetju, stanujoč v stavbi prosvetnega doma v Spodnji Hrušici, je odhitel v Ljubljano na poveljstvo slovenskih domobrancev, da bi še pravočasno rešil svojega prijatelja Alojza Dimnika iz rok urhovskih morilcev. Poiskal je svojega vojaškega predstojnika iz prve svetovne vojne, domobranskega kapetana Eda Delaka in ga prosil, naj mu pomaga. Ko je oficir slišal, da so človeka, za katerega je prosil Vončina, aretirali in odpeljali domobranci s Sv. Urha, mu je svetoval, naj nikar več ne poizkuša, da bi rešil prijatelja. »Na Sv. Urhu so hudiči, ne ljudje!« je zavpil. »Kaj lahko greva še midva!«

Tudi svoji aretirancev so nazadnje obupali in opustili poizvedovanje za njimi. Čedalje bolj so bili prepričani, da zatrjevanja urhovcev o odgonu aretirancev v Nemčijo niso resnična. Zbali so se, da pridejo nekega dne tudi ponje in jih odženejo

kdove kam. Vsako noč so menjavali prenočišče in se selili k sorodnikom in znancem.

Ker urhovskim morilcem ni bilo treba nikomur odgovarjati za zločine, ki so jih zagrešili, so postajali čedalje bolj brezskrbni in so se o njih razgovarjali kot o najbolj vsakdanjih rečeh. Januarja 1944 sem se na poti iz šole znašla pred skupino domobrancev. Bil je oblačen in zelo mračen večer, zato sem jih šele v zadnjem hipu zagledala. Oni me niso opazili in so se veselo pogovarjali. Slišala sem nekaj stavkov in si jih še isti večer zapisala. Eden izmed domobrancev je pravil pajdašem:

»Kar po vseh štirih je lezel naprej, tako mu je drselo. S palico si ni mogel dosti pomagati. Nekaj časa je krevsal in se lovil, nazadnje se je spravil na vse štiri...«

Med pripovedovanjem so se domobranci na vse grlo krohotali. Zadržala sem korak in razmišljala, o kom neki je govoril domobranec. Pojasnilo sem dobila šele po osvoboditvi, ko smo na Sv.Urhu odkopali grob, v katerem so ležali pobiti člani odbora OF za Zgornjo in Spodnjo Hrušico. Na vrhu smo videli truplo Jožeta Hlebša s palico, ob katero se je opiral, položeno čez prsi. Na dnu je ležalo Dimnikovo truplo z zdrobljeno lobanjo. Domobranec Miha Trkov je povedal še pred osvoboditvijo, da so ga prav tako kot Alojza Hlebša pobili že v veži urhovske mežnarije. Ko je uvidel, kaj ga čaka, se je skril za vrata. Opazil ga je Alojz Svetek, stopil k njemu in ga prvi udaril s puškinim kopitom po glavi.

Takoj po novem letu 1944 so urhovci sklenili, da bodo odgnali v svojo postojanko Francko Maček iz Spodnje Zadobrove št. 34. Že dalje časa so se pripravljali na njeno aretacijo, prve dni po novem letu so se odločili. Znano jim je bilo, da so njen brat Polde Maček in sestra Pepca, žena Edvarda Kardelja, in Tilka, poročena Buser, v partizanih, za bratranca Ivana Mačka-Matijo pa so vedeli, da je komandant glavnega štaba NOV in POS in eden najvidnejših funkcionarjev osvobodilnega gibanja. Zato so se hoteli maščevati nad njegovimi sorodniki. Bratranca Poldeta Mačka so že pobili na Sv.Urhu, nekaj sorodnikov so odpeljali v taborišča, a vse to jim je bilo še premalo. Zdaj je bila na vrsti Francka. Toda zmotili so se, ko so mislili, da jo bodo lahko brez težav prignali na grič in jo pobili kot že toliko drugih. Francka jim je temeljito prekrizala račune.

Francka Maček je bila v internaciji od februarja 1943. Po kapitulaciji Italije se je vsa izčrpana vrnila domov in le počasi okrevala. Sleherni dan je mislila na odhod v partizane in si že vse pripravila za v gozdove, ker pa so jo nasprotniki pustili v miru, je odlašala z odhodom in podaljševala zdravljenje.

Nekega večera takoj po novem letu — točnega datuma si Francka ni zapomnila — so urhovci potrkali na vrata njene sobe v Polju št. 76. Pri nji sta bili na obisku Marica Šubelj in Cilka Sedej iz sosednjega stanovanja. Nič hudega sluteč so se prav tedaj živahno pogovarjale.

Francka je odhitela k vratom, misleč, da je pozni obiskovalec kak dober znanec. Ko pa je zagledala pred seboj oborožene domobrance, je kar odreenela od strahu. Toda hitro se je znašla in jih, kolikor je mogla mirno, vprašala, kdo so in od kod in kaj žele. Rekli so ji, da so s Sv. Urha in da iščejo Francko Maček. Francka ni nikogar izmed njih poznala. Bili so iz dobrunjske občine, nekaj pa je bilo Dolenjcev med njimi. Takoj je sklenila, da nikakor ne pojde z njimi. Vedela je, da bi odšla za vselej. Povedala jim je, da je ona tista, ki jo iščejo, in jih vprašala, kaj hočejo od nje.

»Z nami morate!« so ji odgovorili.

»Nikamor ne pojdem!« je mirno odvrnila.

Osupli zaradi nepričakovanega odgovora so jo vprašali, zakaj ne.

»Ker sem bolna!« jim je na kratko pojasnila.

»Kaj pa vam je?« so hoteli vedeti domobranci.

»Slabo srce imam, odkar sem se vrnila iz internacije,« je začela pripovedovati Francka. »Ravno prej, preden ste prišli, sem imela tako hud napad, da sta me sosedji komaj spravili k sebi.«

Urhovci so nezaupno ogledovali zdaj njo, zdaj njeni obiskovalki. Obe sta potrdili, kar je povedala Francka, in še pristavili, da ima po vrnitvi iz internacije zelo pogosto srčne napade.

Urhovci so nekaj časa molče poslušali, kar sta pripovedovali sosedji, nato so ju napodili iz Franckine sobe. Zaprli so vrata za njima in začeli brskati po sobi.

»Le kaj iščete pri meni, bi rada vedela?« jih je vprašala.

»Partizansko pošto in Slovenskega poročevalca!« so ji odgovorili domobranci.

»Tega pa pri meni ne boste dobili!« je na glas dejala Francka. Na tihem pa si je mislila: vsaj nocoj ne, ker sem že vso pošto oddala.

še preden so domobranci končali preiskavo, jim je Francka uprizorila nov srčni napad. Po zaporih in v internaciji je marsikaj doživela, zato je vedela, kako se je treba pri taki stvari vesti. Kot snop je padla po tleh in obležala v »globoki« nezavesti. V resnici je vse slišala, kar se je dogajalo okoli nje.

Domobranci so opustili preiskavo in počenili okoli nezvestne Francke. Začeli so jo stresati in jo skušali z udarci spraviti k zavesti. Toda nič ni pomagalo, Francka je bila videti kot mrtva. Neki Dolenjec se je domislil, da bi jo obudil z mrzlo vodo. Stopil je k škafu v kotu sobe, zajel korec mrzle vode in jo zlil Francki na obraz. Tedaj je bila v hipu pokonci in je zaigrala pravi napad histerije. Kot furija je skočila k vratom, jih odprla na stežaj in pričela kričati: »Ven iz mojega stanovanja! Ven, ven...! Tu nima nihče kaj iskati! Ven, ven...!« Vpila je do onemoglosti, dokler ji ni glas čisto ohropel in je le malo manjkalo do resničnega živčnega napada.

Urhovci so skušali Francko pomiriti, da ne bi spravila pokonci vse soseske, a se ni zmenila zanje. Toliko časa jih je zmerjala, podila iz sobe in vpila, da je poštena ženska, ki ji nihče nič ne more, dokler se ji ni zazdelo, da je že čas za nov, še hujši srčni napad. Zgrmela je s tako silo na tla, da je do kraja zbegala domobrance. Nič več niso vedeli, kaj bi počeli z njo. Odprli so okno in vrata, da je nastal prepih, jo tolkli po licih in polivali z vodo. Domobranec z Dolenjske je zlil nanjo cel škaf mrzle vode, Francka pa ni dala od sebe najmanjšega znaka življenja.

Končno se je eden izmed domobrancev spomnil, da bi šli v kakšno bližnjo hišo po ročni voziček. »Saj veste, da moramo živo prepeljati v postojanko, je ukazal komandant Polde!« je dejal. Francka je slišala domobrančev predlog in se prestrašila, kaj bo z njo, če jo bodo odpeljali na Sv. Urha.

Nekaj domobrancev je odšlo po voziček. Kmalu so se vrnili brez njega in sklenili, da pojdejo poročat komandantu, kako je s Francko. Pobrali so se iz hiše in jo pustili »nezavestno« sredi sobe na tleh.

Ko se je Francka prepričala, da so urhovci odšli, je hitro vstala in poklicala sosedi. Prosila ju je, naj previdno pogledata, če je kdo zunaj. V drvarnici je imela pripravljen nahrbtnik z vsem potrebnim za v partizane. Rada bi čim hitreje iz hiše, a se je bala zasede. Sosedi sta pogledali, kakšen je položaj okoli hiše, in opazili, da je zastražena.

Francka je morala nadaljevati komedijo z bolnim srcem. Hitro je slekla premočeno obleko in se preoblekla v zimsko perilo. Že napol opravljena je legla v posteljo in vsa nemirna čakala vrnitve domobrancev. Sosedji je prosila, naj jim povedo, da sta ji oni pomagali v posteljo.

Čez dobro uro so se domobranci vrnili. Z njimi je prišel tudi komandant Polde Selan. Francka je zavila oči proti stropu in začela potresavati roki, ki sta ji sklenjeni ležali na odeji. Na komandantovo vprašanje: »Kaj je z vami?« je s pojemajočim glasom dejala: »Srce me boli že, odkar sem na svetu.«

Nato jo je Selan vprašal, če ve, zakaj so prišli njegovi fantje ponjo.

»Mislim, da vem,« je zastokala. »Vaši fantje so nekaj govorili o partizanski pošti in Slovenskem poročevalcu. Pa se motijo. Saj so vam gotovo povedali, da niso pri meni nič takega našli.« Loveč sapo je nadaljevala: »Jaz poznam samo Bogoljube in Domoljube. Pri nas doma nismo poznali drugih časopisov.«

»E, tako nedolžni, kot se delate, pa menda le niste!« je dejal urhovski komandant in ji očital: »Kaj niste nagovarjali sina svoje sosedje Ivana Šublja, naj ne bo pri nas in naj zbeži k partizanom?!«

»Res je, gospod komandant!« je priznala Francka. »Pritoževal se mi je, da mora služiti Nemcem za hlapca, da jim mora čistiti obleko, škornje in celo konje in opravljati zanje še druga hlapčevska dela. Tudi drugi so se pritoževali čeznje, ne samo Šubljev, jaz pa sem jim rekla, da je škoda takih fantov, da bi služili našemu sovražniku za hlapce. Če hočejo, se lahko borijo proti njim, ne pa, da jim služijo. Kar v partizane naj gredo, sem jim rekla, pa bodo lahko streljali nanje in udrihali po njih, ne pa da se bodo poniževali pred njimi. Tako pravim vsakemu, ki se pritožuje. Kaj ne mislite tudi vi tako, gospod komandant, da je slovenskih fantov škoda, da bi Nemcem služili za hlapce?« Tako je Francka z zavestno naivnostjo opravičevala sebe in se norčevala iz domobrancev.

Polde Selan je jezen in presenečen poslušal Francko. Na njeno vprašanje ni odgovoril in jo je ostro zavrnil: »Kaj mislite, da bodo zmagali partizani?! Ali ne veste, da padajo kot žitno klasje za žanjicami?!«

»Oh, jaz nič ne vem, kdo bo zmagal, gospod komandant,« je s tresočim se glasom odvrnila Francka. »Le hudo mi je, ko vidim in poslušam, kako Nemci sramote naš ubogi slovenski narod.«

»Jaz pa vem, da bomo mi zmagali!« se je širokoustil komandant urhovskih morilcev. »In če ste pametni, pridite k nam! Mi bi imeli prav radi koga iz vaše družine v svoji sredi.«

»Le kam naj grem s tako težko boleznijo?« je vzdihovala Francka. »Jaz čakam le še na smrt!« Naskrivaj je pogledovala Selana, da bi videla, če ji verjame.

»Mogoče pa le še ozdravite,« jo je spodbujal. »Dobro premislite, kar sem vam povedal. Čez noč se vam že lahko obrne na bolje. Nocoj ste se malo preveč razburjali.«

»Kaj se ne bi! Ko so me pa vaši ljudje tako krivično obsodili!« se je z užaljenim glasom pretvarjala Francka. »Nikakega slabega branja niso dobili, pa so kar naprej premetavali po tej moji revščini. Saj so vam povedali.«

»Seveda so povedali!« je pritrdil Selan. »Zato bi pa radi, da pridete k nam. Nič hudega vam ne bo pri nas.«

»Bom!« je obljubila. »Če mi le ljubi bog dodeli, da bom živa učakala jutro.«

Pred odhodom je Polde Selan segel Francki Maček v roko in ji zaželel zdravja. Obljubil ji je, da bo prišel zjutraj sam pogledat, kako se počuti.

»Le pridite!« ga je Francka povabila s slabotnim glasom.

Po tem »ganljivem« slovesu so urhovci odšli. Strumno so korakali za svojim komandantom, ki se je že pred enim letom hvalil, da se je napil slovenske krvi. Ko je od maja 1942 pa do vrnitve na Sv. Urha okoli novega leta 1943 pobijal po gorjanskih gozdovih in dolenskih vaseh rojake, je Francka prevažala najrazličnejši material za partizane, trpela po belogardističnih ječah in italijanskih taboriščih. Ko bi Selan poznal njeno delo, bi se najbrž ne razgovarjal z njo. Tako pa je nadutež že sanjal o tem, kako bodo pisali in govorili, da je prostovoljno prišla k njim sorodnica najbolj znanih »banditov«, ker obsoja njihovo početje.

Toda ti načrti urhovskega komandanta so se še pred jutrom sesuli v prah. Ko so okoli polnoči potihnili koraki domobrancev, ki so prišli po Francko, je navidezna bolnica hitro vstala in vnovič poklicala sosedi. Ti sta že tako bedeli in nestrpnost čakali, kako se bo končal Selanov obisk pri njuni sosedi. Pregledali sta okolico hiše in ugotovili, da so domobranci izginiti. Francka je hitro oblekla še toplo vrhnjo obleko in si obula zimske čevlje. Iz drvarnice je vzela pripravljeni nahrbtnik in v

mrzli januarski noči odhitela proti savskemu bregu. Skrila se je v obrežno grmičje in čakala zveze s partizani.

Ob 7. uri so se domobranci vrnili in našli Franckino sobo prazno. Divjali in razbijali so po hiši, preklinjali »prekleta kurbo partizansko« in se znašali nad sosedomi. Ti sta vztrajno zatrjevali, da po njihovem odhodu nista ničesar videli ne slišali.

Domobranci so več dni preiskovali okolico, vendar Francke niso izsledili. Strašno jih je jezilo, da jih je tako temeljito spejlala na led. Da bi vsaj nekoliko prikrili sramoto, so razširili vest, da so jo dobili in na kose razrezali. Franckini sodelavci, ki so jo štirinajst dni oskrbovali z najpotrebnejšim, so vedeli, da so govorice izmišljene. Ko so potihnile, je bila Francka že daleč od doma med borci — partizani.

Vse drugače sta končala težko, več mesecev trajajočo pot iz italijanskega taborišča Renicci nazaj v domovino 53-letni kmetovalec Jože Korošec in njegov 24-letni sin Jože Korošec, doma z Gregorja na Slemenih pri Velikih Laščah.

Koroščev dom je bil daleč naokoli znan zaradi napredne miselnosti. Zato so klerikalci sovražili Koroščevo družino. Med NOV se jim je nudila priložnost, da so obračunali z gospodarjem in njegovim sinom. Že junija 1942 je moral v internacijo oče Jože Korošec, avgusta istega leta pa še sin. Po kapitulaciji Italije sta zbežala iz taborišča in po dobrih treh mesecih vsa izčrpana prispela v Ljubljano. Bilo je tik pred novim letom 1944.

Po prihodu v Ljubljano sta se oba Korošca zglasila pri sorodnikih. Karel Senta, bratranec starejšega Korošca, stanujoč na Rudniku št. 121, ju je za prvo silo nahranil. Bila sta silno izčrpana, posebno starejši je bil tako slab in bolan, da je govoril in sanjal le o tem, kako bi prišel še enkrat v življenju domov, legel na svojo posteljo in umrl.

»Devet rek sva preplavala in prebredla, po brlogih sva se skrivala, stradala in strahotno trpela,« sta pripovedovala sorodnikom in znancem in vsako pripovedovanje končala z željo, kako rada bi domov na Slemenca. Sorodniki so ju svarili in jima dopovedovali, da se je medtem, ko sta bila v internaciji, položaj še poslabšal. Zdaj preganjajo zavedne ljudi domobranci in divjajo še veliko huje, kot so divjali prej, ko so kot belogardisti sodelovali z Italijani.

Starejši Korošec je na svarila odgovarjal, da ni nikomur nič žalega storil in da mora na vsak način priti domov, četudi le za

Alojzij Dimnik, čevljar,
rojen 5. 4. 1902 — ubit 1. 1. 1944

Ivan Polak, delavec,
rojen 18. 11. 1900 — ubit 1. 1. 1944

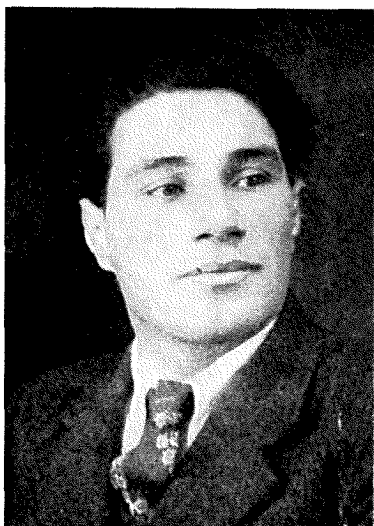
Jože Korošec, oče, kmetovalec,
rojen 24. 3. 1891 — ubit 3. 1. 1944

Jože Korošec, sin, kmetovalec,
rojen 15. 3. 1919 — ubit 3. 1. 1944

Francka Maček se je s prisebnostjo
rešila smrti na Sv. Urhu

Anton Slabe, zidar,
rojen 28. 12. 1912 — ubit 5. 1. 1944

Jakob Janša, zidar,
rojen 29. 4. 1907 — ubit 5. 1. 1944

Janez Filipič, tesar,
rojen 14. 5. 1901 — ubit 5. 1. 1944

toliko, da bo doma umrl. »Saj mi nič ne morejo!« je zatrjeval hudo bolni in prezgodaj postarani mož, o katerem je vedel vsak, ki ga je poznal, da je bil vse življenje pošten in delaven človek.

Korošev bratranec Karel Senta je imel med ženinimi sorodniki več domobrancev. Prihajali so tudi na njegov dom in si oba Korošca lahko od blizu ogledali. Pa tudi drugi domobranci, med katerimi je bilo več domačinov iz velikolaške okolice, so srečali oba Korošca, ko sta zaradi dovoljenja za domov odhajala v mesto. Mlajši Korošec je povedal, da se je v gostilni pri Figovcu srečal z domobranci s Slemen in da so si ga zelo pozorno ogledali. Starejši Korošec pa je pravil, da je v mestu srečal svojega soseda Tomaževca iz Krnč. Vendar si Korošca zaradi teh srečanj nista delala skrbi. Odhajala sta še naprej v mesto in iskala potno dovoljenje.

Dne 2. januarja 1944 je oče Korošec dobil od Nemcev dovoljenje za na pot. Dejali so mu, da se naslednje jutro lahko odpelje z njihovo avtomobilsko kolono s Kongresnega trga v Velike Lašče. Ves srečen, da bo končno le prišel domov, se je začel pripravljati na pot. Sin ga je žalostno gledal. Njemu so rekli, da mora še ostati v Ljubljani.

Dne 2. januarja 1944 je mlajši Jože Korošec sklenil, da pojde pred očetovim odhodom obiskat svojo teto, očetovo sestrično, Pavlo Polž, ki je stanovala v Ljubljani v Malgajevi ulici št.15. Ker je bilo tisti večer pri stricu Karlu Senti zelo tesno, je rekel očetu, da bo pri teti prenočil, zjutraj pa bo prišel ponj in ga spremljal na Kongresni trg. Oče se je strinjal s sinovo namero. Tudi sam je že mislil obiskati sestrično, s katero se je zelo dobro razumel, a mu je bilo hudo, ker je pri bratrancu zvedel, da je izgubila tri brate drugega za drugim. Dva so pobili domobranci, tretji je umrl v internaciji.

Pavla Polž, rojena Senta, je mlajšega Korošca z veseljem sprejela in pogostila. Med večerjo ji je pravil, kako sta z očetom pobegnila iz taborišča in kaj sta doživela na poti iz Italije. Pokazal ji je otekle noge, polne odprtih in vnetih ran. Tudi obraz je imel še ves zabuhel od večmesečnega pomanjkanja. »Oče je pa še veliko slabši,« je povedal.

Pavla Senta ni slutila, da se zadnjikrat razgovarja z nečakom. Rada bi še kaj več zvedela o njegovem trpljenju in mu še sama kaj povedala o novicah iz domačega kraja, a ko je videla, kako je izčrpan, ga je hitro spravila v posteljo in mu dejala, da

bo že še priložnost, ko bosta lahko več govorila. Preden je odšel počivat, sta se še dogovorila, da pojde zjutraj z njim na Rudnik po očeta in da ga bosta skupaj spremila na Kongresni trg.

Naslednje jutro se je Pavla Senta-Polževa odpeljala s petletnim sinčkom Dragom in nečakom Jožetom Korošcem s tramvajem na Rudnik. Ko so na zadnji postaji izstopili, so že zagledali starejšega Korošca. Počasi in težko je stopal. Noge si je ovil z žakljevino, čez izposojeno obleko si je ogrnil star vojaški plašč, da ga na kamionu ne bi zeblo.

Pavla je predlagala, da bi se do glavne pošte odpeljali s tramvajem. Stari Korošec je odkimal in dejal, da nima denarja. Pavla mu je pregnala take skrbi in mu pomagala v voz. Od glavne pošte so krenili po Šelenburgovi ulici na Kongresni trg. Tam je že stala dolga kolona nemških kamionov, pripravljena na pot. Oče Korošec se je nasmehnil in dejal Pavli: »Ko pridem domov, bom legel, in mislim, da ne bom nikoli več vstal.« Podal ji je roko in se počasi odpravil k najbližjemu kamionu.

Nekoliko vstran je stala gruča domobrancev iz okolice Velikih Lašč. Zvedeli so, da je dobil starejši Jože Korošec od Nemcev dovoljenje za domov. Sklenili so, da ga bodo prestregli in odgnali s seboj. Pristopili so h kamionu v trenutku, ko se je vzpenjal nanj. V eni roki je tiščal nemško dovoljenje za prevoz, z drugo je iskal oporo, da bi se dvignil. Sin je stal za očetom in mu skušal pomagati. Eden izmed domobrancev je vprašal: »Kateri je Jože Korošec?«

Mlajši Korošec se je okrenil, ne da bi izpustil očeta, ki se je še kar naprej trdno oprijemal kamiona. Domobranec je ponovil vprašanje. Tedaj se je starejši Korošec okrenil, in z glasom, ki je izražal nepopisen strah in obup, spregovoril: »Ja... Kaj pa je? Jaz sem...«

Sestrična je nekaj časa od daleč opazovala prizor. Ko je videla, da so h kamionu pristopili domobranci, se je približala ravno v trenutku, ko je bratranec odgovoril domobrancem. Kasneje mi je povedala, da teh besed in glasu, ki jih je spremljal, ne bo nikoli pozabila.

»Z nami morate!« sta ukazala domobranca. Starejši Korošec je izpustil rob kamiona, ki se ga je oklepал kot utopljenec rešilnega predmeta, in stopil za korak nazaj. Domobranca sta ga obstopila in gnala po trgu navzgor. Bila sta do zob oborožena. Na puškah sta se jima lesketala gola bajoneta. Med njima je

stopal skrušen in do kraja izčrpan človek, za katerega se jima ni bilo treba bati, da bi pobegnil.

Sin se ni hotel ločiti od očeta. Že tako dolgo sta hodila skupaj po poti nepopisnega trpljenja: vse od poletja 1942, ko sta odšla drug za drugim v taborišče, pa do tega usodnega dne, ko so ju zgrabili izdajalci in odgnali najprej na srednjo tehnično šolo, od tam pa na morišče na Sv. Urha.

Preden so domobranci zavili s Kongresnega trga proti Gra-dišču, se je mlajši Korošec še enkrat obrnil in zaklical teti Pavli: »Recite stricu, da bom že vrnil vse, kar nama je posodil!«

Karel Senta je dal bratrancu in njegovemu sinu nekaj kosov perila in obleke, da sta se preoblekla, ko sta se po begu iz taborišča oglasila pri njem. Po osvoboditvi je Senta prepoznal te reči v enem izmed grobov na Sv. Urhu v bližini znane lipe. Pokrivala so razbiti trupli obeh Korošcev, ki sta bili z bodečo žico privezani drugo k drugemu, obrnjeni v grobu z obrazom navzdol. V razbitih čeljustih nista imela niti enega zoba. V žepu mlajšega Korošca je Pavla Senta našla še nerabljen, lepo zložen robec, ki ga je na večer pred aretacijo dala nečaku.

Še pred novim letom 1944 so se domobranci z Brezovice pri Ljubljani dogovorili z urhovci, da jim bodo v kratkem pripeljali na grič nekaj mož in fantov iz bližnjega Loga in Dragomera, za katere so vedeli ali pa vsaj sumili, da delajo za partizane.

Okoli novega leta je z Nemci prišlo v Dragomer tudi več vlasovcev. Nemci so prisilili vaščane, da so vlasovce vzeli pod streho in jih oskrbovali z vsem, kar so potrebovali. Ljudje so se jih bali in izogibali. Imenovali so jih Mongole.

Za novoletni dan so domobranci pripravili družinam, ki so jim nameravali pobiti može ali sinove, kaj nenavadno presenečenje. Obvestili so vlasovce, da bodo lahko obiskali nekaj hiš, ki jih jim bodo pokazali, in se v njih »pozabavali«. Vlasovci so bili veseli, ko so zvedeli za načrt domobrancev. Nestrpno so čakali noči, ko bodo lahko vdrli v določene hiše.

Okoli polnoči so začeli razbijati po hišah ljudi, ki so jih domobranci najbolj sovražili. Zidar Anton Slabe, stanujoč v Logu št. 81, je s strahom odklenil vežna vrata in se zgrozil, ko je zagledal pred seboj dva mlada, dobro oborožena vlasovca. Takoj je pomislil na ženo, ki je pričakovala prvega otroka. Mongola sta ga odrinila od vrat in z naperjeno pištolo odhitela v sobo. Slabe je

spoznal njuno namero in stekel za njima. Dopovedoval jima je, da žena v kratkem pričakuje otroka in naj jo pustita pri miru. Nič si nista dala dopovedati in sta kar naprej tiščala v žensko, ki se je na vse načine branila in klicala na pomoč. Slabe je uvidel, da ju sam ne bo mogel ustrahovati. Podivjanca sta bila močna in oborožena. Ker si ni vedel drugače pomagati, je skočil k oknu, ga na stežaj odprl in začel na vso moč klicati sosede na pomoč. Vlasovca sta izpustila ženo in začela grabiti in tlačiti v žepe, kar jima je prišlo pod roke. Ko sta zaslišala, da v sosednjih hišah odpirajo okna in vrata, sta zbežala.

Ob istem času kot k Slabetu so vdrli vlasovci v hišo Jakoba Janše v Logu št. 80. Njegova žena je skušala skočiti skoz okno, a so jo nočni obiskovalci prestregli. Z uro, denarjem in s cigaretami je mož preprečil najhujše. Žena je prestala toliko strahu, da je zbolela in obležala.

V Logu št. 47 se je žena tesarja Janeza Filipiča komaj pred nekaj dnevi vrnila iz bolnišnice. Vlasovci so po naročilu domobrancev rahlo trkali na vrata tesarjeve hiše, ki stoji v bližini gozda. Ponoči so se pri Filipiču pogosto oglašali partizani, med njimi njegov brat Lojzek, s partizanskim imenom Miha, in ga z rahlim trkanjem prebujali iz sna. Filipič je tudi tedaj, ko so trkali vlasovci, mislil, da so prišli partizani. Tokrat pa sta vdrla v kuhinjo dva Mongola in ga s pištolo v roki prisilila, da ju je odpeljal v sobo, kjer je ležala hudo bolna žena. Filipiču sta ukazala, da mora v posteljo, nato sta ugasila luč. V sobi z zatemnjenimi okni je nastala popolna tema. Kljub temi se je eden dotipal do ženine postelje in začel grabiti po njej. S ščitnikom vojaškega pokrivala se je dotaknil njenega čela. Ker je bil trd in mrzel, je žena mislila, da ji je nameril pištolo na čelo. Od strahu je odrevenela. Ni se mogla ne ganiti ne zavpiti. Nato ji je Mongol segel z roko pod srajco na gole prsi. Ta dotik jo je vzdramil iz otrplosti. Začela je loviti sapo in glasno stokati. Zaradi popolne teme mož ni vedel, kaj se dogaja v sobi. Ko pa je zaslišal ženino stokanje, je planil pokonci in prižgal luč. Zavpil je, da je žena bolna in naj jo pustita pri miru, ker se je komaj vrnila iz bolnišnice. Mongola sta izginila, z njima pa tudi več predmetov, ki so jima bili všeč. Filipič je šel k vežnim vratom, da bi jih zaklenil za razbojnikoma. Med zaklepanjem je slišal na vasi škodoželjen smeh. Pri Albinu Novaku, po domače pri Tadoljnem, so se shajali domobranci. Ti so dobro vedeli, kaj se dogaja po hišah, v katere so poslali vlasovce.

Albin Novak je trdil, da so Mongoli nadlegovali tisto noč tudi njihove ženske in so morale bežati iz hiše. Prizadete ženske se upravičeno izprašujejo, kako da so mogle ravno Novakove zbežati, medtem ko so njim z orožjem preprečili beg. Vse skupaj je bilo pri belogardistični hiši le igra in pesek v oči tistim, ki so trpele zaradi domobrancev in njihovih gospodarjev.

Tudi Frančiška Suhadolnik, poročena Brglez, iz Loga št. 35 se je z otrokom v naročju obupno borila z vlasovci. Zbežala jim je na podstrešje in se skrila pred njimi. Po nekaterih drugih hišah pa so se žene in dekleta poskrile v bunkerje, brž ko so zaslišale sumljivo trkanje na hišna vrata.

Tri dni za vlasovci so prišli domobranci iz postojanke na Brezovici. Povečini so bili Bločani, ki jih vaščani niso poznali. Tudi ti so najprej prebudili 31-letnega zidarja Antona Slabeta v Logu št. 81. Dolgo jim ni hotel odpreti. Noseča žena se še ni pomirila zaradi strahu, ki ga je prestala pred tremi dnevi. Toda domobranci niso odnehali. Vpili so: »Zdaj bomo pa streljali, če ne odprete!« Slabe je le moral odpreti hišna vrata.

V hišo so se vsuli domobranci, ki jih Slabetova nista poznala. Domačini so ostali zunaj. »Renčali so nad nama kot zverine, ker jim tako dolgo nisva odprla,« je povedala Marija Slabe, rojena Oblak, doma iz bližnjih Bevk. »Mož se je moral hitro obleči. Med oblačenjem se je zaskrbljeno oziral vame. Najbolj ga je skrbelo, kaj bo z menoj. Govoriti nisva smela in kar naprej so ga priganjali, naj pohiti. Ko se je opravil, je tako dolgo prosil domobrance, da so ga pustili v spremstvu dveh svojih pajdašev k sosеду. Prosil ga je, naj pride kdo od njih k meni, da bi ne bila vso noč sama. Po 23. uri se je vrnil in naglo poslovil. Slutil je, da za vselej.«

Po aretaciji so Slabeta odgnali na poljsko pot, ki pelje na glavno cesto Ljubljana—Vrhnika. Pri njem so pustili stražarja in šli buditi šoferja Jerneja Kavčnika, ki je stanoval v zaselku Mole št. 3 v bližini Loga. Jernej Kavčnik je imel skupaj z bratom Francem Kavčnikom tovorni avtomobil. Slabe je moral dolgo stati na strupenem mrazu, da je pričakal kamion. Ko so domobranci prebudili šoferja in mu ukazali, da mora odpeljati Bločane na Brezovico, jim je povedal, da ni vode v motorju. Od daleč so jo morali nositi in dolgo je trajalo, da je motor vžgal. Končno je kamion le pribrnel. V kabini je sedel poleg šoferja domobranec Majdetov z Brezovice, ki se pri aretacijah žrtev ni ganil iz kabine. Tretji je bil domobranski poročnik Bernik z Blok.

Ta je izstopal pred vsako hišo in sodeloval pri aretacijah. Prvi je moral na kamion Anton Slabe, nato so odpeljali na glavno cesto.

Na glavni cesti je Jernej Kavčnik ustavil pred bratovo hišo. S težavo ga je priklical. Vendar brat ni prišel iz hiše. Skoz okno je vprašal, kaj hoče. Jernej je hotel vedeti, če je v vozilu dovolj goriva. France mu je odvrnil, da ga je dosti, in hitro zaprl okno. Po bratovih mislih je France vedel, kaj se dogaja. Med vodilnimi domobranci je imel dobre znanke, ki so ga še pravočasno opozorili na nevarnost.

Nato je kamion odpeljal do šole v Logu. Pred šolo sta že stala 36-letni zidar Jakob Janša iz Loga št. 80 in 43-letni tesar Janez Filipič iz Loga št. 47.

Janševa žena Julka, rojena Plestenjak, je povedala, da je njenega moža aretiral Jože Pezdir, po domače Kavc, jurist, doma iz Vnanjih goric. Pezdir je bil komandant domobranske — prej belogardistične — postojanke v Kušlanovem gradu v Notranjih goricah. Konec septembra in v začetku oktobra 1942 je že dal pobiti sedem žrtev, med katerimi je bil tudi Janšev brat, pleskar Tone Janša. Pobili so jih pod Plešivico v bližini postojanke.

Ko je Janševa žena zagledala zločince, je začela viti roke in na ves glas jokati. »Zdaj bom pa kar sama!« je zavpila. V duhu ji je vstal prizor izza treh dni, ko jo je mož branil pred podivjanimi vlasovci. Zdaj ne bo imela nikogar, ki bi jo branil, in bodo lahko z njo počeli, kar bodo hoteli. Triletni sinček ji še ni mogel pomagati.

Na njene vzklike se je oglasil nekdo izmed domobrancev in ji očitajoče dejal: »Prej bi bili pametni!« Obupno je zajokala, zavedajoč se, da je vse izgubljeno. Njen jok je nekoga le toliko ganil, da ji je rekel: »Saj bo prišel še nocoj nazaj!«

Janeza Filipiča so domobranci prevarali, da je zunaj partizanska straža. Ko jim je odprl, jih je toliko vdrlo v hišo, da so se kar razlili po vseh prostorih. Še v klet so vdrli in jo pregledali. Žena je vstala iz bolniške postelje, da bi preprečila aretacijo, ki jo je neki domobranec z Blok, izredno dolge in suhe postave, napovedal možu. Prosila je domobrance, naj ji ne odpelejo moža, ker nima nikogar, ki bi ji pomagal v hudi bolezni, ki jo prestaja. Vsa se je tresla od slabosti, ker je prvičrat vstala, odkar so jo odpustili iz bolnišnice, in obupno jokala. Obljubili so ji, da se bo mož že naslednjega dne vrnil. Ko so ga gnali iz hiše, je žena zaslutila, da ga ne bo nikoli več nazaj.

Janeza Filipiča in Jakoba Janšo so skupaj odgnali do loške šole, kjer sta ostala toliko časa, da so pripeljali Antona Slabeta. Nato so vse tri zaprli v šolsko poslopje. S kamionom so se odpeljali naprej proti Vrhniki do sedanjega cestnega nadvoza. Pri Ruparju je moral šofer zapeljati na stransko pot k Tomaževcu, kjer je v hiši Log št. 80 stanoval pri starših najmlajši Janševih sinov, 21-letni krojač Ivan Janša. Spal je v izbi, ki je imela okno proti hribu. Ponoči so ga pogosto obiskovali partizani, ki jih je obveščal o dogodkih na terenu in zbiral zanje vsakovrsten material. Usodno noč 4. januarja 1944 je odprl izdajalcem. Kot vsi drugi se je moral tudi on kar najhitreje pripraviti na odhod. Mater je prebudil nenavaden šum v hiši. Vstala je in šla pogledat, kaj se dogaja v hiši. S težkim srcem je gledala, kako se je njen najmlajši sin zadnjikrat oblačil pod domačo streho. Oče je tako trdno spal, da ga nočni ropot ni prebudil. Šele zjutraj mu je žena povedala, da so ponoči domobranci odpeljali Ivana iz hiše.

Ko so domobranci prignali svojo žrtev do glavne ceste, se je moral Janša povzpeti na kamion. Zaradi ledenega mraza motor dolgo ni vžgal. Domobranci so ga morali potiskati po zamrzli cesti. Že po nekaj minutah vožnje je moral šofer ustaviti ob poljski poti, ki vodi v tako imenovani Jordanov kot. Nekaj domobrancev je ostalo na kamionu, da so stražili Ivana Janšo, drugi so odšli po 30-letnega zidarja Franca Suhadolnika, Log št. 35.

Suhadolnik je ležal na peči, ko je zaslišal udarce na vrata. Takoj je vedel, da zunaj niso partizani, s katerimi je večkrat prišel v hišo tudi njegov brat Albin. Partizani so trkali drugače. Med tesnobnim razmišljanjem, kdo naj bi bil, je trkanje naraščalo. Sam je moral odpreti hišna vrata. Oče in mati sta bila že zelo stara in sta odšla počivat, sestra Johana pa si je močno poškodovala nogo in je morala v bolnišnico.

Ko je Suhadolnik odklenil hišna vrata, so se nagnetli v hišo domobranci. Od mraza so cepetali z nogami in vpili, zakaj morajo tako dolgo čakati. Nagnali so ga, naj se hitro obleče, ker mora z njimi k zaslišanju. Ugovarjal je zaradi mrzle noči, kar pa ni nič pomagalo. Zaradi ropota in vpitja sta se prebudila oče in mati in prišla v »hišo«, kjer se je sin oblačil pri topli peči. Vprašala sta domobrance, kam ga ženejo tako pozno ponoči in v takem mrazu. Nihče jima ni odgovoril.

Domobranci so spehali Suhadolnika iz domače hiše in odšli z njim po poti, po kateri so prišli, proti glavni cesti. Tam se je moral povzpeti na kamion, kjer je že bil Ivan Janša. Po nekaj minutah vožnje so spet ustavili in izstopili pred Kraljičevo hišo ob glavni cesti, Log št. 18.

Bilo je že čez polnoč, ko so prebudili gospodinjo, ki je spala v hiši na peči, gospodar pa je zaradi hude nadehe ležal sam na postelji. V manjši sobi sta spali njuni hčerki Francka in Marija Kraljič. Domobranci so tiho vstopili. Med njimi je bil domačin, ki je vse hišne prostore dobro poznal. V temi je stopil v sobo, kjer sta spali dekleti, obšel njuni postelji in v kotu za šivalnim strojem poiskal električno stikalo. Šele, ko je zagorela luč, sta opazili, da je nekdo v sobi, in si hitro potegnili odejo čez glavo. Domobranec je vprašal, kje spi France. Starejša je odgovorila, da spita France in Ivan v zgornjih prostorih.

V zgornji sobi sta spala 34-letni kmetovalec Franc Kraljič in 22-letni Ivan Kraljič, ki je bil izučen za mesarja, a je tiste dni delal na železnici. Domobranci so zdrveli po stopnicah in ju kmalu le za silo oblečena prignali v hišo. Pri peči sta se na toplem do kraja oblekla in obula v zimsko obleko, tople sukniče in škornje. S seboj sta vzela tudi nekaj denarja in vsak svojo zapestno uro.

Med oblačenjem je France izkoristil priložnost in naglo stopil v izbo. Sestri Mariji, ki je spala za vrati, je pošepetal, naj pogleda skoz okno, da bi videla, v katero smer ju bodo odpeljali. Domobranci so jima svetovali, naj vzameta še volnene odeje, ker je zunaj preklemansko mrzlo. Vzela sta jih in se na hitro poslovila od svojih ljudi. Domobranci jima niso dovolili, da bi komu izmed njih segla v roko.

Zunaj hiše sta Kraljiča zagledala kamion in na njem sovaščana Ivana Janšo in Franca Suhadolnika, zastražena od domobrancev. Morala sta k njima, nato je kamion s težavo potegnil. Šofer Jernej Kavčnik je slišal, kako je poročnik Bernik dejal Majdetovemu z Brezovice: »No, pri tej hiši smo mislili enega, ker sta bila dva doma, smo vzeli kar oba!« Po teh besedah je sedel k pajdašu in ukazal odpeljati.

Po kratki vožnji je kamion obstal pred šolo v Logu, kjer so strpali nanj še prve tri aretirance: Antona Slabeta, Jakoba Janšo in Janeza Filipiča. Takoj so odpeljali naprej po glavni cesti v smeri proti Ljubljani. Vnovič so ustavili v Dragomeru št. 36 pred hišo družine Frank.

Ko so ustavili in je poročnik Bernik izstopil iz kabine, ga je Anton Slabe zaprosil, če ga za trenutek pusti k bratu, Frankovemu sosedu, da si bo pri njem izposodil nekaj denarja za na pot. Bernik mu je prošnjo zavrnil in hitro stopil za hišo na Frankovo dvorišče. Bilo je točno dve in deset minut čez polnoč, ko so začeli s puškinimi kopiti razbijati po hišnih vratih. Na uro je pogledala domača hčerka Ivanka Frank, ki se je zaradi ropota prva zbudila. S strahom je šla odpret, ker se je takoj domislila, da utegnejo biti vlasovci. O njihovem divjanju na novoletni večer so tedaj govorili že po vseh vaseh okoli Loga.

Namesto vlasovcev je zagledala pred seboj domobrance. Ker so vežna vrata Frankove hiše na dvoriščni strani, ni videla kamiona z aretiranci na cesti pred hišo. Domobrance je pozdravila: »Dober večer!« Nekdo iz tolpe se je zadrł: »Kakšen dober večer!« Iz žepa je potegnil močno svetilko z električno baterijo in posvetil po hiši. Za njim so vdrli domobranci z Blok, domačini so ostali zunaj.

Med pregledovanjem spodnjih prostorov, kjer so spali oče, mati in starejši sin, je Ivanka vprašala domobrance, koga iščejo.

»Tončka!« so odvrnili.

»On spi zgoraj,« jim je pojasnila.

In spet se je ponovil isti prizor kot v vsaki hiši, kamor so vdrli zločinci. Eni so odhiteli po 28-letnega Antona Franka, uslužbenca na železniški direkciji v Ljubljani, drugi so ostali v spodnjih prostorih in brskali za predmeti, ki jih je bilo dovolj vredno odnesti s seboj.

Anton Frank je oblekel novo zimsko uniformo železniških uradnikov, čez njo je ogrnil zimsko suknjo in obul močne čevlje. Na roko je nataknil zapestno uro in spravil v žep listnico z denarjem. Med oblačenjem so ga domobranci z užitkom opazovali in na tihem računali, komu bodo že v najkrajšem času pripadle vse te reči.

Starejši sin je vprašal domobrance, kaj hočejo bratu. Odgovorili so mu, da je to njihova stvar. Obupana mati je s tresočim se glasom vprašala sina, kam se odpravlja tako pozno ponoči. Da bi jo potolažil, ji je z brezskrbnim glasom dejal: »Nič hudega ne bo, mati! Gotovo si je kdo kaj izmislil o meni in moram v postojanko, da razložim.«

Domači so sprva mislili, da bo morda res tako. Po sinovem odhodu so opazili, da so bili v hiši pravi razbojniki. Z njimi je izginilo več vrednih predmetov, celo volnene odeje s postelj

Frankovih staršev. Čeprav jim te reči niso nič pomenile, ker jih je prevzela le skrb za sinovo življenje, so menda spoznali, da so besede takih ljudi brez vsake vrednosti. Še huje jih je stisnilo pri srcu, ko so po sinovem odhodu pogledali skoz okna na cesto in videli ne daleč od hiše kamion, na katerem se je gnetlo več temnih postav. Mednje so potisnili še njihovega sina.

V Dragomeru št. 1 so vzeli domobranci tisto noč še 36-letnega krojača Jožeta Lumpreta, očeta dveh majhnih otrok. Bil je zadnji, ki so ga imeli na seznamu. Aretirance je zadaj na odprtem kamionu zeblo, da so cepetali z nogami. Tudi domobrancem, ki so jih stražili, ni bilo toplo. Zato so priganjali svoje »vodnike«, naj pohite. Lumpret je moral v največji naglici zapustiti družino.

Tudi poročnika Bernika je začelo mraziti, čeprav je sedel v kabini. Zahotelo se mu je požirek žganja ali pa je bil že prej dogovorjen, da se bo po opravljenem poslu zglasil v bližnji gostilni pri »Rusu«. Šoferju je ukazal, naj ustavi, nato je izstopil in odšel s pajdašem, ki je sedel poleg njega, v gostilno.

Jernej Kavčnik je ostal sam v kabini. Tudi njemu bi se prileglo šilce žganja, a se je bal zapustiti kamion. Skoraj pol ure se je obotavljal in poslušal nemirno cepetanje aretirancev in domobranskih stražarjev za seboj. Ker Bernika in njegovega spremljevalca le ni hotelo biti iz gostilne, se je ojunatil in stopil na cesto. Aretirani sovaščani so zavpili, naj še njim prinese kaj pijače, ker so že vsi trdi od mraza.

»Ne vem, če bo kaj. Še sam ,riskiram',« je rekel Kavčnik in stopil v gostilno. V veži je zagledal nemškega vojaka, ki ga je ustavil in začel nekaj izpraševati. Kavčnik ga ni razumel. Povedal mu je, da je šofer. To besedo je vojak razumel in ga pustil v točilnico.

Kavčnik je prosil domobranskega poročnika, če lahko še on popije šilce žganja. Bernik mu je dovolil. Ko je izpil, mu je krčmar, ki ga je dobro poznal, nalil še eno merico. Bernik je pikro pripomnil: »Samo glej, da nas ne boš prevrnil!« Premeril ga je od nog do glave in še dodal: »No, saj tebe pa ne bomo, čeprav imaš dva brata v partizanih!«

Iz teh besed je Kavčnik sklepal, da mislijo vse pobiti, njega pa da je rešil brat Franc, ki je imel po njegovem zveze z vodilnimi domobranci v domačem kraju in okolici.

Ko so se domobranski oficir, njegov pomočnik in šofer okrepili z žganjem, so sedli nazaj v kabino kamiona in odpeljali

aretirance na Brezovico. Ustavili so pred gasilskim domom in jih nagnali skoz glavna vrata. Poročnika in nekega vodnika je moral šofer odpeljati na njun dom v bližini železniške postaje. Nato je moral z domobrancem Majdetom nazaj v gasilski dom, kjer je ostal čez noč. »Zaradi policijske ure,« mu je pojasnil domobranec. »Če bi zdajle sam vozil domov, bi te kak Nemec lahko ustrelil.« V družbi z domobranci je bilo seveda bolj varno. Nemci so ščitili svoje hlapce, pa tudi iznebiti so se jih znali, kadar se jim je zahotelo. Kmalu po aretaciji devetih mož in fantov z Loga in iz Dragomera je neki nemški oficir ustrelil domobranskega poročnika Bernika kar v pisarni železniške postaje na Brezovici.

Naslednje jutro po prevozu aretirancev na Brezovico je šofer Kavčnik lahko le s pomočjo konjske vprege premaknil kamion in vžgal motor, da se je lahko odpeljal nazaj na Log. Svojci odpeljanih mož in fantov so že vedeli, da so jih domobranci zaprli v gasilski dom na bližnji Brezovici.

Matere, žene in sestre aretirancev so že navsezgodaj zamešile kruh in spekle nekaj priboljškov za svoje ljudi. Prejšnji večer so morali tako hiteti, ko so jih s silo odveli iz domov, da jim domači niso utegnili pripraviti kaj več živeža za na pot. Po nekod pa tudi niso imeli nič takega pri hiši, da bi bilo vredno jemati s seboj. Marsikdo si je moral živež izprositi ali izposoditi, da je lahko drugo jutro pripravil kaj primernega. Nekateri so nesli sorodniku, za katerega so mislili, da pojde v internacijo, tudi toplo perilo in denar.

Obisk pri svojcih je bil zelo žalosten. Aretirance in njihove sorodnike je težila slutnja, da se ne bodo nikoli več videli.

Anton Slabe je prišepnil ženi: »Ko bi ne bilo toliko teh svinj, bi jim pobegnil.« Denar, ki mu ga je izročila z živežem in perilom, ji je po nekem znancu vrnil, češ da ga bo sama bolj prav uporabila. Mislil je le na otroka, ki ga je žena pričakovala.

Žena Jakoba Janše se je s prvim vlakom odpeljala v Ljubljano k dr. Savinšku po zdravniško potrdilo, da je mož bolan na pljučih. S potrdilom je še pravočasno prispela na Brezovico in ga izročila možu. Mož se ga ni kdove kako razveselil, ker je vedel, da mu ne bo nič koristilo.

Bolna žena Janeza Filipiča se je, oprta ob palico, odpravila na železniško postajo na Logu in se pripeljala k možu. Prestrašil se je je, tako slaba je bila zaradi napora, ki ga je prestala, da je lahko še enkrat videla moža. Prinesla mu je zlato uro z zlato ve-

rižico in mu jo naskrivaj izročila za najhujšo silo. »Mogoče ti bo rešila življenje v internaciji,« mu je šepetaje govorila in se s težkim srcem poslovila od njega. Oba sta mislila eno: da se ne bo sta nikoli več videla, a izrekel ni tega nobeden.

Drug za drugim so prihajali svojci po slovo. Domobranci jim niso branili poslednjega obiska. Dobro so vedeli, da bo vsak prinesel kakšno vrednost svojemu človeku, četudi bi jo moral iz tal izkopati. Naskrivaj so vsakega opazovali in si meli roke od veselja zaradi darov, ki so bili namenjeni njihovim žrtvam.

Bolehni in že priletni oče Antona Franka je prinesel sinu dve topli odeji, da ga ne bi zeblo v daljnem nemškem taborišču. Sina je prav tako kot druge tesnil občutek, da ne pojde v Nemčijo, temveč v smrt, a tudi on ni hotel žalostiti obupanega očeta.

Še prej, preden se je 5. januarja 1944 stemnilo, so domobranci nagnali svojce aretirancev domov. Le Filipičeva žena je lahko ostala, ker je čakala na večerni vlak. Zaradi bolezni ni mogla peš domov. Ostala je v bližini gasilskega doma in čakala priložnosti, da morda še ugleda moža. Bila sta tako zelo navezana drug na drugega, da so se jima v stiski, v kakršni sta bila, misli, čustva in slutnje neprestano prepletale in jih še taka razdalja ni mogla prekiniti. Filipičeva je videla, kako so še pred mrakom pognali aretirance na cesto in močno zastražene peš gnali proti Ljubljani. Mož se je ozrl in jo zagledal. Še nekajkrat ji je z roko zamahnil, nato pa za vselej izginil za ovinkom.

Na viškem bloku so aretirance zvezali. Ker niso hoteli z njimi skoz mesto, so jih gnali na Cesto dveh cesarjev skoz Mestni log do Golovca, od tam pa na Sv. Urha.

Domobranci in njihovi sorodniki so vedeli, da aretiranih sovaščanov ni več med živimi. Do svojcev pobitih žrtev so se vedli oholo in jim dali čutiti, da lahko počenjajo, kar hočejo. Bili so prepričani, da bodo zmagali in se obdržali na oblasti, ne glede na to, kakšen je položaj na bojiščih. Če jim ne bodo mogli pomagati Nemci, se bodo že o pravem času pojavili Angleži in uredili tako, da bo prav zanje. Toda bolj ko se je bližal konec vojne, bolj so postajali nekateri zaskrbljeni, boječ se obračuna za storjene zločine.

Domobranske ženske iz Loga in okolice so se poizkušale približati sorodnikom ubitih sovaščanov in jim dopovedati, da so prišli njihovi ljudje v roke Nemcem, ki so jih najbrž pobili. Ob tem pripovedovanju so si prizadevale, da bi jim ljudje verjeli, kako zelo sočustvujejo z njimi. Toda prizadeti so dobro čutili, da se

njihovi nasprotniki pretvarjajo in hlinijo. Nihče jim ni verjel niti besedice.

Filipičeva žena je sebi in tudi drugim zatrjevala: »Dobro vem, da moj mož več ne živi! Toda mrtvega bom našla, pa če pojdem do konca sveta!« In res ga je kmalu po osvoboditvi našla na Sv. Urhu.

Iste noči kot devet žrtev iz Loga in Dragomera so na Sv. Urhu pobili tudi 27-letno učiteljico Maro Zupančič iz Prečne pri Novem mestu. Ob fašističnem napadu na našo domovino je službovala v Pišecah pri Brežicah. Pred okupatorjem je pribežala domov v Prečno in se takoj vključila v delo za osvobodilno gibanje. Zaradi ovaduškega delovanja belogardistov, ki jih je vodil tamkajšnji župnik Janko Komljanec, so jo 10. februarja 1943 prijeli na poti v Novo mesto italijanski karabinerji in odpeljali v Ljubljano. Pred vojaškim sodiščem so jo obsodili na večletno ječo. V italijanskih zaporih je zbolela na srcu. Kljub trpljenju in bolezni je ohranila svoj vedri značaj. Domov je pošiljala spodbudna pisma, prav tako je vplivala na svojo okolico v zaporih. Neomajno je verovala v lepše dni, ki jih bo jugoslovanskim narodom izbojeval osvobodilni boj.

Dne 24. decembra 1943 se je Mara Zupančič vrnila iz Italije. Nastanila se je v Ljubljani pri svojih sorodnikih Mrharjevih v Hrenovi ul. št. 12, hranila pa se je v isti ulici št. 8 pri družini poštnega uslužbenca Ludovika Parklja. Z njegovo hčerko Majdo sta bili skupaj zaprti v Peruggi. Tri Majdine sestre so odšle v partizane, njihova mati Ana pa je bila zelo delavna aktivistka OF. Za Maro Zupančič je skrbela kot za svojo hčerko. Poznala jo je že pred vojno, ker so tudi Parkljevi doma iz Prečne. Svarila jo je, naj ne hodi z doma, ker se lahko sreča z domobranci iz domačega kraja.

Zupančičeva je obiskovala znance po Ljubljani. Podnevi se ni zadrževala na ulicah, zvečer pa je bila rada malo dlje na zraku, ki ga je v zaporih tako zelo pogrešala. Na dan pred aretacijo, dne 4. januarja 1944, je v bližini Šentjakobskega trga prav pod cestno svetilko srečala svojo staro znanko učiteljico Ljudmilo Borse, poročeno z domobranskim poročnikom Mihevcem. Svojim prijateljem je še isti večer povedala, da jo je Mihevčeva ustavila in jo osorno nagovorila: »Kaj pa ti tukaj?!« Že naslednjega dne so prišli po Zupančičevo domobranci s Sv. Urha.

Najprej so jo iskali pred večerjo, ko je bila še na obisku pri znancih v bližnji Prečni ulici. Domobranci so povpraševali po

nji pri Mrharjevih in pri Parkljevih. Ker je niso dobili, so se čez dobro uro vrnili. Tedaj je Zupančičeva ravno večerjala s svojimi prijatelji. Urhovci so jo pozvali, da mora takoj z njimi. Gospodinja Ana Parkelj ji je hotela dati nekaj obleke svojih hčera, ki so bile v partizanih. Zupančičeva je odklonila in dejala, da se bo spotoma oglasila pri sestričnah in vzela, kar misli, da bo potrebovala. Mislila je na odhod v nemško taborišče.

Ana Parkelj je vsepovsod iskala Zupančičevo, vendar nikjer niso ničesar vedeli o njej. Skrbelo jo je, kaj bo z njo, ker je vedela, kako zelo je bolna na srcu. Pripravila ji je nekaj živeža, a ga je zaman prenašala od zavora do zavora. Obvestila je Marinega brata Slavka Zupančiča, ki je bil zaposlen kot bolničar v ljubljanski splošni bolnišnici. Tudi on je začel pozvedovati po sestri, a je ni mogel izslediti.

Dne 10. januarja 1944 so ljubljanski domobranski policisti aretirali Ludvika Parklja in njegovo hčerko Majdo, ki se je dva dni za Maro Zupančič vrnila iz italijanskih zaporov. Prišli so zvečer, ko se je povsem stemnilo, in ju odpeljali s seboj. Proti jutru so vdrli v hišo domobranci s Sv. Urha in zahtevali, da gresta z njimi Ludvik in Majda Parkelj. Ana Parkelj je ogorčena zavpila, da so ju že pred nekaj urami odpeljali domobranci z ljubljanske policije. Urhovci so hoteli vedeti, kam. Vsa iz sebe je Parkljeva še huje zakričala: »Čudno se mi zdi, da vi tega ne veste!« Dva dni kasneje je morala še ona v nemško taborišče. Mara Zupančič je tedaj že teden dni ležala v enem izmed grobov na Sv. Urhu.

Po osvoboditvi smo našli Marino truplo v grobu, označenem s št. 30. Starši in sestra Olga so prepoznali njeno perilo in olivno zeleno svilenko bluzo, ki jo je imela na sebi, ko so jo odgnali na morišče. Vse drugo so ji izropali. Na sebi je imela vsega po dvoje, da je v taborišču ne bi zeblo.

Dobro uro po aretaciji Mare Zupančič so urhovci obkolili hišo Ceferina in Marije Bricelj, rojene Vidmar, v Zgornji Hrušici št. 18. Iskali so 30-letnega električarja Jožeta Vidmarja, brata Bricljeve žene Marije. Doma je bil iz Črne vasi št. 65 na Ljubljanskem barju. Po kapitulaciji Italije je prišel iz internacije hudo bolan. Mesec dni se je zdravil v ljubljanski bolnišnici, kjer so ga obiskovali sorodniki in znanci iz domače vasi. Povedali so mu, kaj počno po Barju Frakljevi domobranci, in mu svetovali, naj se nikar ne vrne domov.

Ko je Vidmar za silo okreval, je odšel k sestri Mariji Bricelj v Zgornjo Hrušico, misleč, da bo pri njej bolj na varnem kot v Črni vasi. K tej odločitvi ga je privedlo upanje, da ga bo pred domobranci ščitilo poznanstvo z Marijo Dežman, starejšo sestro ponesrečenega Lojzeta Dežmana.

Ponoči 25. novembra 1943 so Frakljevi domobranci polovili po barjanskih vaseh več ljudi, med njimi tudi sestri Jožeta Vidmarja in Marije Bricelj, Štefko in Francko Vidmar. Štefko in enajst drugih žrtev so pobili v bližini Kozlerjeve gošče, Francka pa je morala v nemško taborišče. Obupana mati ni mogla sama pozvedovati za hčerkama, zato je sporočila starejši hčerki Mariji Bricelj v Hrušico, naj ona povpraša v Ljubljani. Marija Bricelj je tako kot mnogi drugi pozvedovala po svojih ljudeh, vendar še po štirinajstih dneh ni mogla materi ničesar sporočiti.

Po brezuspešnem pozvedovanju za sestrama je odšla Bricljeva neko novembrsko popoldne k Dežmanovim, nedaleč od svojega doma. Gospodarja, ki je imel konje, je prosila, če bi ji lahko pripeljal nekaj premoga. Obljubil ji je, nato jo je vprašal, če je že kaj zvedela o sestrah. Odvrnila mu je, da je bilo vse pozvedovanje zaman in da ne ve, kje bi še iskala.

Tedaj se je oglasil Janez Dežman, mlajši brat ponesrečenega urhovskega komandanta: »Skrajnji čas je, da pobijemo vse komuniste! Če ne pobijemo mi njih, bodo oni nas!« je zavpil s fanatičnim glasom. Oče je sina opomnil, naj bo tiho, izraz na njegovem obrazu pa je bil tak, da je Bricljeva videla v njem iste misli, kot jih je izrekel sin. Z neprikrito škodoželjnostjo je poslušal njeno pripoved, kako je vsepovsod iskala sestri in da zdaj ne ve, kaj naj sporoči obupani materi. Dežmanovi so molče poslušali, Bricljeva pa je začutila, da ji ti ljudje ne bi pomagali, pa če bi jo zadela še tako huda nesreča.

Zaradi vedno pogostejših aretacij po vaseh okoli Sv. Urha je Ceferin Bricelj svetoval svaku Jožetu Vidmarju, naj bi si poiskal delo kje zunaj Ljubljane. Vidmar je bil že od prihoda iz internacije brez zaposlitve. Že je mislil sprejeti delo v Kranju, ko je dobil obvestilo mestne elektrarne v Ljubljani, da lahko prevzame svoje prejšnje delovno mesto.

Dne 5. januarja 1944 je dobil Jože Vidmar v službi večjo vsoto denarja — nekaj nad deset tisoč lir — kot nekakšno odškodnino za čas, ki ga je prebil v internaciji. Po poti v Hrušico je kupil steklenico vina, da bi ga popili skupaj s svakom in z bra-

tom Hermanom, ki ga je prišel tistega dne obiskat. Sestra Marija Bricelj je morala v Črno vas na očetov dom, ker so mater zaradi živčnega zloma, ki so ga povzročile govorice o umoru žrtev v Kozlerjevi gošči, med katerimi je bila tudi njena hčerka Štefka, odpeljali v bolnišnico.

Pri Bricljevih se ni nihče dotaknil vina, ki ga je prinesel Jože Vidmar za priboljšek po večerji. Bili so nerazporejeni in nikomur ni bilo do pijače. Prevzeti od zlih slutenj so se še pred 22. uro odpravili počivat.

Jože je spal v kuhinji na zlozljivi postelji. Komaj je zatisnil oči, že je zaslišal trkanje na okna in vrata. Ker niso takoj odprli, se je trkanje spremenilo v divjaško razbijanje. Prvi je vstal gospodar in odklenil hišna vrata. V vežo so vdrli trije domobranci s Sv. Urha, med njimi Stane Kukovica in Matija Prepeluh, tretjega Bricelj ni poznal. Zunaj pred hišnim pragom je zagledal še dva, več pa jih je stalo okoli hišnih vogalov. Med tistimi, ki so stražili zunaj hiše, je Bricelj spoznal Kovačevega iz Zgornje Hrušice št. 4.

Matija Prepeluh je vprašal Briclja po imenu. Ko mu je povedal, kdo je, ga je odrinil, da je zletel po veži, in zavpil: »Nisi pravi!« Nato so vsi trije zdrveli v kuhinjo in se ustavili ob ležišču Jožeta Vidmarja. Tudi njega so vprašali po imenu. Ko jim je povedal, kdo je in od kod, je moral takoj z njimi. Med oblačenjem so mu dejali, naj se toplo obleče in vzame s seboj še odejo, pribor, »porcijo« in podobne reči, češ da jih bo potreboval v taborišču.

Vidmar je vprašal domobrance, kam ga nameravajo odgnati. Odgovoril mu je Prepeluh: »Na komando! K babam ne!« Na te besede je Jože Vidmar odšel, zimsko oblečen in obut in z vsem denarjem, ki ga je tistega dne prejel, iz sestrine hiše.

Vidmarjev oče je bil po poklicu cestar. Pred vojno je nekaj časa delal skupaj z Alojzom Svetkom iz Bizovika. Ko je zvedel, da so urhovski domobranci aretirali sina Jožeta, je sklenil, da bo o njem povprašal Svetka, ki je pogosto zahajal k pajdašem na Ljubljansko barje. Pri srečanju z njim mu je Svetek dejal, naj poižveduje za sinom na ljubljanski policiji. Tam pa seveda niso nič vedeli o njem.

Pred odgonom v internacijo je bil Jože Vidmar nekaj časa partizan in je sodeloval v več akcijah barjanskih partizanov. Svetek je za te akcije zvedel od domobranskih ljudi in nekaterih partizanskih dezertarjev. Domobranec Miha Trkov iz Dobrunj je

Ivan Janša, krojač,
rojen 1. 9. 1922 — ubit 5. 1. 1944

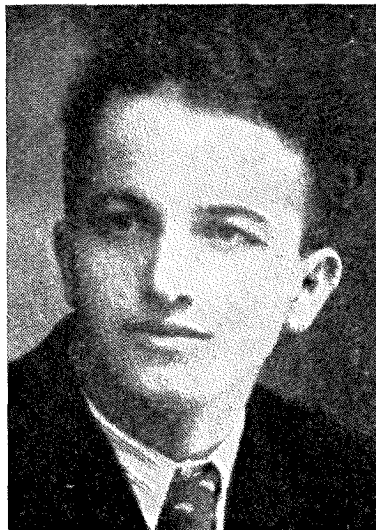
Franc Suhadolnik, zidar,
rojen 2. 12. 1913 — ubit 5. 1. 1944

Franc Kraljič, kmetovalec,
rojen 20. 7. 1909 — ubit 5. 1. 1944

Ivan Kraljič, mesar,
rojen 27. 1. 1921 — ubit 5. 1. 1944

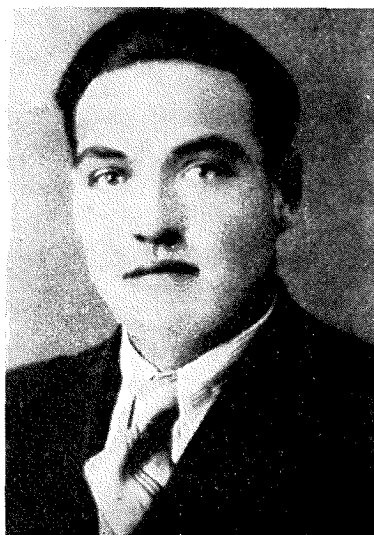
Anton Frank, nameščenic,
rojen 1. 1. 1916 — ubit 5. 1. 1944

Jože Lumpret, krojač,
rojen 25. 1. 1908 — ubit 5. 1. 1944

Mara Zupančič, učiteljica,
rojena 10. 2. 1916 — ubita 5. 1. 1944

Jože Vidmar, električar
rojen 18. 3. 1913 — ubit 5. 1. 1944

po Vidmarjevi aretaciji povedal Bricljevimi sorodnikom, da ga je Svetek sam pobil. Pobral mu je ves denar in zapestno uro in jo sam nosil. Ljudem okoli Sv. Urha pa je govoril, da je treba pobiti od plenic naprej vse, kar je komunističnega.

Vidmarjevo truplo je ležalo v skupnem grobu v gošči nad Tarnavo, kjer so imeli pred enim letom in pol Kranjčevi četniki eno izmed zemljank, v katerih so skrivali orožje za zahrbtni boj proti partizanom.

Po aretaciji Jožeta Vidmarja so morilci krenili v smeri proti Ljubljani in se ustavili na Litijski c. št. 2 pred hišo, v kateri je stanoval 43-letni pleskarski pomočnik Franc Anžič.

Urhovski domobranci so prišli po Anžiča že na novoletni večer 1944. Dva sta stopila v kuhinjo, tretji — bil je Alojz Svetek — je obstal med vrati in mu kar s praga napovedal aretacijo. Anžič je vstal od mize in dejal domobrancem, da se mora preobleči. Šel je v sobo, zaprl vrata za seboj in skočil skozi okno. Nasprotni njegovega stanovanja je stalo pred Novakovo gostilno več pijanih domobrancev in čakalo pajdaše, ki so odšli ponj. Če bi bežal mimo njih, bi vedeli, da jim je ušel, zato je mimo njih stopil v gostilno, kot gost, ki hoče na kozarec vina. Ko jim je izginil izpred oči, je skozi gostilniško vežo stekel h Gruberjevemu prekopu na koncu vrta in ob vodi k sosedovim, kjer je prenočil.

Medtem ko je bežal, so trije domobranci stali v njegovi kuhinji in čakali, da se bo v sobi preoblekel. Ker ga dolgo ni bilo iz sobe, so ukazali ženi, naj pogleda, kaj počenja. Žena je takoj zagledala odprto okno in spoznala, da je ušel. Vendar tega ni hotela takoj povedati domobrancem. V temi je klicala moža in si mislila: čim dlje ne zvedo, da je ušel, tem bolje zanj. Šele po večkratnem klicanju je odšla v kuhinjo in začudena dejala domobrancem, da ga ni nikjer. Ti so zdvijali. Eden je naperil puško 13-letnemu Anžičevemu sinu na prsi in bi jo bil tudi sprožil, da mu ni pajdaš v zadnjem hipu preprečil zločina.

Naslednji dan je Anžič sporočil ženi, da je srečno ušel. Ker ni imel kje spati, se je vrnil domov, misleč, da ga domobranci ne bodo več iskali. Toda motil se je. Zločinci so po ovaduhih zvedeli, da že ves čas okupacije dela za OF, in sklenili, da ga je treba spraviti s poti.

Dne 5. januarja 1944 so prišli ponj, ko je že spal. Razbijali so po kuhinjskih vratih in po oknu edine sobe, skozi katero jim je pred nekaj dnevi ušel. Dolgo jim ni nihče odprl. Ko so že sko-

raj odtrgali kljuko z vrat, je žena prižgala luč in jim odprla. Stane Kukovica je luč takoj ugasnil in ukazal Anžiču, da se mora v temi pripraviti na odhod. Žena je še nekajkrat zavrtela električno stikalo, da je možu lahko pripravila nahrbtnik za na pot, Kukovica pa je luč vselej ugasil. Anžičeva je potisnila v nahrbtnik le malo kruha in nekaj perila in dala možu še toplo odejo s seboj. Ko je vzel mož v roko srebrno uro z zlato verižico, mu je odsvetovala, da bi jo vzel s seboj. Slutila je, da mu bodo domobranci vse pobrali.

Anžič je moral brez slovesa z doma. Eden Breskvarjevih, po domače Grgurjevih iz Spodnje Hrušice, ki je stražil zunaj na Litijski cesti in je bil nekoč z Anžičem v dobrih odnosih, je povedal, da Anžiča niso živega prignali na Sv. Urha. Že po poti so ga tako izdelali, da ni imel lasu na glavi in se ni mogel več ganiti. Ker Breskvar ni mogel gledati takega divjaštva, je odšel od pajdašev, ki so brez njega dokončali krvavi zločin.

Dne 5. januarja 1944 so se pridružili urhovskim in poljskim domobrancem še pajdaši iz Zaloga pri Škofljici, ki jim je pove-ljeval gimnazijec Vinko Rak iz Vevč v poljski občini. V popoldanskih urah so vdrli v Sadinjo vas v dobrunjski občini in polovili več žensk. Iskali so predvsem 42-letno delavko v vevški papirnici Ivano Vrečar. Ker je niso dobili doma, so odhiteli ponjo v papirnico in jo vzeli kar od dela pri stroju. Ognali so jo v Sadinjo vas in pridružili drugim aretirankam. Med njimi je bila tudi njena soseda Jerica Bučar, po domače Tabernikova.

Aretirane ženske iz Sadinje vasi in bližnjih zaselkov so še istega dne odgnali v Zalog pri Škofljici. Ker ni bilo v vasi primerne stavbe za domobransko postojanko, so ženske razdelili po hišah. Na sredi vasi je imel pri Žnidarjevih svoj sedež komandant Vinko Rak. Hišna gospodinja je bila Terezija Nebec.

Ivano Vrečar so zaprli v kaščo kmeta Kastelica v Zalogu št. 9. Tam so že imeli zaprto 34-letno učiteljico Anico Gale iz Grosupljega. Skupaj sta preživeli noč pred praznikom Treh kraljev. Predvečer praznujejo verni katoličani kot tretji sveti večer v po-božičnih dneh. Kako sta ga preživeli in kaj sta si tisto noč po-vedali, ni zvedel nihče, ker ni nobena ostala pri življenju.

Naslednjega dne, 6. januarja 1944, so domobranci postavili ol-tar na prostem in nagnali aretirane ljudi k slovesni maši. Jerica Bučar je kasneje povedala, da je bila tudi njena soseda Ivana Vrečar pri maši. Po končanem cerkvenem opravi-lu je domobran-

ski oficir Vinko Rak poklical Vrečarjevo k sebi in jo vprašal, če ga kaj pozna. Vrečarjeva mu je odvrnila, da ga ne pozna. Domobranec se je posmejal in ji dejal: »Jaz pa tebe prav dobro!«

Ivana Vrečar, rojena Krmec, je bila doma iz Spodnjega Kašlja v poljski občini. Domobranec, ki je bil iz iste občine, je bil veliko mlajši od nje, zato ga ni poznala. On pa je vedel, da ima Vrečarjeva v partizanih brata Cirila Krmeca, ki so ga kasneje Nemci ujeli v Besnici in ga ubili pod zaloško graščino pri Ljubljani. Tudi za njeno delo je vedel zaradi izdajalcev, ki so ga obvestili, da je Vrečarjeva terenka in da tudi v podjetju dela za OF in partizane.

Za ta pogovor je Bučarjeva zvedela malo prej, preden so njeno sosedo odgnali v bližnji gozd na kraj, ki ga domačini imenujejo Klobušter ali Nemški vrh, in jo tamkaj ustrelili. Pokopali so jo ob gozdni poti v že pripravljen, sveže izkopan grob. V isti grob so čez dan ali dva zakopali tudi učiteljico Anico Gale.

Ob fašističnem napadu na Jugoslavijo je Galetova poučevala v Sevnici. Pred Nemci je zbežala v domači kraj in se zaposlila kot delavka v tovarni Motvoz v Grosupljem. Bila je razgledana, srčno dobra in povsod izredno priljubljena. Pisala je pesmi in črtice v razne mladinske in ženske liste. Zaradi toplega in poštenega odnosa do soljudi so jo enako vzljubili delavci v tovarni kot stanovski tovariši, predvsem pa njeni učenci in učenke.

Galetova se je z navdušenjem in z vnelo vključila v osvobodilni boj svojega naroda. Delala je v podjetju in na terenu. Postala je sekretarka okrajnega in okrožnega odbora protifašistične ženske zveze za grosupeljski predel in delegatka za prvi kongres te zveze v Dobrniču oktobra 1943. Na prvem zboru slovenskih odposlancev je zastopala obolelo tovarišico in kar najbolj aktivno sodelovala pri postavitvi in utrjevanju ljudske oblasti v Grosupljem in okolici.

Prvič so prišli ponjo domobranci iz Zaloga pri Škofljici med jesensko nemško ofenzivo 12. novembra 1943. Odgnali so jo na grad Lisičje pri Škofljici, kjer so gospodarili salezijanci z Rakovnika. Po dveh dneh so jo prepeljali v Ljubljano in jo že določili za internacijo, kar pa sta preprečila dva domobranca. Poznala sta Galetovo še iz tovarne »Motvoz«, kjer so skupaj delali, in jo spravila nazaj v Grosuplje. Bila je strašno pretepena. Ko si je opomogla, je takoj nadaljevala svoje delo.

Drugič so prišli po Galetovo 4. januarja 1944. Pred odhodom je rekla svoji sestri Frančiški, poročeni Perme, naj ne hodijo

nikamor prosit zanjo. Spet so jo odgnali v Lisičje, od tam v domobransko postojanko na Škofljico, nato pa v Zalog, kjer so jo zaprli v kaščo kmetovalca Kastelica.

Dne 7. januarja 1944 se je oglasil pri Frančiški Perme v Grosupljem št. 2 domobranec Viktor Lovšin, doma iz Ribnice na Dolenjskem, ki je delal v tovarni skupaj z Anico Gale. Imel jo je v najlepšem spominu in ji je hotel pomagati. Permetovi je rekel, da bi ji lahko naskrivaj izročil, če ima kaj zanjo. Permetovi so del stanovanja zasedli Nemci, zato ni mogla vpričo njih ničesar na hitro pripraviti. Lovšin ji je dejal, da se bo oglasil naslednjega dne, če pa ne bo mogel priti, naj prinese paket v Škofljico in počaka v bližini postojanke. Ko jo bo zagledal, bo prišel k nji, v postojanko pa naj nikar ne hodi.

Domobranec ni našel priložnosti, da bi se še oglasil pri Permetovih. Zato je Permetova pripravila nekaj živeža za sestro in ga dala svojemu otroku z naročilom, naj ga odnese v domobransko postojanko v Škofljico in izroči vojaškemu kuratu Šinku, ki je Anico Gale poznal. Kurat je vzel paket z živežem, toda naslovljenka ga ni prejela. Kasneje, ko je bila že mrtva, je Permetova po naključju videla poslani paket na polici v domobranski postojanki v Škofljici.

Dne 9. januarja je Permetova vnovič pripravila nekaj najnujnejšega perila in živeža in se z otrokom odpravila v Škofljico. Po poti je srečala kurata Šinka in ga vprašala, če kaj ve, kako je z njeno sestro. Odpravil jo je z nekaj skopimi besedami, čeprav je vedel, da so jo že umorili.

V Škofljici je Permetova naletela na kolono domobrancev, v kateri je bil tudi Viktor Lovšin. Umaknil je pogled in odkorakal s pajdaši v bližnjo gostilno. Šla je za njim in ga poklicala iz gostilniške sobe v vežo. Lovšin jo je zbegano pogledal in že hotel spregovoriti, ko se je pojavil za njim eden izmed domobrancev in obstal na pragu. Lovšin ga je začutil za seboj, zato ni upal odkrito govoriti, kaj je z Anico Gale. Permetovo je vprašal, če je ni morda srečala na poti. »V Zalog so jo odpeljali,« je dejal, »tam pa, kot veste, vsakega takoj izpuste.« Med pripovedovanjem je Lovšin pomenljivo pomežikoval Permetovi, ki je prestrašena poslušala dvoumno domobrančev govorjenje. Ljudem je bilo znano ravno nasprotno, da v Zalogu pri Škofljici vsakega pobijejo.

Bolj kot domobrančeve besede so Permetovo zmedli njegovi pogledi. Povedala je, da je z očmi drugače govoril kot z jezi-

kom. Ko se je odstranil domobranec, ki je poslušal razgovor, je Viktor Lovšin hitro prišepnil Permetovi, naj gre v Zalog, kjer bo bolj točno zvedela, kaj je s sestro.

Permetova je odšla iz Škofljice naravnost v Zalog. Ko se je bližala hribovskemu naselju, je razmišljala, v katero izmed hiš naj bi vstopila in vprašala po sestri. Na klancu pred vasjo je zagledala gručo otrok, ki so se sankali po griču. Približala se jim je in jih vprašala, če so morda videli, da bi domobranci prignali v vas tako in tako žensko. Otroci so pritrdili in ji pokazali Kastelčevo hišo. »Tja pojdite!« so ji rekli in se v zadregi razbežali.

Pri Kastelčevih so nekaj časa molčali na vsa vprašanja, ki jih jim je zastavila. Čutila je, da se ne upajo z besedo na dan, in zaslutila, da se je zgodilo najhujše. Rotila je zbegane ljudi, naj ji vendar povedo, kje je sestra, pa naj bo živa ali mrtva.

Medtem ko je Permetova spraševala za sestro, so venomer prihajali v hišo domobranci in spet odhajali iz nje. Enega izmed njih je domača hčerka večkrat poklicala z imenom Jože. Namignila mu je, naj pride bliže, in ga vprašala, če lahko pove, kaj se je zgodilo z Galetovo. Ko je domobranec zvedel, da je ženska v kuhinji sestra ubite Anice Gale, je dovolil.

Tedaj so Kastelčevi spregovorili in ji povedali, da je bila Galetova zaprta pri njih in da so jo domobranci stražili podnevi in ponoči. Zadnji večer so jo lahko poklicali v hišo, da se je na peči ogrela. Ponujali so ji večerjo, a jo je odklonila, češ da nima smisla, ker jo bodo tako ubili. Kastelčevi so večkrat pogledali v »hišo« in videli, da je sedela na peči in zamišljeno strmelja skoz okno v tiho zimsko noč.

Ko se je približala 23. ura, je bilo zunaj hiše vedno več domobrancev. Točno ob 23. so pridrveli v hišo in ji ukazali, da mora takoj z njimi. Pripravljena na vse, je skočila s peči, v veži pa je dejala domobrancem, da bo Kastelčevim, ki so bedeli v kuhinji, voščila lahko noč. Stekla je v kuhinjo in stisnila gospodinji v roke žepno beležnico, nalivno pero in medaljon, ki ga je nosila okoli vratu, z naročilom, naj te reči izroči njenim ljudem.

Kastelčeva je dala skromno zapuščino umorjene učiteljice Permetovi, ki jo je sprejela s tresočimi se rokami. Komaj je iztisnila iz sebe vprašanje: »In kje je zdaj?«

»Sinoči so jo ubili,« so povedali Kastelčevi.

Permetova je želela vedeti, kje so jo ubili in če so jo že zakopali.

»Še jo boste lahko videli,« so ji dejali. »Niso je še pokopali.« Domača hčerka ji je pomignila, naj gre z njo. Zunaj hiše ji je pokazala v smeri proti gozdu kraj, kjer je ležalo truplo ubite sestre. Preden sta dospeli na mesto, so pridrveli za njima domobranci in ju nagnali nazaj. Permetovi so ukazali, da mora takoj domov.

Naskrivaj je Permetova prebirala sestrine pesmi, ki jih je do zadnjega dne zapisovala v svojo beležnico. Ena izmed zadnjih je naslednja:

SLUŽIM

Z zemlje so demoni mir nam ukradli,
ga več ne boš našel nikjer,
prav nikjer,
še dom ti je, kakor je tujcu gostišče
morda samo za en prav kratek večer.
Jutri že padeš,
v lastno kri padeš,
kakor so padli nam ljubljene bratje;
iz tvoje se strehe dim zavali
pa si kot zver v gorah,
ko pomlad je.
O, dragi,
in vendar je v meni lepo!
Služim kot dekla z obema rokama
sleherni duši,
ki ji je hudo!

Ob prebiranju pesmi, ki opevajo veliko domovinsko ljubezen in ljubezen do človeka, ki trpi in se bori za svobodo, ter vdanost temu boju, za katerega je vredno žrtvovati vse, tudi življenje, si je Permetova čedalje bolj želela, da bi našla vsaj sestrin grob. Vnovič se je odpravila v Zalog in prosila Kastelčeve, naj ji pokažejo, kam so jo zakopali. Povedali so ji, da je več dni ležala nepokopana in so ji lisice odjedle prste na rokah in nogah. Po naključju je prišel tam mimo domobranski oficir Žitnik, doma iz Smrjan pri Šentjurju, ki ga je Anica Gale učila v šoli. Baje se je zjokal ob pogledu na svojo mrtvo in iznakaženo učiteljico in dejal: »Kaj ste storili?! Najboljšo žensko ste ubili! Nisem imel kruha, pa mi ga je dala, nisem imel knjig in zvezkov, pa mi jih je kupila! Bil sem sredi zime brez čevljev in mi jih je pri-

nesla! Mojo mater je podpirala, da sem se lahko šolal v Ljubljani!« Dvignil je truplo in ga sam odnesel v že izkopani grob Ivane Vrečar iz Sadinje vasi, ki so ga morilci le do polovice zasuli. Zasul je grob in jokal, ko je zamahoval z lopato: »Najbolj šega človeka na svetu ste ubili!«

V začetku junija 1944 je nekega jutra Permetova zagledala na vrtu pred svojo hišo v Grosupljem Kovačevo mater. Sedela je pod drevesom in počivala. Permetova je vedela, da so tudi njene sestra Anice Gale. Stopila je k nji in jo vprašala po novicah. Kovačeva ji je zaupno povedala, da je odkopala sinovo truplo in ga prepeljala na domače pokopališče. Prišla jim je povedat, naj še oni zaprosijo za dovoljenje, da bodo lahko odkopali Anico. Zaradi strahu pred domobranci si Kovačeva ni upala v hišo. Na hitro je povedala, po kaj je prišla, in odhitela domov.

Tiste dni so se kmetje v Škofljici in okolici pritožili, da pri oranju in drugih poljskih in gozdnih delih pogosto nalete na plitvo zakopana trupla, ki jih je treba odkopati in prepeljati na bližnja pokopališča. Zaradi te in najbrž še drugih pritožb je »prezident« Ljubljanske pokrajine Leon Rupnik izdal okrožnico z navodili, da se trupla, ki leže na izpostavljenih krajih, lahko odkopljejo in prepeljejo na pokopališče. Na osnovi te okrožnice je nekaj ljudi res dobilo dovoljenje za odkop pobitih svojcev.

Permetova je odhitela k vojnemu kuratu Šinku v Škofljico, ki je še nji izdal dovoljenje, da prepelje sestro na grosupeljsko pokopališče. Dne 15. junija 1944 so Galetovi odkopali truplo svoje najmlajše hčerke in ga prepeljali v Grosuplje.

Kmalu so tudi v Sadinji vasi zvedeli, da v Škofljici in okolici odkopavajo trupla pobitih žrtev. Tudi mož Ivane Vrečar, ki je ležala v skupnem grobu z Anico Gale, je sklenil, da bo odkopal ženo in jo prepeljal na domače pokopališče. Kupil je krsto, jo naložil na voz in se odpeljal v Zalog. Kastelčevi so mu pokazali grob, ki se mu je videlo, da je bil pred kratkim odprt, in mu z obžalovanjem povedali, da je odkopavanje prepovedano. Prišel je prepozno, ker je zaradi prevelikega števila žrtev izdal Rupnik novo okrožnico, s katero je prepovedal vsako nadaljnje odkopavanje. Vsak dan je bilo toliko pogrebov, da so se začeli zgražati celo domobrancem naklonjeni ljudje.

Vrečar je lahko šele po osvoboditvi odkopal ženino truplo. Hkrati je prekopal še truplo njenega brata, partizana Cirila Krmeča in ju skupaj pokopal na poljskem pokopališču.

Vendar so svojci pobitih žrtev odkopali naskrivaj še marsikatero truplo. Domobranec Viktor Lovšin je stalno obveščal kmetovalca Franca Kraškovića, po domače Hrastarja, v Škofljici št. 14, kje in koga so njegovi pajdaši pobili. Sam je bil nekoč poleg, ko so pobijali, a ga je tako pretreslo, je rekel Kraškoviću, da ne pojde nikdar več. Najprej je povedal za Anico Gale. Njo je Krašković prvo odkopal, za njo pa naskrivaj še 14 drugih. Po osvoboditvi je odkopaval žrtve po vsem Ljubljanskem barju.

Svojci žrtev, ki so pravočasno izkoristili Rupnikovo okrožnico, so lahko odkopali trupla svojih ljudi le zato, ker je bil tiste dni odsoten komandant zaloških domobrancev. Odšel je domov v poljsko občino, da se je udeležil tečaja za domobranske oficirje v Polju. Zagrizeni Vinko Rak bi kljub Rupnikovi okrožnici nikomur ne dovolil odkopavati žrtev, ki jih je ukazal pobiti.

Med obiskovanjem tečaja je Vinko Rak stanoval pri starših v Vevčah št. 24. Tončka Gorjup, trgovka v Polju, je imela njivo na koncu Rakovega vrta. Poljsko orodje je imela spravljeno v živi meji na robu njive. Od tam se je natančno videlo na Rakovo dvorišče. Ko je šla nekega dne na njivo in se sklonila k živi meji, da bi vzela iz nje motiko, je zagledala na Rakovem dvorišču Vinka Raka v oficirski uniformi in s puško v rokah. Okoli sebe je imel gručo otrok in jim govoril: »Glejte, takole streljamo terence, ki jih dobimo v roke!« Takoj zatem je sprožil v določeni cilj in odjeknilo je več strellov. Gorjupova je naglo pograbila orodje in stekla stran od žive meje, v strahu, da bi jo Rakov zagledal. Vedel je, da ni naklonjena domobrancem, in kaj lahko bi zgrešil »cilj« in ustrelil vanjo.

Po osvoboditvi je Vinko Rak zbežal v Avstrijo in se v Gradcu vpisal na medicinsko fakulteto. Njegova mati je prosila organe ljudske oblasti, da bi smela sina, ki se namerava poročiti, obiskati. Prošnjo so ji večkrat zavrnil, leta 1955 pa je le dobila dovoljenje in odpotovala. Po vrnitvi se je hvalila, kako dobro se ima v tujini njen sin. Iz Avstrije se je Vinko Rak odselil v ZDA, kamor sta pobegnili tudi brat in sestra. Leto kasneje je odšla za njim še mati. Doma je ostal le najmlajši sin Mirko, ki se je izučil za zlatarja. Ker ni imel dovoljenja, da bi odšel z materjo, je po šestih tednih pobegnil tudi on. Vinko Rak zdravi zdaj ameriške državljane, vendar takšnih ran, kot jih je zadajal svojim rojakom v domovini, ne bo mogel ozdraviti nikjer.

Franc Anžič, pleskar,
rojen 8. 10. 1900 — ubit 5. 1. 1944

Ivana Vrečar, delavka,
rojena 21. 7. 1902 — ubita 6. 1. 1944

Anica Gale, učiteljica,
rojena 27. 4. 1909 — ubita 7. 1. 1944

Ivan Ceglar, mizar,
rojen 21. 8. 1895 — ubit 7. 1. 1944

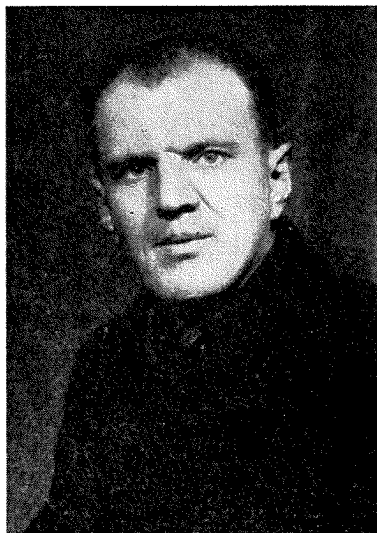
Viljem Supan, učitelj,
rojen 6. 12. 1915 — ubit 7. 1. 1944

Aleksander Terškan, delavec,
rojen 26. 2. 1886 — ubit 7. 1. 1944

Albina Klemenčič, trgovska pomoč.,
rojena 8. 12. 1905 — ubita 7. 1. 1944

Anton Jereb, čevljar,
rojen 30. 4. 1905 — ubit 8. 1. 1944

Franc Marinčič, abiturient,
rojen 6. 12. 1920 — ubit 8. 1. 1944

Nataša Zupančič, učiteljica,
rojena 1. 12. 1909 — ubita 10. 1. 1944

Ivan Škraba, mizar,
rojen 11. 5. 1911 — ubit 10. 1. 1944

Anton Purkart, tapetnik,
rojen 26. 1. 1908 — ubit 10. 1. 1944

Jernej Virant, služitelj,
rojen 18. 8. 1905 — ubit 10. 1. 1944

Franc Hvala, zlatar,
rojen 2. 4. 1913 — ubit 10. 1. 1944

Anton Kunej, krojač,
rojen 28. 12. 1907 — ubit 10. 1. 1944

XII

POVEČANJE POSADKE NA SV. URHU IN STOPNJEVANJE UMOROV

Že belogardistični vaški stražarji so imeli v okolici Sv. Urha in še zlasti v urhovski postojanki velike težave z mobilizacijo moštva, kajti velik del za boj sposobnih moških iz krajev poljske in dobrunjske občine je odšlo že jeseni 1941 v partizane, še več leta 1942. Preostalih, ki niso izhajali iz klerikalnih družin in iz raznih vzrokov niso odšli v hribe, niso mogli pridobiti za belo gardo, še manj za slovensko domobranstvo.

Od ustanovitve domobranskega voda Urh v drugi polovici septembra 1943 do januarja 1944 se število domačinov, ki so pripadali temu vodu, ni spremenilo. Septembra 1943 je štel domobranski vod Urh 81 domobrancev iz vasi dobrunjske občine, januarja 1944 jih je bilo iz istih vasi 82. Največ jih je bilo iz Bizovika — 33 po številu. To so bili:

podnaredniki Ivan Korošec, Niko Korošec, Anton Jakoš ml. in domobranci brez činov: Franc Bertoncelj, Ivan Pogačar, Franc Židan, Ivan Grum, Janez Tekavec, Martin Bricelj, Anton Jakoš, Alojz Ferkolj, Ciril Bricelj, Matija Horvat, Avgust Lampič, Alojz Svetek, Ivan Brajer, Jernej Šemraj, Jernej Grum, Filip Lovše, Ivan Bricelj, Ivan Mojšker, Peter Čarman, Ivan Bertoncelj, Franc Škerjanc, Metod Škerjanc, Ciril Škerjanc, Jože Anžič, Ivan Dimnik, Ivan Jager, Milan Plohelj, Ivan Aber, Ivan Škerjanc in Filip Lampič.

Iz vasi Dobrunje je bilo v tem času 12 domobrancev na Sv. Urhu: višji narednik Polde Selan, podnarednik Anton Trpin in domobranci brez činov: Franc Lovše, Jože Peterca, Pavel Selan, Avgust Cankar, Avgust Jakoš, Jože Jesih, Ciril Cankar, Hinko Vidic, Miha Trkov in Janez Kocjančič.

Devet domobrancev urhovske posadke je bilo z Javorja:

podnarednik Anton Janežič, kaplar Alojz Škerjanc in domobranci brez činov: Pavel Jančar, Franc Omahen, Franc Skubic, Gregor Smrekar, Ivan Ulčar, Alojz Habič in Vinko Janežič.

Iz Zadvora jih je bilo šest: Srečko Gabrič, Riko Gabrič, Ivan Šubelj, Anton Habič, Stane Zajc in Viktor Goršič, vsi brez čina.

Pet urhovskih domobrancev je bilo iz Češnjic: kaplar Franc Škoda in domobranci brez činov: Jože Vrščaj, Franc Mlakar, Jože Mandelj in Franc Narobe.

Iz Malega Lipoglava so bili štirje domobranci v urhovski posadki: Jože Grum, Ivan Žgajnar, Anton Žgajnar in Milan Kastelic.

Iz Sostrega so bili trije: Matija Prepeluh, Franc Bučar in Alojz Bučar. Trije so bili iz Podlipoglava: Ivan Potokar, Karel Potokar in Ciril Štrubelj. Trije iz Sadinje vasi: Janez Jančar, Štefan Jančar in Ivan Jančar.

Iz Zagradišča sta bila Izidor Kastrevc in Franc Groznik. Iz Sel pri Pancah je bil Vinko Habič in iz Spodnje Hrušice Janez Dežman.

Decembra 1943 so začeli ljudje v okolici Sv. Urha opazati, da je med domobranci domačini čedalje več tujih domobrancev, ki so govorili dolenjsko narečje.

Ker vodstvo slovenskih domobrancev ni moglo drugače povečati svojih posadk na Sv. Urhu in v okolici, je moralo po domobrance v najbolj belogardistične — kasneje domobranske — kraje na Dolenjsko. Največ — 25 po številu — jih je dobilo v občini Dobrnič. To so bili:

podnarednik Jože Makše, kaplarji Franc Koželj, Viljem Šuštaršič, Janez Strojinc, Janez Mrvar in domobranci brez činov: Ludvik Špelič, Maks Špelič, Ivan Barle, Franc Župančič, Anton Zaletel, Alojz Janeš, Valentin Tomšič, Janez Župančič, Jože Medved, Alojz Ferfolja, Franc Slak, Jože Smolič, Alojz Pekolj, Janez Poglajen, Leopold Novak, Franc Makše, Jože Skube, Andrej Tavčar, Jože Hrovat in Janez Novak.

Iz Šentvida pri Stični je prišlo na Sv. Urha 15 domobrancev: podnarednik Jože Anžlovar in domobranci brez činov: Franc Mikalučič, Alojz Oven, Janez Kralj, Janez Verbič, Jože Selan, Alojz Gliha, Anton Stopar, Ignac Dobravec, Rudolf Gliha, Leopold Prištopec, Alojz Pekolj, Stanko Lesjak, Franc Čebular in Ludvik Kastelic.

Devet domobrancev je prišlo iz Višnje gore. To so bili kaplar Franc Zihlerlj in domobranci brez činov: Alojz Koščak, Janez Grčman, Filip Habjan, Tilen Habjan, Ivan Škufca, Milan Skubic, Vinko Vidic in Alojz Groznik.

Iz Ribnice so prišli trije: Rudolf Vesel, Janez Novak in Ivan Lesar. Dva sta bila iz Šmarja: Alojz Krivec in Franc Zupančič, dva iz Dobropolja: podnarednik Alojz Grm in domobranec brez čina Alojz Zakrajšek, dva iz Velikih Lašč: višji narednik Ivan Ivanc in domobranec brez čina Alojz Usenik, dva iz Trebnjega: podnarednik Lovro Lah in domobranec brez čina Jože Hočevnar, dva iz Novega mesta: Anton Uharnik in Anton Vidic.

Iz Mirne peči je bil domobranec Alojz Krevs, iz Ajdovca Jože Gašparič, iz Sodražice Jože Gornik, iz Loškega potoka Ivan Sapeta, iz Starega trga ob Kolpi Janez Okoliš, iz Stopič Jože Avsec, iz Žužemberka Matija Uršič, iz Mozlja pri Kočevju Ivan Lovšin.

Vseh domobrancev iz dolenjskih krajev je bilo 70.

Iz bližnje rudniške postojanke so prišli na Sv. Urha še trije domobranci: Anton Pucihar, doma iz Sel, ter Ivan Jager in Ivan Zrimšek z Orljega.

Kaplarja Stane Kukovica in njegov bratranec Marjan Kukovica sta prišla s poljske strani. Domobranec Dušan Vljajisevič pa je bil iz Bihaća.

Iz Ljubljane so bili: nadporočnik Franc Pavlič iz Male čolnarske ulice, poročnik Janez Pikelj z Miklošičeve ceste št. 7 in domobranec Franc Kramar s Poljanske ceste št. 6.

Iz navedenega števila domobrancev je razvidno, da je bilo januarja 1944 v postojankah na Sv. Urhu, v Bizoviku in v Polju 161 članov posadke: 82 iz vasi v dobrunjski občini, 70 z Dolenskega, 3 z Rudnika, 3 iz Ljubljane, 2 iz Polja in 1 iz Bihaća.

Vodstvo slovenskega domobranstva je iz imenovanih domobrancev osnovalo 13. domobrantsko četo I. bojne skupine s sedežem v Polju, kamor so vsi prihajali po plačo in potrjevali svoj delež s svojeročnim podpisom.¹

Januarja 1944 so na Sv. Urhu pobijali še več in še huje kot zadnje tri mesece leta 1943. Morilci so se že tako vživeli v svoj krvavi posel, za katerega jim ni bilo treba nikomur odgovarjati, da ga niso nič več dosti skrivali pred ljudmi.

¹ Glej fotografijo Pregleda častnikov, podčastnikov, kaplarjev in domobrancev 13. čete, I. bojne skupine št. 113 z dne 24. januarja 1944 v D. M. Polju!

Ko je morala Angela Peterca, po domače Pedranova iz Zadvora, nekega januarskega popoldneva na Sv. Urhu čistiti mežnarijo, jo je sredi dela poklical Stane Kukovica iz pisarne in ji ukazal, da mora počakati v veži. Nato je šel v pisarno, Peterčeva pa je razmišljala, kako to, da je morala prekiniti delo. Kmalu je spoznala, zakaj ni smela ostati v pisarni. Domobranci so prignali v mežnarijo štiri moške srednjih let in odšli z njimi v pisarno, kjer je čakal nanje Kukovica. Po kratkem zaslišanju so jih Kukovica in dva njegova pajdaša odpeljali iz pisarne. Ko so šli mimo Peterčeve, so jo pogledali z očmi, v katerih se je zrcalil tolikšen obup, da teh pogledov ne more pozabiti. Oblečeni so bili v boljše obleke in vsa njihova zunanost je pričala, da so bili izobraženi ljudje, je presodila Peterčeva. Hitro so jih spehali iz veže in krenili z njimi proti cerkvi.

»Dalj kot do ‚cvingerja‘ niso prišli, ko sem že zaslišala strele,« je povedala Peterčeva. »Ko so se morilci vrnili, so nosili čez roke obleke pobitih žrtev. Kukovica je imel med prsti leve roke zataknjene njihove dokumente.«

Nekega večera januarja 1944 sta stali ob cesti, ki pelje mimo šole v Spodnji Hrušici, Anica Jerin iz Spodnje Hrušice št. 43 in Pepca Rebula iz Zgornje Hrušice št. 4. Pogovarjali sta se o tem in onem in se mislili že posloviti zaradi bližajoče se policijske ure, ko so domobranci prignali izza ovinka pri Korbarju večjo skupino aretirancev. Obe trdita, da jih je bilo najmanj dvajset. Njuno pozornost so vzbudili še zlasti zaradi tega, ker so bili zelo slabo oblečeni, naravnost razcapani, in silno izčrpani. Komaj so se vlekli po cesti proti Sv. Urhu. Prevzeti od sočutja sta obstali in strmeli vanje. Ko so bili že mimo, se je eden izmed domobrancev odtrgal od kolone in pritekel k njima. Začel je vpiti, zakaj sta ob policijski uri še na cesti in naj se kar hitro pobereta od tod. Rebulova je odvrnila, da ne počenja nič prepovedanega. Zaradi teh besed jo je domobranec obrcal, nato pa odhitel za pajdaši, ki so gnali rojake v smrt.

Dne 7. januarja 1944 so urhovski domobranci kmalu po policijski uri obkolili hišo 48-letnega mizarja Ivana Ceglarja v Mostah, Koroščeva ulica št. 2, sedaj ulica Maksa Perca št. 7. Dva sta vdrla v stanovanje, drugi so ostali zunaj hiše. Ceglarja so poznali kot igralca na ljudskoprosvetnih odrih, ki jih je vodila katoliška prosvetna organizacija. Toda obsojal je početje belogardistov in kasnejših domobrancev in večkrat javno grajal njihovo

divjaštvo. Domobranski ovaduhi so obvestili domobrance 13. čete, da ga je treba odstraniti. Ti so, kot povsod, tudi pri Ceglarjevih priganjali k odhodu in lagali ženi in otrokom, da se bo oče takoj vrnil. Še tisto noč so ga pobili na Sv. Urhu.

Od Ceglarjevih so zločinci odšli v Ribniško ulico št. 25 k Supanovim in zahtevali, da se takoj odpravi z njimi 28-letni učitelj Viljem Supan. Ob okupaciji je služboval v Prekmurju v Vidomcih pri Gornji Lendavi. Ob navalu madžarskih fašistov je moral bežati, da si je rešil življenje. Na domačem terenu v Mostah se je takoj vključil v OF. Za njegovo delo je zvedel zagriženi nasprotnik osvobodilnega gibanja, moščanski župnik Miha Jenko, ki se je zavzemal za likvidacijo somišljenikov OF. Domobranci so Supanu govorili, da mora takoj na zaslišanje v srednjo tehnično šolo. Ugovarjati ni bilo mogoče. V kuhinji je stal Stane Kukovica, ki ga je Supanova sestra, učiteljica Mira dobro poznala, in naročal aretirancu, kaj vse naj vzame s seboj. Poleg sebe je imel dva pajdaša, zunaj hiše pa so postavili strojnice, če bi terenski ljudje priskočili Supanu na pomoč.

Že naslednje jutro so začeli Supanovi bratje in sestre poizvedovati za bratom. Sestra Mira je odšla tudi do domobranskih gospodarjev na nemško komando in prijavila bratovo aretacijo. Nemci so ji zaigrali burko, se razburjali in ji govorili, da ne smejo domobranci nikogar aretirati brez njihovega dovoljenja, kaj šele likvidirati. Ko jim je Supanova opisala zunanost Staneta Kukovice, so si celo nekaj beležili in ji naročili, naj pride čez nekaj dni povprašat, kaj so dognali.

Po preteku nekaj dni sta šla sestra Mira in brat Herman vnovič do Nemcev, a nista nič novega zvedela. Razočarana sta odšla in razmišljala, kdo bi jima lahko pojasnil, kam je izginil brat Vili. Na cesti se jima je pridružil nemški policist in šel nekaj časa z njima. Pri nekdanjem Figovcu so naleteli na skupino domobrancev, med katerimi je bil tudi Stane Kukovica. Supanova je pokazala nanj in dejala policistu, da je ta tisti, ki je aretiral brata. Nemški policist je ustavil domobrance in legitimiral Kukovico. Ta je potegnil iz žepa osebno izkaznico, izstavljeno na ime Mirko Poljanec, rojen 18. oktobra 1920, vrtnarski pomočnik, umobolnica Studenec št. 23. Lažni dokument je imel žig poljske občine, podpisana sta bila župan Ivan Keber in tajnik Rajko Hribar.

Supanova je dejala policistu, da legitimacija ni izstavljena na pravo ime. Policist je vrnil legitimacijo Kukovici in ga vpra-

šal, če je on aretiral Vilija Supana. Kukovica je nekaj časa tajil, ker pa je Supanova vztrajala in trdila, da ga že dolgo pozna, je končno priznal in izjavil, da ga je aretiral in še isti večer odpeljal v Šentvid pri Ljubljani in izročil Nemcem. Po tem pojasnilu je policist dejal domobrancem, da lahko gredo, sam pa se je na kratko poslovil in odšel po svoji poti. Supanovi niso več poizvedovali pri Nemcih. Videli so, da Nemci niso aretirali morilca in da delajo urhovci prav tako kot drugi domobranci pod njihovim vodstvom.

Kasneje je Mira Supan še večkrat srečala Kukovico, ki je pogosto prihajal v Moste. Vselej ga je prosila, naj ji pove, kje je brat Vili. Surovo ji je odgovarjal, da nič ne ve, in ji zagrozil, da pojde še ona tja, kamor je šel brat, če ne bo tiho.

Truplo Vilija Supana so svojci našli na Sv. Urhu, v grobu, ki ga je po naključju odkril Janez Vidic iz Dobrunj v grapi vzhodno od postojanke še prej, preden so morilci vrgli vanj šest žrtev. Bilo je golo do pasu. Nanj so vrgli skupaj zvito srajco, zimsko obleko pa si je prilastil eden izmed morilcev.

Po aretaciji Ivana Ceglarja in Vilija Supana 7. januarja 1944 so urhovski morilci odšli na Zaloško cesto št. 80. V tesnem podstrešnem stanovanju je živel 38-letni delavec Franc Grum, zaposlen v oljarni Hrovat v Mostah. Bil je čisto sam. Pred nekaj meseci mu je umrla žena. Kot vsem drugim so tudi njemu ukazali, da se mora hitro obleči. Z obešalnika na vratih je snel delovno obleko in bil takoj pripravljen za odhod. Ko so ga opozorili, da je zunaj mrzla zimska noč, si je oblekel še volnen telovnik in kratek zimski suknjič. Razbojniki so z nejevoljo ogledovali posamezne kose Grumove obleke, ki so bili preslabi zanje, zato so ga z jezo in s kletvicami spehali po strmih stopnicah v ozko vežo in čez prag na cesto. Hišni stanovalci so slišali vsako besedo, ki so jo domobranci spregovorili. Ko so ti za Grumom zaloputnili vežna vrata, so stanovalci na skrivaj opazovali skozi okna, kaj se zunaj dogaja. Videli so, da stoji pred hišo že nekaj prijetih civilistov, zastraženih od domobrancev. Mednje so potisnili še Gruma in odšli naprej po Zaloški cesti do hišne številke 131.

Na Zaloški cesti št. 131 je stanoval že blizu 60-letni delavec Aleksander Terškan s svojo družino. Imel je šest otrok. Najstarejši sin Sandi in najstarejša hčerka Suzana sta bila že dalj časa v partizanih. Za njima je odšel tudi drugi sin Miro. Vsi trije so padli. Dvanajstletna hčerka Majda je prenašala partizansko

pošto, najmlajša dva pa sta imela komaj nekaj let. Družina je že legla počivat, ko so začeli urhovci razbijati po vratih, le oče je bil še zunaj v dvorišni stavbi na obisku pri prijatelju.

Aleksander Terškan je bil že pred vojno član Komunistične partije. Zaradi tega je bil pogosto brez dela. Tudi tedaj, ko so prišli ponj urhovci, je bil že več mesecev brez zaslužka. Domobrance je silno sovražil in jim to tudi ob vsaki priložnosti pokazal. Nekaj dni pred aretacijo se je srečal z njimi v bližnji gostilni in jim ogorčen dejal: »Taki mladi in močni fantje bi se morali boriti za domovino, ne pa da jo izdajajo!«

Domobrancem je odprla Terškanova žena. Zahtevali so, da pokliče moža. Povedala jim je, da je pri prijatelju v dvorišni zgradbi. Morala je sama ponj, domobranci so ji sledili. Brž ko je Terškan zagledal urhovce in spoznal med njimi Kukovico, je takoj vedel, kaj ga čaka. Počasi je stopal v svoje stanovanje in vidno vznemirjen gledal obupno jokajočo družino. Nad domobranci, ki so ga priganjali, je zavpil: »Saj ne gori hiša!«

Kukovica je stopil k mizi in potegnil iz žepa veliko, v črne platnice vezano beležnico. Iz nje je začel polglasno prebirati imena ljudi, ki jih je nameraval aretirati. Ko je prišel do imena Aleksander Terškan, ga je prebral naglas in vprašal: »Ste to vi?« Terškan je prikimal, nato ga je Kukovica »uradno« zaslišal, kdaj in kje je rojen, kaj je po poklicu, kje je zaposlen in podobno. Terškan je z nejevoljo odgovarjal, ker je vedel, da je vse skupaj le igra, ki si jo zločinec izmišlja sebi v zabavo.

Ko se je Kukovica naveličal izpraševanja, je zavpil: »Hitro se oblecite, ker morate takoj z nami!« Terškanova žena je glasno zajokala in med ihtenjem spraševala zločinca, kaj lahko pripravi možu za na pot. Kukovica je s pohlepnim glasom odgovarjal, naj le da, kar ima pri hiši, ker bo mož v internaciji marsikaj potreboval.

Žena je možu napolnila kovček s perilom, z obleko in živem. Prinesla mu je najboljšo obleko in obutev, zimsko suknjo in toplo odejo. S tresočimi se rokami se je že priletni in prezgodaj postarani mož oblekel in si vrgel čez rame odejo. Nato je stopil k ženi, da se za vselej poslovil od nje. Zaradi stalne brezposelnosti sta oba veliko pretrpela in marsikdaj je padla tudi težka beseda. Mož je iznenada občutil vso krivico, ki jo je nehote prizadejal ženi, zato ji je ob slovesu dejal, naj mu odpusti, če kdaj ni bilo kaj prav v njunem življenju. Poljubil je otroke in pokimal v slovo nemškemu vojaku, ki je stanoval pri njem.

Ker je imel tri otroke v partizanih, ga je moral vzeti pod streho, češ da ima zdaj, ko so trije otroci izginili, dovolj prostora.

Nočni ropot in jok Terškanove žene in otrok sta vojaka prebudila. Prišel je v kuhinjo in z odporom opazoval početje domobrancev. Izkazal se je dosti boljšega od njih. Pri odhodu je dal Terškaniu ves svoj tobak, ki ga je prejel vnaprej za teden dni. Tolažil je obupano ženo in ji zagotavljal, da bo preprečil možev odgon v internacijo.

Pred hišo so Terškanovi videli več ljudi s kovčki in culami v rokah. Tudi Terškan je moral mednje, nato je kolona krenila po Zaloški cesti v smeri proti Ljubljani. Pri nekdanjem karmeličanskem samostanu so domobranci zavili z aretiranci čez leseni most na desni breg Ljubljance in naprej čez Kodeljevo in Štepanjsko cesto proti Litijski cesti. Pri gostilni Sorž se obe cesti združita.

Aktivistka OF in terenska tehničarka Minka Pogačar z Litijske ceste št. 50, ki so jo že večkrat iskali domobranci in je iz strahu pred njimi veliko noči prebila v skrivališču ob živi meji nasproti Sorževe gostilne, se je tudi tisto noč, ko so gnali po Štepanjski cesti Aleksandra Terškana in druge aretirance, skrivala na vrtu ob cesti. Kot že večkrat prej, je tudi tedaj videla okoli dvanajst mož, ki so jih oboroženi domobranci gnali proti Litijski cesti. Ko je kolona stopala ob živi meji, je iz skrivališča razločno videla, kako so se domobrancem lesketali bajoneti na koncu pušk.

Četrť ure kasneje je nekaj domobrancev prignalo mimo Pogačarjeve še enega aretiranca. Ker je bila jasna noč, je Pogačarjeva v njem prepoznala Aleksandra Terškana, očeta svoje sošolke Suzane. Velikokrat je prihajala k Terškanovim, da sta se skupaj pripravljali za šolo. Prav tedaj je Terškan zagledal pred seboj Litijsko cesto in spoznal, kam ga ženejo. In kot da bi začutil bližino človeka, ki ga je poznal in z njim čustvoval, je na ves glas zavpil: »Naprej ne grem! Kar tukaj me pobijte, da me bodo žena in otroci lahko našli! Samo na Urha ne!« Zadnji vzklik je še večkrat ponovil, dokler ni utihnil pod udarci puškinih kopit.

Obupni kriki so z neznansko grozo odmevali v mrzlo zimsko noč. Pogačarjeva je videla, da se je Terškan vrgel na tla, ko je prosil: »Samo na Urha ne!« Domobranci so ga dvignili z udarci z bikovko in s puškinimi kopiti in ga vlekli naprej. Bili so že za ovinkom, ko je Pogačarjeva še slišala odmeve težkih udarcev.

Nace Nograšek, delavec,
rojen 3. 9. 1895 — ubit 10. 1. 1944

Anton Jereb, delavec,
rojen 30. 6. 1900 — ubit 10. 1. 1944

Miha Jakopin, pleskar,
rojen 19. 12. 1910 — ubit 10. 1. 1944

Marjeta Kaplan, gostilničarka,
rojena 25. 1. 1900 — ubita 10. 1. 1944

"SPOSOBNI" ZA LIKVIDACIJO :

11. 12. 43. V1. SREBOT Franc, zidar, 32. letica 22., pod hribom 23. skoraj na
Gašjui.
14. 12. 43. V2. REJO Matija, livar, 30. letica 20., pod hribom poleg župana.
2. PROŠT Alojzij, bolničar, 30. letica 24., pod hribom.
10. 1. 44. 4. JAKOPIN Miha, Na Gašjui 17., pleskar.
10. 1. 44. 5. JERLE Anton, kujač, na Gašjui 17.
1. 2. 44. V6. ANŽIC Franc, pleskar, Irtička 2.
11. 10. 43. 7. JAKIČ Franc, žagar, Fužina 7. stanuje v prizičku poleg žage.
12. 12. 43. 8. Hlato Joz - Šitajski. Željeznica
- " - 9. Ples Ivan Hrnica 1, Šitajski 3 delavca
- " - 10. Ples J. - Šitajski
- " - 11. Ples Alojzij - Šitajski ceng?
- " - 12. Ples Franc - Šitajski
10. 1. 44. Nagornik Ivan - Šitajski

24. decembra 1943.

»Sposobni za likvidacijo« so morilci napisali na seznam žrtev iz vasi v okolici Sv. Urha, ki so jih pobili od 31. decembra 1943 do 10. januarja 1944

0226874

REGLED

25690

00865

častnikov, podčastnikov kaplarjev i domobrancev, 13 čete, I. Bojne skupine.

Lauf nr. Tek. stev.	Dienst grad Čin	Vor und Zuname Ime in preimek	Stand/ledig verheiratet/ Stan-samaki oženjen	Zahl der Kinder unter 16 Jahre. Štev. otrok ispod 16 let.	Genaue Adresse der Familie Točen naslov svojcev
1	Nadporočnik	Pavlič Franc	samaki	4	Pavlič Josip, Mala dolnarska-Ljubljana.
2	Poročnik	Pikelj Janez	oženjen	3	Pikelj Marija, Miklošičeva 7, Ljubljana.
3	Viš. narednik	Ivanč Ivan	samaki	-	Ivanč Anton, Srebotnik Velike Lašče.
4	"	Selan Jože Polde	"	-	Selan Jože, Dobrunje Ljubljana.
5	P. narednik	Gasparič Jože	"	-	Gasparič Rozalija Podlipa-Ajdovec.
6	"	Lah Lovro	"	-	Lah Marija, Mala vas. Trebnje.
7	"	Kreva Alojz	"	-	Kreva Karolina, Biška Mirna peš.
8	"	Aušlovčar Jože	"	-	Aušlovčar Janez, Kofljice St. Vid pri Stični.
9	"	Makše Jože	"	-	Makše Marjeta, Kralj, Dobrunje.
10	"	Korošec Ivan	"	-	Korošec Ivan, Bizovik, Dobrunje.
11	"	Janežič Anton	"	-	Janežič Alojz, Javor pri Ljubljani.
12	"	Jakoš Anton	"	-	Jakoš Jože, Bizovik, Dobrunje.
13	"	Korošec Niko	"	-	Korošec Nikolaj, Bizovik Dobrunje.
14	"	Grm Alojz	"	-	Grm Jožefa, Zagorica Dobro polje.
15	"	Trpin Anton	oženjen	3	Trpin Marija, Gabarje Dobrunje.
16	kaplar	Koželj Franc	samaki	-	Koželj Franc, Knežčev vas Dobrunje.
17	"	Šuštaršič Viljem	"	-	Šuštaršič Viljem, Roženpelj, Dobrunje.
18	"	Ziherlj Franc	"	-	Ziherlj Janez, Polica, Višnja gora.
19	"	Strojin Janez	"	-	Strojin Ana, Dobrava Dobrunje.
20	"	Mrvar Janez	"	-	Mrvar Janez, Dobrunje Dobrunje.
21	"	Škrjanc Alojz	"	-	Škrjanc Ferdinand, Javor, Dobrunje.
22	"	Škoda Franc	"	-	Škoda Franc, Čebulica Dobrunje.
23	"	Kukavica Marjan	"	-	Kukavica Franc M. D. v Polju.
24	"	Kukavica Stane	"	-	Kukavica Jakob, M. D. v Polju.
25	domobranec	Lovšin Ivan	oženjen	-	Lovšin Reza, Mozelj pri Kočevju.

Lauf nr. Tek. st.	Dienst grad Čin	Vor und Zuname	Stand/ledig verheiratet/ Stan-samaki oženjen	Zahl der Kinder unter 16 Jahre. Štev. otrok ispod 16 let.	Genaue Adresse der Familie Točen naslov svojcev
26	domobranec	Veseli Rudolf	samaki	-	Veseli Rudolf, Biška dolina.
27	"	Mikalušič Franc	oženjen	4	Mikalušič Terezija Črlaka, St. Vid-Stična.
28	"	Bertoncelj Franc	samaki	-	Bertoncelj Ivana Bizovik-Dobrunje.
29	"	Okoliš Janez	"	-	Okoliš Franc, Nadlesk Start trg.
30	"	Oven Alojz	"	-	Oven Franc, Hrastovdol St. Vid-Stična.
31	"	Kralj Janez	"	-	Kralj Janez, Hrastovdol St. Vid-Stična.
32	"	Verbiš Janez	"	-	Verbiš Jožefa, St. Vid pri Stični.
33	"	Selan Jože	"	-	Selan Janez, Trnovce St. Vid-Stična.
34	"	Gliša Alojz	oženjen	2	Gliša Jožefa, Veliki Gaber, St. Vid-Stična.
35	"	Stopar Anton	samaki	-	Stopar Anton, Maledole St. Vid-Stična.
36	"	Dobravec Ignac	oženjen	2	Dobravec Rozalija, Bukovca, St. Vid-Stična.
37	"	Gliša Rudolf	samaki	-	Gliša Ignacij, Rič St. Vid-Stična.
38	"	Jandžar Janez	"	-	Jandžar Stefan, Sadinja vas, Dobrunje.
39	"	Koščak Alojz	"	-	Koščak Franc Dednidel Višnja Gora.
40	"	Pristopec Leopold	"	-	Pristopec Bernard Gor. Vrh. St. Vid-Stična.
41	"	Krivec Alojz	"	-	Krivec Janez, Gumišče p. Smarje.
42	"	Grčman Janez	oženjen	-	Grčman Terezija, Leskevec Višnja Gora.
43	"	Habjan Filip	samaki	-	Habjan Anton, Vrh Višnja Gora.
44	"	Habjan Tilen	oženjen	2	Habjan Jožefa, vas Vrh Višnja Gora.
45	"	Groznič Alojz	samaki	-	Groznič Franc, Bleci-Vrh Višnja gora.
46	"	Pogačar Ivan	"	-	Pogačar Anton, Bizovik Dobrunje.
47	"	Pucihar Anton	"	-	Pucihar Neža, Vela Rudnik-Ljubljana.
48	"	Spelič Ludvik	"	-	Spelič Maks, Preška Dobrunje.
49	"	Spelič Maks	"	-	Spelič Maks, Preška Dobrunje.
50	"	Barle Ivan	"	-	Barle Janez, Dobrunje Dobrunje.
51	"	Župančič Franc	"	-	Župančič Neža, Smavelj Dobrunje.
52	"	Pekolj Alojz	"	-	Pekolj Juri, Vel. dola St. Vid-Stična.

Listina, iz katere izvemo od kod vse so bili člani 13. domobranske čete

Lauf nr. Tek. st.	Dienst grad Čin	Vor und Zuname	Stand/ledig verheiratet/ Stan-samaki oženjen	Zahl der Kinder unter 16 Jahre. Štev. otrok ispod 16 let.	Genaue Adresse der Familie Točen naslov svojcev
53	domobranec	Zaletelj Anton	"	-	Zaletelj Juri, Roženpelj, Dobrunje.
54	"	Janež Alojz	"	-	Janež Marija, Luha, Dobrunje.
55	"	Tomšič valentin	"	-	Tomšič Gregor, Knježava-Dobrunje.
56	"	Župančič Janez	"	-	Župančič Ivan, Knježava-Dobrunje.
57	"	Novak Janez	"	-	Novak Janez, Dolencelase-Ribnica.
58	"	Medved Jože	"	-	Medved Alojz, Roženpelj-Dobrunje.
59	"	Ferfolja Alojz	"	-	Ferfolja Alojz, Roženpelj-Dobrunje.
60	"	Slak Franc	"	-	Slak Franc, Gorenjavas Dobrunje.
61	"	Usenik Alojz	"	-	Usenik Frančiška, Reb Velike Lašče.
62	"	Lesjak Stanko	"	-	Lesjak Marjeta, St. Jur St. Vid-Stična.
63	"	Čebular Franc	"	-	Čebular Marija, Škoflje St. Vid-Stična.
64	"	Kastelic Ludvik	"	-	Kastelic Marija, Hrastovdol, St. Vid-Stična.
65	"	Uršič Matija	"	-	Uršič Marija, Reber Žušenberg.
66	"	Uharik Anton	"	-	Uharik Anton, St. Peter Novomesto.
67	"	Vidic Anton	"	-	Jenčič Franc, Trška gora, St. Peter, N. Mosto.
68	"	Smolič Jože	"	-	Smolič Janez, Ormanja vas, Dobrunje.
69	"	Pekolj Alojz	"	-	Pekolj Janez, Armanja vas-Dobrunje.
70	"	Poglar Janez	"	-	Poglar Janez, Terezija, Vahčev vas, Dobrunje.
71	"	Novak Leopold	"	-	Novak Janez, Dobrova Dobrunje.
72	"	Makše Franc	"	-	Makše Jože, Kal, Dobrunje.
73	"	Avsec Jože	"	-	Avsec Matija, Dolž Smihelj-Stopiše.
74	"	Skube Jože	"	-	Skube Franc, Železno Dobrunje.
75	"	Tavčar Andrej	"	-	Tavčar Stanislava Preška-Dobrunje.
76	"	Hrovat Jože	"	-	Hrovat Jože, Korito Dobrunje.
77	"	Vlažjisevič Dušan	"	-	Vlažjisevič Gava, Vrsta-Bihac.
78	"	Zakrajšek Alojz	oženjen	1	Zakrajšek Angela Dobropolje.
79	"	Škufca Ivan	samaki	-	Škufca Ivana, Vrh Višnjagora.

25093

Lauf nr. Tek. št.	Dienst grad čin	Vor und Zuname Ime in preimek	Stand/ledig verheiratet Samski oženjen	Zahl der Kinder unter 16 j. Število otrok iz pod 16 l.	Genaue adresse der Familien Točen naslov svojcev
# 0226877					
80	domobranc	Lesar Ivan	-	-	Lesar Franc, Breže- Ribnica
81	-	Novak Janez	-	-	Novak Jože, Rožanec, Dobrunje
82	-	Skubic Milan	-	-	Skubic Marija, Polica Višnja gora
83	-	Vidic Vinco	-	-	Vidic Franc, Polica Višnja gora
84	-	Lovše Franc	-	-	Lovše Franc, Dobrunje
85	-	Židan Franc	-	-	Židan Marija, Bizovik Dobrunje
86	-	Gabrič Srečko	-	-	Gabrič Rihard, Zadvor Dobrunje
87	-	Grum Ivan	-	-	Grum Andrej, Bizovik Dobrunje
88	-	Dežman Janez	-	-	Dežman Janez, Sp. Hru- ščica-Dobrunje
89	-	Tekavc Janez	-	-	Tekavc Janez, Merlebach Francija
90	-	Grum Jože	-	-	Grum Janez, Malilipoglav Dobrunje
91	-	Bricelj Martin	-	-	Bricelj Franciška Bizovik-Dobrunje
92	-	Šubelj Ivan	-	-	Šubelj Peter, Zadvor Dobrunje
93	-	Jakoš Anton	-	-	Jakoš Anton, Bizovik Dobrunje
94	-	Jančar Pavel	-	-	Jančar Blaž, Javor Dobrunje
95	-	Habič Anton	-	-	Habič Franc, Zadvor Dobrunje
96	-	Zupančič Franc	oženjen	3	Zupančič Amalija, Zalag Smarje Sap.
97	-	Peterca Jože	samski	-	Peterca Anton, Dobrunje Dobrunje
98	-	Potokar Ivan	-	-	Potokar Ivan, Podlipo- glav, Dobrunje
99	-	Prepeluh Matija	-	-	Prepeluh Matija, Sostro Dobrunje
100	-	Ferkolj Alojz	-	-	Ferkolj Franc, Bizovik Dobrunje
101	-	Selan Pavel	-	-	Selan Jože, Dobrunje Dobrunje
102	-	Bricelj Ciril	-	-	Bricelj Antonija, Bizo- vik-Dobrunje
103	-	Horvat Matija	oženjen	2	Horvat Ana, Bizovik Dobrunje
104	-	Lampič Avgust	samski	-	Lampič Ivana, Bizovik Dobrunje
105	-	Cankar Avgust	-	-	Cankar Anton, Dobrunje Dobrunje
106	-	Jančar Stefan	-	-	Jančar Stefan, Sadišje vas Dobrunje
107	-	Zgajnar Ivan	-	-	Zgajnar Anton, Malilipo- glav, Dobrunje

25094

Lauf nr. Tek. št.	Dienst grad čin	Vor und Zuname Ime in preimek	Stand/ledig verheiratet Samski oženjen	Zahl der Kinder unter 16 j. Število otrok iz pod 16 l.	Genaue adresse der Familien Točen naslov svojcev
# 0226878					
108	domobranc	Svetek Alojz	-	-	Svetek Ivana, Bizovik Dobrunje
109	-	Brajer Ivan	-	-	Brajer Ivan, Bizovik Dobrunje
110	-	Sasraj Jernej	-	-	Sasraj Ivan, Bizovik Dobrunje
111	-	Kastrevc Izidor	-	-	Kastrevc Franc, Zagra- dišče Dobrunje
112	-	Jakoš Avgust	-	-	Jakoš Marija, Dobrunje Dobrunje
113	-	Zgajnar Anton	oženjen	3	Zgajnar Franciška, Mali lipoglav, Dobrunje
114	-	Jager Ivan	oženjen	4	Jager Angela, Orle Kudnik
115	-	Jesih Jože	samski	-	Jesih Jakob, Dobrunje Dobrunje
116	-	Grum Jernej	-	-	Grum Anton, Bizovik Dobrunje
117	-	Kramar Franc	-	-	Kramar Franc, Poljanaka 6. Tjubiljana
118	-	Omahen Franc	-	-	Omahen Mihajel, Javor Dobrunje
119	-	Cankar Ciril	-	-	Cankar Anton, Dobrunje Dobrunje
120	-	Vrščaj Jože	-	-	Vrščaj Anton, Česnice Dobrunje
121	-	Mlakar Franc	-	-	Mlakar Vinco, Česnice Dobrunje
122	-	Lovše Filip	-	-	Lovše Andrej, Bizovik Dobrunje
123	-	Zrimšek Ivan	-	-	Zrimšek Miha, Orle Kudnik
124	-	Mandelj Jože	-	-	Mandelj Ana, Česnice Dobrunje
125	-	Bricelj Ivan	-	-	Bricelj Antonija, Bizo- vik-Dobrunje
126	-	Bučar Franc	oženjen	-	Bučar Ivana, Sostro Dobrunje
127	-	Skubic Franc	samski	-	Skubic Franciška, Ja- vor-Dobrunje
128	-	Narobe Franc	-	-	Narobe Miha, Česnice Dobrunje
129	-	Mojskerc Ivan	-	-	Mojskerc Franciška Bizovik-Dobrunje
130	-	Čarman Peter	-	-	Čarman Peter, Bizovik Dobrunje
131	-	Brtoncelj Ivan	-	-	Brtoncelj Ivana, Bizo- vik, Dobrunje
132	-	Jančar Ivan	-	-	Jančar Stefan, Sadišje vas Dobrunje
133	-	Škrjanc Franc	-	-	Škrjanc Jakob, Bizovik Dobrunje
134	-	Škrjanc Metoa	-	-	Škrjanc Janez, Bizovik Dobrunje

25095

Lauf nr. Tek. št.	Dienst grad čin	Vor und Zuname Ime in preimek	Stand/ledig verheiratet Samski oženjen	Zahl der Kinder unter 16 j. Število otrok iz pod 16 l.	Genaue adresse der Familien Točen naslov svojcev
# 0226879					
135	domobranc	Vidic Hinko	-	-	Vidic Henrik, Dobrunje Dobrunje
136	-	Škrjanc Ciril	-	-	Škrjanc Janez, Bizo- vik-Dobrunje
137	-	Anžič Jože	-	-	Anžič Franciška, Bi- zovik-Dobrunje
138	-	Dimnik Ivan	-	-	Dimnik Ivana, Bizovik Dobrunje
139	-	Trkov Miha	-	-	Trkov Miha, Dobrunje Dobrunje
140	-	Sarekar Gregor	-	-	Sarekar Jože, Javor Dobrunje
141	-	Bučar Alojz	oženjen	4	Bučar Angela, Sostro Dobrunje
142	-	Groznič Franc	samski	-	Groznič Franciška Zagradšče, Dobrunje
143	-	Zajc Stane	-	-	Zajc Jakob, Zadvor Dobrunje
144	-	Kocjančič Janez	oženjen	-	Kocjančič Franciška Dobrunje-Dobrunje
145	-	Ulčar Ivan	samski	-	Ulčar Janez, Javor Dobrunje
146	-	Gornik Jože	-	-	Gornik Jože, Podklanc Sodražica
147	-	Sapeta Ivan	-	-	Sapeta Ivan, Loški potok
148	-	Hočevar Jože	-	-	Hočevar Jože, Ormade Trebnje
149	-	Habič Alojz	-	-	Habič Jože, Javor Dobrunje
150	-	Janežič Vinco	-	-	Janežič Alojz, Javor Dobrunje
151	-	Habič Vinco	-	-	Habič Janez, Sela pri Pancih-Dobrunje
152	-	Goršič Viktor	-	-	Goršič Alojz, Zadvor Dobrunje
153	-	Kastelic Milan	-	-	Kastelic Angela, Mali lipoglav, Dobrunje
154	-	Jager Ivan	-	-	Jager Ivana, Bizovik Dobrunje
155	-	Potokar Karel	-	-	Potokar Tomaž, Podli- poglav-Dobrunje
156	-	Štrubelj Ciril	-	-	Štrubelj Ana, Podli- poglav-Dobrunje
157	-	Flohelj Milan	-	-	Flohelj Ludmila, Bi- zovik-Dobrunje
158	-	Gabrič Riko	-	-	Gabrič Rihard, Zadvor- Dobrunje
159	-	Aber Ivan	-	-	Aber Ivana, Bizovik Dobrunje
160	-	Škrjanc Ivan	-	-	Škrjanc Mihael, Bizov- vik-Dobrunje
161	-	Lampič Filip	-	-	Lampič Jakob, Bizo- vik-Dobrunje

P.p. poveljnik, poročnik:

Kot se spominja, je moralo biti okoli polnoči, ko so Terškanovi kriki zamrli v daljavi.

Nemški vojak, ki je obljubil, da bo rešil Terškana odgona v taborišče, je že naslednje jutro odšel poizvedovat za njim. Ves dan je taval po mestu in ga iskal po zaporih, proti večeru pa se je tih in mrk vrnil k Terškanovim. Vedel je, da ni več med živimi, a ni hotel povedati tega njegovi družini. Izogibal se je razgovorom o internaciji in o usodi ljudi, ki so jih prišli domobranci s Sv. Urha.

Terškanova žena je dolgo upala, da se bo mož oglasil iz taborišča. Po nekaj mesecih je spoznala, da je mrtev, ker sicer bi ji gotovo kar koli sporočil. Težko je brez sredstev preživljala otroke, zato je odšla po nasvetu nekega znanca v Ljubljano na domobransko komando in zahtevala odškodnino za možovo obledo, suknjo, perilo in obutev in za denar, ki mu ga je dala s seboj. Domobranci so se ji posmehovali, neki njihov častnik pa ji je zabrusil: »Denar, ki ste mu ga dali, je zapil že po poti na Sv. Urha!« Terškanova je užaljena ugovarjala, da njen mož nikoli ni pil, da je bil trezen in pošten ter delaven človek, če je le mogel dobiti delo. Oficir jo je zavrnil: »Kaj mislite, da so ga za prazen nič odgnali na Sv. Urha?!« Z najostudnejšimi psovkami je sramotil ubitega človeka in napodil obupno jokajočo ženo.

Terškanovo truplo je ležalo golo in izmučeno v skupnem grobu sedmih žrtev na jugovzhodnem pobočju Sv. Urha.

V noči od 7. na 8. januar 1944 so na Sv. Urhu pobijali domobranci iz tamkajšnje postojanke in s poljske strani. Medtem ko so prvi zakopavali žrtve, ki so jih polovili v Mostah, na Zaloški cesti in še drugje, na jugovzhodnem pobočju griča, so jih poljski domobranci zagrebali na jugozahodni strani, nedaleč od lipe, pri kateri so žrtve mučili, preden so jih pobili.

Med žrtvami, ki so jih poljski domobranci pobili ponoči 7. januarja 1944, smo izsledili 38-letno trgovsko pomočnico Albino Klemenčič, rojeno Sotler. Med vojno je stanovala v tovarniški hiši v Vevčah. V osvobodilno gibanje se je vključila že leta 1941. Mož in brat sta odšla v partizane, kjer je mož kmalu padel. Ko je zvedela za njegovo smrt, je še z večjo požrtvovalnostjo podpirala partizane. Čez teden je pomagala v gostilni svojemu bratrancu Leopoldu Benčini. V njegovo gostilno so stalno zahajali domobranci, med njimi tudi Avgust Govže, o katerem so

ljudje govorili, da hodi za Klemenčičevo. Za te govorice je zvedela tudi Govžetova žena in potožila svojemu sinu Francu, ki je bil tudi domobranec.

Dne 7. januarja je prišel po Klemenčičevo Franc Govže in jo odgnal na Sv. Urha. Pomagali so mu njegovi pajdaši iz Polja in s Sv. Urha. Takoj so jo pobili in tako hitro zakopali, da so ji pozabili sneti z vratu zlato verižico z obeskom. Domobranec Izidor Bezljaj, ki je imel tisto noč stražo v poljskem prosvetnem domu, je dejal nekemu svojemu znancu: »Ta pa najbrž ni šla na Sv. Urha, prehitro so bili nazaj!«

Po osvoboditvi smo našli truplo Albine Klemenčič v grobu južno od lipe. V grobu je ležalo še truplo neznanega moškega.

Naslednji večer, 8. januarja 1944, so urhovci vnovič prišli v Moste. Ustavili so se v Društveni ulici št. 1 in vprašali za 38-letnega čevljarja Antona Jelenca, doma iz Velikih Lašč.

Anton Jelenc se je sredi decembra 1943 vrnil iz italijanske internacije. Sorodniki so mu svetovali, naj ne hodi domov, ker se je med njegovo odsotnostjo marsikaj spremenilo. Nerad je ostal v Ljubljani, ker je težko čakal, da bi po tako dolgi odsotnosti videl ženo in otročiča, dveletno in osemmesečno hčerko.

Tudi v Ljubljani ni bil dolgo varen pred zasledovalci iz domačih krajev, ki so mu stregli po življenju. Na božični večer je srečal nekega domobranca, ki ga je spoznal in izročil stražniku na cestnem križišču pred bivšim Figovcem, z naročilom, naj ga odžene na najbližjo domobransko postojanko. Prometni stražnik je domobranca zavrnil, češ da to ni njegov posel, nato ga je sam odgnal v bližnjo stražnico in izročil službujočemu domobrancu. Ta je bil k sreči Jelenčev dober znanec iz okolice Velikih Lašč. Odpeljal je Jelencu k sorodniku Antonu Kebru v Društveno ulico, kjer se je zadrževal, odkar je prišel iz internacije, in ga vso pot poučeval, naj ne hodi po mestu, da ne bo nesrečen. V Mostah se je domobranec poslovil in dejal Jelencu, da mora na aerodrom k polnočnici.

Po novem letu je prišla v Ljubljano Jelenčeva žena zaradi operacije žolčnih kamnov. Pred odhodom v bolnišnico je obiskala moža. Silno sta se razveselila snidenja, vendar je po ženinem pripovedovanju že tedaj oba obhajala slutnja, da ne bosta več dolgo skupaj.

Za Jelenčevo bivanje v Ljubljani sta zvedeli tudi sestri veliko-laskega kaplana Dušina. Prišli sta k njemu in mu prinesli usnje za škornje. Jelenc se je branil tega dela. Odkrito jima je povedal,

da ga zasledujejo domobranci in da najbrž ne bo dolgo, ko ga bodo prijeli in odgnali kdove kam. Dušinovi sta mu govorili, naj se nikar ne boji, ker bo, če bi se mu kaj zgodilo, takoj priskočil na pomoč njun brat.

Jelenc je z nejevoljo delal škornje za domobranski ženski iz domačega kraja. Vsak dan je obiskoval ženo v bolnišnici in postal čedalje bolj redkobeseden. Zadnjikrat jo je videl 7. januarja. Tega dne sta Dušinovi prišli po škornje in se takoj vrnili domov. Naslednjega dne je Jelenc potožil svojemu sorodniku Antonu Keburu, da se dobro zaveda, da visi njegovo življenje na nitki. Še isti večer sta prišla ponj dva domobranca s Sv. Urha. Stopila sta v kuhinjo in zahtevala, da gre takoj z njima. Jelenčev sorodnik je vprašal domobranca, kaj mu vendar hočeta, ko se je komaj vrnil iz internacije. Odvrnila sta mu, da mora na zaslišanje k njihovem komandantu.

Jelenc je obul nove gozjarice, ki si jih je sam izdelal po prihodu iz internacije, in oblekel nov zimski suknjič, ki mu ga je prinesla žena. Nekaj časa je premišljal, ali naj vzame s seboj tudi denar, ki sta mu ga dali Dušinovi za škornje. Ob spominu na stradež v taboriščih se je odločil in ga potisnil v notranji žep suknjiča. Potrt in malodušen se je poslovil od sorodnika in njegovih ljudi in šel z domobrancema. V veži sta stala še dva, še več pa jih je bilo zunaj pred hišo.

Jelenčev sorodnik je naprosil Dušinovi, naj posredujeta za Jelenca, kot sta obljubili. Rekli sta, da se bosta pozanimali, kam so ga odpeljali. Ker ni bilo od njiju nikakršnega odgovora, so sorodniki znova poizkusili. Tedaj sta odgovorili, da se nič več ne vtikata v take reči, brata pa ni doma, ker je odšel v Novo mesto.

Isti večer in ob isti uri kot po Jelenca, 8. januarja 1944 okoli 20. ure, so prišli domobranci po 23-letnega študenta Franca Marinčiča v Rožno ulico št. 29. Doma je bil iz Stranske vasi pri Grosupljem. V začetku okupacije je končal gimnazijo in se nameraval vpisati na veterinarsko fakulteto, kar pa mu je vojni čas preprečil. Po maturi je odšel domov k očetu in pomagal v mlinu. Postal je eden prvih delavcev OF na terenu in pomagal organizirati vsestransko pomoč prvim partizanom v ožji in širši okolici. Zlasti jih je podpiral z žitom in moko.

V poletju 1942 so ga prijeli Italijani, obsodili na večletno ječo in odpeljali v zapore v Padovo. Po kapitulaciji Italije je prišel v Ljubljano in se nekaj časa zadrževal kot bivši interniranec na viški šoli. Obvestil je svojo teto Antonijo Marinčič, poročeno

Pintarič, in njenega moža Ivana Pintariča, uslužbenca Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, pri katerih je stanoval še kot študent, naj mu kako pomagata. Pintarič je s pomočjo dobrih znancev dosegel, da je lahko odšel k njima v Rožno ulico. Kmalu nato se je odpravil domov in pomagal utrjevati ljudsko oblast v okraju Grosuplje, kjer je bilo tedaj osvobojeno ozemlje. Postal je nekak »žitni komisar«, kot so ga nekateri imenovali, in pomagal, kjer je mogel.

V jesenski nemški ofenzivi 1943 se je Marinčič umaknil z ogroženega ozemlja. Odšel je s partizani in se vključil v Cankarjevo brigado. Prve decembrske dni je v krimskih gozdovih močno ozebel in si zastrupil ožuljene noge. Posrečilo se mu je, da se je prebil domov k očetu. Ker se je bal domačih izdajalcev, je vnovič odšel k Pintaričevim v Ljubljano.

Po štirinajstih dneh so se Marinčiču rane že toliko zacelile, da se je hotel vrniti v partizane. Ivan Pintarič mu je preskrbel dovoljenje za prehod skozi viški blok. Dne 10. januarja bi moral prisesti k vozniku, ki je vozil opeko iz Ljubljane na Brdo. Dva dni prej so prišli ponj domobranci.

Večji del domobrancev, ki so prišli po Marinčiča, se je ustavil pred hišo v Rožni ulici, enega so postavili za stražo na stopnišču, enega pa so poslali v Pintaričevo stanovanje. Marinčič je bil s sorodniki ravno pri večerji, ko je domobranec stopil v kuhinjo. Uprl je vanj oči in ga vprašal: »Ste vi Marinčič?« Pritrdil je, nato je domobranec zavpil: »Vstanite!«

Marinčič je vstal in segel v žep, da bi pokazal dovoljenje za prehod skozi blok, potrjeno od okupatorjeve oblasti. Domobranec ga je udaril po roki, misleč, da grabi za orožje, in mu ukazal, naj se takoj obleče in odide z njim.

Marinčič je odšel s teto v sobo in ji izročil denar, ki ga je hranil. Naročil ji je, naj ga izroči sestri Rozki, ko pride v Ljubljano. »Jaz gotovo ne pridem več nazaj!« je dejal in se začel oblačiti. Čez zimsko obleko je ogrnil še dobro ohranjeno očetovo suknjo. Teta je odhitela za nečakom po stopnišču in obstala na hišnem pragu. Videla je, da ga ženejo proti Šentjakobskemu mostu na Zoisovo cesto, ki pelje naravnost proti srednji tehnični šoli.

Kot za mnogimi drugimi je tudi za Marinčičem izginila vsaka sled. Ivan Pintarič je vsepovsod poizvedoval za ženinin nečakom. Pomagal mu je celo Rupnikov osebni tajnik Podhorsky, ki je pogosto prihajal k njemu v univerzitetno knjižnico.

Pa tudi ta ni mogel nič točnega zvedeti. Med poizvedovanjem so domobranci nekajkrat zagrozili Pintariču, naj miruje, da še sam ne pojde za Marinčičem.

V nedeljo, 9. januarja 1944, so imeli rudniški aktivisti OF sestanek v hiši Ivana Škrabe na Rudniku št. 110. Hiša je nekoliko pomaknjena v breg, nedaleč od glavne ceste, kjer je bil med vojno rudniški blok. Škrabova žena Danica, rojena Srnjak, sedaj poročena Brezovar, se spominja, da so prišli na sestanek Jernej Virant, Anton Purkart, Anton Kunej, Lovro Sitar, Franc Hvala, Nataša Zupančič in Nada Orel.

Učiteljica Nataša Zupančič je že dvakrat prišla na sestanek, njeno kolegico Nado Orel pa so navzoči tisto dopoldne prvič videli.

Sestanek je trajal dobre štiri ure. Na njem so razpravljali o številnih tekočih nalogah in najnujnejših akcijah. Nihče izmed udeležencev ni slutil, da opazujejo hišo domobranci z rudniškega bloka.

Po končanem sestanku so se aktivisti drug za drugim previdno razšli vsak na svojo stran. Zupančičeva in Orlova sta odšli skupaj. Na bloku so ju domobranci prijeli in odpeljali na srednjo tehnično šolo. Zupančičeva je vzdržala vse muke zaslišanja in molčala vse do smrti na Sv. Urhu, Orlova pa se je kmalu zapletla v protislovja.

Učiteljica Nataša Zupančič, stara ob aretaciji 34 let, je stanovala na Dolenjski cesti št. 23 skupaj s svojim očetom, upokojenim učiteljem, in s svojo drugo materjo, prav tako upokojeno učiteljico. Dobrih deset let je službovala v Tomišlju, na robu Ljubljanskega barja. Od tam je morala v internacijo na Rab in v Visco. Po kapitulaciji Italije ni več dobila namestitve, češ da je nelojalna državljanka. Ostala je pri starših in se takoj vključila v delo na rudniškem terenu. Bila je vztrajna in previdna delavka. Ker pa je postajalo terensko delo čedalje bolj nevarno, si je želela v partizane. Imela je že vse pripravljeno, da pojde k sestri, ki je učiteljevala v Motniku, kjer bi lahko dobila zvezo z NOV. Zaradi neodločljivih terenskih nalog pa je odhod zavlačevala. Sodelavcem je večkrat potožila, da jo zalezuje njen bivši učenec, zagrizeni domobranec Benko, in da bo morala oditi s terena. Dne 9. januarja je bila zadnjikrat na delu za stvar, ki ji je pomenila več kot življenje. Dva dni kasneje so jo pobili na

Sv. Urhu. Njeno kolegico Nado Orel pa so odgnali v nemško taborišče, od koder se je po osvoboditvi vrnila v domovino.

Naslednjega dne, 10. januarja 1944, so domobranci najprej prijeli 32-letnega mizarja Ivana Škrabo, ko se je okoli 17. ure vračal z dela pri mizarskem podjetju Vehar v Trnovem. V prvih popoldanskih urah so ga iskali na domu, ker ga niso dobili, so mu šli naproti. Prestregli so ga na Dolenjski cesti in odgnali v srednjo tehnično šolo.

Škrabova žena je delala v tobačni tovarni. Navadno je prihajala domov pred možem. Tudi tistega dne je prišla domov še pred 17. uro. Od sosedov je zvedela, da so moža iskali domobranci. Takoj mu je stekla naproti, da bi ga opozorila, naj ne hodi domov. Toda bilo je že prepozno. Domobranci so jo prehiteli. Domov grede so prijeli še njo in jo zaprli na rudniškem bloku. Po policijski uri so jo štirje domobranci odpeljali domov in preiskali vse prostore v hiši, kjer je bil prejšnji dan sestanek aktivistov. Sama jim je morala odklepati prostore, čeprav so imeli tudi oni ključe, ki so jih vzeli njenemu možu pri aretaciji.

V Škrabovi hiši niso našli domobranci nič sumljivega, vendar je morala žena zakleniti hišna vrata in oditi z domobranci nazaj na blok, kjer so jo zadržali vso noč. Do jutra so polovili še večino preostalih udeležencev nedeljskega sestanka.

Po aretaciji Ivana Škrabe so odšli domobranci po 35-letnega tapetnika Antona Purkarta na Rudnik št. 126. Sedel je v kuhinji pri mizi in bral časopis, ko sta vstopila dva domobranca in se predstavila kot policista. Med branjem je bil Purkart zelo nemiren, ker je neprestano mislil na svojo šestletno hčerko, ki je bila tedaj v bolnišnici. Nagovarjal je ženo, da bi šla ponjo in jo zdravila doma, žena pa je želela, da ostane otrok tako dolgo v bolnišnici, da ne bo več v nevarnosti. Purkart ni hotel ženi ugovarjati, ker je bila tik pred porodom. Ko sta vstopila »policista«, sta oba utihnili.

Eden izmed njiju je nosil črna očala. Ta je Purkartu napovedal aretacijo in ga priganjal, naj pohiti. Purkart je hotel vedeti, kam mora in zakaj se mudi. Policist z očali je odvrnil, da ima tako »naredjenje« od svojega komandanta. »Kam pojedete, boste pa še prekmalu zvedeli,« je pristavil s posmehom. Purkart se ni zadovoljil z odgovorom. Zahteval je, da se policista legitimirata. Policist z očali je potegnil iz žepa legitimacijo s sliko, čez katero je bilo napisano: Detektiv — službeno.

Purkart se je prav tako kot večina žrtev dobro pripravil za na pot. Navodila, kako naj se obleče in kaj naj vzame s seboj, sta mu dajala policista. Oblekel je dvojno zimsko perilo, toplo obleko, suknjo in si obul gojzarice. S seboj je vzel tudi živilsko nakaznico za težke delavce, nekaj denarja in sliko svoje družine. Tako opravljen je odšel s policistoma iz hiše. Odpeljala sta ga na vrt njegovega sodelavca Jerneja Viranta, na Rudnik št. 93. Tu je moral čakati tako dolgo, da so pajdaši obeh policistov prignali iz hiše 38-letnega služitelja na pokrajinski upravi, Jerneja Viranta, očeta dveh otrok, tretji pa je bil na poti.

Jernej Virant je bil že ves popoldan silno nemiren in zaskrbljen, ker so mu domobranci na poti iz službe vzeli legitimacijo. Z žalostnimi pogledi je spremljal ženino delo in jemal v naročje otroka, kot bi se poslavljaj od njiju. Uro, listnico, poročni prstan in razne druge drobne predmete je shranil v predal kuhinjske omare, česar do tistega dne ni še nikoli storil. Žena je začudena in molče opazovala moževo početje.

Okoli 19. ure je neznan domobranec potrkal na vrata Virantovega stanovanja in vprašal za poštarja Antona Bezlaja, ki je stanoval v prvem nadstropju Virantove hiše. Spočetka sta Bezlaj in njegova žena podpirala osvobodilno gibanje, kasneje pa sta prenehala. Zato se je Virantu čudno zdelo, zakaj domobranec izprašuje za Bezlaja. Ko ga je napotil v prvo nadstropje, je šel za njim in slišal, kako je poštarju naročil, da hoče njegov komandant kakšne pol ure govoriti z njim. »Če bo res samo pol ure,« je Virant slišal Bezlajev odgovor. Odšel je nazaj v svoje stanovanje in kmalu zaslišal, da je Bezlaj odšel z domobrancem.

Takoj po večerji je naprosil ženo, da bi šli počivat. Žena se je čudila nenavadno zgodnji uri, a je ugodila moževi želji. Še preden so zaspali, je nekdo močno potrkal na stanovanjska vrata. Nihče se ni oglasil. Ker trkanje ni prenehalo, je Virant vprašal, kdo je zunaj. »Policija!« je slišal odgovor. »Kaj hoče?« je vprašal Virant. »Za pol ure morate z nami h komandantu!«

»Zjutraj pridite, pa bom šel z vami,« je odvrnil Virant za zaprtimi vrati.

»Če ne odprete, bomo vdrli s silo!« so zavpili »policisti« in še huje razbijali po vratih. Virant je moral odpreti. V stanovanje sta prišla dva policista v civilu in zahtevala, da mora takoj z njima. Virant je stopil v spalnico in pokazal razbojnikoma otroka in ženo, ki je čakala tretjega. Misлил je, da ju bo omečil

pogled nanje. »Glejta, to je moja družina,« jima je dejal. Toda zmotil se je, če je mislil, da ju bo kaj takega ganilo. Eden je nekaj zagodrnjal, drugi sploh ni pogledal v sobo, le priganjal je: »Brž, brž, nama se mudi!«

Toliko sta pa le počakala, da se je Virant dobro opravil. Ko je vzel iz škatle na omari nekaj cigaret, sta ga opomnila, naj vzame kar vse. »Pa tudi toplo odejo lahko vzamete in denarja kolikor hočete,« sta mu »dobrohotno« svetovala. Virant je vzel iz predala listnico, ki jo je popoldne shranil, žena pa mu je prinesla iz sobe toplo odejo. Ko je odšel iz hiše, se poštar Bezljaj še ni vrnil od domobranskega komandanta. Na vrtu je zagledal Antona Purkarta, ki sta ga stražila dva prav takšna policista, kot sta bila tista, ki sta vdrla k njemu. Oba s Purkartom so odpeljali na srednjo tehnično šolo.

Še iste noči sta se Ivanu Škrabi, Antonu Purkartu in Jerneju Virantu pridružila še 30-letni zlatar Franc Hvala in 36-letni krojač Anton Kunej, ki sta se prav tako kot prej imenovani udeležila nedeljskega sestanka aktivistov na Rudniku.

Franc Hvala je po začetku okupacije zbežal pred Nemci iz Kranja in se skupaj z ženo učiteljico Magdo, rojeno Keber, nastanil na Galjevici št. 3. Oba sta se takoj povezala z aktivisti OF in vztrajno sodelovala v osvobodilnem gibanju. Po sestanku na Rudniku so nasprotniki OF zvedeli tudi za njuno delo.

Naslednji dan po sestanku, v ponedeljek 10. januarja 1944, je prišel v Hvalovo stanovanje že zgodaj popoldne neznan moški in se zanimal za zlatarska dela. Neprestano je nekaj izpraševal in se do noči ni ganil iz hiše. Neznančev prihod in vse njegovo zadržanje se je zdelo zakoncema sumljivo, vendar si tedaj njegovega početja nista znala pojasniti. Šele kasneje je Hvalova žena spoznala, da je prišel sumljivi moški zato, da mož pred nočjo ne bi pobegnul.

Nekoliko pred 22. uro so prišli domobranci z zločincem Viktorjem Berlotom na čelu. Ta je napovedal Hvali aretacijo in začel takoj ropati po stanovanju. Odprl je zlatarjevo omaro in pobral iz nje vse obleke, z zatemnjenih oken je snel volnene odeje, z delovne mize pa je pobral več zlatih in drugih vrednih predmetov in zlatarsko orodje. Hvala je protestiral, češ da predmeti niso njegovi, Berlot pa ga je zavrnil, da je vse zaplenjeno.

Iz Hvalovega stanovanja so odšli razbojniki še po Antona Kuneja na Galjevico št. 234. Kunejeva žena je med domobranci spoznala še Berlotovega brata Bogdana. Kunej se je moral

Av gust Jak o š s Tarnave pod Sv. Urhom se v dru Źbi z morilcema Antonom Jak o šem in Stanetom Kukovico uri v streljanju s pi štolo

10. 7. 48 ob
moji pravi.

Draga mami in Jutu!

Sedajle so me gostili iskati domobranci, kar
me bodo odpeljali k pa vurn - kendar je vrnjena
Nana nimam narobe, ker bi to, da je stala
skritja za mene! In pa pa še jazita
da se to enkrat vidno vidimo. Vistito
je vsekoli 'isto k - pa tem parno danes tako
zgodilo, da se vidati pa vurn mošta. Pa so
peli, da podo pa vidati ardo in da se vurn
in izid. Torej, če so to in manjši hči in
čas tu. Inam je me preprosto ino. Se
enkrat vurn pravi, ne delajta to vlekati
mene - Taja najprej vurneje pogleda in in
pajnika

Vajma Ljubica

Uporabita pitari, zelo hitro in vurn malo
in vurn od tega vurneje vurneje - pa
in vurneje pitari.
Pa kmalu na vurne vurneje!

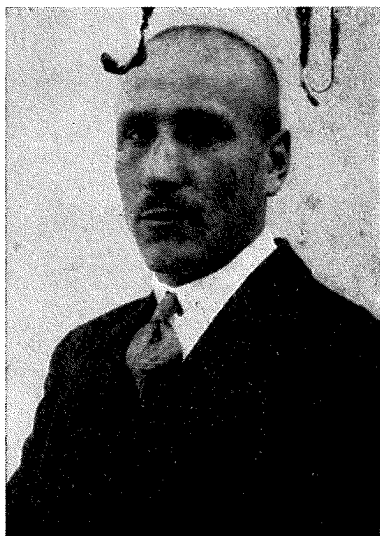
Vera Lučovnik, nameščenka,
rojena 30. 1. 1904 — ubita 10. 1. 1944

Ljubica Šuligoj, nameščenka,
rojena 18. 3. 1921 — ubita 10. 1. 1944

Adolf Bugar, torbar,
rojen 4. 3. 1907 — ubit 11. 1. 1944

Anton Ropret, mitničar,
rojen 7. 1. 1902 — ubit 11. 1. 1944

Na Bloku pod Bizovikom marca 1944 — v sredi stoji oprta na puško Marija Jakoš, sestra morilca Antona Jakoša, ki jo je oskrboval s predmeti oropanih žrtev, da je z njimi prekupčevala, na njeni desni je Gašperčkova iz Dobrunj, na levi Mimi Bricelj-Ukačeva iz Bizovika

Vodje »črne roke«: spredaj od leve proti desni Drago Prijatelj, Janez Marn-Črtomir in Janez Saje s svojimi sodelavci in znanci

v največji naglici odpraviti z njimi. Čez dobri dve uri so se vrnili in aretirali še Magdo Hvalo in Karlo Kunej in ju odpeljali na srednjo tehnično šolo.

Naslednje jutro, 11. januarja, so se domobranci odpeljali na Rudnik in aretirali še Danico Škrabo. Na srednji tehnični šoli se je sešla z Magdo Hvalo, Karlo Kunej in Nado Orel. Drugih ni bilo več tam. Eden izmed domobrancev je Škrabovi zaupno povedal, da so jih že ponoči odpeljali.

Natašo Zupančič, Ivana Škrabo, Antona Purkarta, Jerneja Viranta, Franca Hvalo in Antona Kuneja so iz srednje tehnične šole strahotno stepene in izmučene odpeljali še na glavno domobransko policijo na Bleiweisovo, sedanjo Prešernovo cesto. Videla jih je učiteljica Ančka Vrbič, ki je tedaj službovala v Polju pri Muljavi in so jo domobranci prejšnji večer aretirali na rudniškem bloku. Med aretiranci z Rudnika in Galjevice je takoj spoznala moža svoje sošolke Magde Hvala. Govoriti ni mogla z nikomer izmed njih, le to je lahko videla, da so se komaj premikali, tako so bili izmučeni. Po zaslišanju in ponovnem mučenju so jih še isto noč odpeljali na Sv. Urha. Zločinec Viktor Berlot je povedal nekaterim ljudem na Galjevici, kako so žrtve pred smrtjo mučili. Svaku Kunejeve žene je dejal, da so Antona Kuneja tako pretepli, »da ni bil za drugo kot za ubiti«. »Ustrelili smo ga nekje v Nemčiji,« je lagal, ker ni hotel govoriti o morišču na Sv. Urhu.

Magda Hvala, Karla Kunej, Danica Škraba in Nada Orel so morale v začetku februarja 1944 v Nemčijo. Z istim transportom se je vozila tudi Ančka Vrbič. Sotrpinkam je sporočila vse, kar je vedela o ljudeh, ki jih je videla na policiji. Purkartove in Virantove žene zaradi nosečnosti niso odgnali v taborišče. Nesrečni ženski sta kljub svojemu stanju vsepovsod poizvedovali za izginulima možema. Dolgo sta upali, da se bo le kdo oglašil iz internacije. Toda čakali sta brez uspeha. Poizvedovanje pri domobrancih jima je prinašalo le žalitve in ponižanja.

Virantova žena je odšla že prvega dne po moževi aretaciji na pokrajinsko upravo in prosila za sprejem pri »prezidentu« Rupniku. Po dolgem čakanju je prišla do enega izmed njegovih tajnikov, ki ji je namesto pojasnila zabrusil: »Vaš mož naj bi se brigal za družino, ne pa za politiko!«

Najhujše žalitve sta obe ženski prestali na srednji tehnični šoli. Tam so dobro vedeli, kje sta moža, a so jima lagali in že mrtva obmetavali z najgršimi psovskami.

Po desetih dneh je Virantova žena zvedela tudi za morišče na Sv. Urhu. Za moža je šla poizvedovat še v belgijsko vojašnico, kjer so se jetniki pred odgonom v internacijo pogosto dlje časa zadrževali. Stala je v dolgi vrsti in čakala, da se pomakne do vhodnih vrat. Med čakanjem je pripovedovala ljudem okoli sebe, kdaj in kako je izginil njen mož. Tedaj se je oglasila neka ženska, ki je prav tako kot ona čakala, da pride na vrsto: »Januarja so jih zelo veliko pobili na Sv. Urhu. Če je bil vaš mož med njimi, lahko naredite križ čezenj!«

Virantova je prvikrat v življenju slišala ime tega kraja. Prestrašena zaradi gotovosti, s kakršno je ženska govorila, jo je vprašala, od kod ima takšne vesti.

»Saj sem iz Dobrunj pod Sv. Urhom in vem, kaj se tam dogaja,« je pojasnila ženska. »Vse noči poslušamo krike ljudi, ki jih pobijajo na hribu nad vasjo!«

Virantova je opustila poizvedovanje v belgijski vojašnici in obupana odšla iz vrste. V zmedenosti je pozabila vprašati žensko po imenu in hišni številki, da bi jo kasneje lahko obiskala.

Tudi nečakinja Antona Kuneja, aktivistka Fani Kunej, ki je prihajala na Rudnik na sestanke, je zvedela, da so njenega sorodnika in druge udeležence nedeljskega sestanka že pobili. Obzirno je sporočila prizadetim ženskam, da nima poizvedovanja za njimi nobenega smisla več.

Z lastnino pobitih žrtev so se domobranci okoriščali še potem, ko so jih že pobili in zakopali. Pri očetu učiteljice Nataše Zupančič se je zglasil eden Berlotovih bratov in zahteval njeno živilsko nakaznico, češ da je ponarejena. Hišo Ivana Škrabe so izropali rudniški domobranci. Odklenili so jo s ključi, ki so jih pri aretaciji vzeli gospodarju. Najprej so povsod pobrali kolesa, šivalne stroje, harmonike, odeje, obleko in obutev, nato še živež in predmete manjše vrednosti. Največkrat so izropali stanovanje aretiranca že ob prihodu, kadar pa se jim je le preveč mudilo, so se vrnili in pobrali, kar je bilo kaj vrednega.

Tiste dni, ko so rudniški domobranci aretirali in pobili na Sv. Urhu aktiviste OF z Rudnika in Galjevice, so si urhovski domobranci izbrali druge predele, kjer so polovili številne žrtve in jih odpeljali na urhovsko morišče. Med njimi tudi naslednje:

Dne 10. januarja je po 20. uri sedem domobrancev obkolilo hišo 48-letnega delavca v tobačni tovarni, Ignaca Nograška na Gmajni št. 11 pri Štepanji vasi. Že po prvih udarcih na hišna

vrata je Nograšek dejal ženi Mariji: »Če pojdem na Urha, me ne boš več videla!« Skrbelo ga je zase, še bolj pa za 18-letnega sina Viktorja, ki je tisto noč izjemoma spal doma.

Oba Nograškova sinova, 20-letni vodovodni inštalater Ignac in 18-letni pečar Viktor sta že spomladi 1942 odšla v partizane. Ignac je kmalu padel, Viktorja pa so na Gorenjskem ujeli Nemci in prepeljali na ljubljansko sodišče.

Spomladi 1943 so Italijani aretirali Nograška z ženo in 20-letno hčerko Marijo in jih prepeljali v belgijsko vojašnico. Doma so pustili le 10-letno hčerko Jožico. Iz vojašnice so Nograškove odpeljali na sodišče in obsodili Nograškovo ženo na štiri leta zapor, hčerko na 8 let, očeta pa so izpustili. Hčerko so takoj po sodbi odpeljali v Italijo, mati pa je ostala na sodišču, kjer se je kasneje srečala s sinom Viktorjem, za katerega že dolgo ni vedela, ali je še med živimi. Od veselja nad nepričakovanim snidenjem z mlajšim sinom, od žalosti za starejšim, ki je padel, in zaradi gorja, ki ga je družina prestajala, se je mati razjokala. Sin jo je tolažil in ji govoril, da bodo kljub vsem težavam in trpljenju, ki mu je izpostavljen ves narod, zmagali partizani in da se bosta kmalu srečala v svobodi.

Iz ljubljanskih sodnih zaporov so Nograškovo odpeljali v novomeške. Sin, ki je delal v kaznilniški pekarni, ji je dal za na pot prepečenca. Kmalu po materinem odhodu so ga obsodili na večletno ječo in odpeljali v Italijo. Po kapitulaciji Italije so partizani odprli novomeške zapore. Nograškova se je vrnila domov, kmalu za njo sta prišla iz italijanskih zaporov tudi hčerka Marija in sin Viktor. Ko si je Viktor nekoliko opomogel, je začel iskati zvezo s partizani. Skrival se je pred domobranci in le redkokdaj spal doma.

Dne 10. januarja 1944 so urhovci divje razbijali po vratih Nograškove hiše in z močnimi baterijami svetili skoz okna v notranje prostore. Ignac Nograšek je odprl hišna vrata in zagledal pred seboj sedem temnih, dobro oboroženih postav. Obrazov jim v temi ni mogel razločiti. Ko so domobranci stopili v hišo, je spoznal samo Filipa Lampiča iz Bizovika. Takoj so mu ukazali, naj se hitro obleče, ker mora z njimi na bizoviški blok. Nograšek se je branil in ugovarjal. »Le kaj mi hočete?« jih je izpraševal. »Še s sodišča so me izpustili, ker nimam ničesar nad seboj!«

»Saj vas bomo tudi mi izpustili,« so lagali zločinci. »Samo povedali nam boste, če poznate štiri moške, ki jih imamo na

bloku.« Nograšek jim ni verjel in se je še kar naprej branil. Tedaj so zahtevali, da jim pokaže osebne dokumente. Brž ko jih je dal iz rok, so jih pograbili in mu rekli, da jih bo dobil nazaj na bloku. Nograšek je vedel, kaj nameravajo z njim. Že pred štirinajstimi dnevi so prišli isti ljudje po njegovo harmoniko in mu naročili, naj jo pride iskat na blok. Ker so z bloka že marsikoga odpeljali na Sv. Urha, od koder se ni več vrnil, ni šel po harmoniko. Tokrat pa ni pomagal noben izgovor. Moral se je obleči, sicer da ga bodo ustrelili kar v hiši, so zagrozili.

Medtem ko se je Nograšek oblačil, je domobranec Filip Lampič pregledal vse prostore v hiši. V sobi, kjer so spali otroci, je zagledal Viktorja. Presenečen ga je vprašal: »Si se premislil, kaj?« »Sem!« je na kratko odvrnil Viktor, obžalujoč, da še ni odšel v partizane.

Nograšek se je hitro poslovil od družine in odšel z morilci. Zunaj se je spomnil, da je pozabil cigarete. Prosil je, če sme ponje. Ko so mu dovolili, se je vrnil v hišo in še enkrat segel v roke svojim ljudem.

Od Nograška so urhovci odšli po 43-letnega kurjača v tovarni kleja, Antona Jereba na Gmajno št. 17. Nograška so pustili na Jerebovem vrtu in postavili stražo. Na cesti pred hišo je stal vprežen voz. Domobranski razbojniki niso pripeljali voza zaradi aretirancev, temveč zaradi plena, ki se ga jim ni dalo nositi.

Jerebova žena Ivanka, rojena Bitenc iz Sostrega, je takoj spoznala Filipa Lampiča, Antona Jakoša in Staneta Kukovico. V kuhinjo sta prišla Lampič in Jakoš, Kukovica je ostal na stopnišču. Štirje domobranci so stražili Nograška.

Jereb je prišel pozno od dela domov in je komaj povečeral. Bil je ravno pri britju, ko sta domobrancia stopila v kuhinjo in zavpila nad njim: »Tako se oblecite, ker morate v Nemčijo!« Ženi sta naročila, naj da možu s seboj, kar more, ker bo v Nemčiji marsikaj potreboval. Naštela sta vrsto »koristnih« reči, dobro vedoč, da jih bosta pospravila zase. Jerebova žena ni imela pri hiši nikakih zalog živeža, zato je glasno izražala skrb, kaj bo mož jedel na dolgi poti v taborišče. Lampič ji je svetoval, naj do jutra kaj preskrbi in prinese na Sv. Urha, kjer bo zvedela, v katero taborišče bodo poslali moža.

V bližini Nograška in Jereba je stanoval 33-letni Miha Jakopin. Ko so opravili z Jerebom, so prišli še po njega. V sobo, ki je rabila tudi za kuhinjo, je vdrl Filip Lampič, sedel na zaboj

za kurivo in se začel poigravati z brzostrelko. Jakopinova žena je obupno jokala in poizkusila vse, da bi ji ne odgnali moža. Lampič jo je »tolažil« z lažmi, ki so jih imeli morilci pripravljene že vnaprej za vse takšne primere. Govoril ji je, da ga bodo samo zaslišali in takoj izpustili domov.

Med pripravljanjem obleke in živeža za moža je tudi Jakopinova žena tožila, da nima nič takega doma, kar bi lahko dala možu s seboj. Bila je prepričana, da se ne bo vrnil domov, in upala, da pojde v internacijo. Tudi nji je Lampič svetoval, naj si do jutra kaj priskrbi in prinese v postojanko na Sv. Urhu. »Nič ne skrbite, da vas ne bi pustili skoz blok!« ji je govoril. »Pa še moža boste lahko videli, preden ga bomo poslali v Nemčijo!«

Žene so vso noč pripravljale živež, ki so ga nakupile ali izprosile pri ljudeh v vasi. Zjutraj je Jakopinova pred odhodom v službo odnesla poln kovček k Nograškovi in jo prosila, naj ga na Sv. Urhu odda še za njenega moža. Nograškova in Jerebova sta vzeli kovčke za vse tri in se zgodaj zjutraj odpravili v postojanko. Na bizoviškem bloku nista imeli težav. Nograškova je bila krstna botra domobrancev Nikolaja in Ivana Korošca iz Bizovika. Na bloku je bil tisto jutro, 11. januarja 1944, ravno Nikolaj Korošec. Svojo botro in njeno sosedo je takoj pustil naprej in jima obljubil, da tudi nazaj grede ne bosta imeli sitnosti.

Pri vhodnem bunkerju na Sv. Urhu je stražil Peter Čarman. Ko je zagledal ženski s kovčki in z zavitki, je takoj vedel, zakaj sta prišli. Vedel je tudi to, da so tisto noč pobili med številnimi žrtvami tudi njuna moža. Mirno jima je dejal: »Vaše so že pred sedmo uro zjutraj z avtom odpeljali v Ljubljano.« Ženi sta hoteli vedeti, v katere zapore so ju prepeljali in kdaj pojdejo naprej v Nemčijo. »Tega pa še sam ne vem,« je odvrnil Čarman.

Ženski mu nista verjeli. Zahtevali sta, da pokliče dežurnega, in se sklicevali na Filipa Lampiča, ki jima je naročil, naj se zjutraj oglasita na Sv. Urhu. Čarman se ni ganil z mesta. Ženski sta nekaj časa čakali in videli neznanega domobranca, ki je stopil iz mežnarije. Ko ju je zagledal, se je zdrznil in hitro odšel v nasprotno smer. Vznemirjeni zaradi obnašanja obeh domobrancev sta Čarmana vprašali, kako so bili njihovi možje oblečeni, ko so jih odpeljali. Čarman jima je točno opisal, kakšne obleke in kakšno obutev so imeli na sebi. Spoznali sta, da jih je v resnici videl, le tega nista vedeli, ali jih je videl ponoči, ko so jih prignali, ali zjutraj, ko so jih odpeljali.

Med Čarmanovim pripovedovanjem sta ženski zagledali dva domobranca z lopatama na ramah. Prišla sta z južnega pobočja Sv. Urha. Na lopatah so bili sledovi sveže ilovice. Obe je prešinila ista slutnja: tadva sta jih nemara zakopala. Umolknili sta in prestrašeni odhiteli z griča. Vso pot nista spregovorili, ker si druga drugi nista upali izreči svojih misli.

Jakopinova žena je vsa strta in objokana prihajala v službo. Zaposlena je bila kot snažilka pri podjetju Salus v Cigaletovi ulici v Ljubljani. Prokurist podjetja Milan Žunc jo je vprašal, kaj se je zgodilo. Povedala mu je, da vsepovsod poizveduje za možem, ki so ga aretirali bizoviški in urhovski domobranci, a nikjer nič ne vedo o njem. Žunc ji je dal svojo vizitko in jo napotil h kapetanu Edu Delaku na domobranski štab v Gledališko ulico. Delak jo je še kar prijazno sprejel in ji obljubil, da bo poizvedel za njenim možem. Kam so ga odpeljali, ji ni nikoli povedal, preprečil pa je, da ji domobranci niso vzeli moževega kolesa in otrokove harmonike, kar so večkrat poizkušali. Drugim žrtvam so namreč pobrali vse, kar je bilo kaj vrednega.

Magister v podjetju Lučko Šega je Jakopinovo poslal še k policijskemu agentu Petriču z naročilom, naj pogleda, če je ime njenega moža v seznamu »upornikov«. Ko je Jakopinova povedala agentu, kdo jo pošilja, jo je natančno izprašal, kdo je aretiral njenega moža in kaj so ji domobranci pri aretaciji dejali. Poizvedel je še, ali so ga aretirali tostran ali onstran bloka, nato ji je dejal, naj malo počaka na hodniku. Jakopinova se je vsa izčrpana naslonila na vrata in slišala, kako je Petrič zavrtel telefon. S kom se je razgovarjal, ni vedela, slišala pa je, ko je vpil v slušalko: »Kam pa pridemo, če bomo tako delali! Saj bomo izgubili ves ugled!« Urhovcem pa ni bilo do ugleda, temveč le za čimvečje število žrtev in za čim bogatejši plen.

V noči od 10. na 11. januar 1944 so prignali na Sv. Urha še posebno veliko žrtev, jih izropali in zverinsko pobili. Med njimi je bila tudi 43-letna gostilničarka iz Velikih Lašč Marjeta Kaplan, vdova Hočevnar, rojena Mramor, mati sedmih otrok.

Marjeta Kaplan in vseh njenih šest otrok iz prvega zakona so bili zelo napredni in so se že leta 1941 vključili v osvobodilno gibanje. V njeni hiši so bili prvi sestanki OF, na katere je prihajal tudi Tone Tomšič. Julija 1942 je morala v bolnišnico v Ljubljano na operacijo. Že v bolnišnici so jo zastražili, po okrevanju pa so jo postavili pred vojaško sodišče in obsodili na tri leta

zapora. Nekaj časa je bila zaprta v Novem mestu, nato so jo odpeljali v Firenze. Dne 17. decembra 1943 je prišla v Ljubljano in ostala pri sorodnikih v Kladezni ulici št.1. Niso je pustili domov, ker so vedeli, da bi jo domobranci še huje preganjali, kot so jo belogardisti in Italijani.

Kaplanova je nerada ostala v Ljubljani. Silno je hrepenela po domu in otrocih. Najmlajši iz drugega zakona je imel komaj 13 let, drugi so bili po zaporih, taboriščih in v partizanih. Rada bi kaj zvedela o njih in o novicah v domačem kraju. V nedeljo, 9. januarja, je odšla v Novakovo gostilno na Zaloško cesto. Upala je, da bo od gostilničarja Tomaževca iz Dobrepolja, ki je bil stric njenega drugega moža Alojzija Kaplana, zvedela kaj o svojih ljudeh. Od Novakovih je prijokala k sorodnikom in bridko obžalovala, da je odšla z doma.

Tisto nedeljo je prišel k Novaku tudi domobranec Franc Korošec, po domače Lukčev iz Kompelj. V razgovoru o političnih in vojaških dogodkih doma in po svetu je Kaplanova preveč odkrito izpovedovala svoje prepričanje. Lukčev jo je hotel kar pri priči aretirati in odvesti s seboj. Novakovi so le s težavo preprečili aretacijo.

Naslednji večer je pridrvel Korošec z dvema pajdašema takoj po policijski uri v Kladezno ulico. V kuhinji so bili Alojzij Hočevnar, brat Marjetinega prvega moža, z ženo Francko, njun sin Ciril s prijateljem Marjanom Glavanom, s katerim sta se nekaj dni pred božičem 1943 drug za drugim vrnila iz italijanskih zaporov, in neki Hočevnarjev znanec. Marjeta Kaplan je bila že v sobi in se je odpravljala počivat.

Domobranci so zahtevali osebne izkaznice. Ko so jih pregledovali moškim, je Korošec iz Kompelj zavpil: »Ženske naj jih pokažejo!« Pregledal je legitimacijo Francke Hočevnar, nato pa odhitel v sobo poleg kuhinje. Za njim je odšel še eden izmed pajdašev, tretji je ostal v kuhinji. Iz sobe je Korošec zaklical: »Jo že imamo!« Takoj je Kaplanovi napovedal aretacijo in jo prisilil, da se je začela pripravljati na odhod.

Medtem ko se je Kaplanova oblačila, je prišel v kuhinjo Janez Erčul, bivši mesarski pomočnik pri Kaplanovi v Velikih Laščah. Skupaj s Cirilom Hočevnarjem se je vrnil iz internacije, in ker ni mogel domov, je ostal nekaj časa pri svojih znancih. Bil je velik in močan človek. Domobranec, ki je ostal v kuhinji, se ga je prestrašil in se zbegano oziral okoli sebe. Tedaj je prišel iz sobe Korošec in pomiril pajdaša, češ da Erčula dobro pozna.

Marjetin svak Lojze Hočevar je skušal domobrance pregovoriti, da bi sorodnico, ki je bila še vsa slaba od italijanskih zaporov, pustili v miru. »Če je potrebno, vam jo jutri sam pripeljem k zaslišanju, kamor hočete,« jim je govoril. Vendar je govoril zaman. Nobena prošnja ni nič zaleгла. Ko je gospodar uvidel, da jih ne more pregovoriti, je odšel v sobo in prinesel Kaplanovi še toplo odejo za na pot, gospodinja pa ji je v naglici pripravila nekaj živeža.

Pri slovesu se je Kaplanova ustavila pred Erčulom in ga obupana rotila, naj ji kaj pošlje v taborišče, da ne bo trpela, kot je v italijanskih zaporih. Nato ga je še prosila, naj se kaj spomni njenih otrok. Mislila je, da pojde Erčul domov v Velike Lašče, ona pa v Nemčijo. Toda za Kaplanovo je prav tako kot za vsemi žrtvami, ki so jih pobili na Sv. Urhu, izginila vsaka sled.

Isto noč kot po Kaplanovo so prišli urhovci po 39-letno Vero Lučovnik, nameščenko tovarne Motvoz v Grosupljem. Že konec novembra 1943 so jo grosupeljski domobranci skupaj s petimi aktivisti OF aretirali in odpeljali v Ljubljano. Na doljenjskem kolodvoru so jih spodili iz vlaka in jim zapovedali, da se morajo takoj zglasiti na domobranski komandi. Vrnitev v Grosuplje so jim prepovedali zaradi sodelovanja s partizani.

Lučovnikova se je najprej oglasila pri svojih gospodarjih v Ljubljanski kreditni banki in jim povedala, da so jo vrgli iz podjetja, ker ni dovoljevala domobrancem, da bi svojevoljno razpolagali z izdelki tovarne Motvoz. Ker je bila zelo sposobna nameščenka, so jo takoj zaposlili v banki. Stanovanje je dobila pri sorodnici svoje svakinje, Mariji Brodar na Resljevi cesti št. 27.

Dne 10. januarja 1944 je šla Lučovnikova na koncert. Premražena in nerazpoložena se je tik pred policijsko uro vrnila v stanovanje. V roke je vzela knjigo in sedla v kuhinji na šteditnik, da bi se ogrela. Komaj je odprla knjigo, je zaslišala težke stopinje na stopnicah in zatem močno trkanje na vrata. Ko je odprla, sta stopila v kuhinjo dva mlada oborožena domobranca, oblečena v novo sivo zeleno uniformo. Vprašala sta za Vero Lučovnik.

»Jaz sem! Kaj mi hočete?« je vprašala in roka, v kateri je držala knjigo, ji je zatrepetala.

»Oblecite se! Z nami morate!« sta ji odgovorila.

»Povejte mi, kam moram, da se bom vedela obleči?« je vprašala Lučovnikova.

Novaka Mreža?

12. Steyerjane Mire, Jolova Janka,
1. Bember Srečka, Polovnik.

Razpet Anton

Okiskego 23

Burger Rudolf, Loroš

Okiskego 20. ^{Poreča}
Okretic-Dana Zemanec v partiz.

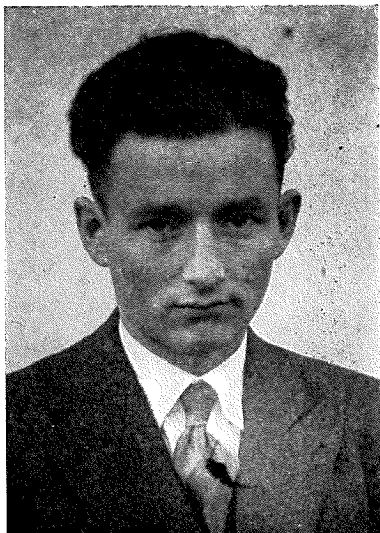
1. Lujzen Viljem, Ribnik 25
2. Juran Franč, Jolova 80
3. Cigler Jane Korošec —
4. Trstka Aleksander, Jolova 131

2. Gornji Rudi Jolova. 108 ^{avto} ^{broj.}

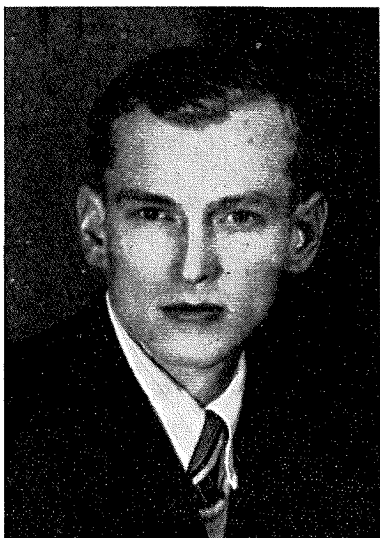
1. Štichar - Jena Polakapot -
 2. Koprivica Jože - Uroševci 12 - Kodelj
 - Dr. Jurij Borj. juž - Jugoslav
 3. Gurn - Fuzine
 4. Ruan Karel - Predovičevci 26
 5. Kuriš Merija, Jolova 182
 6. Oalvica Jena, Jolova 88
 7. Lurošelj Jany, Uroševci 23. avto
 8. Sest. Pernice - Jolovci, Jolova
- in Ludo Jemsek je v partizanih
prvega se vrnila po njemu

Vili Šval, notarski pripravnik
rojen 13. 6. 1911 — ubit 13. 1. 1944

Lovro Breznik, krojač,
rojen 8. 8. 1908 — ubit 24. 1. 1944

Franc Vrbec, kovač,
rojen 14. 11. 1909 — ubit 1. 2. 1944

Anica Bedenčič, kmečka delavka,
rojena 23. 4. 1923 — ubita 1. 2. 1944

Tedaj se je eden izmed zločincev zadrhl: »Kakšen cirkus pa je to z oblačenjem?! Kar hitro, nama se mudi!«

Lučovnikova je takoj pomislila na taborišče kje v Nemčiji in se dobro opravila. Oblekla si je najtopplejše perilo in obleko, obula najboljšo obutev ter vzela s seboj kožuh in dežni plašč. Nekaj živeža in drugih potrebsčin je zložila v kovček in vzela s seboj še celo mesečno plačo. Nato se je poslovila od gospodinjne in naglo odšla.

Na stopnišču sta čakala Lučovnikovo še dva domobranca, dva pa sta stala pred hišo. Na cesti so jo obstopili in odgnali po Resljevi cesti v smeri proti Zmajskemu mostu. Marija Brodar je gledala za njo skoz okno, dokler ji ni izginila izpred oči.

Med aktivisti OF, ki so jih domobranci že konec novembra 1943 izgnali iz Grosupljega, je bila tudi 22-letna nameščenka v tovarni Motvoz Ljubica Šuligoj. V Ljubljani je stanovala pri očetovem prijatelju Mihaelu Ravniku, upokojenem orožniku, v Wolfovi ulici št. 4. Zaradi številnih aretacij po vseh mestnih delih je živela v neprestanem strahu, da bo morala vnovič v internacijo. Deset mesecev je prebila z očetom Petrom Šuligojem in materjo Rozalijo v italijanskih taboriščih, kjer je veliko pretrpela in prestradala. Še preden se je s starši vrnila domov, je izgubila edinega brata Stojana. Leta 1941 je končal gimnazijo in se takoj vključil v delo na terenu. Bil je sekretar mladine za grosupeljsko okrožje in aktivni borec, znan pod imenom Jope. Februarja 1943 je padel v zasedo, ki jo je pripravil zagrizeni belogardist Pepe Cvetković. Med prizadevanjem, da bi se rešil iz obroča, je bil ranjen v nogo. Ko je uvidel, da je izgubljen, si je sam pognal kroglo v glavo. Živ ni hotel priti sovražniku v roke.

Ljubica Šuligoj je silno žalovala za bratom, zaradi katerega je opustila svoje nadaljnje šolanje, da bi mu pomagala pri študiju. Še pri Ravnikovih v Ljubljani je hodila v črnini in se ob spominu nanj pogosto jokala.

Štirinajst dni pred smrtjo na Sv. Urhu je pisala materi, naj ji pošlje v Ljubljano toplo obleko in perilo. Nekaj dni pred 10. januarjem 1944 je zbolela in legla. Tega dne je bila posebno nerazpoložena in ves dan so jo preganjale težke slutnje. Kmalu po 21. uri so pri Ravnikovih trkali domobranci s Sv. Urha in zahtevali Ljubico Šuligoj. Ravnikovi so jim dejali, da je bolna in da ne more iz postelje. Domobranci so nekaj časa pomišljali, nato pa dejali, da pojdejo po rešilni avto. »Čez eno uro bomo nazaj

in jo bomo odpeljali v bolnišnico,« so lagali, »po poti pa jo bomo v neki važni stvari zaslišali.« Ravnikovim so naročili, naj se Šuligojeva medtem pripravi na pot.

Ljubica Šuligoj se je silno prestrašila, ko je zvedela, da jo iščejo domobranci. Tega, da jo bodo odpeljali v bolnišnico, ni verjela. Takoj je pomislila na internacijo in se začela s težkim srcem pripravljati. Ker je poznala življenje v taboriščih, je oblekla vsega po dvoje in napolnila kovček s perilom in z živem. Nato je utrujena legla nazaj v posteljo in napisala staršem svojo poslednje pismo:

Draga mama in ata!

10. I. 1944 ob 11. uri ponoči.

Sedajle so me prišli iskati domobranci. Kam me bodo odpeljali še ne vem. Drugega Vam nimam naročiti kod le to, da ne skrbite za mene! In pa na sebe pazite, da se še enkrat srečno snidemo. Prišli so že okoli $\frac{1}{2}$ 10. ure — pa sem ravno danes tako zbolela, da še vstati nisem mogla. — Pa so rekli, da gredo po rešilni avto in da se vrnejo čez 1 uro. Torej, če so točni, morajo biti vsak čas tu. Imam že vse pripravljeno. Še enkrat Vaju prosim, ne delajta si skrbi glede mene. — Vaju najprisrčneje pozdravlja in poljublja

Vajina Ljubica

Oprostita pisavi, zelo hitim in sem malo nervozna od težkega pričakovanja — pa še v postelji pišem.

Pa kmalu na veselo svidenje!«

Domobranci so se po 23. uri vrnili po svojo žrtev, toda ne z rešilnim avtomobilom, temveč z majhnim tovornjakom. Pustili so ga pred hišo v Wolfovi ulici in obrnili proti Tromostovju.

Ravnikova hčerka Nada je Šuligojevo pospremila do vežnih vrat in videla, kako se je izčrpana zaradi bolezni težko povzpela na tovornjak. Ko so odpeljali, je stekla do Tromostovja in opazovala, kam bodo krenili. Na koncu Stritarjeve ulice niso okrenili na levo, v smeri proti bolnišnici, temveč na desno na Mestni trg.

Tovornjak, s katerim so urhovci odpeljali Ljubico Šuligoj, je moral odpeljati na srednjo tehnično šolo, kjer so žrtve, ki so jih nameravali pobiti na Sv. Urhu, pogosto še zasliševali. Na srednji tehnični šoli so imeli domobranci tiste dni stalno po več pripornikov, ki so jim namenili smrt v urhovskih gozdovih. Nekatere izmed njih so pred umorom odpeljali še na policijo na

takratno Bleiweisovo cesto, kjer so po nalogu policijskega šefa dr. Lovra Hacinu nadaljevali zasliševanje in mučenje. Katerega pripornika so po aretaciji odpeljali naravnost na Sv. Urha ali pa je moral še na srednjo tehnično šolo ali na policijo, je danes težko ugotoviti.

V razpravi proti izdajalcem in vojnim zločincem Leonu Rupniku, Erwinu Rösenerju, Gregoriju Rožmanu, Mihi Kreku, Milku Vizjaku in Lovru Hacinu pred vojaškim sodiščem IV. armade v Ljubljani, v dneh od 21. do 30. avgusta 1946 je v obrazložitvi obtožnice proti Hacinu navedeno:

»PP' agenti so na podlagi svojih vohunskih izsledkov aretirali in vlačili tisoče zavednih Slovencev v Hacinove zapore, katere je obtoženi Hacin preuredil v prave mučilnice.

Hacinovi agenti so izvrševali aretacije po navadi ponoči. Ob teroriziranju z orožjem so podivjani agenti na najbrezobzirnejši način ob priliki aretacij kradli in uničevali zasebno imovino. Nasilno so odganjali žrtve iz njihovih domov, tako da svojci običajno niso niti vedeli, kje naj iščejo aretirance. Na policiji so svoje žrtve po nalogu obtoženega Hacinu razdelili v tako zvane tajne in netajne pripornike. Kdor je bil zaznamovan kot tajni pripornik, se ga ni smelo voditi v nobenem seznamu, tako da je ostalo vsako poizvedovanje brezuspešno. Tajni priporniki so navadno izginili brez sledu.«¹

Med »tajnimi«¹ priporniki so bili vsi tisti, ki so jih pobili na Sv. Urhu. Zaradi tega so svojci zaman poizvedovali za njimi. Več kot so nam odkrile naključne priče, ki so v nekaterih primerih videle ali kako drugače dognale, kam so odpeljali tajne pripornike, so nam odkrili grobovi na Sv. Urhu. Med mladim smrečjem na južnem pobočju griča, kjer je dal urhovski komandant Lojze Dežman posekati cel gozd visokih smrek, da je imel prost razgled proti Pogledu, smo po osvoboditvi po naključju odkrili grob, v katerem so trohnela trupla žrtev z Rudnika, Galjevice in iz Grosupljega, pobitih v noči od 10. na 11. januar 1944.

Prvo truplo, ki so ga pri odkopu množičnega groba zagledali člani komisije za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev, je bilo truplo Ljubice Šuligoj iz Grosupljega. Zločinci so jo pred umorom slekli in sezuli, le perilo so ji pustili. Na vseh truplih je komisija ugotovila sledove strahotnega mučenja.

¹ Proces proti vojnim zločincem in izdajalcem Rupniku, Rösenerju, Rožmanu, Kreku, Vizjaku in Hacinu, 1946, str. 75.

Zaradi sadistične vneme, s kakršno so domobranci ovajali, ropali in pobijali svoje rojake, je imel celo nacistični okupator, ki jim je dajal navodila za tako početje, kaj slabo mnenje o svojih hlapcih. Marija Brodar, pri kateri je stanovala Vera Lučovnik, je po izginutvi svoje podnajemnice obšla vse policijske zapore, da bi jo izsledila. Končno ji je neki policist nasvetoval, naj gre še na Rimsko cesto k nemškemu kapetanu Schumacherju in mu reče, da je bila Lučovnikova s Koroškega, kjer ima še več sorodnikov.

Brodarjeva se je ravnala po policistovem nasvetu. Schumacher jo je sprejel in navidez pozorno poslušal. V sobi je bil neki domobranski oficir. Schumacher ga je pogledal in vprašal Brodarjevo, če so nosili tisti, ki so aretirali Lučovnikovo, tudi takšno uniformo. Brodarjeva je pritrdila, nato ji je nemški oficir zagotovil, da se bo pozanimal, kam je izginila njena znanka. Čez dva dni ji je povedal, da Lučovnikove ni mogel izslediti. Dejal ji je, da se Slovenci pobijajo med seboj in da je med pobitimi gotovo tudi ona. Brodarjeva mu je začela govoriti o domobranskih zločinih, Schumacher pa jo je prekinil s kratko pripombo: »Diese Pfaffendreckbande!« (»Ta farška drekasta banda.«) Po tej izjavi nemškega oficirja je Brodarjeva prenehala poizvedovati za Lučovnikovo.

Tudi Ravnikovi niso mogli zvedeti, kam je izginila Ljubica Šuligojeva. V bolnišnici je niso našli in tudi po zaporih niso nič vedeli o njej. Nekaj dni po njeni aretaciji se je zglasila pri njih okoli 17 let stara »študentka« in jim začela tvesti, da je zaprta z Ljubico Šuligoj, ki jo pošilja po 500 lir, da si bo z njimi pomagala iz zapore. Ravnikova žena jo je nezaupljivo ogledovala in jo vprašala, kako se kot zapornica lahko prosto sprehaja po mestu. Neznanka je odvrnila, da se mora takoj vrniti nazaj v zapor, da so jo izpustili le za kratek čas in da jo nadzorujejo. Ker se ji Šuligojeva smili, je izkoristila priložnost, da ji pomaga. Ravnikova je dekletu naročila, naj pride drugič in prinese kot dokaz kakšno Ljubičino lastnino, če nič drugega, vsaj kak njen robček. Tedaj se je oglasil Ravnikov sin Ljubo, ki je poslušal razgovor, in pregovoril mater, da je dala dekletu naprošeni denar.

Ravnikova je imela prav, ko je dvomila o dekletovi poštenosti. V bližini Bizovika je imela njivo, ki jo je sama obdelovala. Kadar je šla na delo, je izpraševala ljudi o ženski, ki je prišla v Ljubičinem imenu k nji po denar, in jo vsakemu točno opisala. Tako je zvedela, da je bila pri nji Marija Jakoš iz Bizo-

vika, sestra morilca Antona Jakoša, o katerem so govorili, da je pobil tudi Ljubico Šuligoj.

Anton Jakoš je nosil sestri Mariji obleko, obutev, zlatnino in druge predmete pobitih žrtev, da jih je prodajala in zamenjavala za živež po bližnjih hribovskih vaseh. Denar je tiste dni potrebovala za nakup bale. Možila se je z izdajalcem Janezom Marnom-Črtomirom, ki je pogosto obiskoval urhovske in bizoviške domobrance. Bil je vodja enega najbolj zločinskih četniških odredov na Dolenjskem in izvajal celo posebne naloge za SS generala in višjega policijskega vodjo Erwina Rösenerja.

Na poti z Dolenjskega se je Marn ustavljal v Bizoviku v Jakoševi hiši, po domače pri Tarnavčevih, kjer je imel skladišče za orožje in razno naropano blago. Domača hči Marija Jakoš ni hotela zaostajati za deležem, ki ga bo po njenih mislih prispeval »ženin« Janez Marn. Lovila je denar, kjer je mogla in kakor je mogla. Zadržal je ni noben pomislek, pa naj je bilo dejanje še tako zločinsko, da je le zadostila svojemu pohlepu.

Kaj vse je prinašal Marn v Jakoševo skladišče, izvemo iz pripovedovanja vojnega zločinca Leona Rupnika pred vojaškim sodiščem IV. armade v Ljubljani:

»Menda v jeseni 1944... zvečer sta prišla k meni Marn in Križaj... Ob tej priliki sem dal Marnu 10.000 cigaret, 30 srajc in 30 spodnjih hlač. Kasneje sem dal ponovno cigarete in pisalni stroj. Vse to je dal Kregar Križaju na moj nalog iz skladišča za begunce. Potrdilo za to sem dobil od Marna po Kregarju.«

»Malo po Marnovem obisku pri meni mi je Kregar rekel, da so Marnovi četniki privatna vojska Rösenerjevega štaba...«

V zahvalo, da si je tak »vojaški funkcionar«, kot je bil Janez Marn, izbral nevesto v skromni Tarnavčevi bajti, so Jakoševi vzeli pod streho bližnjega Marnovega sorodnika, ki je bil kot četnik ranjen v boju s partizani. Toda s poroko kljub temu ni bilo nič. Marn je imel več nevest, vseh pa ni mogel poročiti. Ko so Jakoševi zvedeli za Marnovo ljubezensko izživljanje, so ranjenega četnika pognali iz hiše, prej tako podjetna nevesta pa je od same užaljenosti legla. Ljudje so govorili, da si je odpravila. Po »bolezni« je kmalu nadaljevala prejšnje življenje. Brata je priganjala k čimvečji morilski dejavnosti, da je lahko uspešno barantala z imetjem pobitih žrtev. Po osvoboditvi ji je uspelo pobegniti. Sodišče narodne časti jo je zaradi zločinov, ki jih je zagrešila, v odsotnosti obsodilo na smrt z obešenjem.

Po umoru grosupeljskih žrtev so se urhovci hvalili, koliko plena so dobili pri njih. V Jakšetovi gostilni pod Sv. Urhom so pijani vpili, da so dobili zlate ure, drage plašče, eden da je bil celo kožuhočinast, in po kovčkih nič koliko perila in drugih vrednosti. Med popivanjem se je eden izmed domobrancev domislil, kako obupno je dekleta v črnem klicalo očeta in mater na pomoč (v črnem je bila Ljubica Šuligoj, ki je žalovala za padlim bratom Stojanom, op. p.). V pijanskem sočutju je začel govoriti o njej in zavpil: »Ta se mi je pa zares zasmilila! Jaz bi jo pustil, a drugi niso hoteli!«

V gostilni je bilo več Dobrunjčanov in nekaj gostov iz sosednjih vasi. Slišali so izjave pijanih morilcev in razbojnikov. Zaupali so jih svojim ljudem in dobrim znancem. Tako se je pogovor hitro razvedel. Marsikdo se pogovora še danes spominja, čeprav noče o njem govoriti.

Oče in mati umorjene Ljubice Šuligoj sta čedalje bolj nestrpno čakala, da se jima hčerka oglasi iz internacije. Po prejemu njenega zadnjega pisma, v katerem jim je zatrjevala, naj si glede nje ne delata skrbi, sta bila prepričana, da je živa in se jima bo v najhujšem primeru oglasila iz katerega izmed številnih nemških taborišč. Toda potekali so tedni in meseci, hčerkinega pisma ali sporočila pa ni bilo od nikoder. Očeta in mater je vedno huje skrbelo. Mati ni mogla več skrivati skrbi in bolečin. Nekega dne v marcu 1944 je potožila svoji znanki Leopoldini Jeglič v Grosupljem. Ta ji je povedala, da je brat njenega zeta domobranec, ki je še nedolgo tega govoril, da so pri Šentlenartu (mislil je šentlenarško faro pod Sv. Urhom, op. p.) pobili nekaj žensk iz Grosupljega kot talke za kočevski proces. Morda je bila tudi Ljubica med njimi? sta se natihoma spraševali Šuligojeva in njena znanka. Nobena si ni upala glasno izreči strašne misli.

Šuligojeva je žalostno novico, ki jo ji je zaupala Jegličeva, povedala možu in sosedu Ani Mahle. Tadvda sta z drugimi ljudmi razpravljala o resničnosti domobrančevih besed. Po Grosupljem se je kmalu razvedelo, kje so končali nekateri njihovi najpogostejši aktivisti OF. Nasprotniki pa so žrtve obremenjevali z vsemogočimi lažmi. O Ljubici Šuligoj so govorili, da je aktivno sodelovala v kočevskem procesu in soodločala, koga je treba obsoditi na smrt, čeprav so dobro vedeli, da v času procesa sploh ni bila na Kočevskem. Njeni starši niso več slišali teh klevet. Že aprila 1944 sta morala oba v Nemčijo, oče v Da-

chau, mati v Rawensbrück. Domov sta se vrnila drug za drugim šele junija in avgusta 1945.

Kmalu po njuni vrnitvi smo začeli odkopavati žrtve na Sv. Urhu. Med številnimi sorodniki, ki so upali, da bodo na zloglasnem griču našli truplo svojega človeka, sta bila tudi Šuligojeva. Zadnji dan odkopa sta v velikem grobu na južnem pobočju Sv. Urha zagledala truplo umorjene hčerke.

Januarja 1944 so imeli urhovci zelo veliko krvavega posla. Iz srednje tehnične šole in iz Hacinovih zaporov na glavni policiji so jim noč za nočjo pošiljali »tajne«¹ pripornike. Pred odgomom na morišče so jih politični policisti še izropali in s tem prikrajšali urhovske morilce za plen. Do tega pa jim je bilo veliko, zato so morili še na lastno pest in lovili žrtve po okolici.

Dne 11. januarja 1944 okoli 22. ure so urhovci iskali ob Ljubljani na Kodeljevem 36-letnega torbarskega pomočnika Adolfa Burgarja. Že popoldne istega dne ga je na poti proti domu zasledoval neznan moški. Po Okiškega ulici, kjer je na št. 20 stanoval Burgar, so bili tistega dne raztreseni listki s parolami OF. Burgar ni sodeloval pri potresovalni akciji, a je bil vseeno vznemirjen zaradi zasledovalca. Do noči je že nekoliko pozabil nanj, ko pa sta z ženo zaslišala okoli 22. ure šum na cesti ob Ljubljani in nato glasno govorjenje na sosedovem vrtu, sta oba planila k oknu. Zagledala sta oborožene domobranci, ki so kar po bližnjici hiteli iz ulice naravnost k njim. Burgar je hitro legel in vzel k sebi še 10-letno hčerko, kot bi slutil, da čuti poslednjič otroka poleg sebe.

Zaradi številnih aretacij v Mostah, Zeleni jami, na Zaloški cesti in v Štepanji vasi je že dalje časa pričakoval, da bodo prišli tudi po njega. Bil je že v italijanski internaciji. Po vrnitvi je nadaljeval delo za OF. Sredi decembra je dejal ženi, da ne ve, če bo za božič še doma. Po 7. januarju, ko so vzeli med drugimi tudi njegovega sodelavca Aleksandra Terškana, je vsak večer šel s strahom počivat. Ko je govoril, da pojde za drugimi, ni mislil na smrt na Sv. Urhu. Verjel je, da so sodelavce odpeljali v Nemčijo, in pričakoval, da bo moral tudi on poizkusiti še nemško internacijo.

Urhovci, ki jih je vodil Stane Kukovica, so s tako naglico navalili na vrata Burgarjevega stanovanja, da žena ni več utegnila uničiti nekaj izvodov Slovenskega poročevalca in druge litera-

ture, ki je bila pri hiši. Če ne bi takoj odprla, bi se vrata vdala pod pritiskom podivjanih domobrancev.

Ob vstopu v stanovanje je Kukovica vprašal, če je Miha Burgar doma. Zaradi napačnega rojstnega imena je moža in ženo za nekaj hipov prevzelo upanje, da morda le niso našli pravega. Toda Kukovica sploh ni čakal odgovora. Odrinil je ženo in odhitel v sobo, kjer je ležal Adolf Burgar. Ukazal mu je, da mora takoj z njim. Na Burgarjevo vprašanje: »Zakaj?« se je zadril: »Vstanite, če vam pravim!«

Burgar je vstal in se zimsko oblekel. Med oblačenjem mu je eden izmed domobrancev očital, da je potresal listke po ulici. Zavračal je očitke, toda nihče ga ni poslušal. Le priganjali so ga, naj se hitro odpravi. Ko je odšel iz hiše, je žena stekla k oknu in gledala, kam ga bodo odpeljali. Videla je, da so krenili po ulici v smeri proti mestu.

Nekaj minut po moževem odhodu je žena zaslišala, da se je pred hišo ustavil avto. Stekla je k oknu in videla, da so iz avtomobila izstopili policijski agenti, oblečeni v usnjene suknjiče in obuti v visoke škornje. Bila je prepričana, da so prišli zaradi hišne preiskave. Pograbila je Poročevalce in ves ilegalni tisk in ga vrgla na žerjavico v štedilnik. Toda nikogar ni bilo v stanovanju. Ko je čez nekaj časa spet pogledala skozi okno, ni bilo več ne avtomobila ne agentov.

Policijski agenti so tisto noč lovili po Kodeljevem člane kvartnih odborov rajona Moste. Zvonili so tudi pri bančni uradnici Juliji Lazar, z ilegalnim imenom Maša, v Mahničevi ulici št. 26. Lazarjeva je ravno pripravljala seznam druge nadomestne garniture kvartnih odbornikov OF. Pogostne aretacije so močno zredčile vrste najbolj aktivnih delavcev OF in bi morali novi odborniki takoj prevzeti njihovo delo.

Lazarjevo je skriti mehanizem v ključavnici vrtnih vrat opozoril, kot da bi jih nekdo hotel s silo odpreti. Takoj je pomislila, da jo išče policija. Imela je še toliko časa, da je uničila sezname novih kvartnih odbornikov in nekaj drugih važnih zapiskov.

Policijski agenti, med katerimi je takoj spoznala znana izdajalca in mučitelja žrtev na glavni policiji, brata Kobija, so preiskali stanovanje. Čeprav niso našli nič obremenilnega, so ji napovedali aretacijo in zaplenili v knjižnici Marxov Kapital in nekaj številk revije Sodobnost. Ko so ji pobrali še konserve živeža, je morala z njimi. Na cesti je stal policijski avto. V njem

je že sedela neka ženska, za katero je Lazarjeva pozabila, kako se je pisala. Nato so odpeljali in ustavili v Povšetovi ulici. Aretiranki sta čakali toliko časa, da so iz Malejeve ulice prignali Špetiča, iz Klunove pa Koresovo. Nato so še večkrat prekinili vožnjo in iskali nove žrtve, a jih niso dobili doma. Tudi Burgarja so urhovci že pred njimi odpeljali.

S Kodeljevega je avto zavil proti Sv. Urhu. Agenti so aretirance vso pot zastraševali, da jih bodo pobili. Govorili so jim, da so ujeli »težke ribe«, ki jih bodo pekli na ražnju, in podobno. V vaseh pod Sv. Urhom so še večkrat ustavili, toda brez uspeha. Vse do urhovske postojanke so ostali v vozilu le štirje aretiranci s Kodeljevega.

Okoli ene ure so odpeljali aretirance v Ljubljano na glavno policijo. Agenti so bili prepričani, da so jih zastrašili v tolikšni meri, da bodo radi spregovorili. Julijo Lazar je zasliševal agent Razberger. Še preden je začel, jo je močno oklofotal. Okoli sebe je imel več pomočnikov, ki so čakali na njegova povelja. Na mizi so imeli usnjene pasove, pripravljene za pretepanje žrtev. Zaradi pomanjkanja dokazov je Lazarjeva odnesla še dokaj zdravo kožo. Iz policijskih zaporov so jo po nekaj dneh prepeljali v belgijsko vojašnico, od tam pa v nemško taborišče Oranienburg.

Po aretaciji Adolfa Burgarja so urhovci odšli še po 42-letnega mitničarja Antona Ropreta v Okiškega ulico št. 23. Kot mestni trošarinski paznik je Ropret omogočal aktivistom OF prehod skozi blok in prenos raznega materiala. Tudi sam je zbiral živila, obleko, obutev, denar in orožje za partizane. Že Italijani so ga osumili, da dela za OF. Poleti 1942 so ga aretirali in še z drugimi aretiranci odpeljali s kamionom. Na poti proti vojašnici je skočil z drvečega vozila. S strojnico so streljali za njim in ga večkrat ranili. V bolnišnici se je šest tednov boril s smrtjo. Nato se je še dolgo zdravil v domači oskrbi. Ker mu je ostala dvakrat prestreljena desna roka hroma, ni mogel več opravljati mitničarskega dela. Odšel je za služitelja na mestni magistrat, kjer je nadaljeval delo za OF.

Dne 11. januarja 1944 je morilec Stane Kukovica pripeljal v hišo svoje pajdaše. Ropret jim ni mogel ubežati. Ko so mu napovedali aretacijo, je mislil, da bo moral v Nemčijo. Iz omare je vzel vso obleko, kar je je imel, vse perilo in čevlje. Tako zvrhoma je napolnil velik kovček, da ga sam ni mogel zapreti. Kukovica mu je uslužno pomagal, ko ga je prevažoval z vrvo. Nato je oblekel toplo mitničarsko obleko, obul gojzarice in

ogrnil suknjo. Tudi ves denar, kar ga je bilo pri hiši, je vzel s seboj. Vedel je, da zaradi hrome roke ne bo mogel delati v taborišču. Pomagati si je mislil z odprodajo obleke, perila in čevljev.

Pred odhodom je eden izmed domobrancev pokazal še na novo volneno odejo na Ropretovi postelji. Žena jo je kupila, ko so moža pripeljali iz bolnišnice. »Še to vzemite s seboj, da vas v Nemčiji ne bo zeblo!« mu je svetoval. Ropret je vzel še odejo in se poslovil od žene in 15-letnega sina. Žena je ostala brez denarja in brez živeža, sin pa celo brez obleke in obutve. Da le oče ostane živ, sta mislila oba. Pa ni ostal! Še isto noč so ga odgnali na Sv. Urha in umorili.

Terenska tehničarka Minka Pogačar z Litijske ceste št. 50 se je tudi v noči od 11. na 12. januar 1944 skrivala na sosedovem vrtu ob Štepanjski cesti in opazovala spreved aretirancev, ki so jih domobranci gnali mimo njenega skrivališča na Sv. Urha. Med žrtvami sta bila tudi Adolf Burgar in Anton Ropret. Pred priključkom Štepanjske ceste na Litijsko je Burgar spoznal, da ne pojde v Nemčijo, temveč na Sv. Urha. To spoznanje ga je navdalo s takim strahom, da je začel vpiti:

»Jaz sem Adolf Burgar iz Okiškega ulice! Če me kdo sliši, naj pove moji ženi in hčerki Idi, da me ženejo na Sv. Urha!« Kričal je do onemoglosti in s hripavim glasom ponavljal, kdo je in kam ga ženejo.

Pogačarjeva je slišala, kako so med kriki padali težki udarci z bikovko. Morilci so udarjali molče, brez besed, ker so se bali, da bi jih kdo po glasu spoznal. Kriki nesrečne žrtve so še dolgo vznemirjali nočno tišino. Končno so zamrli v daljavi.

Burgarjeva in Ropretova žena sta dolgo poizvedovali, kam sta izginila aretiranca. Domobranci so se norčevali iz njiju kot že iz toliko drugih žensk in jima tvezli laži. Obupani sta opustili poizvedovanje. Šele po osvoboditvi sta ju našli v enem izmed grobov na Sv. Urhu. Burgarjeva je komaj prepoznala truplo svojega moža. Bilo je brez rok in brez nog. Komaj za dobrega pol metra je bilo trupla, ki so ga člani komisije za ugotavljanje zločinov okupatorja in njegovih pomagačev prenesli v krsto. Zaradi težav, ki so jih imeli morilci z Burgarjem tisto noč, ko so ga gnali na Sv. Urha, so strahotno obračunali z njim.

Ko je Burgarjeva žena iskala mrliški list v sostrškem župnišču, je potožila župniku Francu Vercetu, kako so domobranci mučili njenega moža. Začuden ji je dejal, da ni vedel, da so se na Sv. Urhu dogajale tako strašne stvari.

V noči od 12. na 13. januar 1944 so domobranci iz srednje tehnične šole pripeljali na Sv. Urha med »tajnimi« priporniki tudi 32-letnega notarskega pripravnika Vilija Švala iz Ivančne gorice. Že v predvojnih letih je delal na domačem terenu v najbolj naprednih vrstah skupaj z Jožetom Rusom, Edom Turnherjem, Pepco Zajc-Udovičevo in drugimi. Ob okupaciji je bil med prvimi organizatorji upora na terenu. Sodeloval je s sošolcem Borisom Ziherlom in imel stike tudi z Borisom Kidričem.

Dne 5. maja 1942 so ga Italijani aretirali v kolodvorski čakalnici v Ivančni gorici, ko se je nameraval odpeljati v službo v Višnjo goro. Dobrih štirinajst dni je bil zaprt v Novem mestu, nato so uklenjenega prepeljali v ljubljanske zapore, kjer je ostal do decembra 1942. Iz Ljubljane je moral v Italijo v taborišče Renicci. Kako tesnobne dni je preživeljal v ljubljanskih zaporih, izvedemo iz pisma, ki ga je 12. maja 1943 pisal iz taborišča materi za rojstni dan. Opravičeval se ji je, ker se je prejšnje leto ni mogel spomniti ob tej priložnosti: »Dogodki so tedaj prehitevali drug drugega, saj je bilo videti, da ne bom več praznoval ne Tvojega ne svojega rojstnega dne, in v takem okolju je najbolje, da se človek iznebi vseh misli na dom in svojce...«

Ko je v mislih izbiral rože in darilo za mater, je zapisal: »V koncentracijskem taborišču ni cvetic, da bi Ti jih poklonil, ni knjig ali sličnih predmetov, da bi Te lahko razveselili. Da, samo ene vrste cvetico sem videl, zanimivo — rdeči mak, ponosno je rasel osamljen med bodečimi žicami. Izven naših žic, kjer se razprostira žitno polje, ga nisem opazil. Kakor da se je v protest preselil raje k nam med žice. Toda mak ima svojo barvo in nekateri so imeli 1. maja celo sitnosti zaradi njega, zato za voščilo ni primeren. A kljub vsemu Ti pošiljam za god cvetice — planike, ki rastejo sredi skal v najbolj trdih življenjskih pogojih. Ob njih je knjiga z naslovom: Renicci 1943. To je samo ena knjiga med stoterimi knjigami, popisanimi s trpljenjem našega naroda. Toda iz trpljenja, iz trdih skal klije življenje — rastejo planike — najbolj spoštovane cvetice. Tako raste tudi naš narod v teh težkih dneh! Tudi naš narod bo spoštovan!«

V začetku januarja 1944 se je Vili Šval na poti iz internacije ustavil na Rakeku pri materinem bratrancu Alojzu Vimerju. Sorodnik mu je povedal, da je v kraju veliko domobrancev z Dolenjskega, in ga opozoril, naj se jih izogiba. Šval se je skrival pred njimi, a so ga le izsledili. Nekega večera so vdrli v hišo in

ga prijeli. Aretiral ga je Slavko Gros s Krke, po domače Martinovčev.

Dne 12. januarja so domobranci prepeljali Vilija Švala v Ljubljano na srednjo tehnično šolo. Tu je bil med domobranci tudi Švalov bratranec Stanko Šval iz Šentjerneja. Vilija so že prvi večer zasliševali in mučili v spodnjih prostorih srednje tehnične šole. Nekdo izmed domobrancev je Stanka Švala vprašal, če kaj pozna nekega Vilija Švala. Stanko je hotel vedeti, zakaj vprašuje po njem. »Ravno zdaj ga lasajo tam spodaj!« mu je odvrnil.

Stanko Šval je odhitel v spodnje prostore in obstal pred vrati, od koder je bilo slišati vpitje in udarce. Slišal je, kako so domobranci vpili nad pripornikom: »Stoj mirno! Kaj nisi bil vojak?! Priznaj, da si bil organizator!«

Med domobranci, ki so zasliševali in mučili Vilija Švala, je njegov bratranec spoznal po glasu Grčarja z vzdevkom »Laudon« iz Moravč pri Gabrovki, očeta štirih otrok. Eden izmed mučiteljev je med zasliševanjem stopil na hodnik. V rokah je še vedno držal vojaški pas. Stanko Šval je stopil k njemu in mu začel govoriti, da pozna družino Vilija Švala. Ko je hotel spregovoriti dobro besedo v prid Viliju, ga je domobranec ostro zavrnil, češ da bodo prijeli še njega, če se bo potegoval za take ljudi.

Naslednje jutro je Stanko Šval vnovič poskušal rešiti bratranca. Sklenil je, da bo poiskal dežurnega oficirja in govoril z njim. Ko je povpraševal po njem, je srečal znanca in mu povedal, koga išče in zakaj. Ta mu je dejal, da je prepozno, ker so Vilija Švala že odpeljali. Po mučenju je ponoči prosil, če bi smel na stranišče. Dovolili so mu. Skočil je skozi straniščno okno, a so ga prijeli in odpeljali.

Kasneje je Stanko Šval povedal Vilijevi materi, kako je bilo z njenim sinom na srednji tehnični šoli in kako si je zaman prizadeval, da bi ga rešil. Na njeno vprašanje, kam so sina odpeljali, je dejal, da proti Devici Mariji v Polju. Kje je končal in kdo ga je ustrelil, ji je povedala svakinja Marija Šval iz Ostroga št. 1 pri Šentjerneju, mati domobranca Karla Švala.

Marija Šval je morala še pred koncem vojne v Ljubljano zaradi bolnih oči. Po zdravljenju sta šla s sinom Karlom na pokopališče na Žalah obiskat grobove svojih znancev. S pokopališča se lepo vidita grič in cerkev na Sv. Urhu. Karel Šval je pri odhodu s pokopališča rekel materi:

»Poglejte tisto cerkev na hribu!« in pokazal proti Sv. Urhu. »Tam je ubit stričev Vili. Če ga bo hotel stric kdaj prekopati, mu bom pokazal, pod katero bukev so ga pokopali. Lahko jo bom našel, ker je zaznamovana. Ustrelil ga je Jože Fatur z Vira pri Stični.«

Po 13. januarju 1944 je za nekaj dni izginila sled za žrtvami, ki so jih pobijali urhovski domobranci. Proti koncu januarja pa že zasledimo nove žrtve, za katere so svojci lahko že tedaj ugotovili, da so jih pobili na Sv. Urhu.

Dne 24. januarja 1944 so urhovci s pomočjo domobranca Andreja Pučka z Vira pri Domžalah prijeli 35-letnega krojaškega pomočnika Lovra Breznika. Breznik je bil doma iz iste vasi kot njegov izdajalec, z Vira št. 59. Pučko je vedel, da je Breznik že pred vojno sodeloval v naprednih delavskih organizacijah. Zaradi svojega dela je bil zaprt v Celju in Splitu, kjer je bil zaposlen in se je politično udeleževal. Zadnja predvojna leta je živel in delal v domačem kraju. Takoj po napadu nacistične Nemčije na Jugoslavijo je zbežal v Ljubljano. Stanovanje je dobil na tedanji Tyrševi cesti št. 59, delo pa pri krojaškem mojstru Tomažu Cerarju na Resljevi cesti.

Na domačem terenu in v Ljubljani je Breznik sodeloval z Martinom Koželjem in njegovim nečakom Milanom Pavlijem, ki sta izginila že 25. decembra 1943. Večkrat se je sestal s starejšim bratom Valentinom Breznikom, ki je delal pri podjetju Chemogena v Kolodvorski ulici št. 11 in se vozil domov v Domžale. Po okupaciji se ni več vozil domov, ker so za njim oprezovali okupatorjevi sodelavci. Podjetje mu je preskrbelo sobo v stavbi, kjer je delal. Brata sta drug drugega podpirala pri delu za OF in pazila, da se nista srečavala z izdajalci iz domačih krajev. Kmalu po novem letu 1944 so ju le izsledili.

V nedeljo, 23. januarja, sta Lovro in Valentin Breznik pozno v noč šahirala. Ker je zunaj deževalo, je Lovro ostal čez noč pri bratu v Kolodvorski ulici št. 11. Naslednjega dne je odšel kar v nedeljski obleki in v novem zimskem suknjiču na delo. Tako oblečen je šel 24. januarja okoli 18. ure na večerjo v Ljudsko kuhinjo. Pred poslopjem ga je čakalo pet domobrancev. Prijeli so ga in odgnali po Streliški ulici v smeri proti Gruberjevemu prekopu, od koder vodi skozi Štepanjo vas najkrajša pot na Sv. Urha. Ljudje, ki so opazovali aretacijo, so ves njen potek sporočili bratu Valentinu Brezniku.

Naslednje jutro, 25. januarja, so domobranci že ob petih zjutraj trkali na vrata Breznikovega stanovanja v Kolodvorski ulici. Hoteli so dobiti še Valentina, ki se je pred nekaj dnevi preselil v drugo sobo v isti stavbi. Med trkanjem je prišla mimo Frančiška Rotar, ki je vsako jutro odhajala k zgodnji maši v bližnjo frančiškansko cerkev. Domobranci so jo vprašali, če ve, kje bi bil Valentin Breznik.

»Če se ni oglasil, potem ga ni doma,« je odvrnila Rotarjeva, čeprav je vedela, da ne trkajo na prava vrata. Nato je hitro odšla iz hiše. Domobranci so prenehali s trkanjem in stekli za Rotarjevo. Sledili so ji do frančiškanske cerkve. Ko so videli, kam je šla, so opustili zasledovanje.

Rotarjeva je pri stranskih vratih odšla iz cerkve in odhitela Valentina Breznika opozoriti, naj se skrije pred domobranci. Breznik je šel takoj na policijo in zahteval, da mu izstavijo uradno prijavo, s katero se bo lahko izkazal pred vsakim, ki bi prišel ponj. S težavo je dobil potrdilo, kdo je in od kod in od kdaj je redno prijavljen v Ljubljani. Podpisal ga je njemu čisto neznan človek s podpisom: »Dežurni 34«. Breznik je hotel tudi žig, češ da je brez njega potrdilo neveljavno. Tega mu pa dežurni ni hotel dati. Naročil mu je, naj pride ponj popoldne. In res je ob 19. uri dobil uradni žig na potrdilo o prijavi.

Naslednjega dne, 26. januarja zvečer, je Valentin Breznik opazil na poti proti domu tri domobrance v bližini hiše, kjer je stanoval. Eden je čakal pred hišnimi vrati. Prvi ga je pustil mimo in šel počasi za njim. Z nasprotnega konca ulice se je bližal drugi. Brž ko je Breznik stopil na vrt pred hišo, so ga vsi trije zgrabili in skušali odvreči s seboj.

Breznik se je na vso moč otepal nasilnežev. Vlekli so ga s tako silo, da so mu odtrgali pas na usnjenem suknjiču. Da bi razbojnikom laže povedal, kar je mislil o njih, se je naredil pijanega in začel vpiti: »Vi ste navadne barabe! Zahrbtno pobijate ljudi kar na svojo pest! Mene že ne boste! Jaz sem v redu prijavljen na policiji!« Iz žepa je začel vleči potrdilo, izdano in žigosano dan poprej. Domobranci so si ogledali prijavo, a so ga še kar naprej trdno držali. Breznik pa je kričal: »Če me mislite ubiti, me dajte kar tukaj! Nikamor me ne boste vlačili in mučili!«

Med podivjanimi domobranci je bil tudi Miro Bone iz Ljubljane, ki je bil navzoč tudi pri aretaciji Martina Koželja in Milana Pavlija skupaj z Andrejem Pučkom z Vira pri Domžalah. Ta si je najbolj prizadeval, da bi Valentina Breznika odgnali s se-

boj. Med ruvanjem mu je ves čas grozil z nabito pištolo. Ko sta si druga dva bolj natančno ogledala potrdilo o prijavi, je eden izmed njiju dejal: »Ne bo nič!« Nato so vsi trije izginili.

Do osvoboditve se je Valentin Breznik skrival pred domobranci, dobro vedoč, da so ubili brata in da je sam komaj ušel smrti. Po osvoboditvi je nekega dne po naključju zagledal v bližini Zmajskega mosta v Ljubljani neznanega moškega v bratovem suknjiču. Neznanec je stal poleg kolesa in se z nekom razgovarjal. Breznik je pogledal številko kolesa in odhitel na notranjo upravo, kjer so ugotovili, da je lastnik kolesa mesar Janez Abramovič, stanujoč v Dražgoški ulici št. 8.

Breznik je odšel skupaj z dvema miličnikoma k Abramoviču in ga vprašal, kje je dobil suknjič. Abramovič je dejal, da ga je še med vojno kupil od krojača Rudolfa Murna na Vodnikovih cesti št. 71. Za suknjič, je dejal, je dal 1000 lir in 1 kg mesa.

Krojač Rudolf Murn, sedaj pismonoša na ljubljanski pošti, stanujoč v Župančičevi ulici št. 12, je povedal, da so prišli pozimi 1944 — točnega datuma se ne more več spomniti — k njemu trije mladi uniformirani domobranci in ga silili, naj kupi od njih zimski suknjič. Krojač pravi, da se je branil te kupčije. Ker pa domobranci niso odnehali, je končno kupil suknjič od njih. Kmalu nato ga je prodal mesarju Abramoviču.

Dne 27. januarja 1944 je ob 15. uri korakalo 16 domobrancev z rudniškega bloka proti Lavrici. Ko jih je zagledala šestletna Milenca Vrbec iz Daljne vasi št. 33 pri Lavrici, je stekla proti domu in povedala materi, kdo se bliža vasi. Otrokova mati Francka Vrbec je ravno mesila kruh. Prestrašila se je in prenehala z delom. Zaslutila je, da gredo ponjo. Na beg ni bilo več mogoče misliti, domobranci so bili že preblizu njenega doma.

Vrbčeva je vedela, da je izgubljena. Odkar je bil komandant domobranske postojanke na Lavrici izdajalec Riko Metlikovič, s katerim je po začetku okupacije več mesecev delala za osvobodilno gibanje in podpirala partizane, je vsak dan pričakovala, da jo bo dal prijeti.

V začetku januarja 1944 je Vrbčeva prestala težjo operacijo v glavi. Na poti iz bolnišnice je na rudniškem bloku naletela na Metlikoviča. Povedala mu je, da bo morala čez teden dni ponovno v bolnišnico, ker ji morajo odstraniti šive, in ga prosila za dovoljenje. Metlikovič jo je surovo zavrnil, rekoč, naj ostane

kar v mestu, če ima še kaj opraviti v bolnišnici, če pa pojde domov, ne bo smela več nazaj.

Vrbčeva je hotela na vsak način domov k otroku. Šla je k moževim sorodnikom Koširjevim na Rudnik, ki so imeli hišo tostran bloka, in pri njih prenočila. Naslednje jutro je bila nedelja. Sklenila je, da pojde v rudniško cerkev k maši, od tam pa po skritih bližnjicah domov.

Pri maši je Vrbčeva videla kaj nenavaden prizor. Cerkev je bila polna internirancev, ki so se vrnili iz italijanskih taborišč in zaporov. Zvečine so bili taki, da so bili podobni živim okostnjakom. Strašno jih je bilo gledati, ko so v dolgih vrstah drug za drugim stopali k oltarju. Rudniški župnik Karel Zajc, ki je bil že dolgo v tesnih stikih z izdajalcem Rikom Metlikovičem, jih je obhajal. Mnogi izmed internirancev so opravili verski obred le iz strahu pred župnikom, ki je tiste dni odločal o njihovi usodi.

Po maši se je Vrbčeva pomešala med ljudi iz Daljne vasi in brez težav prišla domov k otroku. Njen mož Franc Vrbec je delal kot kovač v tovarni Zmaj v Ljubljani. Zaradi nujnega dela in težkih razmer na domačem terenu, kjer so domobranci zasledovali »sumljive« ljudi, je pogosto ostajal v mestu. Otrok je bil velikokrat sam ali pa prepuščen tujim ljudem. Zaradi tega je otrokovo mater skrbelo, kako je z njim.

Ko so 27. januarja domobranci vdrli v hišo, sta morala mati in otrok pri priči z njimi v postojanko na Lavrico. Dekletce je po poti le s težavo zadrževalo jok. Mati je otroku prigovarjala, naj ne joče vpričo domobrancev, ki uživajo ob trpljenju poštenih ljudi.

Proti večeru je prišel k Vrbčevi komandant postojanke Riko Metlikovič in vprašal svojo nekdanjo sodelavko za OF, kaj namerava z otrokom, ker jo bodo poslali v Nemčijo. Otrok je zajokal, Vrbčeva pa je stopila k izdajalcu in zavpila: »Kaj te ni sram?! Si mar pozabil, kako sem te skrivala pred Italijani in ti nosila hrano in zdravila v hrib, da nisi poginil?!«

Na te besede se je izdajalec zasmeljal in rekel: »Gospa, jaz vas ne poznam!«

Otrok je sam odločil, da pojde domov in pripravi nekaj reči za mater. Metlikovič je dovolil, nato je Milenca stekla iz postojanke.

Domobranci so aretirali še Janeza Mlakarja in Franca Kupljenika iz Daljne vasi ter Minko Puš in Janeza Ahčina iz Sel pri

Francka Grum, delavka,
rojena 4. 6. 1925 — ubita 1. 2. 1944

Janez Celarc, nameščenic,
rojen 16. 11. 1914 — ubit 4. 2. 1944

Karel Hace, ključavničar,
rojen 5. 8. 1913 — ubit 4. 2. 1944

Dr. Franc Gerlovič, zdravnik
rojen 26. 2. 1887 — ubit 11. 2. 1944

Škof dr. Gregorij Rožman z domobranskimi oficirji

Lavrici. Na poti proti Ljubljani je kolona domobrancev z aretiranci toliko postala, da je Vrbčeva odšla domov po paket. Milenca je s pomočjo sestanovalke Marije Pivk pripravila za mater nekaj obleke, perila in živeža. Ob slovesu je mati vzela otroka v naročje in ga privila k sebi. Tedaj je skočil v kuhinjo domobranec s puško v roki in zamahnil proti Vrbčevi. V zadnjem hipu je odskočila in omahnila. Otroka je pograbila Marija Pivk, da ni padel, udarec pa je zadel kuhinjska vrata. Steklo se je zdrobilo in se s treskom sesulo po tleh.

Na rudniškem bloku so domobranci vnovič obstali. Aretirance so odgnali v stavbo pri cesti in ukazali Janezu Ahčinu, da mora z njimi v drugo sobo.

Ahčinov dom je na Selih tik pod hribom. Vsako noč so trkali na okna njegove hiše partizani in domobranci, vsak na svoj posebni način. Ahčin je bil naklonjen partizanom, toda bil je v težkem položaju. Župnik Zajc z Rudnika in salezijanci iz bližnjega Lisičjega gradu so mu grozili zaradi partizanov in ga pregovarjali, naj vstopi v domobranske vrste.

Nekaj dni pred aretacijo mu je neki domobranec z rudniškega bloka izročil pismo za brata partizana. Čeprav se je Ahčin izgovarjal, da se pri njem ne oglašajo partizani, je domobranec silil vanj in mu govoril, da bo brat prav gotovo prišel po pismo. Ko bo prišel, mu je naročil, naj ga pripelje k njemu na blok.

Ahčin ni čakal domobrančevega brata. Še istega dne je izročil pismo partizanu, ki se je pogosto oglašal pri njem. Ta je pismo odprl in prebral. Domobranec je vabil brata partizana, naj pristopi k njim. Pisal mu je, kako dobro se mu godi in da bodo prav gotovo zmagali domobranci.

Odslej so partizani pazili na človeka, ki mu je bilo pismo namenjeno. Ta pa je imel ne glede na bratovo vabilo namen pobegniti. To se mu je tudi posrečilo. Brata je obvestil, da ni dobil od Ahčina nobenega pisma. Zaradi tega so rudniški domobranci zahtevali, da jim Ahčin pove, zakaj ni dal pisma domobrančevemu bratu, kot mu je bilo naročeno. Vrbčeva, Puševa, Kupljenik in Mlakar so v prvi sobi poslušali, kako so padali udarci. Trikrat so prinesli iz sobe umivalnik z vodo, ki je bila rdeča od krvi. Ahčin je na vsa vprašanja: komu je dal pismo, kdo prihaja k njemu s hriba, s čim podpira partizane in podobno, molčal. Dobro je vedel, da ga je izdal lavriški župan Matija Glavič, partizanski dezertar, ki je prejšnje dni pogosto zahajal v njegovo hišo, in da bo izgubljen, če bo začel govoriti.

Dve uri je trajalo zasliševanje. Domobranski narednik Starš, z vzdevkom »Tiger«, in brata Papež — vsi trije so bili iz Ribnice na Dolenjskem — so še posebno krepko vihteli žilavko nad Ahčinom. Pri tem niso pazili, kam padajo udarci. Ahčin je bil tudi po glavi ves krvav. Domobranec Janez Mlakar, po domače Ukčev z Orljega, je vodil zasliševanje. Naslonjen na steno je premetaval pištolo v roki in štel udarce. Pri zaslišanju je bil navzoč tudi Riko Metlikovič. Ko so Ahčina prignali iz sobe, je kričal nad njim: »Bodi vesel, da te nismo ubili!«

Z rudniškega bloka so aretirance odpeljali na srednjo tehnično šolo. Tu so moške in ženske ločili. V prostorih, kjer so bili moški priporniki, je bilo ob prihodu Ahčina, Kupljenika in Mlakarja nenavadno tiho. Ko je minila polnočna ura, so zvedeli, kaj je bilo vzrok tej tišini. Med 23. in 24. uro so navadno prihajali domobranci po tiste pripornike, ki so jih odgnali na Sv. Urha. »Od tam se nihče več ne vrne,« so jim povedali priporniki. Zato so bedeli in tiho čakali, da je minila tesnobna ura.

Naslednje jutro sta morali Vrbčeva in Puševa že navsezgodaj ribati hodnik. Okoli njiju se je zbrala gruča mladih domobrancev — največ je bilo takih, ki niso imeli niti dvajset let — in ju nadlegovali z najostudnejšimi kvantami. Vrbčeva se je težko sklanjala in silno se je bala, da je ne bi kdo udaril po glavi, ki jo je zaradi operacije še močno bolela. Prosila je Puševo, naj se premaga in ne zine niti besedice. Težko sta molčali. Vselej, kadar sta se sklonili k tlom, so pobalini zarezgetali kot žrebeta in drug drugega spodbujali s kvantami, naj se ju lotijo.

Dopoldne 28. januarja so vseh pet pripornikov prepeljali na policijo, kjer so ostali en dan in eno noč. Naslednjega dne so Francko Vrbec prepeljali v »prisilno« na Poljane, druge pa izpustili. Dne 17. marca 1944 je morala Francka Vrbec z večjim transportom pripornic v žensko taborišče Rawensbrück v Nemčijo. Pred odhodom v internacijo je zvedela, da so domobranci 31. januarja aretirali moža in ga odpeljali. O podrobnostih aretacije in o moževi nadaljnji usodi so ji sorodniki in znanci povedali šele po osvoboditvi, ko se je vrnila iz taborišča.

Franckin mož, 34-letni kovač Franc Vrbec, doma iz Sel št. 7 blizu Lavrice, je bil že pred vojno član KPS. Sodeloval je v naprednem delavskem gibanju in se udeleževal številnih akcij. Ob fašističnem vdoru v Jugoslavijo je takoj začel delo proti okupatorju na terenu in v podjetju. Po ženini aretaciji je zvedel, da

so jo odpeljali domobranci. Odhitel je domov in odpeljal otroka k svoji teti Marjeti Košir na Rudnik. Nato je hotel nazaj v mesto, da bi poizvedel za ženo. Bilo je zgodnje jutro 31. januarja 1944, ko je na rudniškem bloku pregovarjal domobrance, naj ga zaradi nujnega dela v podjetju puste v mesto. Toda ni jih pregovoril. Pridržali so ga na bloku in ga do noči zasliševali, pretepali in mučili.

Proti večeru so pripeljali na rudniški blok še 19-letno Anico Bedenčič iz Glinka št.9 pri Škofljici. Iz strahu pred domačimi domobranci je pribežala k sorodnikom Benkovim v Daljno vas št.2. Mislila je, da bo pri njih na varnem. Toda domobranci so jo kmalu izsledili in 31. januarja 1944 aretirali.

Med domobranci, ki so zasledovali Bedenčičevo, je bil tudi Jože Kamnar iz Gumnišč pri Pijavi gorici. Tega se je najbolj bala, ker je sprva delal za osvobodilno gibanje in bil nekaj časa pri partizanih. Od njih je dezertiral in izdajal svoje bivše sodelavce. Na Bedenčičevo je imel še posebno jezo, ker je hodil za njo, a ga ni marala. Svoji sestrični Mariji Benko je Bedenčičeva večkrat dejala: »Ta hudič me bo požrl!«

Benkovi so skušali pregovoriti domobranca, ki sta prišla 31. januarja zvečer aretirat njihovo sorodnico, naj jo pustita v miru, ker je pošteno in delovno dekle, ki ni nikomur nič hudega prizadejalo. Oborožena izdajalca pa sta vztrajala pri tem, da morata izpolniti povelje svojega komandanta. Obljubila sta, da jo bodo po zaslišanju takoj izpustili in da bo najpozneje čez dve uri že zopet doma.

Ker se Bedenčičeva do jutra ni vrnila, jo je šla sestrična iskat na rudniški blok. Tam ji je Kamnarjev zagrozil, da pojde še ona za njo, če bo kaj dosti spraševala. Marija Benko je nato odhitela k župniku Karlu Zajcu in mu povedala, kaj se je zgodilo. Obljubil ji je, da se bo za Bedenčičevo pozanimal, čeprav je dobro vedel, da ni več med živimi. Benkova je odšla še k lavriškemu županu Matiji Glaviču in še njega naprosila, naj bi poizvedel za njeno sorodnico. Tudi ta ji je obljubil in še pristavil, da je Bedenčičeva »fejst dekcle« in bo na vsak način poizvedel, kam je izginila. Toda vse, kar je govoril, je bila laž in prevara, ker je tudi on prav tako kot župnik vedel, kaj se je zgodilo z Bedenčičevo in s Francem Vrbcem.

O zločinu, ki so ga rudniški domobranci in njihovi pajdaši zagrešili v noči od 31. januarja na 1. februar 1944, so kmalu zvedeli tudi prebivalci okoliških vasi.

Dne 31. januarja pozno zvečer je videl Franca Vrbca na rudniškem bloku stražnik Jože Vrečar, med vojno hišnik v Komenskega ulici št. 20. Pogosto je hodil na Rudnik k Vrbčevi teti Marjeti Košir po mleko in ji sam povedal, da je videl na bloku njenega nečaka. Naslednje jutro je Koširjeva zaman iskala nečaka na rudniškem bloku.

Morilec obeh žrtev Janez Mlakar, po domače Ukčev z Orljega, je sam govoril po vaseh o njuni zadnji poti in o njenem zadržanju v poslednji uri. O Bedenčičevi je pravil, da je po poti odvrгла rdečo naglavno ruto, da bi pustila sled za seboj, pa jo je sam pobral in spravil. Pred smrtjo ga je prosila, naj vzame od nje 30 lir in jih nese njeni materi za črno mašo. »Vzel sem jih,« je pripovedoval morilec, »a jih nisem nesel Strojanovim« — tako se pravi po domače pri Bedenčičevih v Glinku — »ker sem vedel, da hoče sporočiti staršem, kaj se je z njo zgodilo. Sam sem nesel v farovž denar za mašo.«

O Francu Vrbcu je pripovedoval, kako so ga ves dan zasliševali in pretepali, pa ni zinil niti besedice. Ko ga je prvič ustrelil, je skočil pokonci in zavpil: »Joj, Milenca, tako majhna si še, pa boš ostala sama!« Vrbec je izdihnil v prepričanju, da so tudi ženo prav tako umorili domobranci.

Vrbčevo smrt je odredil Riko Metlikovič, ki je poznal delo svojega nekdanjega sodelavca. Po izjavi Vrbčeve žene le tega ni vedel čisto točno, ali je bil član KPS ali ne. Zato je mislil, da ga bo z mučenjem pripravil k priznanju. Toda izdajalec se je motil, ko je mislil, da bo Vrbec klonil. Z edino mislijo, ki jo je povedal na glas, je izrazil skrb za otroka.

Izvršitev umora je izdajalec prepustil najhujšemu podivjancu Janezu Mlakarju, o katerem je bilo znano, da mu pri morilskem poslu pomaga celo lastni oče in da skupaj pobijata tudi na svojo pest. Po osvoboditvi se je Mlakarjev oče iz strahu pred razpravo, ki bi odkrila njegove zločine, obesil v zaporu.

Za Vrbcem in Bedenčičevo ni bilo več sledu. Ljudje so vedeli, da so ju domobranci umorili; kje so ju zakopali, pa ni vedel nihče. Po osvoboditvi so svoji številnih žrtev, ki so jih domobranci pobili na Barju, odkopali večino grobov, toda Vrbca in Bedenčičeve niso našli. Njuni trupli trohniata nekje v urhovskih gozdovih.

Dne 1. februarja 1944 se je skupina urhovskih morilcev odpravila v Zalog ob Savi. Okoli 21. ure so trkali pri Grumovih

v Zalogu št. 32. V hišo so vdrli trije domobranci z brzostrelkami v rokah. Zahtevali so, da gre z njimi v Polje na zaslišanje 18-letna domača hčerka Francka Grum. Oktobra 1943 se je Francka po osmih mesecih internacije vrnila iz Italije. Starejši brat Tone je bil v partizanih, oče, mati in mlajši brat pa so bili ob Franckini aretaciji doma.

Francka je sedela na zapečku in pletla, ko je zaslišala trkanje na hišna vrata. Ob pogledu na oborožene domobrance se je silno prestrašila. Takoj je pomislila na taborišče. Dobro se je oblekla in obula. S seboj je vzela svoje prihranke in zlato uro, da bi si v taborišču v sili pomagala. Ni verjela domobrancem, da jo bodo po zaslišanju v Polju izpustili domov, kot so obetal.

Dve uri kasneje so zaslišali ljudje pod hribom pri Gmajnarju več strellov. Naslednjega dne so našli otroci iz Sostrega in Zgornjega Kašlja utopljenko na zavogeljški gmajni ob Ljubljani. Ljudje so v njej prepoznali Francko Grum. Prepeljali so jo v mrtvašnico na poljsko pokopališče in obvestili sorodnike.

Ko je ležala Grumova bosa in izropana na mrtvaškem odru, so našli vozniki v pesku ob Savi truplo Polonce Čude, umorjene 25. novembra 1943. Tudi njo so prepeljali v poljsko mrtvašnico. Obe žrtvi so morali svojci na tihem pokopati. Župnik Janez Kete je prepovedal zvonjenje in javen pogreb.

Dne 3. februarja 1944 so prepeljali z aerodroma na poljsko pokopališče truplo neznanega moškega. Umorjen je bil s strelom v tilnik. Na roki je imel tetovirano mornarsko sidro in letnico 1906. Komisija je ugotovila, da je bil umorjen pred kakšnimi štirimi dnevi.

Dne 4. februarja 1944 je morilec Stane Kukovica, bivši vrtnarski pomočnik v bolnišnici za duševne bolezni na Studencu, krvavo obračunal z 29-letnim pomočnikom ekonoma bolnišnice na Studencu Janezom Celarcem in s 30-letnim ključavničarjem v isti ustanovi Karlom Hacetom. Za oba je vedel, da sta se že leta 1941 vključila v OF in delala za partizane. Celarc je zbiral predvsem sanitetni material in krvodajalce za bolne in ranjene partizane, Hace pa je nabavljal in popravljaval orožje. Marsikateri partizan iz poljske in dobrunjske občine je odšel v gozdove z orožjem, ki ga je preskrbel Karel Hace. Na Studencu je delal skupaj z mizarjem Francem Hribarjem, ki je imel v umobolnici mizarstvo delavnico.

Zaradi svojega dela za OF sta morala Celarc in Hace pred sodišče in v italijanske zapore. Ko sta se po kapitulaciji Italije vrnila, so ju nasprotniki osvobodilnega gibanja še vedno zasledovali. Celarca so še pred aretacijo zaprli v postojanko poljskega prosvetnega doma in tako pretepli, da je komaj prišel do doma na Studenec št. 23.

Dne 4. februarja sta prišla v Celarčevo stanovanje dva neznanca moška v civilni obleki in zahtevala, da mora Celarc z njima. Prestrašeni ženi sta zatrdila, da se bo takoj po zaslišanju vrnil. Šla je za možem po stopnicah in videla, da je bilo zunaj pred hišo še več moških, ki so čakali nanj. Obupana se je vrnila v stanovanje k otrokoma.

Celarca so gnali mimo oddelkov na Studencu do Hacetovega stanovanja. Tudi po njega sta šla dva moška v civilu in mu rekla, da mora na zaslišanje skupaj s Celarcem, ki že čaka spodaj pred stavbo. Hacetova žena je hotela videti, kam bodo odgnali moža. Šla je za njim in opazovala, ali pojdejo čez fužinski most proti Sv. Urhu ali mimo fužinskega gradu proti Ljubljani. Šli so čez fužinski most proti Zgornji Hrušici, od koder niso imeli več daleč do urhovskega morišča. Čeprav jo je spreletela misel, da bo ostala sama z otrokoma, je skupaj s Celarčevo ženo še dolgo poizvedovala za možem.

Po osvoboditvi je Hacetova prepoznala v enem izmed trupel, ki smo jih izkopali v urhovskih gozdovih, svojega moža. Truplo je bilo zaradi mučenja tako izmaličeno, da ga je spoznala le po obleki. Celarčeva žena je zaman iskala. V poljskem prosvetnem domu je našla le del moževe obleke in čevlje. Hlače so bile trde od krvi in na več mestih pokapane z voskom. Čevlji so bili skozi in skozi prebodeni z bajonetom in še polni strjene krvi. Morilec Kukovica je svojo žrtev zasliševal na ta način, da je še živi prebodel noge z bajonetom in jo tako »prikoval« k lesenemu podu.

Po umoru obeh uslužbencev s Studenca je izginil tudi bivši predstojnik Staneta Kukovice, 56-letni dr. Franc Gerlovič, ravnatelj bolnišnice za duševne bolezni. Dne 11. februarja 1944 sta prišla po 21. uri tudi ponj dva moška v civilni obleki. Dr. Gerlovič je stanoval z družino v Lipičevi ulici št. 1. Do kapitulacije Italije je imel stanovanje v tako imenovani »prisilni delavnici¹ ob Ljubljani, kjer so pred vojno zdravili laže duševno bolne.

¹ Ime »prisilna delavnica« je še od tedaj, ko je bil v stavbi poboljševalni zavod za mladino.

Nemci so prepustili stavbo domobranski policiji, ki je dr. Gerlovičevo družino preselila v zgradbo splošne bolnišnice v Lipičevi ulici.

Neznanca sta takoj legitimirala vse moške v družini. Dr. Gerlovičevemu sinu in zetu sta vrnila osebni izkaznici, njegovo pa sta obdržala in rekla: »Vi pojdete pa z nami!«

Dr. Gerlovičeva žena je ogorčena protestirala, da bi mož po policijski uri odšel iz hiše, toda noben ugovor ni pomagal. Policista sta še nji zagrozila, da pojde z njima, če ne bo mirovala. Žena se je vdala in začela možu pripravljati kovček, misleč, da bo moral v internacijo. Neznanca sta silno priganjala. Žena je v naglici zložila v kovček nekaj perila, živeža in cigaret. Pripravila mu je še toplo volneno odejo in se z družino za vselej poslovila od njega.

Naslednje dni je zaman poizvedovala za možem. V hišo je pogosto prihajal kaplan s Studenca Filip Terčelj. Nekoč mu je obupana žena dejala, naj tistega, ki kaj ve o njenem možu, pa ji noče povedati, pri priči zadene kap. Terčelj je molčal, v hišo pa ni prišel nikoli več.

Gerlovičeva žena je šla še do škofa Rožmana, ki je njenega moža osebno poznal. Med jokom ga je rotila, naj ji vsaj on pove, kaj ve o njenem možu. Škof ji je odvrnil: »Jaz vem o njem le to, da moram moliti za njegovo dušo!«

Nekaj dni po aretaciji so prišli domobranski policisti še po Gerlovičev radijski aparat. Odpeljati so hoteli tudi pohištvo, a je žena dokazala, da je njeno. Nato so družini drugič odpovedali stanovanje. V štirinajstih dneh se je morala preseliti, kamor je vedela in znala.

Dr. Franc Gerlovič je izginil v enakih okoliščinah kot njegova uslužbenca Celarc in Hace in še več drugih. Po osvoboditvi smo našli le trupla nekaterih žrtev. Urhovski morilci so vlačili žrtve vedno globlje v gozdove in jih zakopavali v čim bolj skritih krajih. Kadar so jih še posebno veliko aretirali, so jih pobijali v urhovski okolici, ob Ljubljani in Savi, na aerodromu in še drugje.

